VINCAS

KRĖVĖ

MIGLOSE

Iš priešbolševikinių laikų reportažas

VILNIUS MINTIS 1993

UDK 8882-31
Kr 204

Parengė ir palydimąjį žodį parašė
Albertas Zalatorius

ISBN 5-417-00625-4

I DALIS

KAIME

ŽMONĖS IR NUOTAIKA

I .

Jonas Griaužiūnas seniai pajuto, kad jo tarnybinės karjeros dienos baigiasi. Ministerijoje, kurios visą aparatą kadaise, galima pasakyti, jis vienas sukūrė ir per ilgą metų eilę buvo jo tikras valdovas, dabar įsigalėjo naujosios kartos žmonės. Kaip atsitiko tai, jis net nepastebėjo.

Dabar jaunieji nesiskaitė jau su juo, ir savo ministerijoje Griaužiūnas neteko autoriteto ir dažnai nedviprasmiškai buvo užgaunamas. Ne vienas ir ne vieną kartą jam tiesiog akysna pasakė, kad jis, kaipo senosios kartos inteligentas ištižėlis, rusiško raugo prisisiurbęs, yra svetimas atgimusios Lietuvos kultūrai ir šių dienų dvasiai...

Be to, ir metai jam sukako jau tokie, kad ne nūnai, tai ryt teks vis tiek pasitraukti iš tarnybos į pensiją...

Griaužiūnas buvo viengungis, nevedęs, gyvenime nepraktiškas, todėl nei namuko, nei centruko neįsigijo, nesugebėjo apsidrausti nuo gresiančio senatvės skurdo, kai teks gyventi iš mažutės pensijėlės.

Apie tai, kad į pensiją išėjus apsigyventų Kaune, ir galvoti neteko. Ir štai atkeliavo dabar į savo gimtąjį kaimą, su kuriuo buvo susiję geriausi jo gyvenimo atsiminimai. Atvyko pasižiūrėti, ar čia nebegalima būtų įsitaisyti ir baigti dienas ten, kur jos ir prasidėjo...

Jau seniai nebuvo lankęs savo gimtinės; paskutinį kartą prieš aštuonerius metus, kai teko laidoti senutį tevą. Ryšių su gimine nebeliko. Vienintelė sesuo, kuriai savo ūkį dar prieš didįjį karą buvo užleidęs, mirė, kai jis dar gyveno Rusijos gilumoje. Senų žmonių, jo

vienaamžių, su kuriais kūdikiu, vėliau vaikinu bėginėjo ir žaidė, daugel jau mirė, beliko vos keli; jaunesniųjų visai nepažinojo...

Viskas dabar čia atrodė jam svetima, tolima ir gimdė liūdnas mintis, nejaukias...

Ūky gyveno sesers duktė su vyru ir mažų vaikų keleta...

Tas pirkios galas, kuriame gyveno, buvo senas, žemutis, žemėn įdubęs, su mažyčiais langeliais, tamsus ir nejaukus. Nors molinės grindys buvo švariai nušluotos, bet visur matėsi skurdaus gyvenimo pėdsakai ir su juo susijusio nešvarumo.

Truputį, paskubomis, nusivalė žmonės aukštam svečiui priimti. Šeimininkė rodė džiaugsmo, tūpčiojo aplinkui, kalbino, bet Griaužiūnas juto, kad visa tai netikra, nenuoširdu...

Sėdėjo dabar liūdnas po langu, žiūrėjo į daržus, kurių vaizdas priminė jam tolimas laimingosios kūdikystės dienas, ir nejaukios mintys dar sunkiau slėgė jo sielą...

Kada gi suspėjo jisai pasenti? Taip greitai praslinko gyvenimas, jog nepamatė, nepastebėjo, kai senatvė užklupo.

Štai, rodos, neseniai, vakar tik, jis čia vaiku bėginėjo po kiemą, po daržus, karstėsi su draugais medžiuose tvoromis laipiojo, išdykavo...

Dieve tu mano, kaip gera, kaip linksma buvo gyventi. Rodos, ir saulė tuomet linksmiau švietė, ir pasaulis buvo gražesnis...

Susvyravo priemenėje durys. Griaužiūnui pasivaideno, kad štai įeis motina, glėbiu daržovių nešina, ir pabars jį, ko pirkioje be darbo sėdi.

— Nors malkų pakapotai pečiui pakurti, vaikeli, jei jau kito darbo neturi. Tėvas pareis iš miško sušlapęs pavargęs: pasigailėtai jo seno...

Bet pirkion įėjo ne motina, tik vaikinas, seserėčios sūnus...

Prisiminė Jonas, kaip pirmą kartą vežė jį tėvas Vilniun mokytis. Buvo rugsėjo giedrios dienos, oras tylus ir šiltas. Iš pat ryto tėvas triūsė aplink vežimą, tepė ratus motina užsiašarojusi kaišiojo po sėdyne visokius ryšu-

lėlius, patalynę, sunkiai dūsaudavo ir šluostydavo akis skarelės kampu.

— Ko dabar čia žliumbi? — neiškentė tėvas.— Pati juk norėjai, ausis man prazvimbei...

— Kaipgi, Dievuliau, ten vienas vaikelis, tokis dar mažutis, gyvens? — sudejavo motina.— Nuskriaus jį, vargšelį, kas tik panorės.

— Nenuskriaus, nebijok,— nusišypsojo tėvas.— Negi tokis bimbalas duosis skriaudžiamas? Vėl gi pas gerus žmones apgyvendinsiu, pas kunigo pažįstamus.

Kai sėdo su tėveliu vežiman, motina daugel kartų jį bučiavo ir bučiuodama pro ašaras vis kartojo:

— Dievulio neužmiršk, vaikeli. Netingėk rytą ir vakarėlį poterėlių sukalbėti...

Kada išvažiavo iš sodžiaus, atsigręžė Jonas ant kalnelio ir mato — motina vis dar stovi tarpuvartėje, žegnoja ir žegnoja juos važiuojančius...

Nors jis anksčiau laukte laukė tos dienos, kada jį tėvas veš Vilniun mokytis, bet dabar liūdesys gniaužė jam širdį, ir visko buvo gaila palikti — ir sodžiaus, ir draugų, ir namų, ir sesers, o labiausiai motinos.

Atsigręžė dar kartą Jonas, pasižiūrėjo ir pravirko.

— Bernas kaip briedis, o verki. Argi tau ne sarmata? — lyg prikaišiodamas pažvelgė į jį tėvas ir nusigręžęs ėmė mostikuoti rimbu. Matyti, kad ir patsai nesijautė ramus...

— Aha,— atsiduso visa tai prisimindamas Griaužiūnas: — rodos, gyventi dar negyvenau kaip reikia, o štai giltinė jau už pečių raivosi. Štai tau ir žmogaus amžius...

Neilgai teko liūdėti Griaužiūnui. Kaime kiekvienas svetimas žmogus greitai pastebimas. Nepraslenka nei valandos, kai jau visi žino, kas atvyko, pas ką, kokiu reikalu.

Į buvusį Griaužiūnų kiemą jau skubėjo išlikę dar gyvi seniai, Jono vienaamžiai, o su jais atėjo ir keletas jaunesniųjų vyrų, kurių jis jau nepažinojo.

Visiems buvo įdomu paklausyti, ką pasakos atkeliavęs iš sostinės aukštasis svečias.

Seniai triukšmingai sveikinosi už rankų ir susėdo ant suolų aplinkui stalą. Jaunesnieji neišdrįso sveikintis

su Griaužiūnu už rankos. Nedrąsiai pagarbinę Dievą, atsisėdo tolėliau.

— Pasenai gi tu, pražilai visai,— sveikindamasis palingavo galva Julius Naujalis.

— Ir tu nebe jaunas atrodai,— atrėžė jam Griaužiūnas.— Amžius, brol, kaip matau, ir tave surietė.

— Man pasenti ir patsai Dievas liepė. Darbuju kaip jautis, kur jau čia nepasensiu,— kalbėjo sėsdamas greta Griaužiūno Naujalis.— Mus ne metai, bet darbai suriečia, kupron suvaro.

Jaunomis dienomis Julius Naujalis buvo didžiausias pokštininkas, juokdarys, jog ir mirštantį galėjo prajuokinti, ir pirmas visam kaime dainininkas.

— Tai ką, gal ir dainų jau nebegiedi? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Jaunatviškų tai jau ne, o šventų, kai reikia, dar sugebu.

— Kai užbaubia suplikaciją, bažnyčioje net langai dreba,— nusišypsojo Jonas Kozulis, atsisėsdamas šalia Griaužiūno iš kitos pusės.

— Nei vienos laidotuvės be jo neapsieina,— rimtai, lyg pagirdamas, prideda Petras Glanius.

Taigi, taigi, aš visus apgiedu, į amžinatvę keliaujančius šventa giesme palydžiu. Bet kas mane apgiedos, kai mirsiu?

— Kaip nors apgiedosim, dėdule,— atsiliepia vienas jaunesniųjų.

— Jei tik patys anksčiau tavęs nemirsime,— priduria kitas.

— Jūs mane apgiedosite? — nusišypsojo Naujalis.— Bene jūs mokat giedoti? Apibliausite kaip teliai, o ne apgiedosite.

— Atkulnojo jenarolo tėvas,— dirstelėjęs pro langą nusijuokė Kozulis.— Dabar jau nebeleis niekam nei išsižioti.

— Kas per jenarolo tėvas? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Rodos, tokio čia nebuvo. Bent man neteko girdėti.

— Ot, patsai pamatysi ir — sužinosi. Jau kurią savaitę vieši čia pas dukterį.

— Įdomus senis, moka gražiai pasakoti, tik mėgsta labai daug kalbėti, o dar labiau girtis.

— Plepus kaip žąsinas avižose.

— Ir pameluoti žmogus mėgsta.

— Kas iš to, kad pameluoja, jei pasakoja taip sklandžiai, jog melo nuo tiesos nei neatskirsi.

Pirkion įėjo aukštas, stiprus senis. Žili ūsai kaip vantos, antakiai kaip dvi skujinės, iš po kurių vos matėsi kiek primerktos, lyg šypsojančios akys.

Įėjęs nusiėmė kepurę, pagarbino Dievą, neskubėdamas pastatė lazdą kampan ir ėmė triukšmingai sveikintis su visais, paduodamas kiekvienam plačią, kaip mentę, trumpais grubiais pirštais ranką.

Su Griaužiūnu pasisveikino paskiausiai ir lyg geras pažįstamas stipriai pakratė jam ranką.

— Sveikas, sveikas tamista. Kaip gyvuoji?

— Nieko sau. Kol kas šiaip taip laikausi.

— Iš Kauno būsi atvažiavęs?

— Iš Kauno.

— Na, kaip ten laikosi mano sūnus jenarolas? Tu manęs gal nepameni, o aš tave pažinojau, kai tu dar be kelnių bėginėjai — diktas buvai vaikas, tuomet jau aš sakiau, kad būsi vyras.

Ir pasakė savo pavardę, tikrai pagarsėjusią, ypač ryšium su paskutiniais Lietuvoje įvykiais.

— Grudkus mano pavardė. Gal girdėjai?

— Girdėjau, kaip negirdėsiu? — nusišypsojo Griaužiūnas.— Manau, kad gerai laikosi.

— Tai nesimatei su juo? Keista,— spustelėjo senis pečiais.— Iš vieno krašto esate kilę, vienam mieste gyvenate ir nepasimatote.

— Aš gi, tėve, nesu jenarolas. Kur aš su tokiais vyrais kaip tavo sūnus besusitiksiu?

Vyrai klausėsi ir šypsojosi po ūsais.

— Ne jenarolas — tai žinau. Bet manau, kad tau irgi nepertoliausia iki jenarolo.

— Ne, tėve,— nusijuokė Griaužiūnas,— jenarolu aš tai jau tikriausiai nebūsiu.

— Na, nieko nepadarysi. Ne kiekvienam Dievas tokią galvą duoda, kad jenarolu galėtų būti. Štai, kad ir mano vyresnysis,— kreipdamasis į vyrus, nebe į Griaužiūną, pasakoja senis: — niekais nuėjo. Rodos, ir gabus, ir

mokytas. Bet nuo mažų dienų kvailas buvo, tai nieko gero iš jo ir nesusilaukiau.

— O kas gi jam tokio atsitiko? Juk jis irgi, kiek teko girdėti, gerą turi vietą.

— Turėjo, bet dabar valdžia pravarė, ir jau kelinta savaitė, kai sėdi be duonos pas mane.

— Nieko apie tai nesu girdėjęs,— nustebo Griaužiūnas.— Už ką gi?

— Už ką, klausi? Nagi kaip visuomet — už kvailumą. Manifestą, sako, kažkokį prieš valdžią parašęs, tai ir pravarė iš vietos. Tokis jau jis nuo mažų dienų niekam tikęs,— vis tik kad buntavoti. Nesuprantu, kaip jis dar sprando iki šiol nenusisuko,— kreipiasi senis vėl į vyrus.

— Kai kada, tėve, reikia ir pabuntavoti. Nebūtume buntavoję, tai dabar nebeturėtume savosios valstybės.

— Ė, niekus kalbi. Iš buntų nieko gero nebūna. Štai anaisiais laikais visi prieš carą susibuntavojo, o aš vienas už carą stovėjau. Plūdo mane tada visi, ir kunigėlis parsidavėliu vadino. Ir kas iš to buvo? Į kalėjimus žmones sukišo, kunigėlį išvežė žandarai nakčia, o aš aštuonerius metus viršaičiu išbuvau, medalį gavau. Pamatė tada visi, kad kvaili buvo, o aš vienas tik galvą ant pečių turėjau. Buntais nieko gero nepasieksi. Todėl ir kvailas mano vyresnysis, kad kitaip mano — tebadauja dabar, kad kvailas.

— O kai pinigų prieš karą šimtais siuntė, tada tau buvo ne kvailas,— neiškentė vienas jaunesniųjų.— Pamenam, kaip tu juo didžiavaisi.

— Nosį dėl jo kėlei aukščiau žardo, nors gandrui tūpti,— pastebėjo Naujalis.— Jei tu užmiršai, tai mes dar neužmiršim.

— Siuntė, ir gerai siuntė, tai tiesa. Bet prieš tai ar maža man teko dėl jo kentėti, ar maža gėdos pakelti. Ir aš dar nesu užmiršęs, kaip iš manęs visi šaipėtės, kunigo tėvu pravardžiuodami.

— Ne mes tave pravardžiavom, bet patsai girdavaisi, kad esi kunigo tėvas. Argi užmiršai?

— Aš, brol, nieko neužmiršau ir nepamirštu niekados, o jūs argi galite suprasti, kokia man visados buvo gyva bėda su juo. Per jį ir mano senė mirė, ot kas yra.

— Mirė, kad metas mirti atėjo. Ne visi gi tavo amžiaus pasiekia.

— Kad kiekvienas mūsų tiek pragyventų kiek ji, Dievui padėkotum.

— Aš, tėve, apie tavo vyresnįjį sūnų esu daug girdėjęs, bet vien tik gero. Kodėl manai, kad jis niekam vertas.

— O jei tau nenusibos klausyti, papasakosiu. Patsai tada spręsi, ar aš apsirinku sakydamas, kad jis kvailas gimė, kvailas ir mirs.

— Papasakok, papasakok, ir mes pasiklausysime, ką tu čia ponui Griaužiūnui pameluosi,— įsidrąsino Kazys Bolėnas, pussenis, metų keturių dešimčių su uodega vyras, ir nusijuokęs kreipėsi į Griaužiūną: — Dėdė Grudkus taip gražiai meluoja, jog net žinodamas, kad meluoja, imi tikėti.

— Neužmiršk, snargliau, kad su jenarolo tėvu kalbi,— piktai sušnairavo jo pusėn užsigavęs senis.— Kas kalbėtų, o kas ir patylėtų, ypač kurio lūpos dar motinos pienu šlapios.

— Nesipravardžiuok, dėde,— atsikirto Bolėnas.— Tu man snarglių nešluostei ir nešluostysi.

— Nepyk, nepyk,— ramina jenarolo tėvą Kozulis.— Argi verta dėti dabon, kas jaunam žmogui iš lūpų išsprunka.

— Jaunus reikia mokyti, ot kas yra,— nusiprunkštė senis.— Mažų, matyti, tėvai skersai suolo neguldė. Teks man jenarolą sūnų prašyti, kad jų tėvų klaidas atitaisytų — teliepia policijai pačiupinėti jiems vietas, iš kurių kojos auga.

— Spjaunu aš į tavo sūnų jenarolą ir į tave,— užsigavo Bolėnas ir atsikėlęs užsimovė kepurę.— Šnipų padermė. Einam, vyrai,— kreipiasi į kitus: — šitas šnipelis dar tikrai ims mus policijai įdavinėti.

Piktai nusispjovęs trinktelėjo durimis ir išėjo iš pirkios.

— Arba tai jam naujiena? — pritarė kitas ir ėmė graibytis kepurės.— Dar caro laikais priprato žmones įdavinėti. Kas jam yra dabar senus darbus prisiminti?

— Atsirado pamokslininkas. Gal vis dar manai, kad

esi kunigo tėvas,— prabilo trečiasis atsikeldamas.— Mes ne dumbliniai, Dumblų kaimo žmonės, kad pas mus viešėdamas dargi mus koliotai.

Ir nieko nelaukdamas pasekė Bolėnu. Su juo išėjo dar pora vyrų. Pirkioje pasiliko vien tik seniai, Griaužiūno vienaamžiai.

— Štai, matai, matai, kokis dabar jaunimas,— nusigręžė jenarolo tėvas į Griaužiūną.— Žilo plauko snargliai pagerbti nemoka.

— Ė, geriau palik juos ramybėje. Negi dabar iš jaunesniųjų susilauksi mandagumo,— ramina jenarolo tėvą Kozulis.— Neliesk mėšlo, mažiau smirdės.

— Dabar kiekvienas pienburnis mano esąs už žilą galvą gudresnis,— nusiskundžia Glanius.

— Iš tikro vaiko nūnai mandagaus žodžio neišgirsi, ką tada kalbėti apie svetimą,— pritaria jam Kozulis.

— Nereikėjo baidyti sūnumi,— papeikė senį Naujalis.— Ir be to pas mus žmonės paskutiniu laiku įgąsdinti.

— Ė, šiandien nieko nenugąsdinsi kalbomis,— numojo ranka Kozulis.— Dabar niekas nieko nebijo, per tai ir bėdos mus iš visų pusių apspito.

— Ar ir Kaune jaunesnieji tokie pat nemandagūs, išdykę kaip pas mus, kaime? — klausia Griaužiūną Glanius.

Griaužiūnas prisiminė savo jaunuosius bendradarbius.

— Kaune dar blogiau, ypač kai tokie jaunuoliai pasijunta dideliais ponais.

— Na, iš mužiko pasidaręs ponas dažniausiai būna tikras galgonas,— piktai kaktą suraukęs pabrėžė Kozulis.— Taip būdavo seniau, taip yra dabar ir bus visados.

— Skundėmės, kad prie ruskio caro sunku buvo gyventi, valdininkai pikti, uždarbių nėra, mūsų žmogus niekur vietos negauni, visur ruskiai kemšami, bet vis dėlto dabar nepalyginamai sunkiau gyventi, nors ir savieji kraštą valdo.

— Išgalvojo visokių taisyklių, jog šiandien žmogus nei pasijudinti negali — nei tu gyvulio miškan nugysi, nei tu šakelės iš miško pečiui pakurti parsiveši.

— Pagaliau tu žmogus net nežinai, kas tau leidžiama daryti, kas draudžiama.

— O juk ir ganėm, ir malką vežėm, kaip iš savo miško, ir niekam iš to blogo nebuvo.

— Rodos, dabartiniai ponai — vis tie patys mūsų vaikai, kurie dar vakar kiaules ganė. Iš kur pas juos visus tiek puikumo atsirado? Susikalbėti žmogus su tokiu ponu negali.

— Tokie jau metai atėjo. Būna, kad javai dera, o dabar iš mužikų ponai mūsų krašte užderėjo, tai ir sunku kaimo žmogui gyventi, ypač tam, kuris senesnis ir dar prieškarinius atsimena laikus.

— Arba prie ruskio caro policija taip žmones kotavojo kaip dabar? Štai neseniai Alovėje sumušė žmones, sukruvino, paskui sukrovė kaip gyvulius, nuvežė Alytun ir sugrūdo kalėjiman. Kad nors būtų už ką?..

— Suvažiavo žmonės turgun su reikalais, o čia policija nei iš šio, nei iš to rėkia: „Skirstykitės". Kaip čia tokiam spūsty išsiskirstysi?

— Gerai dar, kad nešaudė. Kitur, sako, buvo ir sužeistų, ir užmuštų. Tai tau ir savo valdžia, vadinasi.

— Ką čia bekalbėsi? Prie ruskio buvo geriau gyventi, nepalyginti geriau.

Net įkaito vyrai, paraudonavo iš pasipiktinimo. Griaužiūnui buvo nemalonu tokių kalbų klausyti, o atremti ūkininkų priekaištus negalėjo. Todėl stengėsi nukreipti dėmesį kitur.

— Žinau, kad vyriausybė paskutiniu metu daug nekaltų žmonių nuskriaudė. Kad nuo manęs pareitų, nieko panašaus nebūtų atsitikę,— pasiteisino Griaužiūnas.— Bet gi tu, tėve, norėjai papasakoti apie vyresnįjį sūnų,— kreipėsi jis į Grudkų.

— Papasakosiu, papasakosiu,— pasiskubino jenarolo tėvas ir besikreipdamas į vyrus kalbėjo: — Taigi, vyručiai, kai aš buvau už carą, mane išdaviku vadinote, judošium, parsidavėliu, o dabar patys matote, kas buvo kvailas: jūs ar aš.

— Kas buvo blogo, mes dabar neatitaisysim. Vėlgi geriau nukentėti nuo savųjų negu nuo svetimo,— mėgina skundus nutildyti Griaužiūnas.

— Sava ranka, brol, skaudžiau muša, negu svetima, savo vaiko piktas žodis užgaunamesnis negu svetimo plūdimas.

— Skaudu, kai savieji skriaudžia,— nesiliauja besiskundę vyrai.

— Jei savas smaugia, tai svetimam, kaip žmonės kalba, ir pats Dievas liepė. O visgi ruskis tiek mūsų neskriaudė, nei su mišku, nei su ganiavomis.

— Taip tai taip,— vėl įsikišo Griaužiūnas,— bet štai jūs vis dar neleidžiate tėvui Grudkui papasakoti apie jo sūnų.

Jenarolo tėvas nusispjovė, nusišluostė ūsus marškinių rankove ir patogiau atsisėdo.

— Teišsiplepa, kas jiems skauda, tada ir aš pakalbėsiu.

— Kalbėk, kalbėk, nekliudysim,— atsiliepė į jo žodžius Kozulis.

— Vis tiek kalbomis savo skriaudų neatitaisysim, žaizdų nepagydysim.

— Ar kalbėsi, ar tylėsi, nuo tavo kalbų niekas nepasikeis. Reikia kentėti, kad jau tokia Dievo valia,— baigia Naujalis.

Seniai nutilo...

— Ūkis mano, kaip visi žino, buvo nedidelis, bet aš buvau apsukrus žmogus, verčiausi, kuo galėjau — ir grybus supirkinėjau, ir žąsimis prekiavau, ir miškais, su žydais susidėdamas, verčiausi, ir ežerus iš valdžios nuomavau. Be to gi, aštuonerius metus viršaičiu išbuvau — taigi pinigo turėjau... Dar viršaičiu nebūdamas gyvenau geriau, negu kiti valakininkai. Ot, ir prikibo žmona: leiskim vyresnįjį kuniguosna. Čia dar, būdavo, ir kunigas kalėdodamas savo triskatikį prideda. Ką gi — žmona, naktinė gegutė, įkukuos vyrui, ką panorės, tai ir man įkukavo.

— Na, ką gi,— manau sau,— ar aš esu menkesnis už kitus, kad mano sūnus negalėtų būti kunigu, o gal man pinigo pritrūks į mokslus jį leisti?

Nutariau ir nuvežiau sūnų į Šiaulius — kalbėjo žmonės, kad ten pigiau.

Mokinasi mano Jonas metus, kitus, ponaičiu gyvena. Pagaliau baigė keturias klases.

— Na,— kalbu: Jonai, dabar gali seminarijon stoti. Kunigas sako, kad tau mokslo jau pakanka.

— Taip,— atsikirto mano Jonas,— seminarijon sto-

ti pakanka, bet aš noriu vyskupu būti, o tam juk reikia visą gimnaziją baigti.

Uždavė, brol, man mįslę. Kelias dienas galvojau nieko sūnui neatsakydamas.

— Gerai būtų, kad Jonukas vyskupu taptų, tai bent nutrinčiau visiems nosis, kai mano sūnus karietoje važinėtų.

Atsargumo dėlei visgi nutariau pasitarti, pakalbėti su kunigu.

— Dievo sprendimus negi žmogus atspėsi,— sako kunigas.— Galgi Dievas jam savo pirštu kelią rodo. Ir Šventas Raštas sako, kad gera norėti vyskupu būti. Jaunas dar tavo sūnus, tepasimokina, kad turi noro. Mokslas nepakenks, ir seminarijon stoti dar suspės.

Na, ir sutikau.

Mokinasi mano Jonas toliau. Tik kitais metais rudenį, dar prieš Visus Šventuosius, parvažiuoja namo, kažkokis liūdnas, nelinksmas. Maniau — šventėms namie su tėvais pabūti parvažiavo. Bet praslinko šventės, jau visa savaitė baigiasi, o mano Jonas sėdi namie ir nematau, kad rengtųsi gimnazijon važiuoti.

Supratau, kad čia kažkas negera.

— Ko sėdi namie? — klausiu.— Juk ne atostogų metas.

Mano Jonas tyli, o paskui ima verkti.

— Ehe,— pamaniau sau: — tai tau ir didesnis mokslas, tai tau ir — vyskupas būsiu.

Neklausinėjau daug, ir neklausinėjus buvo aišku viskas kaip ant delno. Pasiėmiau sviesto statinėlę, sūrių porą, medaus ąsotį, dešrų, žąsį ir dūmiu su sūnumi į Šiaulius, kol sodžiuje niekas nieko dar nesužinojo.

Einu pas direktorių su dovanomis ir klausiu, kas atsitiko?

— Pavarėm iš gimnazijos tavo sūnų,— sako direktorius.— Gaila man tavęs, seni, bet padėti tau negaliu.— Prieš carą eina tavo sūnus, su buntauščikais susidėjo...

Ir dovanų mano nepriėmė, ir kalbėtis su manim daugiau nebekalbėjo.

Taip ir nesužinojau iš jo, kas atsitiko, už ką sūnų iš gimnazijos išvarė.

Nuėjau pas žemesnį, inspektorių, rankas bučiavau ir jam, ir žmonai, prašiau, kad pasigailėtų, priimtų atgal — vaikas gi, visai jaunas, argi supranta, ką jis daro. Žadėjau diržu tėviška ranka taip pamokyti, jog atsinorės jam buntų — nieko nepešiau, nepriėmė sūnaus atgal.

Nusiminiau tiek, jog nenumaniau, ar namo važiuoti, ar eiti į ežerą ir nusiskandinti. Tiek pinigo leidau, ir tik tam, kad dabar iš manęs žmonės tyčiotųsi.

Einu ir tokis piktumas mane ima, jog, rodos, gyvą sūnų žemėn pakastau. Grįžęs į kvaterą taip nuvanojau, jog net pačiam paskui pagailo. Ir kokis jo būdas, pasakyk tu man. Rankas pamielino bemušant, o jis kad nors suriktų ar pravirktų — tyli dantis sukandęs ir kenčia.

— Bet ir tu geras — svetimuose namuose, prie svetimų žmonių sūnų mušti,— neiškentė Kozulis.— Namie reikėjo, jei jau tiek nusikalto.

— Manai, nemėginau? Motina apgynė. Na, ir tikėjausi dar, kad viską atitaisyti pasiseks.

— Visi mes proto turim, kai svetimą matom bėdą,— užstojo jį Naujalis.

— Taigi, taigi,— svetimoj bėdoj ir kvailas patarimus tiekia, o kaip iš savo bėdos išbristi — ir gudrus nesuvokia. Taip ir aš. Nukūliau sūnų, o kas toliau — ir nežinau. Negi važiuosiu namo, parsiveždamas žmonių juokui sūnelį su vilko bilietu. Tokios gėdos nebuvau dar pratęs kentėti.

Bet Dievas neapleido manęs dar tuo metu ir įkvėpė nueiti su kunigu pasitarti. Vėl kurgi mūsų žmogus eis su savo bėdomis patarimo ir užuojautos ieškoti, jei ne pas kunigą...

Nuėjau, papasakojau savo reikalą. Išklausė kunigas ir sako:

— Žinau viską. Tavo sūnus pasielgė kaip tikras, geras katalikas. Ne barti, bet didžiuotis turi, kad jis taip pasielgė.

Išsižiojau kaip žioplys, išgirdęs tokią kalbą. Štai tau ir vilko bilietas! Jei sūnus gerai pasielgė, už ką gi aš jį taip nukotavojau?

Paaiškėjo, kad caras buvo įsakęs visiems katalikams mokiniams rusiškai Dievui melstis, o vyskupas uždraudė

tai daryti, ir mano sūnus, kaip tikras katalikas, paklausė ne caro, bet vyskupo.

— Paaiškėja, kad ne tavo sūnus niekam tikęs, bet tu esi kvailas žmogus,— neiškentė vėl Kozulis.— Nesužinojęs, ar kaltas, kotavoji vaiką.

— Gerai tau dabar taip kalbėti, bet reikėjo mano kaily pabūti — pats pirmas būtum pasijuokęs, kad mokytą piemenį pasigaminau. Ė, ką čia bekalbėsi — visi protingi esame bėdai praslinkus,— sumojo ranka.

Nuramino mane kunigėlis ir patarė vežti sūnų Peterburgan, dargi laišką įdavė seminarijos rektoriui — ir nuvažiavom abu su sūnum tiesiog iš Šiaulių. Ten, Peterburge, pasimatėm su rektorium — geras, malonus kunigas, duok, Dieve, jam sveikatos, jei dar gyvas, ar amžiną atilsį, jei jau miręs...

Paskaitė laišką, paklausinėjo dar sūnų, pagyrė, kad drįso už šventą tikėjimą kentėti, ir sako man:

— Važiuok, tėve, namo ramus, o mes čia tavo sūnų paglobosim.

Davė mums raštelį į kitą kunigą, kuris sūnui parūpino butą ir pasakė, kad reikia dar mokytis, jei nori seminarijon egzaminus išlaikyti.

Važiavau namo kaip šimtan žirgų sėdęs.

— Štai, manau sau, nebūtų laimės, jei žmogaus neištiktų kai kada nelaimė. Matyti, Dievas geriau nuvokia, kas žmogui naudinga.

Pavasario pabaigoje gavau iš sūnaus laišką, kad visus egzaminus išlaikė gerai ir jau priimtas seminarijon klieriku.

Ehe, kokia man buvo šventė, kai Jonas parvažiavo. Sukviečiau visus gimines, iškėliau tokią triukšmingą puotą, jog kitas vestuvių taip nekelia. Muzikos tik nebuvo, bet bobos dainavo tai dainavo...

Nesigailėjau dabar pinigo. Iš geriausios gelumbės pasiuvau sūnui sutonas, du apsiaustu, ilgus, su pelerinom, vieną vasarai, antrą žiemai. O jau kiek siuvėm marškinių, kelnių, apvalkalų, kamžų — vienas Dievas tik žino dabar — ir vis iš geriausios medžiagos!..

— Tematо žmonės, kad sūnų kuniguosna rengiu, ir pavydi man,— pamaniau sau ir juntu, kaip širdis krūtinėje auga.

Matau — ir žmonės kažkaip kitaip su manim sveikinasi, su didesne pagarba kalbasi, net jau kunigo tėvu vadina...

Nesijuokė dabar niekas, kad sūnų į mokslus leidžiu, kaip kad anksčiau būdavo vienas antras nusišaipo...

Išlydėjau sūnų seminarijon irgi triukšmingai... Prieš išvežant į stotį naktį su kaimynais uliavojom.

— Tepasilinksmina,— manau sau,— sūnelis paskutinį kartą.

Pačiam neteko į stotį važiuoti, kaimynai pasišovė, geriausius viso kaimo arklius sukinkė...

Kitą vasarą parvažiavo mano Jonas jau ilgaisiais. Tikras kunigėlis — ir gana. Tik dar tokis jaunutis: lieknutis, kaip angeliukas ant švento atvaizdėlio...

Moterys tai vis rankų siekė jam bučiuoti.

Motina, pamačiusi sūnų kunigėlį, iš džiaugsmo ašaromis prapliupo, jog net barti gavo, o aš pats tai nežinojau, ar vaikščiodamas liečiu dar kojom žemę, ar jau kaip sparnais skrendu...

Na, kaip jūs manot, juk dabar aš jau buvau tikras kunigo tėvas — ir man džiugu, ir žmonėms pavydu, ir Dievui malonu. O dar kai pagalvoju, kad ir mirus man bus geriau negu kitam, nes sūnelis kasdien pas altorių melsis už mano dūšelę, visas kaltes ir nusidėjimus mano atmels, ir neteks man ilgai skaistykloje kamuotis...

Kai pamanau apie tai, rodos, saulė man linksmiau šviečia, ir dangus maloniau į mane šypsosi. Juk ten jau Dievulis gamina man patogią vietelę.

Tai buvo džiaugsmo, tai buvo malonumo, tai buvo gražių kalbų, žmonėms pavydo!..

Kitų tokių laimingų dienų savo gyvenime nebeatmenu. Ką čia atminsi,— sumoja senis ranka,— jei tikrai jų nebuvo.

— Nesipuikink, žmogau, laimėje, nesididžiuok žmonių pavydu,— neiškentęs įterpė vėl Kozulis.— Per daug džiaugeisi, per daug didžiavaisi, tai dangus tau ir pavydėjo.

Senis pažvelgė į Kozulį, pagalvojo valandėlę.

— Tiesą sakai, pernelyg jau aš džiaugiausi, visą žiemą kaip apkvaišęs vaikščiojau... Sūnaus belaukdamas abu triobų galus išbaltinau, gražius baldus įsitaisiau, kad

sūnui kunigėliui būtų malonu vasaroti... Vežimą naują ant resorių pasigaminau, kiemą ir sodelį naujais tuinais aptvėriau — vis norėjau, kad žmonės man labiau pavydėtų.

Laukėm sūnaus, sulaukti negalėdami. Kitų kalbų pas mus nei nebuvo, tik vis apie sūnų klieriką...

Bet štai pavasarį gauname laišką, kad šią vasarą visai neparvažiuosiąs namo.

Mano senė net numirėliškai pravirko, kai laišką paskaitėm.

Neatidėliodami gražiai surašėm atsakymą, kad pasigailėtų mūsų senų, kurie jo tiek pasiilgome, ir nors porai dienelių parvažiuotų namo mūsų aplankyti.

Kur tau. Nei atsakymo negavom...

Nelinksma buvo mums vasara — ir sūnaus ilgu, ir žmonėms pasigirti, širdį padžiuginti nėra kuo, ir pagaliau visas mano triūsas niekais nuėjo. O čia dar mano senė vis lenda akysna su savo sapnais. Tai sapnuoja, kad Joną apipuolė plėšikai, išvilko jį iš kunigiškų rūbų, tai jį skęstantį matė...

Kas vieną rytą vis tau naują sapną pasakoja. Iš pradžios juokiausi iš jos sapnų, paskui ėmiau pykti, bet širdy lyg katės pjovėsi, nesgi supratau,— vienas sapnas vėju gali nueiti, du pagaliau, bet jau tiek sapnų — tai gero nelemia.

Juo neramesnė širdis, juo labiau pykstu, žmoną plūstu, lyg nepraustaburnis, juo labiau žmona vis kimba — važiuok sūnų aplankyti...

Aš patsai ne kartą buvau pagalvojęs apie tai, bet kurgi žmogus važiuosi, kur ieškosi, jei net neparašė, kur išvažiavo iš Peterburgo...

Ir taip praslinko visa vasara, liūdna, nerami — nujautė širdis nelaimę...

Nutariau, rudeniui atėjus, kai visi klierikai sugrįžta seminarijon, būtinai nuvažiuoti Peterburgan aplankyti sūnų ir dargi senę su savim pasiimti.

Tik vieną gražią dieną, kai jau buvom važiuoti visai pasirengę, užeina pas mane Treigys Petras, artimiausias kaimynas, su kuriuo mes visą amžių — atleisk, Dieve, jam kaltes ir duok amžiną atilsį,— gyvenome nelyginant kaip katė su šunim.

Pavydus buvo žmogus, nesugyvenamas dėl pavydumo.

Dar kepurės nenusiėmęs ir Dievo vardo nepagarbinęs susišaipo kaip šuo, iš pasalų kąsti besirengiąs, ir sako:

— Na, ką, kunigo tėve? Mačiau tavo Joną Vilniuje. Tik iš tolo, nes pabėgo mane pamatęs. Iš seminarijos išvijo jį, ir dabar trumpais bastosi Vilniaus gatvėse.

Kad man kas būtų kuolu galvon drožęs, nebūtų tiek apkvaišinęs, kaip jis apkvaišino mane šiais žodžiais. Kurį laiką kvapo netekau, kojas rankas pamielino, žodžio prabilti negalėjau...

Kiek atsikvėpęs stvėriau skujinkotį ir — į kaimyną. Vos spėjo per duris paspukti...

Kitą dieną jau visas kaimas apie mano gėdą žinojo. Nebuvo, nebuvo laiškų, o čia jau neša man iš pašto. Ylos maišė nepaslėpsi, žmonių liežuvių nesurakysi, burnos neužčiaupsi niekam. Slėpk, neslėpk, vis tiek visi sužinos...

Rašo mano kvailys, kad jis sumanęs universitetan stoti, nes kunigu būti neturįs pašaukimo...

Ką aš tada jaučiau, ką išgyvenau, vienas tik Dievas žino. Negi žmogus gali kitam savo širdį atverti, negi papasakosi, kaip skaudu. Net pasikarti mėginau, tik žmona vadeles atėmė ir visą savaitę įpėdin vaikščiojo, kad sau galo nepadarytau...

Parašiau sūnui palaidūnui, kad prakeikiu jį, nei žinoti, nei girdėti apie jį nenoriu, ir kol esu gyvas, kad nedrįstų namo važiuoti, man akysna pasirodyti...

— Kas juos ten universitetan taip traukia? Ot ir dabar mokina mokina tėvas sūnelį, tikisi, kad kunigu bus, o jis ima ir įstoja universitetan...

— Mergos suvilioja, iš kelio išveda.

— Kur tau mergos? Mano kvailys iki šiol nevedęs gyvena,— paneigė jenarolo tėvas.

— Vis daktarais ir advokatais nori būti, lyg daktaru ir advokatu ir žydas negali būti.

— Daktaras mano nusidėjimo neatmels, advokatas paskutinėje teismo dienoje nuo Dievo rūstybės neapgins — kokia iš tokio vaiko žmogui nauda.

— Ne vienas šeimą nuskriaudžia, paskutinį kąsnelį sau iš burnos atitraukia, kad tik sūnų kunigą turėtų, o jis nueina universitetan — nei tavo dūšiai, nei tavo kūnui naudos.

— Ar apsiveda, tiek jį tėveliai ir temato. Atsiųs kai kada puslitį, tuo ir džiaukis...

— Taigi, taigi,— lingavo senis galva.— Bet dabar jau žmonės priprato ir nesijuokia, kai sūnūs nenori kunigais būti, o mano pirmasis atsimetė, todėl ir turėjau tiek gėdos pakelti, tiek skaudžių dienų išgyventi. Su žmonėmis susitikti gėdijausi... Kai reikėjo kur eiti, vis daržais vaikščiojau, kad tik žmonių nepamatytau. Šventadieniais namie užsidaręs kaip vilkas sėdėjau, net bažnyčion nueiti nedrįsdavau...

O čia kaimynai, pažįstami tik šaiposi, tik šaiposi, kunigo tėvu pravardžiuoja...

Net giminės, ir tie atšalo, nei vienas neužvažiuoja, lyg mano namai būtų apkrėsti...

Naktimis, būdavo, ne žmona, o aš žliumbiu kaip mažas vaikas. Ji, vargšė, stengėsi raminti mane kaip išmanydama.

Praslinko pora, gal dar ir daugiau metų, o mano širdis vis dar buvo užgriuvusi. Apie sūnų nieko nebuvo girdėti, nei motinai, nei pažįstamiems nieko nerašė...

Tiesą pasakius, tik vieni žydai mane kai kada ramindavo. Matydami mane susirūpinusį, niaurų, sakydavo: — Ko tu rūpiniesi, Jokūbai. Pamatysi, iš tavo sūnaus bus dar fainas vyras. Pats pasidžiaugsi, kad kunigu nepanorėjo būti.

Bet tokie raminimai mane labiau užgaudavo negu mūsų žmonių pašaipos. Tik piktai nusispjaudavau į tokias kalbas — daugiau nieko. Negi su žydu ginčysies?..

Kai žmonės per daug įgriso jau savo pašaipomis, pamaniau sau:

— Palaukite, niekšai. Aš dar jums parodysiu, kas esu. Vadinate mane pašiepdami kunigo tėvu — na, aš ir būsiu kunigo tėvu.

Pasišaukiau jaunesnįjį savo sūnų ir klausiu:

— Antanuk, nori į mokslus eiti? Tavo brolis nuėjo šunims šėko pjauti, tai gal tu man būsi kunigu. Nori?

— Noriu, tėveli,— sako ir kad ims, kad ims bučiuoti man rankas.

— Na, tai žiūrėk, jei ir tu pasielgsi kaip brolis, po žeme tave surasiu, savo rankom pasmaugsiu. Nepasislėpsi nuo manęs...

— O ne, tėveli. Manim gali pasitikėti...

Ilgai negalvoję, pasirengėm ir nuvažiavom Vilniun. Gimnazijon stoti jis jau negalėjo — buvo per didelis, septyniolikos metų berniokas, už mane visa galva aukštesnis. Bet geri žmonės nurodė poną, kuris tokius kaip mano Antanas kuniguosna ruošė.

Nuėjom pas jį, susiderėjom — ir palikau sūnų Vilniuje...

Namie žmonės dar labiau šaiposi:

— Vienas sūnus šunis lodo, dabar kitą tam darbui rengia.

— Mokytą skerdžių turėsim.

Man nedrįsdavo akysna taip kalbėti, bet žmonai, dukteriai tokias kalbas teko savo ausimis girdėti...

— Zaunykit, zaunykit,— manau sau: — o aš savo padarysiu. Antanas ne Jonas, jis mano būdo vaikas — ką sumanė, padarys, pasieks savo.

Pirkion įėjo pasikaišiusi šeimininkė ir nutraukė senio pasakojimą.

— Matau, jūs čia savo kalbomis visai nuvarginote mūsų svetelį,— kreipiasi į vyrus.

— Nieko, man labai įdomu klausyti,— nuramino ją Griaužiūnas.— Seniai nesu buvęs kaime, tai ir malonu su žmonėmis pasikalbėti.

— Manau, išalkai tamsta. Prašau svetelį į kitą galą pasistiprinti, kuo Dievulis mus apdovanojo. Tik atsiprašau, kad ne miestietiškai pagaminau — gal bus neskanu...

Vyrai atsistojo ir griebėsi kepurių, bet šeimininkas juos sulaikė.

— Neskubėkite, vyručiai. Eisim visi užkąsti. Pasėdėsim dar, pasišnekėsim — ir svečiui nebus tiek nuobodu.

— Mes — ne svečiai, ką tu čia mus, žmogau, vaišinsi.

— Kaip bematai suvalgysim visa, ir svečiui nebeliks.

— Dievas davė man, Dievas davė ir svečiams.

— Kuo turtingi, tuo ir vaišingi,— paragino dabar ir šeimininkė.— Brangiausias svečias — tai geras kaimynas. Prašom svetelių.

Ir atidarė duris.

Atsikėlę vyrai nugužėjo kitan pirkios galan.

II

Nespėjo dar vyrai už stalo susėsti, nespėjo šeimininkė jiems po stiklinę arbatos pripilti, kai priemenėje kabalkstelėjo durys, ir pirkion įėjo naujas svečias.

Tai buvo dar nesenas vyras su vos žilstančiais paausyse plaukais, retais, geltonais, žemyn nulinkusiais ūseliais; barzda, matyti, seniai neskusta, todėl veidas atrodė nešvarus. Apsivilkęs buvo senais, panešiotais, kadaise raudonai dažytais kailiniais, apsiavęs nutrintais batais su žemais ir plačiais aulais, todėl atrodė lyg buvo nuo svetimų kojų paskolinti.

— Garbė Jėzui Kristui,— pasisveikino su visais įėjęs ir apsidairęs.

— Per amžių amžius,— vienan balsan atsiliepė visi.

— Skalsink, Dieve,— kreipėsi į sėdinčius prie stalo.

— Prašome svetimo gero paragauti,— nusišypsojo Slamis.— Tik šaukšto tai neduosime — reikėjo savo atsinešti.

— Kam buvo šaukštas neštis,— pajuokavo ir Kozulis.— Matyti, žmogus gerą uoslę turi, suuodė, kad dešromis, ne viralu kvepia.

— Ė, apie dešras nei negalvojau,— nusišypsojęs teisinosi svečias.— Man dešros ne naujiena, ragaunu jų ir namie dažnai. Išgirdau, kad ponas Griaužiūnas atvažiavo, ir pamaniau, gal sužinosiu, kas ten įdomaus Kaune dedasi.

— Sėsk, svečias būsi,— paragino jį šeimininkas.

Juknis — taip vadinosi naujai atvykęs vyras — padėjo kepurę ant suolo ir atsisėdo čia pat, tolėliau nuo stalo.

Prijuoste šeimininkė ėmė šluostyti suolelio galą prie stalo, kur norėjo, kad svečias atsisėstų.

— Ko taip toli, net pačiam kampe, atsisėdai, kūme? — paragino jį.— Sėsk va čia, arčiau.— Nors karštos arbatėlės stiklinę išgersi.

— Kad nesinori,— iš mandagumo atsisako Juknis, bet atsikelia ir prisėda prie stalo.

Prieš atsisėsdamas pasisveikino su Griaužiūnu už rankos.

Jukniai nuo senų laikų stiprūs, pasiturį ūkininkai, geros giminės, garsios, kaip sako apylinkės žmonės. Tai

kaimo aristokratai, ne bet su kuo dėjosi, ne bet su kuo santykiavo — valakininkai...

Griaužiūnas gerai atsiminė ir Kazio tėvą, Jurgį Juknį, šiurkštų, išdidų ir šykštų ūkininką. Iš aukšto jis žiūrėjo į Griaužiūnus, nemėgo jų, ypač po to, kai jie leido sūnų mokytis.

Kazys buvo pas tėvus vienturtis sūnus, bet tėvas jį laikė griežtose rankose, neleido jam puoštis.

— Nors driskium būsi apsirengęs, vis tiek visi žinos, kad esi Jurgio Juknio sūnus, ir visur bus tau atitinkama pagarba,— kalė jis sūnui galvon.— Teišdykauja sau pirktiniais rūbais suskiai, kurie mano, kad pirktiniais apsirengę bus vertingesni žmonių akyse.

Pats vaikščiojo savo moterų rankomis suaustais rūbais ir sūnui neleido kitokių pasisiūti. Vaikščiojo abudu į kampininkus panašūs, nors tėvas mėgdavo dažnai pasigirti, kad pats nežinąs, kiek turįs pinigų — mėginęs kelis kartus suskaityti, bet nepajėgęs iki galo.

Gal senis Juknis tiesą sakė, gal nemelavo, nes nedaug tegalėdavo suskaityti. Buvo neraštingas, nei savo pavardės pasirašyti, nei skaityti, net iš maldaknygės, nemokėjo. Poteriavo lenkiškai, nors lenkiškai kalbėti nemokėjo ir nei vieno savo poterių žodžių nesuprato. Nemėgo apylinkėje gyvenančių šlėktelių, kuriuos kiekviena proga piktai pašiepdavo. Nemėgo dar labiau tų, kaip mėgdavo juos vadinti, driskių, kurie iš paskutiniųjų leidžia savo vaikus mokslan, alindami tuo savo ūkius.

— Ponus panorėjo iš vaikų padaryti. Gal kuris ponu ir bus, nenueis šunims šėko pjauti, bet tėvai vis tiek turės elgetauti,— pyko senis.

— Pažiūrėsiu, ar daug padės tokiam kvailiui ponuosna išėję vaikai?..

Dažnai, būdavo, kunigas kalėdodamas įkalbinėjo turtingą ūkininką leisti savo sūnų mokyklon.

— O kam tada, dvasiškas tėveli, savo ūkį paliksiu? — klausė jis atsikirsdamas.— Teleidžia sau moksluosna tie, kurie namie vaikams duonos neturi...

Ir tikrai Kazys Juknis jokios mokyklos nelankė, net pas „daraktorių" nesimokino. Senelė pramokė jį, prie ratelio sėdėdama, iš maldaknygės pasiskaityti, vėliau pats

pramoko rusiškai savo vardą ir pavardę pasirašyti — ir daugiau nieko.

Bet Kazys Juknis tuo atžvilgiu nėjo tėvo pėdomis. Lietuvai atgimus, pasidavė bendrai nuotaikai — leido vyresnįjį sūnų į mokslus. Paskutiniu metu gaudavo net laikraštį, bet pats jo neskaitydavo, kaimynams atiduodavo.

— Sūnus išdykėlis išrašė man,— aiškinosi.— Jis man nereikalingas — akys jau nemato skaityti ir laiko neturiu...

Bet užeidavo dažnai pas kaimyną pasiklausyti, ką „gazietos rašo".

— Keistai dabar žmonės gazietose rašo,— kalbėjo Kazys pasiklausęs.— Rodos, lietuviškai, o klausai žmogus ir nieko nesupranti. Rašytų bent kaip maldaknygėje...

Dabar jau buvo „ne mada" varu versti besimokančius gimnazijoje sūnus „kuniguosna eiti". Nevertė savo sūnaus, neįkalbinėjo ir Juknis, bet ne vienus poterius sukalbėjo prašydamas, kad Aukščiausiasis Dievulis duotų jo sūnui Šventosios Dvasios įkvėpimą, pašauktų jį „šventai vierai tarnauti" ir pas Pono Dievo altorių tėvų nuodėmes atmaldauti...

Matyti, Aukščiausiasis Dievulis karštų Juknio maldų nepanorėjo išgirsti, ir sūnus dabar jau mokosi universitete.

— Matai, advokatauti sūnelis panoro, žydų amatu verstis, o ne Viešpačiui Dievui tarnauti,— skundėsi su žmona besikalbėdami...

— Jau tokia Dievulio šventa valia,— dūsavo žmona.

— Ką jau čia kaltinsi Dievo valią,— erzinosi Juknis.— Išdyko, padūko vaikas, nuo bažnyčios atprato. Pasileido kaip žydo botagas. Tiesą kalbėjo kadaise tėvas, kad iš mokyto vaiko retai geras žmogus išauga...

Visas nuraminimas, kad ne jo vieno vaikas nuėjo šiuo keliu. Šiandien jis laukė sūnaus. Bet sužinojęs, kad atvažiavo Griaužiūnas, neiškentė ir atėjo pasišnekėti...

— Tai ką, žmogau? Su ponu pasisveikinai už rankos, o su manim, jenarolo tėvu, visai sveikintis nenori?

— Jis pats tuoj bus jenarolo tėvas,— juokiasi Kozulis.— Jau dabar sūnus jenarolą vaidina atvažiavęs.

— Be to, išdidus tapo,— įsikišo Slamis.— Kai pabuvo geležiniu vilku, jau susikalbėti su juo negalima.

— Su vilkais pabuvęs, užmiršo, kaip su žmonėmis reikia apsieiti,— pašiepė Juknį Naujalis.

Iš viso buvo matyti, kad seniai jo nemėgo, pikti kažkodėl buvo ir tik laukė progos Juknį pašiepti, įžeisti.

— Ką jūs čia gerą žmogų užsipuolėte,— ima jį ginti šeimininkė.—Šaipotės iš žmogaus nelaimės.

— Aš visai nesišaipau, bet rimtai kalbu, kad vilku pabuvęs vilko akimis dabar į žmones žiūri,— atsikirto rimtai Naujalis.

— Gerai, kad dar vilko tik...— nusišypsojo Slamis, nebaigdamas savo minties.

Vyrai jį suprato ir nusijuokė visi...

— Kodėl tave, Kazy, šitie žmonės vilku vadina? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Ot, išdykauja seniai, patys nežino, ką plepa,— susiraukė Juknis.

Matyti, visos šitos kalbos buvo jam labai nemalonios.

— Na, argi vilku nebuvai? — erzina jį Slamis.— Spėjai jau užmiršti, kiek tau už vilką kailin teko?

— Teko, tai teko! Tiesa,— atsiduso Juknis.— Bet argi tai mano kaltė čia buvo? Mat pasikvietė mane apskrities viršininkas — jaunutis tokis, dar visai vaikinas — ir sako:

— Esi rimtas, pasiturįs ūkininkas ir sūnus tavo — geras patriotas, pažįstu jį — todėl turi į Geležinių vilkų brolįją būtinai įsirašyti,— kreipiasi Juknis į Griaužiūną, jam paaiškindamas.

— O kas tie, ponuli, geležiniai vilkai? — klausiu jį. — Pas mus tokių žvėrių iki šiol lyg ir nebuvo girdėti.

— Tai ne žvėrys,— aiškina jis man: — tik žmonės taip pasivadino. Tie, kurie yra nusistatę dabartinę mūsų tautinę vyriausybę su ginklu rankoje palaikyti ir rauti su šaknimis visas bolševizmo piktžoles, naikinti bolševikus...

— Kad pas mus, ponuli, tų bolševikų nei su skala niekur nesurasi,— aiškinu aš jam.— Jų niekas ir nematė pas mus, o žmonės mūsų krašte visi ramių ramiausi.

— Tai nieko, kad pas jus nėra, bet kur kitur, sako, jų daug yra. Visi rimti ūkininkai turi susispiesti aplink mūsų tautos vadą, turi įsirašyti į Geležinio vilko brolįją — taip

nori mūsų vyriausybė. Įsirašęs turėsi daug naudos ir visokių palengvinimų — ar miško pirkti panorėsi, ar banke pinigų pasiskolinti. Ir gerą revolverį, sako, iš valdžios gausi.

Ką gi, pamaniau sau, revolveris — geras dalykas, ramiau žmogui, kai jis yra namuose. Jei valdžia nori, kad įsirašytau, matyti, nieko čia blogo nėra — na, ir sutikau.

Davė man viršininkas vieną korčiukę, davė ir kitą ir liepė tuojau penkis litus sumokėti.

— Tai tau, manau, ir išlošiau, tai tau ir naudos — nei už šį, nei už tą, pats nežinau už ką, mokėk baudos penkis litus.

Štai ir viskas. O dabar šitie nevidonai šaiposi dar, vilku pravardžiuoja,— linktelėjo jis galvą kaimynų pusėn.

— Ir mano Antanukas, rodos, vilku buvo pasidaręs,— įterpė jenarolo tėvas.— Sako, naudinga buvo ir daug gero galima buvo iš valdžios gauti.

— Ot, ir ne visa, ot, ir ne visa ponui Griaužiūnui pasakei,— nekreipdamas dėmesio į jenarolo tėvo žodžius, puolė Juknį Kozulis.

— Kodėl nepasakoji ponui Griaužiūnui, kokias išdaigas esi krėtęs vėliau, ką čia išdarinėjai su savo sėbrais, — primetė jam Slamis.

— Kiti išdarinėjo, bet ne aš,— teisinosi Juknis.— Čia tai jau aš esu visai nekaltas.

— O kas viso valsčiaus vardu telegramas Kaunan mušė, kad mes ir seimo nenorime, ir kunigą iškelti reikalaujam? Gal mes? — priminė jam Naujalis.— Tu užmiršai, bet mes nepamiršom.

— Kuo aš čia kaltas, jei nei žinoti nežinojau, kokį man popieriuką valsčiaus pisorius pasirašyti pakišo. Aš juk rašyto skaityti nemoku,— ginasi Juknis.— Maniau, taip sau kuris raštpalaikis, pasveikinimas kokis ar kas panašaus. Kiek pamenu, taip man ir sakė pisorius.

— Gerai, kad tau dar nepakišo pasirašyti, kad jam savo ūkį dovanoji, ar žmoną ir vaikus velniui parduodi,— piktinosi Slamis.— Kaip nekvailas žmogus gali pasirašinėti visokius raštus, kurių turinio nežino? O dar viršaičiu norėjai būti išrinktas...

— Ė, brolau, toki daiktai kaip žmona dabar velniui nereikalingi,— nusijuokė Juknis.— Matai,— kreipiasi jis vėl į Griaužiūną,— kai sugrįžau iš apskrities, kitą ar trečią dieną — dabar gerai nepamenu — pasišaukė mane pisorius ir sako: — Tu dabar, Jukni, esi mūsų žmogus, rasi, valstybės ramstis, tautos šulas. Mūsų vidujiniai priešai tykoja nuversti tautišką vyriausybę, sugriauti mūsų valstybę, tai mes turim dabar palaikyti tautinę valdžią, kuri už mūsų laisvę su tuo vidujiniu priešu kovoja. Štai, pasirašyk šitą popieriuką, jei esi patriotas ir gero nori savo tėvynei.— Pakišo ir pasirašiau. Kaip čia žmogus nepasirašysi, jei pisorius liepia? Tik vėliau geri žmonės iš gazietų paskaitė ir man pasakė, kad aš su pisorium viso valsčiaus vardu reikalavom amžinai seimą panaikinti. Vai ir žvairavo tada į mane žmonės, kampiškiai net mušti rengėsi.

— Argi jūs tikrai seimo taip jau norite, — pasiteiravo Griaužiūnas.

— O kodėl ne? — pasiskubino Naujalis.— Juk visur, sako, seimai yra, net Amerikoje. Kodėl gi jo pas mus neturi būti?

— Nei norim, nei nenorim, ne mūsų tai reikalas,— paaiškino Slamis.— Tik vis dėlto nedera dviem žmonėm viso valsčiaus vardu kalbėti, dargi nieko neatsiklausus.

— Mes, senesnieji, gerai žinom, kad su seimu nieko gero nebuvo ir be seimo nieko gero nėra, todėl mums nei šalta, nei šilta, yra seimas ar jo nėra.

— Na, nekalbėk — ne visi taip galvoja, kaip tu manai,— užginčijo Slamis.— Yra tokių, kurie seimo nori, ypač iš tų, kurie labiau kunigo klauso.

— Seimo laikais ir valdininkai buvo mandagesni su mūsų žmogumi, ir policininkai nebuvo tokie kimbūs ir pikti. Pagrasini, būdavo, kad pasiskųsi seimui — ir suminkštėja. Visgi seimo bijojo,— užginčijo Naujalis.— Pamėgink dabar pagrasinti skundu, jei nori...

— Kas ramiai sėdi, nekiša savo nosies, kur nereikia, to ir dabar niekas neliečia, ir skųstis tam nėra reikalo,— atsikirto Kozulis.— Jei šiandien kas nerimauja, tai tik jaunimas,— kreipėsi jis į Griaužiūną.— Būdavo, mušėsi dėl mergų. O dabar, kai tik didesnė šventė, velniai juos žino, dėl ko vieni antriesiems galvas skaldo?..

— Jei dviese pasiuntė neteisingas valdžiai žinias, juk galėjote atitaisyti, pasiųsdami kitą telegramą,— pastebėjo Griaužiūnas.

— Kaipgi, panorės kas čia kištis, kad paskui su policija reikalą turėtų,— paneigia Slamis.— Manai, maža turime su ja visokių nesmagumų, kad patys jai į nasrus lįstume.

— Kam čia policija? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Negi čia jos reikalas?

— Kampiškiai, sako, mokytojo įkalbėti, mušė tokią telegramą, kad netiesą raštininkas su savo sėbrais yra pranešęs, kad nutarimo tokio valsčiuj nėra buvusio,— paaiškino Kozulis.— Ir kas, manai, atsitiko? Atvažiavo policininkai, suėmė visus pasirašiusius ir išvežė. Kiti iki šiol dar kalėjime sėdi...

— Taigi, taigi. Tiek žmonių nukentėjo ir vis dėl vienos kvailos galvos. Per jį,— kryptelėjo galvą Slamis Juknio link,— pas mus vos buntų nekilo. Tedėkoja Dievui, kad jam nieku viskas baigėsi...

— Jūs, sveteliai, tik kalbate, o valgyti visai nevalgote,— įsikišo šeimininkė.— Visi valgiai užšals, skanumo nebeteks — pasakysite, kad pagaminti nemoku.

— Nesirūpink, moterėle,— nuramino ją Kozulis,— suvalgysim, kad ir atšalusius, nepaliksim tau nei paragauti, jei su mumis dabar nevalgysi.

Ir pasirinkęs sau didžiausią dešros gabalą ištraukė pirštais iš dubenio ir pasidėjo ant duonos riekės. Kiti neraginami jį pasekė. Tik vienas Juknis srėbė sau arbatą, įsipildamas iš stiklinės į lėkštelę.

— Taigi, taigi, aš ir patsai susivokiau, kad man visa tai gali baigtis blogai — iš tokių reikalų negi sulauksi ko gero? — tęsė vyras, pūsdamas į lėkštelę su karšta arbata ir iš lėto striupsėdamas.— Padegs, manau sau, ar primuš, kelią pastoję, jei dar ilgiau pasiliksiu toje draugijoje.

Ypač smarkiai nusigandau, kai sužinojau, kad daugel kampiškių suėmė policija.

— Reikia paskubėti išsibraukti, pasitraukti iš tokios kompanijos, kol dar niekas kuolu galvos nepramušė, galvojau sau,— o tai vėl mane įpainios.

O čia dar popieriukas atėjo, kad turiu už revolverį sumokėti penkiasdešimts septynis litus.

— Na, nėra ko laukti,— sakau savo bobai,— pasitrauksiu nedelsiant, kol dar nesulicitavo, nesudegino.

Pasiėmiau savo korčiukę, revolverį, nuvažiavau į apskritį ir drožiu tiesiog pas viršininką.

— Še jums jūsų revolveris ir korčiukė,— sakau jam. — Nenoriu nei revolverio turėti, nei jūsų vilkų žinoti ir penkių dešimčių septynių litų nemokėsiu...

Kaip suriks, sutryps kojom, kaip puls mane viršininkas, maniau, į šmotelius sudraskys kaip tikras vilkas,— nusišypsojo Juknis.— O jau koliojo, o jau keikė, Dieve tu mano. Prieš karą girto burlioko nesu girdėjęs tokiais žodžiais besiplūstančio...

— Aš tave ožio ragan suriesiu, kalėjime supūdysiu, bolševike tu vienas! — rėkė kojom trypdamas ir kumščiu į stalą daužydamas. — Sužinosi, kaip maištą prieš vyriausybę kelti, buntauščike...

Išplūdo, iškeikė, iškoneveikė, pašaukė policininką ir liepė mane iš raštinės išmesti...

Už pakarpos, kaip kokį girtuoklį, išmetė mane policininkas... O čia prieškambary žmonės stovi ir šaiposi matydami, kaip mane pagerbė.

Pargrįžau namo kaip šuo išvanotas, nieko nepešęs.

Nespėjau, brol, namie kaip reikia padų sušilti, atsipotryti, kai pisorius tučtuojau atsiuntė su žmogumi raščiuką — reikalauja manęs pas save.

Nevažiavau.

— Tedaro sau, ką nori,— manau.— Aš daugiau niekur nebeisiu...

Tik žiūrau — atadunda pas mane kieman pisorius su nuovados padėjėju. Kad ims vėl abu mane barti, kad ims kolioti, kaip mažo tėvas niekados nebardavo, nekoliodavo.

— Maža tave, sako, kvailą kalėjiman patupdyti. Gaila, kad dabar rykštėmis negalima. Įkrėsčiau tau klynan šimtelį — kaip bematai suvarytau tavo protą ten, kur jis ir turėtų būti — į tavo kvailą galvą...

Ir vis tai prie žmonos, prie vaikų, jiems visiems girdint... Tokia gėda, tokia sarmata, jog nors imk žmogus ir gyvas žemėn prasmek.

Išreikalavo, sumokėjau penkiasdešimt septynis litus

už revolverį, kad jis būtų kur prasmegęs, šio pasaulio nepamatęs.— Ir dar privertė vėl kažkokį raščiuką pasirašyti...

— Na, ir pasirašei? — su pašaipa pasidomėjo Naujalis.— Ot, tai tau ir vyro rimtumas...

— Kaip nepasirašysi. Apkvaišęs buvau, kaip senas avinas. Kur jau čia žmogus po visų šitų malonumų atsispirsi, nepasirašysi?

Paskui keletą nakčių nemiegojau — vis rūpinausi, kokį vėl aš čia raštelį būsiu pasirašęs, kokią vėl šunybę man pisorius bus iškrėtęs.

— Na ir ką? — neiškentė Griaužiūnas.— Šį kartą neteko nukentėti?

— Kur tau neteko? — sumojo ranka Juknis.— Paaiškėjo vėliau, kad tai buvo skundas ant kunigėlio. Tai jau teko akis svilinti, tai jau teko rausti prieš žmones. O čia dar kunigas iš sakyklos kad ėmė mane barti, kad ėmė niekinti — aš ir bedievis, aš ir girtuoklis, aš ir paleistuvis, ir dar kažkokia pragaro išpera...

Išbėgau iš bažnyčios kaip karštu vandeniu apšutintas vėžys, o čia žmonės iš paniūrų vilkais į mane žiūri — to tik ir lauk, kad ims mane kuoluosna, kaip pasiutusį šunį.

— Ir vertas to buvai dėl savo niekšumo,— pasipiktino Slamis.— Kaip galėjai pasirašyti donosą ant kunigo?..

— Kokis jau čia niekšumas, kad apkvailino žmogų grasinimais,— užstojo Juknį Naujalis.— Negi žmogus gera valia tai padarė?

— Dūmiau namo net užduseęs. Rodos, skubėjau, o namie jau viską žinojo. Ir kaip suspėjo, ir šiandien nesuprantu. Vos koją įžengiau, kad puls mane žmona, tiesiog į plaukus kimba...

Prisirinko moterėlių pilna pirkia, ir kad ims visos mane gėdinti.

Spjoviau ir išsinešdinau iš pirkios — negi moterims išaiškinsi, kad aš nieku dėtas, vien dūšia Dievui kaltas...

— Tai tau, brol, ir vilkas,— nusijuokė Glanius.— Bobų nusigando.

— Gerai tau dabar šaipytis, bet reikėjo pabūti mano kailyje. Pažiūrėtau, kaip tada tu šaipytaisi? — atsikirto Juknis.

— O kodėl gi raštininkas nesugyvena su kunigu? Kuo jie nepasidalina? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Ar kuris jų ne lietuvis?

— Kas juos ten žino? Negi suprasi? — klausimu atsakė į klausimą Juknis.— Pjaunasi dabar visi vienas su kitu, ot ir kunigėlis su raštininku neatsilieka.

— Dabar visi riejasi vienas su kitu; tokie jau mums atėjo laikai, jog ramiam žmogui visai gyventi negalima,— nusiskundė Naujalis ir net atsiduso žmogus.

— Raštininkas, matai, buvo, kaip dabar sako, tautininkas, kalbėjo, kad kunigas yra vyriausybės priešas ir Lietuvos neprietelius, o kunigas vadino jį bedieviu, farmazonu, ciciliku... Ot, taip ir riejosi abu,— paaiškino Naujalis.

— Na, o jūs ką gi? — pasidomėjo Griaužiūnas.

— Mes ką gi galim? Negi raštininką sudrausi, jei jam buvo didelė galia duota.

— Kas gi jam tokią galią davė?

— Kas, klausi? Nagi valdžia. Dabar mūsų žmogus nieko nereiškia — ką valdininkas panori, tą su mūsų žmogum padaro. Didelė valia valdininkui duota...

— Ypač policininkams. Lupa ir lupa iš mūsų visokias pabaudas. Net nežinai žmogus, už ką tave baudžia? Prie ruskio to nebuvo.

— Ė, brol, sulyginai,— sumojo ranka Slamis.— Prie ruskio galima buvo gyventi...

Griaužiūnas, kaipo valdininkas, pasijuto nesmagiai, todėl paskubėjo nukreipti kalbas kitu keliu.

— Kur dabar yra tasai jūsų galingasis raštininkas?— pasiklausė jisai.— Ar dar ir dabar čia gyvena?

— Kur tau. Pas lenkus pabėgo. Buvo revizija atvažiavusi, tikrino valsčiaus pinigus ir raštus, matyti, kažką blogo surado. Tada tai raštininkas ir dingo, kaip žemėn prasmegęs. Tik vėliau sužinojom, kad jau pas lenkus atsidūrė.

— Taigi, taigi, tokis niekšas ir supykdė mane su kunigu,— griebėsi toliau pasakoti Juknis.— Buvau nuėjęs tuomet klebonijon, norėjau pasiaiškinti, atsiprašyti, papasakoti kunigui viską, kaip buvo — kur tau, nei kambarin įsileisti, nei kalbėti nepanorėjo, o sesuo vos ne su

šluota mane iš klebonijos išvarė. Kalėdodamas irgi mano namus aplenkė, nepanorėjo nei mano kampų pašventinti...

— Tu bedievis, sako, bažnyčios priešas, ir tau jos palaiminimo nereikia.

Baisiai supykau tuomet, net išsiplūsti norėjau. Vos susilaikiau...

— Na, ir kuo tavo pyktis baigėsi? — pasiįdomavo jenarolo tėvas.— Kad aš būtau supykęs, visai kitas būtų buvęs dalykas: tuoj būtau pasiskundęs sūnui jenarolui...

— Na, ir kas būtų buvę? — nusišypsojo Slamis.— Ką tavo sūnus kunigui gali padaryti? Negi kunigas kareivis ir nuo jenarolų priklauso?

— Dabar ir mano sūnus Kaune nemažą turi galią. Nors jis dar tik studentas, bet, sako, patsai Kauno burmistras su juo kalbasi stovėdamas ir kepurę nusiėmęs. Tik argi žmogus, senas būdamas, panorėsi džiuginti velnią, su kunigu besiriedamas? Juk mano amžiuje tenka ir apie mirtį pagalvoti. Vėlgi jau viskas pasibaigė geruoju...

— Susitaikei su kunigu? — pasiklausė Griaužiūnas.

— Susitaikiau, kai naujus, iš molio nulipdytus Dievo mūkos kelius mūsų bažnytėlei nupirkau...

— Ne visai geruoju tau baigėsi. Ar užmiršai, kiek dar turėjo tavo kinkos drebėti? Ir pinigų neatgavai, ir revolverį iš tavęs atėmė,— pasityčiojo iš Juknio Slamis ir, kreipdamasis į Griaužiūną, paaiškino.— Suimtas buvo, kaip vagis į apskrities miestą nuvarytas, daboklėj pasėdėjo, svetimas utėles savo krauju papenėjo.

— Na, jau? — paabejojo Griaužiūnas.— Negi kunigas įskundė keršydamas?

— Ne, keršys tau kunigas ir dar tokiu būdu? Kad pabarė, tai jau kitas dalykas,— aiškinasi Juknis.— Patsai nežinau ir šiandien vis dar nesuprantu, kodėl tai atsitiko? Suėmė mane vieną gražią dieną policija ir nuvarė pėsčią į apskritį.

— Tai turėjom gražaus juoko, kai mūsų vilkas su dviem palydovais iš šonų keliavo per sodžių,— nusikvatojo Kozulis.— Maniau, kad iš juoko sprogsiu.

— Už ką gi tave buvo suėmę? — nusijuokė Griaužiū-

nas.— Negi vėl buvai pasirašęs kokį pavojingą raštelį?

— O velniai juos ten žino,— nusispjovė piktai Juknis.— Dvi dienas daboklėje laikė. Paskui kažkokis piktas ponaitis vis klausinėjo, kokius posėdžius darydavome, ar tarėmės, kaip esamą tvarką nuversti? Pasakiau, kad apie jokius posėdžius nieko nesu girdėjęs, jokių pasitarimų nebūdavo, o pasirašinėdavau, ką raštininkas paliepdavo, nes patsai rašyti nei rašyto skaityti nemoku.

Išklausinėjęs atėmė revolverį, pinigų negrąžino ir liepė namo keliauti — štai ir viskas.

Vėliau buvo raštinėje revizija, pisorius pabėgo, ir dabar viskas ramu. Tik ot savo pinigų tai vis negaliu atgauti.

— Geriau negalvok apie juos, o tai vėl pateksi į bėdą,— pataria Kozulis.

— Gera tau taip kalbėti, kad ne iš tavo kišenės pinigas paimtas,— piktinasi Juknis.— Tokis gražus skatikas ir turi veltui žūti? Aš juk už tokį pinigą būtau galėjęs svetimom rankom visus javus nuo lauko nuimti.

— Paprašyk gražiai manęs, tai padėsiu atgauti,— pasigyrė jenarolo tėvas.— Pasakysiu sūnui jenarolui, kaip bematai — lieps tau sugrąžinti viską iki paskutinio skatikėlio.

— O aš tau patarčiau užmiršti apie juos,— prasitarė Griaužiūnas.— Vis tiek neatgausi, net su jenarolo pagalba.

— Ir mes tą pat jam kalbam,— pritarė Kozulis.— Džiaukis, žmogau, kad labiau dar neįklimpai.

— Iš iždo, brol, neatgausi. Sykį sumokėjai — vis tiek kaip balon įmetei.

— O gal tie pinigai visai ne iždan pateko, tik pisoriaus kišenėn. Gaudyk dabar vėją laukuose...

Juknis atsiduso, pakasė pakaušį...

— Kad visgi gaila. Juk kruvinu prakaitu uždirbta...

— Ot matai,— sako Griaužiūnas jenarolo tėvui: — ne tamista vienas turėjai nemalonumų. Kokiu būdu gi susitaikei su savo vyresniuoju?

— Kokiu būdu susitaikiau? Ot vieną vasaros gražią dieną nelauktas netikėtas parvažiavo mano Jonas namo. Guzikuotas galionuotas. Ponas, brol, nors iš tolo kepurę nusiimk.

— Ką, sako, tėve, priimsi mane pirkion?

Pasižiūrėjau į jį, truktelėjau pečiais — na, ką tokiam galionuotam pasakysi.

— Priimti tai priimsiu, sakau, tik tokiam ponui, kuris tėvui net rankos pabučiuoti drovisi, tai jau mano namuose apsigyventi nėra vietos.

Nusijuokė tiktai į mano žodžius, bet nenusilenkė, nepasisveikino, kaip geram vaikui dera, nei su manim, nei su motina.

— Neužtruksiu, tėve. Norėjau jus pamatyti, su Antanu pasikalbėti.

— Antano namie nėra, sakau. Jis Vilniuje dabar, kuniguosna mokinasi.

— Gerai, sako, kad Antanas mokinasi. Aš kaip tik tuo reikalu ir atvykau su tavim pasikalbėti.

Čia ėmė pirkion rinktis žmonių. Susidomavo mat kaip aš sūnų sutiksiu.

— Ehe,— sako Jonui vienas antras kaimynų,— matom, tu *vietoj* į kunigus išėjai į jenarolus.

— Į jenarolus, ne jenarolus, bet netoli to,— juokiasi patenkintas ir, kreipdamasis į mane, sako: — Tu, tėve, dėl Antanuko, matyti, nemažai išlaidų esi turėjęs — še tau. Viską noriu sugrąžinti.

Išsiima tris šimtines ir duoda man. O šimtas rublių, brol, tai ne šimtas litų. Tai labai didelis anuomet pinigas buvo.

— Na,— manau sau,— matyti mano Jonas tikrai dideliu ponu tapo, jei šimtinėmis švaistosi. Ar dėl jo aš vėl tik nebūsiu apsirikęs?..

Paėmiau pinigus. Negi atsisakysi nuo tokios krūvos.

— Dėkui,— sakau,— sūneli, kad nepamiršai mano vargo.

— Še ir tau, motule, skarelei pirkti,— kreipiasi Jonas į motiną, traukia dar vieną šimtinę ir kemša senei į rankas. O toji kad suriks numirėliškai, kad ims verkti, sūnų už kaklo apsikabinusi...

Kaimynai tik dairosi, tik žiūri. Kitas jų visą savo gyvenimą nebuvo tokio pinigo matęs, nei sapne nesapnavęs. Matau, kad pavydi, matau, kad nežino, nei kas galvoti.

Kai prisiminiau, kiek jie iš manęs prisišaipė, net šir-

dis džiaugsmu pasprogo,— tai jums, šunsvaikiai, kunigo tėvas, tai jums šaipytis iš mano nelaimės.

Pasišaipykite dabar, kad norite...

Pagyveno Jonas pas mane apie dvi savaiti. Matau — pas kunigą lankosi, ir kunigas su juo kalbasi kaip su lygiu sau, ir uriadnikas pirmas su juo sveikinasi, ir žandaras prieš jį išsitempia miestely,— ir manau, kad tikrai buvau apsirikęs dėl mano Jono.

O čia dar valsčiaus pisorius, užėjęs man į raštinę su reikalu, pasisveikino prie visų su manim už rankos, paprašė sėsti ir dar sako:

— Sveikinu, sveikinu — tavo sūnus didelį činą turi.

Net arbatos pas save kambarin gerti nusivedė.

Žydai ir geresnieji iš pažįstamų — visi, susitikdami su manim, sveikino su sūnum, į ponus išėjusiu. Tik vienas Liuolia, kuris turėjo sūnų, neseniai kunigu įsišventinusį, dar mėgino mane pašiepti. Bet kaip tik tuo metu — žiūrau — eina mano Jonas su kunigu. Pamatę mane, sustojo, kunigas pasisveikino už rankos ir kreipiasi į mane vieną:

— Einam, seni, pas mane pietų valgyti.

O Liuoliai kad nors vieną žodį būtų taręs.

Prie viso svieto paėmė mane kunigas už parankės ir nusivedė klebonijon.

Atsigręžęs pasižiūrėjau į Liuolią. Matau — pamėlynavo iš pavydo. Visų žmonių akivaizdoje tiek mane išaukštino kunigas, o jo, Liuolios, kunigo tėvo, net neužkalbino.

— Gerai tau, niekšui,— manau sau.— Šaipeisi iš manęs, o dabar aš pasijuoksiu...

Paviešnagėjęs porą savaičių, išvažiavo sūnus.

Kai ėmė man išvažiavęs siųsti pinigus, tai siuntė ir siuntė... Kai tik mėnesio pabaiga, žiūrėk — man jau ir tempia iš pašto pakvietimą, tik eik ir imk, ir vis nemažus pinigus: man penkiasdešimts ir Antanukui dvidešimt penkis.

Ir taip kas vieną mėnesį, kas vieną mėnesį...

Kai kurie kaimynai net pagelto, net susirgo iš pavydo.

— Kur tu, Jokūbai, pinigus dėsi, kai tau sūnus visą laiką jų tiek siųs? — klausia vienas antras.

— Vištas pinigais lesinsiu, kad geriau dėtųsi,— juokiausi,—o kai ir mano vištos jų lesti jau nepanorės — banką tada atidengsiu.

— Be juokų, brol,— sako.— Juk ne su duona juos valgai?..

— Na, ką gi, pagyvensiu senatvėje ponu ir kitą sūnų kuniguosna išleisiu, ot kas yra...

— Tai, brol, surado tavo sūnus Ameriką,— stebėjosi kiti.— Ką jis ten, kasa tuos pinigus ar patsai gal kaldina?..

Buvo daug ir tokių, kurie už akių visokius niekus apie mane ir sūnų kalbėdavo, bet akyse gerinosi, pinigų paskolinti prašė...

— O, kvaili žmonės,— neiškentė Kozulis.— Rado į ką kreiptis.

— Manau, tu savo amžiuje niekam nesi skatiko paskolinęs,— palaikė jį Naujalis.— Aš tave, seni, seniai pažįstu.

— Skolinau, kol buvau kvailas ir mano širdis dar nebuvo užgriuvusi. Bet tuo metu aš tyčiotis iš žmonių norėjau. Susitikęs su Liuolia aš dabar pats mėgdavau jį pašiepti.

— Na ką, Liuolia,— klausdavau,— ar daug tau prisiuntė sūnus kunigas skatiko? Gal jau pilną skrynią esi variokų prisikrovęs?

Liuolia nesusivokia, kaip atsikirsti, nes visiems buvo žinoma, kad sūnus mažai siunčia, vieną kitą dešimtį per metus. Tai, būdavo, tik nusispjauna, užsimauna giliau ant ausų kepurę ir nueina šalin zurzėdamas:

— Cicilikas tavo sūnus, ot kas yra. Velniui savo dūšią už pinigus pardavė, o manasis kiekvieną dieną savo rankom Kristų kilnoja ir už mano išganymą Dievuliui meldžiasi.

Kas tiesa, tai tiesa. Kad ir didžiausias ponas, kad ir pinigus didelius iš caro aruodo kaip lopeta semia, vis tik ne kunigas, vis tik Dievo ant rankų nekilnoja.

— Palauk, seni, nenusimink,— manau sau.— Išleisi Antanuką kuniguosna — bus kas ir už tavo nuodėmes melsis Dievuliui...

Kelerius metus gyvenau kaip pas Dievą viešnagėje. Niekas man nerūpi, visi man lenkiasi, aplink mane šokinėja, pinigų yra kiek noriu, ir kas vieną mėnesį vis dar gaunu daugiau...

Ne tiek man buvo džiugu, kad sūnus siunčia, kiek linksma, kad visi pavydu plyšta.

Ir kitas sūnus mažai man rūpi — kiek jam reikia, vis iš brolio gauna.

Turiu pasakyti, kad vyresnysis, Jonas, savo būdu panašėjo į motiną, jaunesnysis gi, Antanukas, tai, brol, mano būdo vaikas, kietas kaip titnagas, taupus ir skatikėlio veltui iš savo nagų neišleis. Jis man buvo prisipažinęs, kad jau yra gerą pinigą sutaupęs iš to, ką brolis jam prisiųsdavo...

Linksma man buvo ir gera gyventi, ypač vasarą, kai abu sūnu namo parvažiuodavo. Ateina, būdavo, šventadienis, pasikinkau kaustyton bričkon porą bitinukų, pasisodinu sūnus ir viesulu drožiu miestelin. Žmonės, iš tolo pamatę, jau lenkiasi iš kelio, kepures kilnoja kaip prieš gubernatorių...

Po mišių eidavom visi trys klebonijon pietauti. Mane kunigas už stalo, netgi pirmon vieton sodindavo. Ne tiek man pietūs patikdavo, kiek tai, kad kaimynai ir pažįstami, atėję pas kunigą su reikalais, matydavo, kaip aš sėdžiu už vieno stalo su kunigais, su klierikais...

Kiti tyčia ateidavo pažiūrėti, ar tik aš nemeluoju girdamasis...

Vai, kad pavydėdavo, tai pavydėdavo man...

Kažkaip atėjo pietų metu į kleboniją ir Liuolia. Gal su reikalu, o gal manė, kad ir jį kunigas pietų pakvies; bet kur tau? Kunigas tik ranka sumojo, kai tarnaitė pasakė, kad Liuolia laukia.

— Tepalaukia,— sako,— kai pietus baigsiu...

Tai gavo nosin. Maniau, kad iš džiaugsmo sprogsiu...

Taip praslinko keleta metų. Kiek, nei pats nežinau, nes greitai praslinko, kaip viena diena. Linksmai gyvenau, nesiskųsiu, laimingas buvau, visu kuo patenkintas...

Tik vieną mėnesį neatsiunčia man sūnus pinigų, nei laiško nerašo. Ir jaunesnysis praneša, kad irgi iš brolio nieko negavęs.

— Kas gi čia tokio būtų atsitikę? — susirūpinau.— Ar tik nebus susirgęs mano Jonas?

Nekantriai laukiau kito mėnesio, bet irgi nieko nesulaukiau — nei pinigų, nei laiško. Tada jau labai susirūpi-

nom, ir aš, ir žmona. Ėmė mane net raginti važiuoti pas sūnų.

Tik neteko važiuoti — dar šiam mėnesiui nepasibaigus, atvyko į namus uriadnikas su žandaru.

— Kratą sako, pas tave turim padaryti. Tavo sūnus pasirodė esąs didelis buntauščikas, cicilikas, caro priešas, kalėjime tupi, ir mums paliepta tavo namus iškrėsti, ar nesurasim pas tave kokių raštų prieš carą.

Štai tau, boba, ir kašelė... Štai tau ir mokytas sūnus... Paims dabar ir mane kalėjiman, pamaniau. Tiek nusigandau, jog liežuvio netekau burnoje — stoviu, kaip akis įbedęs į naujus vartus avinas, ir žodžio prabilti negaliu...

Iškrėtė namus, aukštyn kojom viską apvertė, visas palėpes išlandžiojo, bet nieko nesurado. Na, ir ką galėjo surasti? — Senas maldaknyges bei sudraskytus senus kalendorius.

Kad kratė, tai niekai, bet blogiausia, kad buvo pasikvietę mano kaimynus — storastą, vyborną ir desėtniką, kaipo liudininkus. Tai jau šaipėsi dabar, kol kratą darė, tai jau gnaibė liežuviais, kaip ylomis varstė...

— Mes čia visi stebimės ir atsistebėti negalime, kokią jis ten Ameriką surado, kur pinigus kaip lopeta semia, o mat kuo toji Amerika pasibaigė,— džiūgauja vienas.

— Tu, kūmai, savo visus pinigus gerai apžiūrėtai,— pataria kitas: — ar tik nebus jie visi sūnaus rankų darbo?..

— Nesirūpink, žmogau,— ramina trečias,— tokie žmonės kaip tavo sūnus ugny nedega, vandeny neskęsta. Jis ir kalėjime suras būdą pinigus dirbti...

O kas bus rytoj, kai apie tai sužinos visas kaimas, visa parapija. Juk nepaslėpsi. Tai jau nusidžiaugs Liuolia, tai jau ims malti liežuviu...

Vos tik už vartų išvažiavo netikėti svečiai, kai ims mano boba numirėliškai raudoti, kai ims rankas laužyti, nors tu, žmogus, gyvas žemėn lįsk...

— Cit,— surikau nesavu balsu.— Dar tavo riksmo čia tik ir neteko.

Išbėgau iš pirkios kaip pamišęs. Stoviu vidury kiemo ir nieko nematau — akyse aptemo, tik vis kažkokios liepsnelės šokinėja ir galvoje ūžia lyg bičių spiečius. Nenumanau, nei kur eiti, nei kas bedaryti. Pasikarti, ar kas tokio

panašaus? Kaipgi dabar aš vėl pažiūrėsiu žmonėms į akis ir dar po tokios pavydėtinos pagarbos? O ką pasakys sužinojęs kunigėlis?..

Čia kaip iešmu pervėrė širdį dar baisesnė mintis:

— Tai dabar ir jaunesniojo, Antanuko, nebepriims seminarijon, kai sužinos, kad brolis cicilikas ir bedievis...

Nusvirau ant pasvirnės ir ėmiau verkti kaip mažas vaikas...

Ar ilgai verkiau, nepamenu, tik palengvėjo ant širdies, ir ėmiau ramiau galvoti.

Kokis mano Jonas cicilikas ir bedievis, jei bažnyčion lankėsi, su kunigais draugavo, už vieno stalo su jais sėdėjo, prieš Dievą jį prasitariant niekad nesu girdėjęs?..

Ne, čia vėl kažkas neaišku.

— Vai, Jokūbai, manau sau, neapsirik vėl, kaip kad du kartu jau buvai apsirikęs.

Ar tik ne suvaikščioti pas kunigą pasitarti?..

Bet neišdrįsau nueiti — kas bus, jei pasirodytų, kad sūnus iš tikrųjų esąs cicilikas ir bedievis. Išvarys kunigas mane iš savo namų, išgėdins, išniekins, prikiš visus kąsnelius, kuriuos pas jį su sūnumi esu suvalgęs.

Nutariau palaukti, kol jaunesnysis, Antanukas, parvažiuos — jis juk mokytas jau, už mane, tamsų žmogų, daugiau nusimano.

Laukiu namie užsidaręs kaip lokys lauže. Bet ir kitas sūnus — nei jis parašo, nei namo parvažiuoja. O čia ėmė galvon ir įstrigo mintis — o ką, jei ir kitą sūnų dėl brolio kaltės jau suareštavo, kalėjiman uždarė?

Bet ne, ačiū Dievui, tokios nelaimės neatsitiko — netrukus gavau laišką, kad Antanukas išlaikė egzaminus „ant aptiekoriaus" ir greitu laiku parvažiuoja namo.

Šis laiškas nei kiek nenuramino manęs, tik nugramzdino į dar didesnį nusiminimą, o kaip vėliau paaiškėjo — vis dėl mano tamsumo.

— Ot, manau sau, mokinau vieną sūnų,— nepasisekė, mokinau antrą, kad kunigu būtų, o jis mat aptiekorium būti panorėjo — varžytis su žydais.

Matai, mūsų miestely anksčiau visados aptiekose žydai šinkavojo.

— Jau kad bėdos, tai bėdos, aimanuoju. Tiesą žmo-

nės sako, kad viena bėda pas žmones nesilanko, o vis kitų dar lydima...

Aš nežinau, negaliu dabar jums pasakyti, kas su manim būtų atsitikę, jei Antanukas nebūtų greitu laiku parvažiavęs ir išaiškinęs man, kad tas egzaminas tik vadinasi „ant aptiekoriaus", o iš tikrųjų jį išlaikę galėjo pastoti kunigų seminarijon.

Tik manau, kad dabar aš čia su jumis nesėdėtau, bet mano kūnas jau būtų drėgnoj žemelėj drunėjęs, o dūšia pekloj besispirginusi.

Išgirdęs sūnaus paaiškinimus, pajutau, kad lyg akmuo nuo širdies nusirito, ir ašaros pačios per veidus ėmė ribuoti.

— Ačiū Dievui, kad taip,— sakau atsidusęs sūnui.— Vienas sūnus nenaudėlis, galgi Dievas leis kitą Jo garbei išvesti žmonėsna.

Matyti, sūnui pagailo manęs, kad apkabino abiem rankom už kaklo ir pabučiavo.

Apie Joną tuo kartu neišdrįsau paklausti, ir Antanukas neklausiamas irgi, matyti, nedrįso nejaukių kalbų kelti.

Neilgai pabuvo sūnus namie, nespėjome su sene juo nei pasidžiaugti — tiesą pasakius, ji dažniau verkė negu džiaugėsi. Pažiūri į sūnų ir ims žliumbti.

— Ko žliumbi? — net supykęs, būdavo, baru.— Džiaugtis turi, kad greitai susilauksim kunigėlio.

— Kad man ir ano, Jokūbuli, gaila. Kai prisimenu jį, vargšelį, ašaros pačios iš akių byra.

Ką tu čia žmogus pasakysi. Suprantama, kiekvienas vaikas motinai mielas, ir juo nelaimingesnis, juo mielesnis. Tokia jau moteriška širdis.

— Tėveli,— sako sūnus,— duok pinigų, turiu pasiskubinti Peterburgan. Reikia pasiruošti egzaminams seminarijon stoti. Jei šiais metais nepasiseks, kariuomenėn manė paims.

Tikrai tą rudenį mano Antanas jau turėjo būti šaukiamas „prizvousna".

— Tai ko tiek toli važiuoji? — klausiu jį.— Ar ne geriau būtų Vilniun? Ir tau arčiau namo parvažiuoti, ir mes pasiilgę dažniau galėtume tave aplankyti.

— Vilniuje, sako, sunkesni egzaminai, galiu susikirsti — turėsiu tada rudenį eiti kariuomenėn tarnauti. O ten, Peterburge, dėl brolio visi žino mane — bus lengviau patekti.

— Dėl brolio? — nustebau.— Tokiu broliu negi pasigirsi, vaikeli?

— Tu taip nemanyk, tėveli,— atrėžia sūnus,— jį ten dabar dar labiau visi gerbia, nes jis dėl tėvynės kenčia.

Kokis čia galas, vėl nieko nesuprantu. Betgi negaliu manyti, kad man Antanukas meluoja.

Gaila buvo pinigų. Atpratęs jau buvau duoti, gauti buvau pripratęs. Bet ką bedarysi — daviau, kiek reikėjo, ir dargi pats į stotį jį nuvežiau.

O čia, jam išvažiavus, neužilgo caras karą paskelbė vokiečių ciesoriui...

Vai, kiek buvo verksmo, kiek ašarų — geriau nei neminėti tų laikų.

Mano boba irgi verkia, o aš tik dievą prašau, kad mano triūsas ir skatikas veltui nenueitų, ir sūnus suspėtų kunigų seminarijon pastoti. Klierikų juk, manau sau, nevarys kariauti su vokiečiais, nevers žmonių šaudyti.

Netrukus gavau laišką, kuriame sūnus rašo, kad visus egzaminus yra išlaikęs, seminarijon priimtas, bet namo parvažiuoti nebegalės, ir prašo prisiųsti pinigų kunigiškiesiems rūbams pasisiūti...

Pasimeldžiau, Dievui padėkojau, net šventas mišias užpirkau už dūšeles, čyščiuj esančias, ir nusiunčiau, kiek prašė. Tepadeda tik Dievas — tokiam reikalui ir paskutinio skatiko negaila.

Rodos, viskas gerai klojasi, bet ot, nerimsta širdis, ir gana. Laukiu, kad greičiau ruduo ateitų ir pagaliau sūnus pastotų seminarijon. Vis ramiau sielai būtų. O laikas tiek lėtai slenka, kad, rodos, to rudens niekaip ir nesulauksiu...

Važiavo per mūsų kaimą uriadnikas, caro manifestą žmonėms skaitė. Pasinaudojau proga, pasiklausiau, kaip jis mano, ar ims iš kalėjimų ir iš seminarijų?..

— Iš kalėjimų,— sako,— tai gal neims, bet iš seminarijų gali paimti. Carui mokyti žmonės dabar reikalingi...

Pritrenkė šitais žodžiais mane, kaip kuolu galvon

drožęs. Parbėgau namo, atsiklaupiau prieš Nukryžiuotąjį ir ėmiau karštai melstis, kad aną, iš kalėjimo, o ne Antanuką varytų į karą.

Mato žmona ir klausia, kas atsitiko?..

— Tylėk, sakau, neklausk, bet klaupkis ir melskis, kad Dievulis Antanuką apsaugotų, ir mūsų kruvinas pinigėlis nieku nenueitų.

Bet, matyti, neišklausė mūsų maldos Dievas, nes gavau iš sūnaus laišką, kad neteks jam šiais metais seminarijon pastoti, bet reikės eiti kažkokion mokyklon, kur apicierius gamina. Ramino dar mane, kad karui pasibaigus tuojau grįš seminarijon...

Daugiau iš jo laiškų nebuvau gavęs, nes visi ruskiai išsikraustė — ir paštas, ir raštinė, ir uriadnikas su pristavu. Paskui užplūdo čia vokiečiai.

Likom mudu vienu su boba, be sūnų, nežinodami net, kur mūsų nelaimingi vaikeliai...

III

Griaužiūnas karo metu gyveno Rusijos gilumoje, toli nuo fronto. Jam teko daug skaityti ir girdėti apie vokiečių žiaurumus jų užimtose vietose, bet dar tuomet jis tais gandais nelabai tikėjo. Grįžęs Lietuvon, visas pasinėrė į organizacinį darbą. Sunku buvo, teko daug dirbti — prityrusių žmonių nebuvo, o tie bendradarbiai, kurie susirasdavo iš vietinių, jaunesniųjų, anksčiau niekur netarnavusių, buvo nedisciplinuoti, dirbti nepripratę ir be galo užgaulūs — mažiausią pastabą padarysi, tai metė ir nuėjo kiton įstaigon: vietą ir darbą surasti tada buvo labai lengva.

Taigi visą darbo naštą teko vienam pakelti. Nebuvo atsikvėpti laiko, namo nuvažiuoti, pasisvečiuoti pas savuosius... O vėliau, artimiesiems išmirus, jau ir netraukė niekas kaiman. Ir pats paseno, nusivarė, aptingo. Kai susirasdavo laisvesnio laiko, važiuodavo Palangon atostogauti...

Todėl neteko jam iki šiol plačiai pasikalbėti su kaimo žmonėmis apie vokiečių okupacijos laikus.

Dabar kaip tik buvo proga išgirsti apie iškentėtus sunkumus iš lūpų kaimiečių, vokiečių okupaciją pergyvenusių Lietuvoje...

— Labai spaudė jus vokietis?.. Manau, sunku buvo gyventi.

— Žmonėms buvo negera, kai kuriems labai negera,— paaiškino jenarolo tėvas.— Bet kad man būtų buvę sunku, negaliu pasiskųsti — nieko sau, gyvenau neblogiau, kaip kitais laikais.

Iš pradžių buvau nusigandęs, kad vokiečių žandaras atėjo ir ėmė klausinėti apie sūnus.

— Na,— pamaniau sau,— bus dabar čia man galas. Kai sužinojo, kad vyresnysis, nors universitetą baigęs, sėdi dabar kalėjime, kaip buntauščikas,— tai gut, sako, labai gerai, kad prieš carą ir maskolius eina.

Man papasakojus, kad kitas sūnus karininkas, vėl sako: gut. Matyti, tu esi protingas žmogus, kad du sūnu išmokslinai. Todėl būsi čia vaitu ir pildysi mūsų kaizerio paliepimus. O jaunesniam sūnui parašyk, kad būtinai į mus perbėgtų. Kam jis turi už maskolius kovoti.

— Parašytau, kad žinotau, kur ir kaip rašyti...

Taip ir tapau iš vokiečių malonės vaitu. Rinkau jiems iš žmonių pieną, kiaušinius, audeklą; na, kai kas iš to ir man pačiam likdavo, nebe to, savaime suprantama...

Ot tik su plenčikais tai buvo vargo.

Griaužiūnas girdėjo, kad „plenčikais" buvo vadinami rusų kareiviai, pabėgę iš belaisvių stovyklų Vokietijoje. Pakeliui į tėviškę jie slapstėsi miškuose ir bado verčiami dažnai plėšikavo naktimis.

— Ko tau tie plenčikai rūpėjo? — klausia Griaužiūnas.— Ar tu juos gaudyti turėjai?

— Kur tu čia žmogus galvoti galėjai apie gaudymą. Tam buvo vokiečių žandarai. Bet vargo ir baimės per juos teko daug pakelti — plėšikavo labai jau...

Matyti, plenčikai visiems buvo skaudžiai įgrisę: suvirpo seniai ir ėmė vienas antrą pertraukdami skųstis. Net veidai paraudo, net išblyškusios akys kažkaip kitaip suspindėjo.

— Ne tiek plenčikai, kiek mūsų pačių palaidūnai

plėšė ir kankino naktimis žmones tik plenčikais prisidengdami.

— Ne vienas pusbernis plėšikavo naktimis, o dieną nuo ryto iki vakaro girtas po karčiamas kalėdojo...

— Visi gerai žinojome, katras mūsų tuo darbu vertėsi. Bet kas buvo bedaryti?.. Kentėjome...

— Bet už tai vėliau, vokiečiams pasitraukus, įpykinti žmonės ne vieną ir sušaudė...

— Vokiečiams esant nieko su jais nebuvo galima padaryti...

— Kodėl? — paklausė Griaužiūnas.

— Kaip tai kodėl? Juk jie ėjo plėšti ginkluoti, su šautuvais...

— Mes, nors turėjome ginklų prisirinkę, kai rusai bėgdami jų krūvas visur primėtę paliko, bet pakelti negalėjom...

— Bijojote?..

— O ką tu sau manai? Pradėk tik susišaudyti, tuoj vokiečių žandarai atidums, kaip bematai...

— Jiems kas, tiems plenčikams — pabėgs į mišką, ir viskas...

— O tave žmogų paims žandarai nagan — kas šaudė, kas ginklus turi?..

— Ims ropninkais tau nugarą raižyti. Prisipažinsi tada, ko net padaręs nesi...

— Suras dar pas kurį šautuvą, išves ir sušaudys...

— Tai kaipgi gyvenote? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Nemėginote vyresniesiems pasiskųsti?..

— Pasiskųsi, kaipgi. Tave pirmą paskui apkaltins.

— Ir plenčikai atkeršys vėliau. Ne vienas žmogus nukentėjo'dėl to, kad skųstis mėgino...

— Taip ir gyvenom,— įsikišo jenarolo tėvas: — nesigynėm, bet slapstėmės. Kai ateina naktis, namai, būdavo, lieka tušti. Senė mano, kol buvo gyva, eidavo nakvoti pas tolimesnius kaimynus, pas kampininką kurį, kasnakt vis pas kitą. O aš tai ir pas kampininkus nakvoti bijodavau — dievai juos žinojo, ką jų kuris galvoje turėjo. Bijojau, kad priėmęs praneš plenčikams, kur esu... Taigi vasarą vis kanapėsna ėjau miegoti, žirniuosna, rugiuosna. Vasarą tai nieko sau buvo, gerai, ypač kai ne-

lijo. Bet kai užeidavo ruduo, tai jau buvo visai bloga. Tekdavo kluonuose kur, giliai į šieną ar į šiaudus įsirausus... Vis eidavau svetiman kluonan, kaip vagis įsivogdavau, taip kad niekas nepastebėtų, nei nepamatytų...

— Kodėl? Ar bijojai, kad neįsileis?..

— Aš apie tai negalvojau. Tik bijojau, kad pamatys kas ir plenčikams išduos. O tie suras, kai žinos, kuriam kluone esu... Visi juk manė, kad daug pinigų turiu...

— O kaipgi žiemą?..

— Ir žiemą taip pat, nors teko gerai šalti. Tokiu būdu išsisaugojau, o gal Dievas išsaugojo. Bet baimės tai ne kartą teko turėti. Guli, būdavo, ausis pastatęs kaip kiškis ir klausai — sukugždėjo kur, ar pelė gal šiaudais sušiugždėjo, jau tau ir vaidenasi, kad plenčikai atėjo tavęs ieškoti. Guli kvapą sulaikęs, pajudėti bijai...

Taip visą naktį, būdavo, ir drebu. Tik dienai išaušus šiek tiek snusteliu — ir visas tavo miegas...

Kad ne tie plenčikai, tai ir prie vokiečio nieko sau būtų gyventi.

Vyrai užprotestavo piktai šnairuodami, pasipiktinę...

— Tau gal tikrai buvo nieko, bet ne mums...

— Javus visus atėmė, gyvulius visus surekvizavo...

— Paliko po vieną karvutę, kiaulę... Vištas ir tas atėmė...

— Vieną karvutę tau paliko, kuri pati menkiausia. Tu ją ganyk, šerk, o pieną jiems atiduok. Vieną kiauliokšnę, o apsiparšiavo, dar pats jiems paršus nuvežk...

— Nenuveši, tai žandaro bizūno paragausi dar...

Vištas išganabino, o kiaušinių tu jiems nors iš žemės iškasęs duok. Lyg mes patys ar mūsų bobos turėjo juos dėti...

— O sviesto, mėsos, audeklų ir kitų audinių kiek prisigrobstė. Nualino visą kraštą, kaip šluota nušlavė...

— Ir dar žmogus sako: nieko sau, galima gyventi. Tikras pragaras buvo, ne gyvenimas.

— O badauti ar tai maža teko žmonėms dėl to prakeikto vokiečio?

— Badauti gal ne tiek jau daug,— prisipažino Naujalis.— Bet suniekės tai visi paragavom gerai.

— Tik kvaili badavo. Kuris buvo gudresnis, mokė-

jo paslėpti ir neatiduoti paskutinio kąsnelio,— mėgina atsikirsti jenarolo tėvas.

— Matyti, užmiršęs esi, kiek žmonių nukentėjo dėl tų mėginimų paslėpti? — priminė jam Kozulis.

— Saugok, Dieve, nuo tokio gyvenimo. Kad jo netektų ragauti nei mūsų vaikams, nei jų vaikų vaikams,— karščiavosi dar Slamis.

— Ne visur buvo vienodai bloga,— pastebėjo Glanius.— Daug pareidavo nuo to, kokie žandarai. Kur buvo geri, padorūs žmonės, ten dar nieko, galima buvo kentėti. Štai kad ir pas mane gyveno žandaras, pagyvenęs žmogus, buvarietis. Šis, būdavo, net perspėdavo mus: „Pasakykite visiems, kad šiomis dienomis mėsą rekvizuosim — tepaslepia, kas nedaug turi..." Tai vėl, būdavo, perspėja, kad audeklus rinks...

— Taip, bavarai ir saksai, ir kiti nieko sau buvo žmonės, geros širdies...

— Veltui neskriaudė, tai tiesa. Bet poznančikai[1]... Tai tie buvo tikri velniai.

— Saugok, Dieve, kur jų būta. Ir žmones kotavojo, kur reikėjo ir kur nereikėjo, ir lupo, kas tik po ranka pakliuvo.

— Nuo poznančikų tai ir nepaslėpsi, būdavo, nieko. Visur savo šnipų turėdavo, mat lenkiškai su žmonėmis susikalbėti galėdavo.

— Ar tai vienas mūsiškių, turėdamas pyktį, įskųsdavo jiems savo kaimyną ar kurį kitą, su kuo buvo susipykęs? Taip, būdavo, ir nežinai žmogus, kas tavo draugas, kas priešas, kur ir kokia bėda tavęs laukia.

— Visų, būdavo, bijok — net savo darbininko. Nežinai juk žmogus, kuris tave įskųs.

— Vis, kaip girdžiu, nusiskundžiate savaisiais. O juk ir žydai galėjo jus įdavinėti — jie juk susikalbėdavo su vokiečiais,— pasidomėjo Griaužiūnas.

— Gal ir įdavinėjo kuris, bet girdėti neteko,— paabejojo Naujalis.

— Argi žydas bus toks pavydus kaip mūsų žmogus,— atrėžė Slamis.— Kad tik kas kiek gerėliau pasituri, tai

[1] Lenkai.

mūsiškis, kad primanytų, šaukšte jį paskandintų. Ne, žydas nei savam, nei kitam tiek nepavydi.

— Žydai gi labiausiai vokiečių ir neapkentė. Vai kad tamista būtum girdėjęs, kaip jie vokiečius laimino.

— Jiems, žydams, tai tikrai teko badauti, ir kaip dar badauti. Žydas juk savos duonos neturi nei kito valgio negamina, vis pas mūsų žmogų perka. O ką tu čia žmogus veši jam parduoti, jei pats neturi ko burnon įdėti.

— Tai ir dvėsė nekrikštai. Net gaila buvo žiūrėti, ypač į mažus vaikus.

— Ir bulbė jiems tada buvo gardumynas.

— O kad ir turėtum ką parduoti, kaipgi veši, jei be leidimo net su didžiausiu reikalu iš vieno kaimo į kitą negalima buvo vykti...

— Ne gyvenimas buvo, bet tikras pragaras...

— Arba aš sakau, kad buvo rojus,— tramdo jenarolo tėvas.— Karas niekam nedžiaugsmas. Vokiečių žandarai kalbėjo, kad pas juos buvo dar sunkiau.— Kiaulių, sako, jums gaila. O nepamanote, kad pas mus vieną dieną tris kartus tiek žmonių žūva, kiek iš jūsų per mėnesį kiaulių paimam. Jūs otgi turite ką valgyti, o pas mus jau seniai žmonės badauja.

— Melavo šunsnukiai. Dėl jų malonės badavome nemažiau.

— Betgi tvarką vokietis užvedė, švariau gyventi mokino. Vėlgi, ar ne apsistatėt — ir pirkias naujas, ir tvartus, ir klėtis, ir klojimus...

— Tai tiesa. Vokiečiai žmonėms miško negynė. Kirtom, kiek kuris galėjom...

— Taigi, matote... O dabar sausos šakos iš miško neparsigabensi, uogos nenuskinsi.Net vaikščioti po mišką draudžia. O tuomet klojote dreves, jog net gaila buvo žiūrėti, vežėte, statėte, ir niekas nei vienu žodžiu jūsų nepabarė... Taigi todėl ir sakau, kad galima būtų buvę gyventi, jei ne plenčikai...

Kažkas pabaršKino iš kiemo į langą pirštų krumpliais. Šeimininkė, prisidengusi delnais iš abiejų pusių akis, prikišusi nosį prie pat stiklo, pasižiūrėjo į kiemą, kas ten barškina...

— Eikš pirkion nebaršKinus,— šūktelėjo nusigręžusi nuo lango.

Pirkion įėjo mergaitė, ant galvos apsiaustą užsimetusi, basa, purvinom kojom.

— Kas, ar lyja, kad broliuko apsiaustą ant galvos užsitraukei? — pasiteiravo šeimininkė.

Mergaitė susigėdino pamačiusi tiek susirinkusių žmonių ir tarp jų dargi nepažįstamą poną.

— Taigi, kad smarkiai lynoja,— nusimetus nuo galvos apsiaustą ir pažvelgus į savo purvinas kojas pasiteisino mergaitė.— Tėvuli,— kreipiasi į Juknį,— eik greičiau namo,— Jonukas parvažiavo, ir ne vienas, su svečiu.

Juknis atsikėlė, pataisė ant pilvo juostą ir nusiėmė nuo vagio kepurę.

— Mano ponaitis parvažiavo,— pasigyrė jisai.— Reikia skubėti namo. Ar arklius iškinkė jau? — pasiteiravo dukters ir nelaukdamas atsakymo padėkavo šeimininkei:

— Ačiū už vaišes. Gal ir ponas nepatingėsi pas mane užeiti,— kreipiasi į Griaužiūną.

— Tavo Jonukas juk dar pabus, duokite jam ir dėdei po kelionės atsilsėti,— pasiskubino šeimininkė.

Kiti vyrai irgi atsistojo.

— Eisime ir mes namo, vyručiai.

— Ko skubate? — mėgina juos sulaikyti šeimininkė.— Dargi nevėlus metas.

— Reikia gi duoti žmogui atsilsėti po kelio. Ir taip jau privarginom poną Griaužiūną.

— Einam, seni,— kreipiasi Naujalis į jenarolo tėvą.— Pakalbėjai, užteks nūdienai.

— Aš dar pasiliksiu,— atrėžė jam jenarolo tėvas.— Nedažnai tenka su protingu žmogumi susitikti, pasikalbėti...

IV

Pirkioje pasiliko tik Griaužiūnas, jenarolo tėvas, šeimininkė ir šeimininkas.

— Aš tau, dėdule, paklosiu kamaroje. O gal norėtai svirne?

— Kur tu jam klosi svirne,— subarė žmoną šeimininkas.—Ne vasara tau dabar, sušals žmogus.

— Klok, vaikeli, kur nori, man vis tiek,— nusišypsojo Griaužiūnas seserėčiai,— galiu ir šienan nueiti.

— Ne, šiene dabar neužmigsi,— įsikišo jenarolo tėvas.— Šienas šviežias, ten visokių bužiukų daugybė, o rudenį jie labai pikti, kerta skaudžiau negu vasarą blusos. Savo kailiu esu patyręs, ką reiškia rudenį šiene miegoti. Prisikentėjau, kai teko slapstytis...

— Na, o kaip žmonės, nešnairavo, kai tu su vokiečiais draugavai? — nukreipė kalbą į senas vėžes Griaužiūnas.

Jis matė, kad senis nekantrauja ir tik laukia progos tęsti savo pasakojimus.

— Kai vokiečiai buvo čia ir žmonės pas mane iš visur plaukdavo su savo bėdomis, tuomet buvau geras, geradėju vadindavo, rankas bučiuodavo, kitas net visą gyvenimą už mane Dievą melsti žadėdavo. O kai vokiečiai pasitraukė, vai daugel nemalonumų nuo tų pačių žmonių teko patirti, net iš namų turėjau pabėgti svetur, pas dukterį slapstytis.

— Nejaugi mūsų žmogeliai tiek nedėkingi?

— Argi tu, vaikel, nepažįsti dar mūsų žmonių? Kai reikalas, kai bėda — geras tau, nors žaizdon dėk, rankas tau bučiuoja, visais šventais maldauja, paskutinio skatiko nesigaili, tik „gelbėk, dėdule, būk geradariu". O kaip aš galėjau žmogų gelbėti? Ar aš valią turėjau, ar gal vokiečiai manęs būtų klausę? Aš gi ir susikalbėti su jais nesusikalbėdavau, jų kalbos nesupratau, o jie nei lietuviškai, nei rusiškai nemokėjo. Ot, turėjau vieną tokį pažįstamą žyduką, per kurį galėjau šį tą žandarams į rankas pakišti — tokiu tik būdu ir gelbėdavau žmones.

— Ir ėmė? — paabejojo Griaužiūnas.

— Viešai iš žmonių tai ne. Bijojo, kad vyresnieji nesužinotų. Už mažiausią niekniekį, sako, juos tuoj iš čia į krygę varydavo — tai ir bijodavo. Bet per mano žydelį imdavo. Kiek jų čia bebuvo, kiek bepasikeisdavo, visi imdavo.

— Imdavo ir iš kitų, kai pasitaikydavo, bet tik niekas nematydavo,— įsikišo šeimininkas.— O poznančikai tai net tyčia priekabių ieškodavo, kad tik kyšį iš žmonių gautų.

— Taigi, taigi, kad imdavo,— lingavo senis galvą.— Na, tai ką gi, vaikel,— kreipiasi vėl į Griaužiūną,— ar aš iš savo kišenės dėl kiekvieno žmogaus bėdos turėjau vokiečius papirkinėti? Iš manęs imdavo, ir aš ėmiau iš žmonių. Kai didelė bėda prispiria, paskutinio skatiko žmogus nesigaili, o kai bėda praslenka, tai tu jau ir lupikas esi.

— Ne be to buvo, kad ir į tavo pirštus nebūtų prilipęs skatikas,— pastebėjo šeimininkė, triūsdama aplink stalą.

— Kaipgi kitaip galėjo būti! Juk ir Dievas nieko veltui nedaro,— nori iš jo malonės išgauti, užpirk mišias. Ir šventieji už teikiamą žmogui pagalbą aukų reikalauja, tai kodėl aš turėjau būti už Dievą ir šventuosius geresnis? Juk ir laiko sugaišdavau, ir triūso reikėdavo nemaža padėti, ir šiuo tuo rizikuodavau — su vokiečiais juk, vaikeli, buvo maži juokai: ims ir sušaudys už niekniekį. Tai kodėl aš turėjau vienas už dyką žmonėms daryti visa? Manau savo prasta galva, kad čia ir grieko jokio nebuvo. Ne į mano vieno, ir į žydelio pirštus šis tas prilipdavo. Betgi be mano, be jo tarpininkavimo ne vienas būtų pražuvęs, sušaudytas.

— Kaip manai, ar tai mažas dalykas? Kiek mudu žmonių išgelbėjom.

— O žydui vėliau nuo žmonių irgi kliuvo? — paklausė Griaužiūnas.

— Įsivaizduok sau, vaikeli, kad ne. Nei kiek nepyko, kai sužinojo.— Tam jis, sako, ir žydas, kad mūsų žmogaus prakaitu gyventų. Juk žydui, kad jis ir labiausiai pralobsta, niekas mūsų nepavydi, gal tik kuris driskius žydelis, iš savųjų, vadinasi, o mūsų žmogus, katalikas — niekados.

— Na, nekalbėk niekų: pavydi, ir dar kaip pavydi,— nusijuokė Griaužiūnas.— Mes dabar visi, ir katalikai, ir žydai, pavydu tik ir gyvenam.

— Tai gal tik dideliuose miestuose, bet sodžiuose tai ne. Štai ir mano žydelio niekas nei vienu pirštu nepalietė, o aš kiek kentėjau. Kai tik pajuto žmonės, kad vo-

kiečiai pasviro, ne vienas dar tada mane lupiku išplūdo, kiti net grasė atsiskaitysią su manim už visas ašaras, lyg kieno ašaros būtų per mano kaltę liejusios.

Kol vokiečiai čia buvo, loti lojo žmonės, bet neišdrįsdavo nemalonumų krėsti. Bet kai pasitraukė, tai kurį laiką man buvo visai riestai.

— Persekiojo? — pasiklausė Griaužiūnas.

— Matyti, senis gerokai pipirų gavo,— nusijuokė šeimininkas.— Ne vienam tada vokiečių bičiuliui žmonės uodegon įskėlė.

Jenarolo tėvas susiraukė, piktai į šeimininką žvilgterėjo, bet nieko jam neatsakė.

— Kad būtų labai persekioję, nepasakysiu,— kreipėsi vėl su savo kalba į Griaužiūną.— Tik baimės tai jau turėjau. Prasidėjo, vaikel, va taip. Jau kuris laikas buvo man vis kažkaip neramu širdy, apmaudas graužė, kad tiek žmonėms buvau gero daręs, o dabar tie patys žmonės, kur tik pasirodysi, tave kaip šunį uja. Nusiraminu, būdavo, tik bažnyčion nuėjęs: Dievuliui žmonėmis pasiskundžiu, net apsiverkiu...

Štai vieną šeštadienį sėdžiu bažnyčioje, mišparų laukiu, su Dievuliu kalbuosi jam savo apmaudą pasakodamas... Tik girdžiu — pliūpt, pliūpt... pasipylė šūviai miestely. Bet kas tada kreipė dėmesį į šūvius, kai kiekvienas piemuo turėjo šautuvą — pyškina sau. Vokiečiams išėjus, jokios valdžios nebebuvo, šaudyti niekas nedraudė... Tai nekreipiau dėmesio — tegu šaudo sau, kad durni.

Tik staiga atbėga Lukšių Petriukas, kuris tuomet pas mane ganė.

— Kas ten šaudo, Petriuk? — klausiu.

— Nagi, dėdule, žmonės gaudo miestely bernus, kurie su plenčikais vaikščiodavo plėšikauti, gaudo ir šaudo. Kelis jau sušaudė: Kai tik pagauna, ir sušaudo...

— Ot žmogžudžiai,— pasipiktinau.— Argi galima šaudyti žmogų. Gal kuris visai nekaltas, tik piktų žmonių apkalbėtas...

— Ne, dėdule,— sako,— visi kalti. Kuriuos sušaudė, tie kalti. Girdėjau, Kačingis kalbėjo, kad ir tave, dėdule, reikėtų surasti ir sušaudyti. Taigi aš ir atbėgau...

Matau, juokai maži, kai žmonės įsiutę ir Dievą pamir-

šę. Už mano geradėjystes štai kokiu būdu nori su manim atsilyginti. Tą patį Kačingį buvau išgelbėjęs iš žandarų nagų, kai pas jį buvo suradę paslėpta javų, lašinių ir, kas blogiausia — seną medžioklinį šautuvą kvailys paslėpęs turėjo...

Ot, daryk tu žmogus kitam gera...

Išsiskubinau iš bažnyčios į klebonijos kiemą, iš ten pro vartus į šlaitelį paupėje ir pasislėpiau kunigo pirty. Iki tamsos ten ištupėjau. Ką čia su galvažudžiais juokausi. Nudės, kaip bematai...

— Nutirpo blusos...— vėl nusišypsojo šeimininkas. Matyti, nemėgo jenarolo tėvo, kaip ir kiti.

Senis nudavė negirdįs jo pašaipos žodžių.

— Kai visai sutemo,— tęsė jis toliau,— per laukus, kelių vengdamas, nudūmiau net už trijų mylių Kosuliuosna, pas dukterį, nei namo neužsukdamas. Kelias savaites namie niekas nežinojo, kur buvau dingęs.

— O gal tavęs niekas nei nemanė gaudyti,— įsiterpė šeimininkė.— Gal piemenukas tik taip sau visa prasimanė.

— Matyti, taip ir buvo,— žvilgtelėjo į ją jenarolo tėvas.— Matyti, buvo prasimanęs, bet argi tokiu atveju turėjau laiko pagalvoti...

— O vėliau, kai sugrįžai? — pasiteiravo Griaužiūnas.— Niekas nebekibo?

— Nebekibo niekas. Ir kibti nebūtų jau drįsę — netrukus grįžo Antanas, karininkas, o kiek vėliau ir Jonas su tremtiniais parvažiavo. Tiesa, neilgai namie pabuvo, savanoriais išvyko kariauti su bolševiku, nors atkalbinėjau. Bet kur tau — klausys jie seno tėvo.

Tokis jau mano likimas, kad manęs niekados vaikai neklausė. Matyti, mažus mažai mušiau, tai suaugę ir nenori klausyti.

— Gerai padarė, kad nepaklausė,— nepritarė jam Griaužiūnas.— Nebūtų buvę savanorių, nebūtume dabar nepriklausomi...

— Dabar pats matau, kad gerai padarė nepaklausę, ypač Antanukas. Pakariavo truputį ir tokį, bral, palivarką dykai gavo, jog tik apsilaižysi pažiūrėjęs. Jonas net sužeistas buvo, ilgai turėjo gydytis, bet nieko negavo,

net neprašė. Kai sakiau: prašyk, tai kvailys dar supykdavo...

O kodėl, dėde, savo ūkį pardavei? — pasiteiravo šeimininkė.— Tokis gražus, tokis turtingas, žemė tokia gera. Ar negaila dabar žiūrėti, kaip svetimi ten šeimininkauja?

— Žmonių nepakenčiau, kaimynų savo — tokį apmaudą jutau — tai ir turėjau parduoti.— Ką čia vienas kaip vilkas sėdėsiu kaime, pamaniau, kai abu sūnūs mieste gyvena. Ten ir bažnyčia arčiau, ir linksmiau bus su savaisiais.

— Geriau būtai dukteriai atidavęs negu svetimiems užleidęs,— nerimavo vis šeimininkė.

— Vadinasi, turėjęs būtau iš žento, iš sūnų malonės gyventi, į pirštus jiems žiūrėti. Ne, aš dar tiek nesu sukvailėjęs.

— Titnagas, ne senis,— nusijuokė šeimininkas.

— Susirado geri žmonės, nupirko, ir aš dumiu sau miestan pas jaunesnįjį sūnų, Antanuką — mano širdis labiau į jį linko, ir vedęs gi jau buvo. Butą, brol, tokį turi, kad tik karaliui gyventi. Grindys žiba kaip zerkolas. O baldai? Visur sidabras, šilkas, net paliesti baisu.

Eini, būdavo, per kambarį ir bijai, kad paslysi ir sugriūsi, kaip ant ledo.

— Ot, manau sau, dabar ir aš ponu pagyvensiu...

Vieną savaitę gyvenu — nieko, kitą — girdžiu, zurza mano marti — mat didelės ponios būta — ir čia negerai pasielgiau, ir ten negerai pasakiau, ir peilio rankose laikyti nemoku, ir valgau garsiai striaubdamas... Ateina svečiai, jau manęs iš kambario neleidžia, į stalą su kitais nekviečia — ir skaudu, ir užgaulu, ir pikta. Ne su tokiais, su kunigais už vieno stalo sėdėdavau...

— Tai tau ir sūnus ponas,— galvoju.— Senam tėvui pagarbos kiek šuniui. Tik lazdos dar nerodo. Palauk, atsiras ir lazda...

Jau buvau pats nusistatęs eiti pas vyresnįjį, Joną, kai mano Antanas užeina pas mane į kambarį ir sako:

— Žinai, tėve, ir tau čia pas mus nepatogu, ir mums ankšta. Geriau nusamdysiu tau atskirą kambarį...

Pasižiūrėjau jam į akis, nusijuokiau ir sakau:

— Nemuilink man, vaikeli, akių — tavo bute pusė sodžiaus galėtų sutilpti. Bet tavo poniai, matau, nepatinka, kad aš prastas mužikas. Seno tėvo gėdiniesi...

Susirišau daiktus ir išėjau neatsisveikinęs. Nuėjau pas Joną. Priėmė gerai, net apsidžiaugė, kai pasakiau, kad atėjau pas jį gyventi,

— Labai gerai, sako. Abu esame kavalieriai, gyvensime, nesipešime. Manau, sutilpsime...

Jis mat gyveno viename kambariuke. Baldai kažkokie apšepę, apsitrynę. Net lovos neturėjo.

— Kurgi tu, vaikeli, miegi? — klausiu.— Aš net lovos nematau.

— Ogi štai čia, ant kanapos,— nusijuokė Jonas.— Bet nesirūpink, tėveli: tau aš jau nupirksiu lovą kaip reikiant.

Ir tikrai, nupirko man naują geležinę, su blizgučiais. Ir patalynę nupirko, ir visa, kas reikia. Įsitaisiau geriau negu pas Antaną.

O patsai Jonas vis ant kanapos miegojo.

Pietus valgėme pas buto šeimininkę. Geri buvo pietūs, gardūs. Sodžiuje tokių išvirti moterys nemoka. Tik labai jau nuobodu buvo pas Joną gyventi. Kai namie, arba knygas skaito, arba vis rašo kažką.

— Ir ne įkyrėjo tau, sūneli, iki šiol knygos? — užkalbinu, būdavo.— Geriau su manim senu pasišnekučiuotai.

Atideda, būdavo, knygą į šalį, nusijuokia, papirosą užsirūko, pakalba kiek ir, žiūrėk, vėl į knygą įkniubo.

Tik naktimis, būdavo, kai atsigulam, šviesą užgesinam, tai jau išsikalbam. Užsidegęs papirosą rūko sau gulėdamas ir klauso, o aš tai jau pasakoju, tai jau pasakoju... Apie viską — apie savo vargus, apie motiną, apie vokiečius... Atsitikdavo, kad iki išaušta kalbėdavome...

Bet kai rytą išeina tarnybon, aš vėl lieku vienas ir nežinau, kur pasidėti, kas daryti — skaityti, kaip Jonas, knygų nemoku, darbo jokio nėra. Miestą jau anksčiau buvau visą apėjęs...

Nuobodu, ilgu, nors pasikark.

Gaspadinė buvo tokia išdidi, kaip mano marti, ir pikta: girdžiu, vis su tarnaite barasi. Negi su ja pasikalbėsi?

Vis dėlto neiškenčiau, buvau kelis kartus užėjęs virtuvėn, pasėdėjau ten, su tarnaite pašnekučiavau — pagyvenusi jau buvo merga, nekvaila, šneki. Sodžiaus reikalus ir žmogų suprato, ir pasikalbėti su ja buvo malonu. Tik vieną dieną girdžiu — skundžiasi mano ponia sūnui, kad aš trukdęs tarnaitei.

Tfu, kad tave kur galas. Nors sūnus man nei vienu žodžiu neprasitarė, bet nebeidavau daugiau virtuvėn.

Kai atėjo pavasaris, apdžiūvo, sužaliavo viskas, ėmė mane į laukus traukti. Neiškenčiu mieste — tokis nerimastis pagavo mane. Nueinu, būdavo, į laukus, pažiūriu, kaip žmonės dirba — kasa, aria, sėja, sodina — net širdį man suspaudžia. Va, imtau pats ir stotau su jais į darbą, bet kas mane prie darbo leis...

Panoro man vėl savo ūkį turėti, panoro gyventi, kaip kad žmonės gyvena, kaip kad aš pats iki šiol visą amžių buvau gyvenęs. Ir ėmiau galvoti, kur čia suradus netoli miesto nors mažą gabaliuką žemės, nors daržą kokį, kur galėtau pasiknaisioti, kaip žmonės...

Einu kartą miesto pakraščiu ir matau ant vienų vartų spausdintomis raidėmis kažkas parašyta. Ar tik ne iš varžytinių parsiduoda? — pagalvojau. Susigavau vaikutį ir prašau paskaityti man, kas ten parašyta.

— Čia parašyta,— sako jis man,— kad šis ūkis parduodamas.

Taip gražiai paskaitė, lyg ropę krimsdamas. Štai tau šių dienų vaikai! Visą amžių išgyvenau ir net spausdinto skaityti gerai neišmokau, o čia pilvočius, vos nuo žemės paviršiaus pasiūgėjęs, skaito tau rašytą kaip kunigas iš knygų.

Žiūrau — žemė gera, prie pat vienuolyno sienų. Ir pastatai nieko sau — pirkia, tvartukas, maža šalinėlė. Sklypas nedidelis, kampininkinis, bet karvę, porą kiaulių bus kuo maitinti ir kur patalpinti, ir bažnyčia čia pat pašonėj. Ko gi man daugiau reikia?..

Užėjau, pasiteiravau, apžiūrėjau — brangiai nevidonai užsiprašė. Kaime už tokius pinigus gerą būtų galima ūkį nusipirkti.

Betgi čia ne kaimas,— pagalvojau...

Senis išsiėmė iš užanties pypkę, prisikimšo, titnagu įskėlė pintį ir užsirūkė.

— Sūnus sako — senatvėj nesveika rūkyti, bet ot negaliu atprasti — ir gana.

— Kaipgi tu su tuo ūkiu? — neiškentė žingeidi šeimininkė.— Gal jau nusipirkai?

— Taigi kad nusipirkau. Tris dienas galvojau, naktų nemiegojau. Pagaliau pasipasąkojau sūnui.

Nusijuokė mano Jonas.

— Ar tik vesti nesumanei, tėve? Apdovanosi mane pamote naujoj gūžtoj.

Supykau, net nusispjoviau iš piktumo. Pamatęs, kad pykstu, ėmė mane Jonas raminti.

— Nepyk, tėveli, aš tik pajuokavau. Kad sumanei pirkti — pirk, aš nieko prieš negaliu pasakyti. Įsitaisysi — vasarą pas tave viešnagėti atvažiuosiu.

— Gerai, sakau, kad pritari. Bet štai pinigų reikia. Aš tiek neturiu. Patark, iš kur jų galiu gauti.

— Ar daug tau trūksta? — klausia.

— Trūksta dar trijų tūkstančių litų,— atsakiau.

— Tai jau blogiau, tėve,— sako jis man.— Aš tiekos pinigų irgi neturiu. Teks tau prašyti Antaną. Jis prisivogęs daug turi, bet vargu ar iš jo gausi nors vieną skatiką.

— Ir ne griekas tau, vaikeli, taip apie savo brolį kalbėti? — pasipiktinau.

— Griekas, ne griekas,— sako — nuo mano žodžių niekas nepasikeis. Ne nū, ryt, o teks jam kalėjiman tūpti.

— Jeigu taip,— sakau,— pakalbėtai su juo, perspėtai jį — tu gi vyresnysis brolis.

— Nenoriu su tuo vagiliu nei kalbėti, nei reikalų turėti,— net supyko Jonas. Atrakino stalčių, išėmė pinigų porą pakelių ir padėjo man po nosim.

— Čia tūkstantis litų,— sako.— Tai viskas, ką turiu. Daugiau nieko negaliu tau padėti.

— Argi jau neturėjai? — paabejojo šeimininkas.— Žmonės sako, kad pas tave pinigų net vištos nelesa. Dargi ūkį pardavei.

Senis užsitraukė dūmais, jog net pypkėj sučiurškėjo. Nusispjovė, dar sykį užsitraukė, iškratė pypkę ir užsikišo už juostos.

— Kaip neturėjau? Turėjau ir dabar dar turiu visą maišelį auksinių ruskio imperijolų, bet argi su tokiu gražiu pinigu žmogus skirsies? Juk auksas tai tau ne popieriukai. Jis visuomet pinigu pasilieka, vis tiek, kieno išleistas ir kur kaldintas, ar karas, ar taika. Kai tik ėmė ruskis kariauti su vokiečiu, keičiau popieriukus, kur tik galėjau, į auksą, net gerokai primokėdamas. Žmonės juk kvaili, nieko nesuprato, tik dar džiaugėsi, kad daugiau popieriukais gauna pinigų...

— Ir išsivertei nekeitęs auksinių? — nusišypsojo Griaužiūnas.— Apsukrus gi tu, dėde, kaip matau, žmogus.

— Pirštu košės nemėginau valgyti. Kas nekvailas, tą gyvenimas išmokina apsukrumo. Kaip išsiverčiau, klausi,— kreipiasi į Griaužiūną.— Nagi nuėjau pas Antanuką, tik ne į namus, bet raštinėn, kur jis tarnavo. Tik ten supratau, kokis mano Antanas didelis ponas. Pas duris, kaip įeiti, stovi dvi gražiai nudažytos gurbelės, o prie jų du kareiviai su šautuvais, vis tiek kaip kadaise Vilniuje prie generalgubernatoriaus durų.

Net baugu man buvo.

— Įleis ar neįleis? — abejoju.— Kad tik dar nesuareštuotų manęs.

Nieko, praėjau. Tik pasižiūrėjo į mane kareiviai, bet nesulaikė, praleido. Duris atidarė tokis rimtas galionuotas ponas ir klausia, pas ką, su kokiu reikalu?..

Pasakiau.

— Tai kreipkis į aną karininką,— tarė jis mandagiai įleisdamas mane į vidurį.

Priėjau ir pasakiau karininkui, su kuo noriu pasimatyti.

Karininkas buvo jaunutis, dar jaunesnis už mano Antaną, bet taip rūsčiai į mane pažvelgė, jog net visos mano blusos nutirpo.

— Pavardė? Vardas? — klausinėja ir čia pat rašo ant lapuko.

— Kokiu reikalu?

— Taigi, ponaiti,— įsidrąsinęs sakau: — savo asmenišku reikalu noriu su sūnumi pasimatyti. Jam ir pasakysiu, kokiu reikalu.

— Tai tamista pono pulkininko tėvas būsi? — visai ki-

tu balsu prabilo ir net atsistojo.— Labai malonu susipažinti.

Ir pasisveikino su manim už rankos.

— Prašau,— sako,— aš tamistą nuvesiu pas sūnų.

Ėjom plačiais raudonai išklotais laiptais, jog net baisu buvo koją žengti su mano batais. Įėjom į didžiausią kambarį, kaip mūsų pusė bažnyčios. Privedė mane prie kito karininko, tik jau senesnio, ir sako:

— Prašau pranešti ponui pulkininkui, kad jo tėvas nori su juo pasimatyti.

Tasai senesnis irgi atsikėlė, už rankos su manim pasisveikino, net atsisėsti paprašė, dargi kėdę man paslinko.

— Palauk čia tamistėle, aš tuojau pranešiu, kai tik ponas pulkininkas pasiliuosuos.

Tasai jaunutis, kuris čion mane buvo atvedęs, vėl su manim už rankos atsisveikino ir nusileido žemyn.

Atsisėdau ir laukiu. Karininkas dar papirosu mane pavaišino. Paskui išėjo ir tuojau sugrįžęs įleido mane pas sūnų.

Sėdi mano Antanas už didžiausio stalo, didžiausiam kambary. Visur minkštos kėdės, kanapos, kokių dar nebuvau matęs. Aplinkui ant sienų iškabinti paveikslai, abrozai, tik manau — ne šventųjų.

— Prisėsk, tėve,— sako man Antanas neatsikeldamas ir su manim nesisveikindamas,— ir sakyk, ko atėjai.

Atsisėdau priešais, papasakojau savo reikalą ir sakau:

— Jonas sakė, kad tu pinigų turi ir galėtai man porą tūkstančių litų dovanoti už mano vargą ir triūsą, kurį tave augindamas, auklėdamas esu padėjęs.

— Tepaskaito Jonas geriau savo kišeniuj, ne mano,— piktai atkirto man Antanas.— Neturiu aš tau, tėve, pinigų.

— Kaipgi dabar bus, sūneli? — klausiau.

— Neseniai juk mūsų ūkį pardavei? Kur dėjai pinigus?

— Taigi, kad jie žmonėms išskolinti. Greitu laiku jų nesurankiosi, o čia reikia tuojau. Visas reikalas gali nieku nueiti, ir teks man vėl pas tave grįžti,— pagąsdinau, nes žinojau, kad buvo patenkintas, kai iš jo buto išsikrausčiau, ir bijos dabar, kad vėl neatsikraustytau gyventi.— Negaliu ilgiau pas Joną gyventi,— vis gąsdinu matydamas,

kad susirūpino: — daug žmonių pas jį nuolat būna, o kambariukas tik vienas — nei tu dieną atsilsėsi, nei savo laiku atsigulsi.

Susirūpino mano Antanas. Atsikėlė, išėjo iš užustalės, pražingsniavo porą kartų išilgai kambario. Paskui priėjo, atrakino geležinę spintą, kuri už jo stalo stovėjo, ir sako:

— Matai, kiek čia pinigų? Bet tai valdiški, ne mano. Jei man pažadėsi, kad lygiai per du mėnesiu nuo šios dienos sugrąžinsi, galiu tau iš čia porą tūkstančių paskolinti.

— Bet tik gausiu,— manau sau,— o ten pažiūrėsim.

— Gerai, sūneli,— pasistengsiu,— sakau.

— Nesakyk, pasistengsiu, bet sakyk: būtinai sugrąžinsiu, čia pat, šioj vietoj. Kitaip negausi.

— Gerai jau, gerai,— net supykau,— sugrąžinsiu būtinai. Velniui dūšią parduosiu, jei reikės, bet tau sugrąžinsiu.

— Aš prie tavęs ir padėsiu juos vėl, iš kur dabar būsiu paėmęs. Ir raštą man duosi, kad grąžinsi. Aš čia jį padėsiu pinigų vietoje.

Daviau ir raščiuką. Imdamas pinigus pasiteiravau:

— Kodėl judu su Jonu nesugyvenate? Pešatės, kaip matau, nelyginant du katinai ant kraigo. Susitaikytute geriau.

— Ką čia taikysiuos su šiuo bolševiku,— piktai susiraukė Antanas.— Gaila, kad jo savo laiku nesušaudė...

— Vaikeli, ką tu kalbi? — nusigandau.— Neužmiršk, kad už jo pinigus į žmones išėjai.

— Ar grąžinai? — pasiteiravo šeimininkas.

— Grąžinau iki skatikėlio. Jau aš tokis žmogus, kad pažadėjau, tai ir ištesėsiu. Ir gerai, kad grąžinau, o tai būtau bėdon pakliuvęs...

Šeimininkė baigė patalą ruošusi.

— Gal, dėdule, kitą kartą baigsi pasakoti,— kreipėsi į jenarolo tėvą.— Metas jau vėlus, ir, kaip matau, mūsų svetelis vos sėdi.

— Tiesa, tiesa,— susigriebė jenarolo tėvas.— Jau vėlu, ir maniškiai, matyti, jau sugulė...

V

Kai svečiams išėjus Griaužiūnas pasiliko pirkioje vienas, pajuto, kad per dieną labai pavargo. Vos tik išėjo šeimininkė, jis skubiai nusirengė, užgesino šviesą ir krito lovon kaip palaužtas.

Patalas buvo kietas, lova šiaudais klota ir užtiesta stora, šiurpia antklode, bet Griaužiūnas vos tik spėjo padėti galvą ant pagalvės ir sumerkti akis, kai tuojau akmeniu užmigo.

Bet neteko ilgai miegoti. Po kurio laiko nubudo ir ėmė smarkiai kasytis — visas kūnas degė kaip dilgėlėmis sukapotas. Kažkas kando jį, blusos ar blakės,— pats nežinojo, tik juto, kad jų apsėstas.

Norėjo įžiebti šviesą, bet prisiminė neturįs degtukų.

Neiškentęs atsikėlė, sugraibojo savo apsiaustą, nuėjo ir atsigulė ant sofos, kurią kadaise dar pats buvo tėvams nupirkęs, kai buvo jaunas ir motinai esant gyvai parvažiuodavo namo vasaroti. Sofa buvo trumpa, gulėti nepatogu, kojom šalta, nes paltu negalima buvo užsikloti, bet buvo ramiau, pikti gyviai nekando, ir Griaužiūnas susirietęs vėl ėmė snausti.

Neilgai jį ir čia paliko ramų pikti kaimo pirkios įnamiai. Tuoj pajuto, kad per veidą, per rankas kažkas lipa. Pabraukė veidą ranka, kažkokis gyvis pateko po pirštais ir pateškėjo.

— Blakė...— nusikratė su pasibjaurėjimu pauostęs pirštus.

Griaužiūnas labiausiai nepakentė blakių, juto prieš jas tiesiog fizinę baimę ir nepaprastai dabar bjaurėjosi. Vos nesusivėmė.

Pašoko nuo kanapos, pagriebė pagalvį ir ilgai ilgai jį kratė, purtino. Paskui įsitaisė ant stalo...

Visą naktį kamavosi Griaužiūnas, nes blakės ir ant stalo jo begulinčio nepaliko ramybėje.

Nemigo naktis atrodė jam dabar labai labai ilga, kaip metai. Užsnūdo kiek tik į rytą, dienai išaušus...

Atsikėlęs jautėsi dar labiau pavargęs. Kaulus laužė, lyg sunkų fizinį darbą būtų dirbęs, ir sukandžiotas kūnas degė...

— Kaip miegojote, sveteli? — užkalbino jį šeimininkė, atnešusi vandens nusiprausti.

— Blogai, vaikeli,— pasiskundė Griaužiūnas.

— Matyti, blakės nedavė užmigti,— atspėjo šeimininkė.— Jos kaip išalkę šunys puola svetimą žmogų.

— Kodėl jų neišnaikinate? — piktinasi Griaužiūnas, žiūrėdamas į pūslėmis pasruvusias sukandžiotas rankas.

— Viską darėm, visaip mėginom: ir šaldėm, ir diemedžiu rūkėm, ir arielais sienas kaišiojom — niekas nepadeda, nenyksta ir gana,— skundėsi šeimininkė.— Vaikščiojo čia tokis burliokas, kuris žadėjo jas išnaikinti. Penkis litus jam sumokėjom, pabarstė jis kažkokiais baltais miltеliais ir sakė, kad išnyks. Bet kur tau — dar daugiau jų priviso.

— Iš kur jų pas jus tiek atsirado? — stebėjosi Griaužiūnas. — Pamenu, kai prieš karą parvažiuodavau vasarai namo, jokių blakių čia nebuvo.

— Tai senam name, kuris per karą apdegė. O kai naują galą pastatėm, tai su sąmanomis iš girios ir atsirado, ir nieku būdu dabar jų neišnaikinsi. Sako, kad pirkią ištinkavus...

— Tai kodėl netinkuojate?..

— Ką tu kalbi, dėdule? — lyg nusigandusi užprotestavo šeimininkė.— Mes druskai nusipirkti šiandien nesugraibom skatiko, kur jau čia apie tinkavones galvosi...

Nusiprausęs, apsirengęs išėjo Griaužiūnas į kiemą. Manė atsigausiąs šviežiu oru pakvėpavęs.

Buvo miglotas rytas, nejaukus. Tiršta kaip pienas migla dengė viską aplinkui. Medžiai ir pastatai šmėklomis stūksojo, vos matomi.

Kieme buvo purvyno iki klupsčio — matyti, nakčia dar palijo.

Griaužiūnas pastovėjo prieangy, pasidairė ir pamatęs, kad nuo durų iki svirno padėti netoli vienas nuo antro akmenys, šokinėdamas nuėjo ir atsisėdo pasvirnėj. Čia pat, svirno gale, po vienu stogu, buvo ir skiedrynas.

Griaužiūnas prisiminė, kad prieš didįjį karą, kai dar tėvas buvo gyvas, šiuo rudens metu skiedrynas būdavo grūste užgrūstas skaldytų malkų rietuvėmis. Dabar kampe,

pas straigus, stūksojo kaip našlaitė vienų viena nedidelė sukapotų plonų šakelių rietuvėlė.

— Tinginiai. Net malkų nesugeba žiemai pasigaminti,— pasipiktino Griaužiūnas.— Trobų vieną naują galą pasistatyti pasistatė, bet ūkio prižiūrėti kaip reikia neprižiūri. Tvorų sutaisyti — ir tų nesutaisė,— apsižvalgė aplinkui prisimindamas, kaip, būdavo, tvarkingą laikė tėvas kiemą.

Tikrai, aplinkui kiemą tuinų tvora buvo papurtusi, pasvirusi. Daug tuinų buvo visai išvirtusių. Šalia daržo straigiuose šypsojosi spragos, mažais kuoliukais užkaltos.

— Ne, čia, kaime, apsigyventi dabar nei manyti negalima,— sumurmėjo piktai nusišaipęs...

Į svirną sietu nešinas atėjo šeimininkas Geinis, staiga iš miglos kaip netikėta šmėkla atsiradęs.

— Anksti, dėde, atsikėlei. Gal blakės nedavė miegoti,— pasikasė pakaušį Geinis. Jis buvo basas, apačioj virvutėm paristom kelnėm, apsivilkęs senais skylėtais kailiniais.

— Kaip galima taip gyventi? — pasipiktinęs klausimu į klausimą atsakė Griaužiūnas.— Ar tai jau negalima tų bjaurybių išnaikinti ir nesikankinti kiauras naktis...

— E, mes jau pripratome ir nejuntame,— šypsosi šeimininkas.— Kai žmogus kiaurą dieną prisikamuoja darbu, jokios blakės jam miego netrukdo.

Griaužiūnui nemaloniai šie žodžiai nuskambėjo, nes suprato, kad jie taikomi jam. Sodiečiai juk laiko visus valdininkus ir apskritai miestelėnus dykaduoniais, tinginiais. Tikrą darbą dirba tik jie vieni, žemės artojėliai.

— Kur čia vaikštai su sietu? — nukreipė jis kalbą, nenorėdamas atsikirsti šeimininkui.

— Truputį avižų kumelšei užpyliau. Gal dėdė panorėsi kur pavažiuoti, tai reikia, kad ratus per purvyną patemptų.

— Vadinasi, nori, kad aš išvažiuotau,— pagalvojo Griaužiūnas.— Ir tikrai, ko čia turiu ilgiau pasilikti? Negi kad dar vieną naktį jų blakes papenėtau...

Tik pagalvojus apie tai, šiurpuliais nuėjo visas jo kūnas.

— Kas dėdei? — pastebėjo Geinis.— Ar šaltis krato?

Gal eisime pirkion. Ten moterys ar tik neparengė jau valgyti...

— Suspėsime, dar nešaukia... Kodėl tiek mažai malkų žiemai pasigaminai? — linktelėjo Griaužiūnas skiedryno link.— Pamenu, tėvas, būdavo, pilnutėlę pašiūrę iki pat kreigo prikrauna.

— Ė, dėde, mini senus laikus, kada žmonės vežė iš valdinio miško kaip iš nuosavo. Dabar supuvusios šakelės nepaimsi. Aplinkui miškai, o pečius turėsime tuoj šiaudais kūrenti.

— Svetimą valdžią galima buvo apgaudinėti, o dabar sava,— ėmė drožti įprastą valdininkų pamokslą Griaužiūnas.— Nevalia vogti, pirkti reikia. Taip visur yra, taip ir pas mus turi būti.

— O kas tau parduos? — nusispjovė piktai šeimininkas, sėsdamas ant pasvirnės šalia Griaužiūno ir numesdamas sietą gurbon.

— O kurgi sausmedžius, vėtrų išgriautus, deda? Juk ūkininkams parduoda. Tik, matyti, nepratę esate pirkti. Iš miško pavogti buvo parankiau.

— Parduoda, žinoma, parduoda. Tik mūsų žmonėms netenka, bet visokiems vertelgoms, žydams. Susitaria su girininkais, tie net varžytinių neskelbia. Sužinom, kad buvo parduota, tik kada kirsti pradeda.

— Kas kaltas, kad esate liurbiai,— pasipiktino Griaužiūnas.— Skųstis tokiais atvejais reikia.

— Manai, dėde, nesiskundėm? Ir kas iš to išėjo — nieko. Atvažiuoja iš Kauno ponaičiai, pabaliavoja pas girininką, gal dar kyšį gauna ir — tuo viskas baigiasi. Ė, — sumojo ranka,— menkas dabar mūsų žmogui gyvenimas. Nors imk ir bėk, kur akys veda, kur kojos neša.

Griaužiūnas pasijuto užgautas Geinio žodžių, užgautas kaip vienas šio gyvenimo tvarkos kūrėjų. Bet argi žmonės supranta, argi nusimano, kad sava valdžia, tegul nepritrusi dar, bet visgi sava, ne svetima.

— Ė, be reikalo mėgstate skųstis,— net supykęs kalbėjo Griaužiūnas.— Sunkūs metai visados būdavo, ir dabar atsitiko. Ne mums vieniems, visam pasauly dabar sunku žmonėms. Krizė, broliuk. Ar supranti? Anksčiau, būdavo, niekas kaimu nesirūpindavo, kitur ir dabar nesirūpina,

o mes rūpinamės. Valdžia jums visokių palengvinimų daro. Ko dar jums reikia? Po ruso jungu buvo juk sunkiau...

— Sunkiau? — nusistebėjo Geinis.— Pasižiūrėk tik į mano tvoras, kyštelėjo abi rankas tvorų link.— Matai, dėde, kokios gražios. Manai gal, kad aš tinginys, ūkį apleidžiu. Visų tokios pat. Pagaliuko niekur gauti negalima, nors aplinkui miškai. Sausos šakos neparsiveši, tai kur čia žmogus apsitversi, tvoras sutaisysi... Štai, dėde, sakai, kad tavo tėvas pasigamindavo žiemai malkos pilną skiedryną, o aš vos kelias šakutes turiu sukapojęs. Ar aš nepamenu? Ir mes namie taip gaminom. Ateina, būdavo, ruduo, kasdien miške, kasdien kerti, parsiveži tos malkos, sausmedžių, jog net nežinai, kur ir dėti. Užsninga — pjaunam namie, skaldom, rietuvėsna kraunam. O kai pasidaro rogių kelias, kasdien veži sau miestelin vežimuką. Pardavei — štai tau kišeniuj ir atsirado penki šeši auksinai reikalams...

— Tvarkos nebuvo, priežiūros,— išsišiepė piktai Griaužiūnas.— Kas kyšius duodavo, tas vogdamas lobdavo. Vagiant nesunku gyventi, bet ar ilgam užtektų miškų, jei leista būtų visiems vogti?

Griaužiūną pykino ne tiek Geinio kalba, kiek tai, kad jo paties žodžiai blankūs, šabloniški ir vienas posakis su kitu nesiriša.

— Vogėm, ir visiems tada užtekdavo — ir mums, ir valdžiai, — ėmė pykti jau ir Geinis.— Ir miškai buvo, o dabar saugoja, kad kojos neįkelsi, gyvulio neįleisi, o žiūrėk — vienos plikės beliko, ne miškas. Manai, valdžia iš to naudą gauna? Jokios. Viskas eina dykaduonių, ištvirkėlių algoms mokėti. Prieš karą mūsų mišką prižiūrėdavo vienas liesninkas, o dabar jį saugo šeši eiguliai. Kiek liesninkas gaudavo? Šešis rublius per mėnesį. O dabar kiek valdžia sumoka eiguliams? O kur dar visoki žvalgai, girininkai, apie kuriuos ir girdėti prieš karą negirdėjome. Prisodino valdžia visokių velnių mums ant sprando ir gniaužia, jog net žmogus nežinai, nė kur pasitraukti...

— Matau, piktas esi,— nurimęs jau pastebėjo Griaužiūnas.

— Būsi piktas, jei gyventi jau nebepakenčiama. Tik, ot, gero žmogaus tarp mūsų nesusiranda, su galva...

— Kalbi kaip bolševikas,— pasipiktino Griaužiūnas.— Už tokias kalbas, žinai, neglosto.

— Mes visi, kam sunku gyventi, esame dabar tokie.

— Tėvuli, tėvuli,— šaukė išėjusi prieangin storapilvė, apskretusi mergaitė, Geinio dukrytė.— Motulė sako, kad skilandžio atpjautai ir dešrų.

— Gerai, girdžiu, nerėkauk kaip miške,— atsiliepė atsikeldamas Geinis.

Mergaitė basom kojom, pasišokinėdama, purvynu taškydama bėgo į svirną.

Griaužiūnas irgi atsikėlė, pastovėjo vietoje, lyg norėdamas prisiminti kažką svarbaus, sumojo ranka ir nuėjo paskui šeimininką.

Kažkodėl svirnas atrodė Griaužiūnui dabar mažutis, ne tokis, kaip jį atsiminė iš vaikystės dienų, nors sienos ir pajuodusios, kirminų sugraužtos, aruodų lentos buvo tos pačios.

— Kur pradingai čia? — paklausė niekur nematydamas Geinio.

— Aš čia, ant lubų,— atsiliepė šeimininkas.— Skilandį pjaustau.

Griaužiūnas apsidairė aplinkui.

— Viskas kaip kad buvo,— atsiduso.— Seniai čia, rodos, vaikas landžiojau ant lubų, po aruodus karščiausi, o štai — mirti jau reikia. Ir bėga gi tie metai...

— Aha,— atsiliepė Geinis,— ir neapsižiūri, kai gyvenimas praeina.

— Taigi, taigi,— dūsavo Griaužiūnas.— Tik pradedi žmogus proto gauti, gyvenime patyrimo įgyti ir lįsk jau kvailon duobėn...

— A, gyvena žmonės ir duobėse,— nesuprato ar nenugirdo gerai Geinis.— Po karo ne vienam pabėgėlių teko taip gyventi, kada sugrįžęs rado visus trobesius sudegintus.

Griaužiūnas nieko į tai neatsakė, tik nusišypsojo. Dirstelėjo vienan kitan aruodan — apypilniai javo.

— Ar tai šių metų derlius? Apsikūlei jau?

— Argi, dėde, užmiršai, kad rudens drėgmėje javo nekulsi,— nusijuokė.— Pernykščiai...

— Oho, matau, gero javo turi. O dar skundiesi, kad gyventi sunku.

— Kas iš to javo, kad jo niekas neperka, nors balon mesk, — dejavo Geinis lipdamas žemyn su skilandžiu ir dešromis rankose.— Še, nešk greičiau motinai, teverda,— pakišo čia stypsančiai mergaitei.— Ar virtuvą jau užkaitė?

— Jau, — vamptelėjo mergaitė ir apsisukus ant vienos kojos nuteškėjo purvynu į pirkią.

— Su kuo čia bariesi? — pasigirdo už durų jenarolo tėvo balsas; įėjęs svirnan, ištiesė Griaužiūnui ranką.— Ir svečias jau atsikėlęs. Ankstyvas, kaip matau, paukštis.

— Tamista dar ankstyvesnis,— ne tik jau atsikėlęs, bet ir svečiuosna atėjęs.

— Aš senas, miegas manęs neima.

— O aš tai jaunas? — ginčijasi Griaužiūnas.

— Sulyginus su mano amžium, tai dar jaunas — aš juk tavo krikštynas dar pamenu.

— Na, ar sūnus jenarolas šiandien tau neprisisapnavo? — statydamas kopėčias prie sienos nusišaipė Geinis.— Jenarolo ir mirtis bijo.

— Ką sūnus? Sūnus sau, aš sau, jis vietoj manęs nemirs. Ot klausau gulėdamas — lietus šniokščia, lašai į langą barškina, nuo stogų varva, ir galvoju: kaip čia teks netrukus drėgnon žemėn atsigulti...

— Ką čia mums apie mirtį kalbi. Mirsim visi. Džiaukis, kad šiandien sveikas esi,— net supyko Geinis. Matyti, apie mirtį jis dar nemėgo galvoti.

— Taip, tikrą tiesą sakai, kad visi mirsim. Tik tu, jaunas, gali, o aš, senas, jau turiu mirti — štai kas bloga. Nei čia pinigais atsipirksi, nei kalaviju atsikirsi, nei už save kitą pasamdysi...

— A bus niekų kalbėję,— susiraukė šeimininkas.— Geriau einam pirkion, išgersim šiltos arbatos stiklinę. Čia drėgna, o man koją ima skaudėti.

— Kas, ar susitrenkei kopinėdamas? — pasiteiravo užjausdamas jenarolo tėvas.

— Lenkai kojon pašovė, kai savanoriu su jais kariavau. Dabar, kai tik ruduo, tai ir ima skaudėti.

— Nežinojau, kad esi savanoris,— nusistebėjo Griaužiūnas.

— Ketino žemės duoti, tai ir nuėjau.

— Ir gavai? — pasiteiravo jenarolo tėvas.— Mano Antanas visą dvarą susigaudė.

— Man nesusirado,— piktai susiraukė Geinis, eidamas į duris. — Žemes išgraibė tokie kaip tavo Antanas. Gerai, nors miško papiginta kaina gavau vienam trobų galui pasistatyti... Kitas, senas, liko kaip buvęs...

Visiems išėjus iš svirno, Geinis uždarė duris ir užrakino.

— Sutikau Juknį važiuojant.— Kur važiuoji, klausiu...

— Sūnus miestelin vaišių pirkti siunčia,— sako.— Svečių pas mane privažiavo, pilna pirkia. Tai, manau, baliavos šiandien, — zaunija jenarolo tėvas eidamas per kiemą...

VI

Kai vyrai atėjo pirkion, ant suolelio pas lentyną jau gargaliavo virtuvas.

Matyti, jis buvo labai retai naudojamas, seniai valytas, ir atrodė lyg kupstas, žaliomis su žilais protarpiais samanomis apžėlęs.

Stalas, kaip ir vakar vakarą, buvo užtiestas ta pačia namų darbo staltiese su didelėmis riebaluotomis dėmėmis ir apkrautas dubenimis su skilandžiu, dešromis ir sviestu.

— Garbė Jėzui Kristui,— nusiimdamas kepurę pasisveikino jenarolo tėvas ir apsidairė.— Matau, suniekė jūsų negraužia — šiandien, kaip ir vakar, stalas apkrautas, lyg Velykų dieną.

— Yra trupučiukas mėselės retiems sveteliams pavaišinti,— linksmai nusišypsojo šeimininkė.

— Anądien nepriėmė mūsų bekonų, o perkupčiams pusdykiai atiduoti nepanorėjom, tai ir pasiskerdėm sau. Kurgi juos žmogus bedėsi? — paaiškino šeimininkas nusivilkdamas kailinius ir piktai nusispjovė.

Jenarolo tėvas atsisėdo ant suolo, nuotoliau nuo stalo; Griaužiūnas stovėjo vidury pirkios ir dairėsi nežinodamas, kur turi sėsti.

— Sėsk štai čia, dėdule,— paragino jį šeimininkė, rodydama stalo gale po šventųjų paveikslais paruoštą jam vietą. — O jūs, vyručiai, sėskite, kur kuriam patinka.

Griaužiūnas atsisėdo. Priešais ant stalo buvo jau padėta lėkštė, peilis ir šakutės.

Jenarolo tėvas nelaukė labiau raginamas, atsikėlė, priėjo ir atsisėdo už stalo.

— Matau, svečiui iš Kauno ir lėkštę, ir peilį su šakutėmis parengėte,— lyg juokais, lyg užsigavęs pastebėjo jis.— O man, jenarolo tėvui, net lėkštės nepadėjai.

— Surasiu, dėdule, ir tau,— pasiskubino pasiteisinti linksma šeimininkė.— Tik aš nesitikėjau, kad turėsiu tokį ankstyvą svečią.

Išėmė iš stalčiaus peilį ir šakutes, apšluostė prijuoste ir padėjo priešais jį ant stalo.

Nuo lentynos atsinešė ir lėkštę.

— Valgykite, sveteliai,— ragino, — užkąskite pirmiau, o paskui aš jus pagirdysiu karšta arbatėle.

Geinis nusirengęs atsisėdo susiraukęs priešaky stalo ant suolelio, pirštais išsitraukė iš dubenio skilandžio gabalą, pasidėjo ant duonos riekės ir persižegnojo.

— Arklį šėriau, nei poterių nesuspėjau sukalbėti,— pasiaiškino.

— Bekonus auginate? — nenumanydamas apie ką dabar kalbėti su šeimininkais, pasiteiravo Griaužiūnas.— Gerai darote, kad auginate.

— Anksčiau auginome, bet dabar jau ne, neauginame daugiau, — rūsčiai pabrėžė šeimininkas.— Vargo su jais daug, o naudos jokios.

— Kaip tai — jokios naudos? — nusistebėjo Griaužiūnas. — Auginti bekonus visados buvo ūkininkams pelninga, o ypač dabar, kai javas pigus.

— Gal kas iš to ir gauna pelną, tik ne mes,— sumurmėjo šeimininkas atkąsdamas skilandžio su duona.

— Vai, dėdule, tiek darbo, tiek vargo su šitais bekonais, kol juos užaugini,— įsikišo šeimininkė, atsisėdus šalia Griaužiūno. — Tu juos ir penėk gardžiau kitą kartą negu vaikus, tu juos ir prausk, ir šukuok, ir dar pridabok, kad tvarte būtų švaru. Su mažu vaiku tiek rūpesčių neturi, kiek su tokiu bekonuku, o atveži į priėmimo punktą —

išpeikia, išniekina, ir pusdykiai tada atiduok visokiems perkupčiams. Negauni net tiek naudos, kad tau javas apsimokėtų, kurį jam supeni, nekalbant jau apie savo padėtą triūsą. Nepriima dabar iš prasto žmogaus bekonų.

— Matyti, nepramokote dar jų auginti kaip reikia,— pastebėjo Griaužiūnas.

— Anksčiau mokėjome, dabar, matyti, pamiršome beaugindami,— išsišiepė šeimininkas.— Būdavo, kiek žmogus nuveži, tiek paima. O dabar perka tik iš perkupčių.

Abiem rankom įkibęs į duonos riekę su skilandžiu, ėmė čiauksėti abiem pažiaunėm, lyg norėjo čia savo visą pyktį išlieti.

— Ir perkupčiams reikia gyventi,— nusijuokė jenarolo tėvas.— Visuomet jau taip būdavo — kas apsukresnis, tas ir laimi daugiau.

Pasitraukęs arčiau dubenį su skilandžiu, prisikrovė sau lėkštę su kaupu.

— Tu, sveteli mielasis, tik kalbi, o valgyti nieko nevalgai,— susirūpino Geinienė ir ėmė krauti Griaužiūnui į lėkštę dešros, skilandžio...

— Ačiū, ačiū, užteks,— dėkoja Griaužiūnas traukdamas lėkštę į save.— Aš tiek, vaikeli, nesuvalgysiu, kiek man prikrovei.

— Suvalgysi, mielasis sveteli, kai panorėsi. Tik gal mūsų valgis tau nepatinka. Atleisk — miestiškai nemoku, — tarškėjo Geinienė.— Eikš, dukrele, duosiu ir tau pasismaguriauti, — kreipiasi į dukterį, kuri sėdėjo ant lovos ir su pavydu žiūrėjo į skanumynus bevalgančius svečius.

Duktė nedrąsiai dabar priėjo stalą, veidą ranka pridengdama. Motina uždėjo ant duonos riekės visą dešros riestainį.

— Še, mažyte. Pasidžiauk senelio pasisvečiavimu.

Gavusi savo, dukrytė patenkinta apsisuko ant vienos kojos ir išsinešdino iš pirkios; matyti, manė, kad smagiau bus valgyti, kai niekas nemato: prie svečių drovėjosi.

Griaužiūnas, atkandęs dešros ir pakramtęs, tęsė toliau laikydamas kairioje ore pakibusias šakutes:

— Dabar didelės krizės pasauly metas, ir užsienis nelabai perka bekonus, kainos ten labai žemos, ir valdžiai

daug tenka primokėti, didelius nuostolius turi. Todėl pirkdama ji nori pasirinkti tik kur geresnius, kad didesnę kainą užsieny gautų ir mažiau nuostolių turėtų... Žinote, kiek vyriausybė kas metai primoka, kad ūkininkus palaikytų?

— Žinome, kad daug primoka,— atrėžė šiurkščiai šeimininkas.— Tik tie primokėjimai ne ūkininkų kišeniuosna patenka.

Ir pasitraukęs dubenį su dešromis ėmė pirštais rinkti sau didesnį gabalą.

— O kam, jei ne ūkininkams? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Ne man ir kitiems valdininkams, iš kurių algų tiems primokėjimams didelę dalį išskaito...

— Perkupčiams ir priėmėjams, ot kam tenka, — net šūktelėjo Geinis dėdamas riebios dešros gabalą ant duonos.— Atveža mūsų žmogus bekoną, priėmėjas jį išpeikia, išniekina, nei už trečią rūšį priimti nepriima — tai jam uodega nepatinka, tai juoda žymė ant šlaunies, tas per liesas, tas per riebus, nei velnio žmogus nesuprasi, ko jam reikia — vežk, žmogau, namo, — pyko šeimininkas.— Kaip čia žmogus veši namo, kad tau pinigas reikalingas, nors pasikark. Čia kaip tik pasipainioja tada perkupčius, pasiūlo pusę kainos — ir atiduoda žmogus, nors verkdamas...

Atkandęs didžiausią lustą, kiek tik pažiaunės galėjo apžioti, krimto skubiai, vos nepaspringdamas.

— Ant rytojaus ar už poros dienų,— tęsė vėl nusišluostęs marškinių rankove lūpas,— sužinome, kad mūsų išniekintus ir nepriimtus bekonus iš perkupčių priėmė net už antrą ar pirmą rūšį...

— Priėmėjai su perkupčiais pelnu dalijasi, — paaiškino jenarolo tėvas.— Jau nuo amžių taip dedasi...

— Ko duodatės taip išnaudojami, ko nesiskundžiate vyresnybei, — pasipiktino Griaužiūnas.

— Skundėmės, užteks jau,— numojo ranka Geinis.— Visur ranka ranką plauja, kranklys krankliui, sako, akies nelesa.

Ir suvalgęs antrą lustą dešros, aplaižė pirštus, apsidairė rankšluosčio, bet jo nematydamas ant stalo nusišluostė riebaluotas rankas į marškinių sterblę.

— Duok, žmona, dabar arbatos. Pavalgiau kaip per Velykas. Ot, sakai, dėde, pasiskųsk,— kreipiasi vėl į Griaužiūną.— Negi vyriausybė nežino, kas dedasi...

— Nežino. Juk ir aš pirmą kartą išgirdau iš tavęs apie tokias šunybes, — paaiškino Griaužiūnas.

— Ė, netikiu, kad nežino,— suabejojo šeimininkas.— Tik argi valdininkas eis tau prieš valdininką? Visi jie juk tam ir yra, kad mūsų kraują čiulptų...

— Aš irgi valdininkas, bet niekieno kraujo nečiulpiu,— užsigavo Griaužiūnas.— Pražilau, sveikatos netekau tėvynės ir jūsų labui bedirbdamas. Ir neturiu nieko, kaip neturėjau — nei namuko, nei centriuko.

— Va, va, kaip mano Jonas. Tasai irgi plikas kaip tilvikas, — nusijuokė jenarolo tėvas. — Bet manau, kad tuo, vaikėli, nėra ko tau girtis — protingas žmogus, štai kaip aš, pagirti tave už tai negali...

— Tai dėdė, bet ne kiti,— nuleidęs akis, susigėdęs, pasiaiškino Geinis.— Aš apie dėdę ir tokius kaip tu nekalbu...

— Dar jau tu, dėdule, klausai jo zaunijimų. Jis ant viso pasaulio piktas, ot ir railina niekus, — įsikišo šeimininkė pildama pas lentyną vyrui arbatos.— Geriau valgytai, negu jo zaunijimų klausytai, o tai visi mano skanumėliai užšals...

— Pripilk, moter, ir man arbatėlės, — prašo šeimininkę jenarolo tėvas.— Pavalgęs gerai, noriu dabar savo senus kaulus sušildyti...

— Papasakotai savo sūnui jenarolui, kas čia dedasi kuo žmonės nusiskundžia,— sako jam Griaužiūnas norėdamas kita linkme nukreipti kalbas.— Jis dabar galingas žmogus, galėtų daugel ką sudrausti.

— Mano sūnui, Antanukui? — linksmai nusišypsojo jenarolo tėvas.— Jis pats už panašius darbus vos pražuvęs nebuvo. Jo laimė, kad pasikeitė vyriausybė.

— Na, na, — nustebo Griaužiūnas, — ką čia dabar žmogus prasimanei ir dargi tikrą savo sūnų šmeiži... Kaune gyvendamas būtau girdėjęs, jei kas panašaus būtų buvę.

— Nešmeižiu, tik gryniausią tiesą sakau. Jau jo tokia laimė, kad sausas išėjo ir dargi jenarolu tapo. Kitam gal

būtų buvę labai riesta, bet jis gerą galvą turi, apsukrus kaip vijurkas...

Einu vieną gražią dieną Kauno gatve ir sutinku savo Antaną. Apsirengęs jau prastais rūbais, ne kariškais...

— Kodėl, sakau jam, tu šiandien taip pasirėdęs? Ar išvarė tave iš tarnybos, ar kas?..

— Išvaryti neišvarė, bet patsai išėjau,— sako.— Išėdė mano brolelis su savo sėbrais.

Norėjau paklausinėti, bet nieko nepasakė, nusisuko ir nuėjo, dargi net neatsisveikinęs.

Nors anksčiau ant jo buvau labai piktas, bet visgi savas vaikas, kaip nepasigailėsi, nesusirūpinsi?..

Tuojau nubėgau pas Joną.

— Patsai kaltas, — sako Jonas, — kam apsivogė tokią atsakingą vietą užimdamas.

Ir papasakojo, kad mano Antanas supirkinėdamas, kas reikalinga kareiviams — duoną, lašinius, arkliams pašarą, — vieną kainą buvo mokėjęs, kitą, didesnę, į knygas įrašinėjęs. Pranešė kas iš pašalinių ar pati vyresnybė yra jį susekusi apgaudinėjant — pravarė ir visus jo darbus pavedė teismui išnagrinėti.

— Na, manau sau, nusikaltimas čia nekokis. Kas to nepadarytų jo vietoje būdamas? Juk tam ir yra iždas, kad kiekvienas iš jo rieškučiomis semtų, kada tik gali. Taip jau buvo visados ir bus visados...

— Ir tau, senam žmogui, negėda taip galvoti,— pasipiktino Griaužiūnas.

— Kur čia gėda? Iš valdžios iždo, man rodos, nevagia tik tas, kuris neturi progos. Arba jau būtų tokis kvailas kaip mano Jonas...

Griaužiūnas tik pečiais sutrukčiojo, o Geinis piktai nusišypsojo iš paniūrų sužvairavęs į abu savo svečius.

— Ėmiau prašyti Joną, kad brolį užtartų kur reikia,— tęsė jenarolo tėvas.— Juk ir jis turės nemažai gėdos, kai brolį ims tampyti po teismus.

— Negaliu, sako, tėveli, kad ir labai norėtau. Dabar jo byla atiduota tardytojui, ir aš kištis negaliu, dargi ir nenoriu — jei vogė, teatsako už savo negražius darbelius...

Mėginau dar įkalbinėti, bet nieko nepasiekiau — kietas mano Jonas kaip stalo koja ir kvailas kaip ji.

— Kad vogė, ir teatsako,— tvirtina kaip varnėnas, vieną žodį įsikandęs.

Supykau, išsikoliojau ir nuėjau namo...

Parėjęs suradau policininko atneštą pakvietimą eiti rytojaus dieną pas tardytoją.

Nusigandau iš pradžios. Ko gero, dar ir mane gali į bėdą įvelti, teks senatvėje gėdos prisigerti, bet greitai nurimau, pagalvojęs, kad aš nieko tokio nesu padaręs dabar, už ką galėtų mane bausti. Bet visgi anksti rytą užsikėlęs nuėjau bažnyčion, pasimeldžiau iš visos širdies, dargi mišias užpirkau Antanuko intencijai ir — nukeliavau pas tardytoją.

— Na ir kas?..— susidomėjo šeimininkė pas pečių atsistojusi.

— Nieko tokio,— paaiškino jenarolo tėvas.— Ėmė mane klausinėti tardytojas, iš kur pinigų gavau ūkiui pirkti, ar ne sūnus Antanas yra davęs?..

Papasakojau viską kaip buvo, tikriausią tiesą.

— Pakenks Antanukui ar nepakenks, galvoju, vis tiek sakysiu tiesą,— jis jaunesnis už mane, kaip nors išsisuks iš bėdos.

Liepė man tardytojas pasirašyti lapelį, kur buvo surašyta viskas, ką tik aš jam pasakojau, leido namo eiti ir iki šios dienos daugiau manęs nebekvietė...

— Ir kuo viskas pasibaigė tavo sūnui? — pasiteiravo šeimininkė.

— Matyti, nieku,— į jos klausimą atsakė Geinis,— jei šiandien jis jau jenarolas.

— Taigi, taigi, kad nieku,— patvirtino jenarolo tėvas.— Gaila man buvo Antanuko, kelias naktis iš rūpesčių dėl jo nemiegojau, net pas advokatą eiti ketinau, tik vis kažkaip nesmagu buvo... Girdžiu, pasikeitė valdžia, naujas prezidentas... Buvo kažkokios didelės iškilmės miesto sodely, daug visokių aukštų ponų ten buvo suėjusių...

Nagi žiūriu — mano Antanukas prie pat prezidento šono ir jau kariškai apsirengęs.

— Na, manau sau, mano Antanukas vėl sugebėjo iškilti, išsisukė iš bėdos... Tai vyro apsukrumas!..

Argi nesididžiuosi žmogus tokiu vaiku...

— Nesimatei su juo vėliau? Ką jis tau sakė? — vėl domisi Geinienė.

— Nesimačiau,— numojo ranka senis.— Neteko pasimatyti. Ko aš pas jį vaikščiosiu, jei jis tikro tėvo gėdinasi. Gyvenu be jo, ir neblogiausiai, dargi net vyresnį sūnų šiandien palaikau...

— Ot ir sakyk tu man, kad yra tiesa pasauly,— atsiduso Geinienė.— Augini vaikus, rūpiniesi jais, nakčių dėl jų nemiegi, o išauga, ant kojų atsistoja — pažinti tavęs nenori...

— Jau taip nuo amžių, žmonele,— atsiduso jenarolo tėvas.— Iš vaikų jau aš nieko nebesitikiu sau gero. Bene ilgai man dar teks gyventi,— mostelėjo vėl senis ranka.— Ot susitarsiu su vienuolynu, apsirūpinsiu savo dūšią užtarėjais prieš Dievulį ir galėsiu ramiai sau mirti...

— Ot žmogus, tai žmogus,— pralinksmėjo kažkodėl Geinis.— Ir su Dievu nori biznį padaryti. Negi vienuolynui sumanei savo ūkį užrašyti?

— Dievo pirštas man tai nurodė. Negi Dievulio valios nepaklausysi? Juk su Juo teks visą amžinatvę būti...

— Matai, koks šventas vyras atsirado. Net Dievas jam pirštais rodo, ką jis turi daryti. Ar tik ne todėl, kad jenarolo tėvas esi,— šaiposi Geinis.

— Ką dabar tu čia blevyzgoji? — pasipiktino vyro žodžiais Geinienė.— Argi dera katalikui tokias kalbas kalbėti, geriausią Dievulį rūstinti?..

— Žemiškomis žmogaus akimis žiūrint gal jokio Dievo piršto ten ir nebuvo, bet mano amžiuje viskas kitaip atrodo. Knisinėjuos savo darže vieną vakarą ir žiūriu — ateina pas mane kunigėlis. Pasisveikinau, ranką pabučiavau, kaip katalikui dera, ir prašau prisėsti ant suolelio...

Prisėdo, pasikalbėjom. Nebejaunas jau kunigėlis, bet tokis švelnutis, mandagus. Pasiteiravo, kaip sekasi gyventi vienam, ar daržas duoda naudos, ir sako:

— Gražus daržas, reginys iš čia kokis puikus, net sielą žmogaus jaudina, ir prie pat vienuolyno sienų. Kaip būtų gera, jei čia vienuolės vargšės galėtų pasivaikščioti, papoteriauti, papoteriavę pasėdėti, apie Dievo stebėtinus darbus pagalvoti. O dabar sėdi vargšės mūruose, Dievo pasaulio grožybių nemato...

— Tėveli, sakau, labai prašau. Aš tik dėkingas būsiu, jei jų šventos kojelės mano žemę pamindžios.

— Ne,— pakraipė neigiamai kunigas galvą: — joms draudžiama už vienuolyno ribų išeiti. Ot, jei tamista panorėtai vienuolynui parduoti savo daržą, tai būtų visai kitas dalykas. Amžinai jus minėtų vienuolės savo maldose.

Pagalvojau ir sakau:

— Ne, neparduosiu dabar, bet kai mirsiu, ne tik daržą, bet visą ūkį paliksiu, jei tik sutiks už mano dūšią kas mėnuo šventas mišias laikyti iki vienuolynas stovės...

Ot ir pradėjau su vienuolėmis, kunigui tarpininkaujant, derėtis. Jos apsiima vieną kartą per metus už mano dūšią ekzekvijas laikyti, o aš reikalauju, kad kas mėnuo, bent pirmą dešimtį metų...

Manau, po dešimties metų jau būsiu išsikrapštęs iš skaistyklos, kur juk kiekvienas turėsim patekti ir už savo kaltes kentėti...

Štai ir deramės iki šiol. Tik manau, kad vienuolės turės man nusileisti.

— Geriau kuriam savo sūnui paliktai,— įsikišo Griaužiūnas.— Kas žino, ar tai ne labiau Dievui patiktų...

— Antanukas turi dvarą, argi jam mano ūkis reikalingas? O Jonui? Jis bedievis, bažnyčion nevaikščioja, Dievui nesimeldžia. Rūpinsis tau jisai tėvo išganymu, jei apie savo dūšios išganymą negalvoja...

Ne, geriau su vienuolėmis susitarsiu. Ramesnis ir tikresnis būsiu.

— O jei vienuolės nesutiks? — nusišypsojo Griaužiūnas.— Ar sutikus nepildys vėliau, kai numirsi, savo pažadų, kas bus tada?

— Kaip nepildys, jei aš raštu su jomis sutartį padarysiu. Jau aš mokėsiu kaip surašyti, kad arba turės viską pildyti, arba ūkio netekti. Aš — senas žvirblis, visokiuose mėšlynuose teko krapštytis. Pelais mane niekas nesuvilios.

— Dar jau tu, dėdule, kreipi į jų kalbas dėmesio,— neiškentė šeimininkė.— Jie tik šidina iš tavęs. Kaip gali vienuolės apgauti kataliką žmogų ir dargi mirusį? Ir prastas žmogus pabijotų...

VII

Dar nebaigė pusryčiauti ir vyrai nespėjo atsikelti nuo stalo, kai Geinienė, minutėlei iš pirkios išėjus, sugrįžo ir kreipėsi į Griaužiūną:

— Atėjo senis Rasiulis iš Geinionių ir nori su tavim, dėdule, pasimatyti. Sakosi tu jį gerai pažįstąs.

Griaužiūnas pagalvojo akimirką stengdamasis prisiminti, bet nieko neprisiminė.

— Dievas jį žino, galgi ir pažinojau kada, bet dabar neprisimenu,— krūptelėjo pečiais Griaužiūnas,— pavardė lyg kažkada girdėta.

Griaužiūnas nusišluostė lūpas nosine ir pasitraukė iš užustalės.

— Ko jam tokiu ankstyvu metu iš manęs prireikė?

— Vai, dėdule! Tai tik jums, miestelėnams, atrodo, kad dabar ankstyvas metas, o mums, sodžiuje, tai jau visai neanksti.

— Mūsų žmonės kvaili,— įsikišo jenarolo tėvas.— Mano, jei žmogus tarnauja Kaune, tai jau viską gali. Pamatysi, kaip ims dabar žmonės pas tave plaukti su reikalais.

— Kai žmogų prispiria bėdos, jis pagalbos ieško kur tik gali ir pas ką gali,— pastebėjo šeimininkas.

— Tai kaipgi, dėdule, leisti pas tave Rasiulis ar ne? Žmogus laukia.

— Leisk, vaikeli. Jei žmogus atėjo, kodėl su juo nepasikalbėti,— pasiskubino Griaužiūnas.— Galgi tikrai turi svarbų reikalą.

Geinienė išėjo ir tuojau grįžo pirkion su Rasiuliu.

Tai buvo stambus vyras, pusiau žilas. Tik paausiuose žilumas jau prasiveržė visa skaistuma. Akys giliai įdubusios, o lūpos slėpėsi tirštuose, žemyn nusvirusiuose ūsuose.

Įėjęs pasveikino bendrai visus Kristų pagarbinęs ir priėjęs Griaužiūną siekė jam ranką pabučiuoti.

Griaužiūnas skubiai atitraukė ranką net kilstelėjęs vietoje.

— Žmogau,— subarė jis senį,— metas būtų jau atprasti rankas bučiuoti ne tik tokiems kaip aš...

— Ką čia dabar atprasi,— sėsdamas ant suolo truk-

telėjo pečiais senis.— Iš mažų dienų taip mus tėvai mokė ir taip dabar mes savo vaikus mokom... Tik ne visuomet begėdžiai mūsų klauso.

— Na, aš savo vaikų tai jau to nemokiau,— pasigyrė jenarolo tėvas.— Pats niekam rankų nebučiavau ir vaikų nemokiau kitiems rankas bučiuoti.

— Kur bemokysi,— piktai į jo žodžius nusišaipė Geinis.— Anksčiau svietas rankas tau bučiavo, o dabar tavo vaikams bučiuotų, tik ne kiekvienas pasiekia.

Buvo matyti, kad Geiniui nepatinka jenarolo tėvas ir to jis stengėsi neslėpti, bet tasai į tai nekreipė nei mažiausio dėmesio.

Rasiulis sėdėjo ant suolo ir dairėsi, lyg pirmą kartą čia būtų patekęs...

— Tamista, matyti, manęs neprisimeni,— kreipiasi jis vėl į Griaužiūną iš šono pažvelgdamas,— o aš jus taip gerai pamenu, lyg dar tik vakar būtume abu vienam suole liaudies mokykloje sėdėjusiu.

Griaužiūnas atsigręžė ir atidžiai į jį pasižiūrėjo.

— Kaipgi, kaipgi, prisimenu dabar ir aš,— net palinksmėjęs nusišypsojo Griaužiūnas.— Tiek metų praslinko, kai mes nesimatėm, nenuostabu, kad iš karto nepažinau. Tokis buvai išdaigėlis, nepasėda, peštukas, o žiūrėk tik tu man, kokis dabar rimtas vyras esi.

— Metai greitai slenka, viskas keičiasi, patsai nepastebi, kaip ir tu, žmogau, keitiesi...

— Pameni, kai tu buvai mano lašinius pavogęs ir mokytojas tau liepė kelias valandas klasėje klūpauti tuos lašinius įsikandus?..

Rasiulis nusišypsojo, bet kakta nenoromis susiraukė — matyti, tokius dalykus, kad ir iš vaikystės laikų, prisiminti nebuvo malonu.

— Kaipgi, atsimenu,— šypsojosi jisai akimis, ne lūpomis.— Kas dabar atsitinka, kai jau žmogus esi gyvenimo nukamuotas, greitai viską užmiršti, bet kas tau jaunystėje atsitikdavo, viską pameni žmogus, visas išdaigas, nuotykius, malonius ir nemalonius, lyg tai vakar būtų buvę...

— O aš, brol, ir dabar nieko neužmirštu,— įterpė savo žodį jenarolo tėvas.— Jei mane kas užgavo, tai ir mirdamas nepamiršiu.

— Tamista visados lengvai sau gyvenai,— pastebėjo Rasiulis.— Jūsų gyvenimas nekamavo, todėl ir atmintis lengvesnė.

— Matyti, ir tave gyvenimas mažai tekamavo,— pasiteiravo Griaužiūnas.— Visai jaunai dar atrodai, tik truputį pražilęs...

— Kokis čia mano jaunumas, jei septintą jau kryželį velku,— paneigė Rasiulis.

— Iš veido niekas nepasakytų, kad esame vienaamžiai. Matai, kokis aš raukšlėtas, o pas tave nei vienos raukšlelės veide nematyti. Nors sunkius laikus kaip ir visiems teko tau išgyventi, bet didelio vargo, matyti, nesi patyręs...

— Visko teko, gero ir blogo ragauti. Tik blogo tai jau žymiai daugiau. Ir pasikamuoti teko gerokai, ypač karo metu,— nusiskundė Rasiulis.— Tik, ot, sveikatos tai tikrai man Ponas Dievas nepašykštėjo, negaliu pasiskųsti. Nepatikėsi gal ponas Griaužiūnas, aš nepamenu, ar esu kada sirgęs savo gyvenime ar ne?..

— Ko tau sirgti? — neiškentė Geinis.— Nei dėdei suniekės tenka ragauti, nei darbu per daug nusikamuoti. Gyveni sau kaip Dievo užanty.

— Nepavydėk man — kiekvienas turi savo vargų...

— Kur jau čia žmogus nepavydėsi? Kad nors vienus metelius man tektų taip pagyventi. Bet kur tau? Dievas, matyti, nelėmė.

Geinis piktai sušnairavo ir nutilo. Kalbos nutrūko. Griaužiūnas pajuto, kad neturi apie ką šnekėti su jaunųjų dienų draugu, o klausinėti dingo jam noras.

Netyčiomis sužiovavo ir lyg susigėdinęs pridengė burną delnu.

Jenarolo tėvas tylėjo ir kimšo sau pypkę. Rasiulis apsidairė, dar kartą pasižiūrėjo į Griaužiūną ir pasekė jenarolo tėvu — išsitraukęs iš užujuostės pypkę ir krepšį ėmė nykščiu kimšti taboką.

Jenarolo tėvas uždegęs sierčiką užsirūkė.

— Gal Tamistai, ponas Griaužiūnai, kenkia mūsų tabokas? — pasiteiravo Rasiulis.— Nepratęs esi tokio kvapo uostyti.

— Ne, ne, nieko,— pasiskubino paneigti Griaužiū-

nas, nors nuo jenarolo tėvo sierčiko ir pypkės tikrai pakvipo visoj pirkioj neskanus kvapas.— Patsai anksčiau rūkiau truputį, bet seniai jau turėjau atprasti — gydytojas uždraudė.

— Mes gydytojų nepripažįstam, tai ot ir rūkom sau sveiki naminį,— nusišypsojo bekimšdamas pypkę Rasiulis.— Tamista visados buvai nepanašus į prastų žmonių vaiką, dar mažas bebūdamas ponaičiu atrodei. Jau tada visi tave kunigu vadino.

Griaužiūnas prisiminė, kiek jam tada teko kentėti dėl to pravardžiavimo, kaip jį visi pašiepdavo, o ypač Rasiulis, ir vienai minutėlei švystelėjo dabar jo širdy neapykantos šešėlis...

— Pravardžiuodavote, pamenu,— karčiai nusišypsojo.

— Nepasakysiu, kad su piktu noru kas būtų pravardžiavęs. Greičiau su pavydu, nes visi manėm, kad būsi kunigas.

— Tavo, amžiną duok jam, Dieve, atilsį, tėvas nuolat gyrėsi, kad leis sūnų kuniguosna,— įterpė savo žodį jenarolo tėvas.— Net pikta būdavo. Mėgo senis pasigirti ir pasinešti turtingesnis esąs negu iš tikrųjų buvęs.

— Taigi mes vaikai ir pavydėdavom. O kai tamista vėliau, gimnazijos mokslus jau išėjęs, ėmei ir nuėjai tan universitetan, tada tai jau tikrai ne vienas piktai šaipėsi,— aiškina Rasiulis.— Kas tada iš mūsų, tamsių žmonių, galėjo atspėti, kad būsi tokis, jog su tavim jokis kunigas nesusilygins.

— Na, jau... Niekus kalbi,— lyg sumišo Griaužiūnas.

— Tiesą sakau. Manai tamista, kad mes nieko nesuprantam, nenusimanom, kas per žmogus esi? Ot ir atėjau šiandien tamistos malonės prašyti. Manau — prisiminsiu save, gal ir išklausys, nepravarys...

— Mažai ką aš šiandien galiu...

— Nekalbėk tamista. Girdėjome, gerai žinome, ką gali.

— Mūsų žmogus, kaimietis, visados mano,— įsikišo vėl jenarolo tėvas,— kad jei kas Kaune gyvena, tai jau viską gali ir pinigus ten lopetomis žarsto.

— Lopetomis gal ir nežarsto, bet gauna visgi tiek, kiek ūkininkui dabar ir sapne nesisapnuoja,— neiškentė Geinis.— Mes lito sodžiuje susigaudyti negalim, o ten visokie valdininkai tūkstančius kas vieną mėnesį gauna.

— Tegauna sveiki — tam jie juk mokslus ėjo, kad poniškiau negu mes gyventų,— švelnina Rasiulis.

Prisikimšęs pypkę, įsikando dantysna, užrišo krepšį ir užsikišo už juostos.

— Tik bėda, kad tų ponų šiandien labai daug priviso ant mūsų sprando,— nesiliauja Geinis.— Prieš karą, prie ruskio, mūsų miestely, sako, buvo uriadnikas, valsčiaus pisorius — štai ir visi ponai. Paskaityk, kiek dabar jų yra? Nesuskaitysi.

Geinis piktai nusispjovė ir patsai nežinodamas, kam tai daro, ėmė rankšluosčiu klostyti duonos kepalą.

— O visiems juk algos reikia mokėti,— karščiavosi toliau.— Šimtai ir tūkstančiai reikia mokėti. Iš kur tuos pinigus valdžia ima? Iš mūsų, iš ūkininkų, visokiais mokesčiais mus apkraudama. Vieną kartą reikėtų jau tam galas padaryti.

— Bet kas turės padaryti? — nedrąsiai, ne tai prijausdamas, ne tai bijodamas Griaužiūną užgauti, paklausė Rasiulis.— Ne tu ir ne aš.

— Bolševikai,— nusijuokė jenarolo tėvas.— Dyka duona pilvą bjurina,— kreipiasi jisai į Griaužiūną.

— O kad ir bolševikai,— nenurimsta vis Geinis.— Mums blogiau nebus.

— Ką čia niekus treilini,— įsikišo Geinienė.— Bolševikai, sako, tuoj visas bažnytėles sunaikintų...

Griaužiūnas daug buvo girdėjęs ir skaitęs apie kaimo nusistatymą prieš miesto gyventojus, ypatingai prieš valdininkus, bet laikė tokias kalbas tuščiais plepalais. Dabar nejaukiai pasijuto supratęs, kad visi čia galvoja tą pat, ką Geinis kalba. Be to, jam pasirodė, kad čia ne kiti, bet tiesiogiai jis kaltinamas, prieš jį visos kalbos, kurias teko čia girdėti, nukreiptos.

Pasijuto kaip kaltinimo suole sėdėdamas.

— Kiekvienam atrodo, kad tik jam sunku gyventi,— iš lėto ėmė kalbėti.— Nepavydėk valdininkams, jie per vieną mėnesį daugiau sumoka visokių mokesčių negu jūs

per metus. Melžia mus, valdininkus, vyriausybė kaip žilą ožką, o vis tam, kad būtų iš ko ūkininkams primokėti,— jau įniršdamas baigė.

— Primoka ne man ir ne tokiems kaip aš, kurie neturim ko parduoti, vos sau pragyventi užtenka,— nesiliauja Geinis.— Vadinasi, primoka tiems, kurie ir be to daug turi.

— Ką čia mes niekus kalbėsim. Nuo mūsų kalbų juk niekas nepasikeis,— stengiasi vėl švelninti Rasiulis.— Juk ten žmonės su galvomis sėdi, mokyti, jie žino, ką daro. Matyti, taip reika, kaip yra...

Atsikėlęs priėjo duobę, pažarstė pelenus ir suradęs nedidelę žarijėlę grynais pirštais įsidėjo pypkėn.

— Ot, užtark tamista mano sūnų pas apskrities viršininką,— kreipiasi jis į Griaužiūną atsisėsdamas vėl senon vieton.— Norėtau ir aš, ir sūnus, kad jį pasieniniu paskirtų. Bet neskiria. Reikalauja rekomendacijos tokio žmogaus, kuris turi galią...

— Tavo sūnų pasieniniu? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Juk esi turtingas žmogus. Kiek pamenu, ar tik ne pusantro valako turi žemės.

Rasiulis pasikasė pakaušį.

— Tai su pripirkta neseniai gal tiek ir bus. Mat iš savanorio prisipirkau...

— Su pripirkta tai ir du valakai bus,— neiškentė pastebėjęs Geinis.

— Gal vaikų daug turi, ir jie tau pirkioje netelpa, ir todėl vieną jų nori leisti tarnauti? — nusišypsojęs pasiteiravo Griaužiūnas.

— Ne, tik du turiu, abu sūnu. Vyresnysis jau vedęs. Bet žinai, tamistėle, pavydu, kai kiti turtėja, o tu, žmogau, dirbi, dirbi kaip arklys, sprandą lenki, ir vis skatiko nesusigaudai...

— Negi manai, kad praturtėsi, kai sūnus pasieniniu tarnaus? Rodos, algą jie nedidelę gauna, vos pragyventi.

Rasiulis vėl pasikasė pakaušį, užsitraukė dūmais, apsidairė lyg kažko bijodamas.

— Taip, girdėjau, kad alga nedidelė,— pagaliau atsiliepė į Griaužiūno žodžius.— Bet kiek jie kyšių gauna. Aš ir be algos sutiktau jį leisti...

— Žmogau, pagalvok, ką tu kalbi? — pasipiktino Griaužiūnas.— Atėjai prašyti, kad sūnų rekomenduotau kaip dorą vyrą ir sąžiningą žmogų, o pats iš anksto pasisakai, kad jis bus kyšininkas.

— O kas čia tokio? — lyg nusistebėjo jenarolo tėvas.— Juk visados taip būdavo, kad vieni žmonės duodavo, kiti imdavo kyšius. Taip jau nuo amžių buvo ir dabar taip yra; tik aukšti ponai, nors ir ima, bet nemėgsta apie tai kalbėti. Mes gi prastai galvojame — ką manome, savo tarpe ir kalbame. Tik tokis kvailys kaip mano Jonas kyšių neima, kada gali.

— Ką jūs čia niekus kalbate, žmonės,— nuoširdžiai stengiasi piktintis Griaužiūnas.— Argi pamiršote, kad dabar esame nepriklausomi, savo tėvynei tarnaujam... Taip negalima, negražu, nedera ne tik kalbėti, bet ir galvoti.

— Ką čia dabar žmogus suprasi, kas gera, kas — ne,— nusiminė Rasiulis, supratęs, kad neatsargiu atvirumu pagadino savo reikalą.— Visai susipainiojom dabar ir gyvename kaip miglose. Seniau žinojau, kad valdišką mišką kirsti ne griekas, ir kunigas už tai nebara. Dabar sako — griekas. Seniau visi kyšius imdavo, ir niekas tuo nesipiktino — taip jau nuo amžių buvo, o dabar sako — negalima.

— Tik sako, kad negalima, bet ima ir dabar,— neiškentė ir šeimininkas.— Tik pirmiau, būdavo, kyšį paima ir padaro, kas reikia, o dabar paima ir apgauna.

— Kas gi čia pas jus ima? — pasiteiravo Griaužiūnas.— Gal policija kaip senovėje eiguliai?

— Žemesnieji pribijo, o su aukštesniaisiais ponais mums kol kas netenka reikalų turėti,— švelnina vėl Rasiulis.

— Geriau imtų jau,— neiškentė ir šeimininkė.— Nors tada gal nekibtų tiek prie žmonių, nekamuotų visokiais niekais. O dabar kiek per juos prisikankina žmonės.

— Ir to negalima, sako, ir šis draudžiama,— pritarė jai jenarolo tėvas.— O kodėl draudžiama, jei niekam iš to nėra žalos,— patys nežino.

— Žydai, sako, net meldžiasi savo „škalose" už tuos, kurie kyšius ima, kaip už savo geradarius,— pastebėjo Geinienė.

— Matau, kad aš savo žodžiais visą sūnaus reikalą sugadinau,— rimtai susirūpino Rasiulis.— Tamista, ponas Griaužiūnai, jau visai kitaip galvoji, jums viskas aišku, bet mums, kaime gyvenantiems, viskas galvoje susipainiojo. Ot, sakai, kad negerai, jei pasieniniai ima kyšius ir iš anos pusės perleidžia kontrabandą...

— Kam tai bloga, kad galim pigiau nusipirkti audeklo ar vaistų? — suabejoja šeimininkė.

— Taigi, taigi... Ir suprask tu žmogus, kas dabar galima, ko negalima, kas gera, kas ne...

— Kas valdžios ir įstatymų draudžiama, to ir negalima. Dabar juk sava valdžia, mūsų pačių pastatyta, ir reikia jos klausyti...

— Mes jos nestatėm, ir mums ji žiauresnė už svetimą,— neiškentė nepriešstaravęs Geinis.

Griaužiūnas nutilo, nes juto, kad jo žodžiai nieko čia neįtikins, ir nusigręžęs ėmė dairytis pro langą.

Rasiulis iškratė pypkę padaužęs į stalo kampą, atsikėlė ir priėjęs pravėrė duris į priemenę.

— Eik čion, Jonai. Pasirodyk ponui Griaužiūnui,— pakvietė sūnų.

Suvyravo plačiai atidaromos durys, ir Rasiulis praleido pirmyn sūnų.

Tai buvo geltonūsis, šviesiaplaukis vyras, augalotas, stiprus, kaip tėvas. Iš karto atspėsi, kad tai to paties kelmo atžala.

— Pasisveikink su ponu Griaužiūnu,— paragino tėvas lyg abejodamas, ar sūnus išdrįs tokį poną prieiti.

Jonas Rasiulis peržengęs slenkstį vienai minutėlei stabtelėjo pas duris, apsidairė, nusiėmė kepurę ir priėjęs pasisveikino su Griaužiūnu už rankos.

— Ranką ponui pabučiuok, ranką pabučiuok,— subarė jį tėvas.— Negi ponas Griaužiūnas tau lygus, kad su juo už rankos drįsti sveikintis.

Sūnus nieko neatsakė, tik nusigręžė tėvo link ir nusišypsojo. Pasisveikino už rankų su Geiniu, jo žmona, jenarolo tėvu ir laisvai atsisėdo ant suolelio, atsirėmė pečiais į stalą. Kepurę pasidėjo greta.

— Ot, ir vaikai tau dabar,— piktai suurzgė senis Rasiulis.— Mokyk, nemokyk, ir dabon nededa tavo žo-

džių. Įėjo pirkion kaip paršas, Dievo nepagarbindamas, ir lenda su savo lopom į amžium vyresniuosius. Net žydas, nekrikštas, taip nesielgia.

— Reikėjo mokyti, kai mažas buvo ir skersai suolo dar galėjo atsigulti,— pritarė jenarolo tėvas.— Nemokei mažo, tai jaunas ir neklauso.

— Mokinau ir žodžiu, ir diržu. Rodos, nieko sau buvo vaikas, kol kariuomenėje pabuvo. Kai sugrįžo, nepažinau, ar čia mano vaikas, ar jį man kas pamainė.

— Nedaryk bernui gėdos prie svetimo žmogaus,— neiškentė Geinienė.

— Aš jau pripratau prie tėvo urzgimo,— nuramino ją bernas.— Negi jam įtiksi? Ė, senos kartos žmogus,— mostelėjo ranka,— ką bedarysi, kaip besielgsi, jam viskas nepatinka.

Griaužiūnui senio Rasiulio urzgimas irgi labai nepatiko ir todėl jisai pasiskubino kalbą nukreipti kita linkme.

— Tai ką, nori pasieniniu tapti? — paklausė berną.

— Norėtau bet kokią tarnybą gauti, kad ir pasieninio. Įkyrėjo nuolatiniai barniai namie, įgriso...

— Matai, matai, ką snarglis kalba,— pasipiktino senis Rasiulis.— Nepatinka jam, kad tėvas gero pamoko.

— Su tavo, tėveli, pamokymais dabar toli nenuvažiuosi,— atsikirto bernas.— Tiesioginiu keliu į kalėjimą. Dabar kitoniški laikai negu tie, kuriuos jūs įsikandę giriate.

— Ir kitoniški vaikai,— įterpė, kaip paprastai, savo žodį jenarolo tėvas.— Dabar jie visi, kaip mano Jonas, stengiasi elgtis nors nežmoniškai, bet tik kitoniškai.

— Mes, dėde, elgiamės žmoniškai ir gyventi norime žmoniškai, o jūs — senoviškai. Bet toji senovė jau nebegrįš. Vėlgi mes ją mažai pamename.

— Su senove amžių išgyvenome,— suurzgė vėl Rasiulis.— O kaip išgyvensite jūs, tai dar klausimas.

— Matau, vyras esi. Manau, kad apie kyšių ėmimą negalvoji?

— Tai jau tėvas tamistai pripliauškino. Panašiomis kalbomis bei patarimais jis galvą prakrimto, o man net klausyti gėda. Norėtau vien kraštui patarnauti, kur galiu ir kuo galiu.

— Gerai ūkininkaudamas labiau kraštui patarnausi

negu valdininkaudamas,— pataria Griaužiūnas.— Tiek žemės turėdami, ponais galite gyventi.

— Kad tėvas norėtų mūsų klausyti, tikrai ponautume. Bet kur čia gerai ūkininkausi, jei tėvas neleidžia net geležinio arklo ar akėčių įsigyti.

— Mūsų žemei tavo geležinės akėčios ir plūgai visai nereikalingi, tik pinigus veltui išmesti. Gyvenk, kaip tėvai gyveno, ir bado nepamatysi.

— Žemė pas jus lengva, su smėliu,— įsikišo jenarolo tėvas.— Negi tokiai dirvai reikalingos geležinės akėčios?..

— Jūsų tėvai seniau, sako, vyžais avėjo, dūminėse pirkiose gyveno, betgi jūs pasistatėte su kaminais, o tu, tėve, net vyžų pinti pamiršai ir mūsų neišmokei,— nusišypsojo Jonas Rasiulis.— Ne viskas gera buvo ir jums, kuo tėvai gyveno.

— Gyvenimas žengia pirmyn, ir mes neturime nuo kitų kraštų atsilikti, bet juos pavyti, kur esame atsilikę,— pamokinančiai pritarė jam Griaužiūnas.

— Taip ir mūsų kuopos vadas kalbėdavo. Turime iš Lietuvos antrą Ameriką padaryti...

— Tokią Lietuvoje Ameriką sukūrėte, jog šiandien net žagarų pečiui pakurti negalima gauti,— piktai įterpė savo žodį Geinis.— Atsirado Amerikos kūrėjai.

Nusispjovė, atsistojo ir pasiėmė nuo vagio kepurę.

— Kur rengiesi eiti? — paklausė jį jenarolo tėvas.— Ar tau pikta kvailų kalbų klausyti?

— Arklį reikia pašerti. Štai ponas Griaužiūnas rengiasi nūnai važiuoti,— bijau, kad mano amerikoniškasis arklys nenubris iki miestelio.

— Ko ponui Griaužiūnui skubėti? Tepasisvečiuoja dar pas mus. Palauk su arkliu — ateis Juknis vaišėsna kviesti, su mokytu sūnumi pasikalbėti...

— Ė, neisiu ir jums nepatarsiu,— piktai sumojo ranka.— Ištrauks iš burnos žodį ir, ko gero, įskųs paskui policijai. Tik bėdos turėsi.

— Na jau?..— suabejojo jenarolo tėvas.

— Manai, kad tokių dalykų pas mus neatsitikdavo? Iš tų palaidūnų studentų visko galima laukti, nei gėdos, nei sąžinės jie neturi ir Dievo nesibijo. Tikri bedieviai...

Užsimauglino kepurę, dar kartą piktai nusispjovė ir išėjo iš pirkios.

Ėmė graibytis kepurių ir abu Rasiuliai.

— Nežinotau, nei kaip tamistai dėkoti, jei man padėtum tarnybą surasti,— stovėdamas ir mankydamas rankose kepurę prašo jaunasis Rasiulis Griaužiūną.

— Gerai, užtarsiu, jei tik mano žodis padės,— pažada Griaužiūnas.

— Nors tu nevertas, kad tavimi rūpintųsi,— bara sūnų senis Rasiulis,— bet visgi dėkui tamistai, širdingiausiai dėkui,— linksi jis Griaužiūnui,— kad žadi padėti mano išdykėliui...

— Tepasimokina, kaip lengva sava duona valgyti,— pritaria ir jenarolo tėvas.

VIII

Jenarolo tėvas neapsiriko: Juknis tikrai atėjo kviesti Griaužiūno pasisvečiuoti pas jį sūnaus atvykimo proga. Veltui mėgino atsisakinėti, turėjo sutikti.

Nors Juknis nei vienu žodžiu neprasitarė apie Grudkų, tasai ir nekviečiamas nutarė neatsilikti ir eiti drauge.

Dabar visi trys brido purvinos gatvės pašalėmis.

Ties Naujalio vartais Juknis susilaikė.

— Tamistos eikite tiesiogiai. Grudkus žino, kur mano namai, jei tamista esi jau užmiršęs. Aš minutėlei užsuksiu su reikalu pas Naujalį ir jus dar pavysiu.

— Nepaklysime, surasime,— nuramino jį jenarolo tėvas.— Jei nepavysi, vieni nueisime — manau, tavo šeimininkė šluota neišvarys mūsų iš pirkios.

Juknis tik nusijuokė, giliau įsisupo kailiniuosna ir nusiskubino į Naujalio kiemą.

Kurį laiką Griaužiūnas su Grudkum ėjo tylėdami.

— Ką čia tokio Geinis kalbėjo, kad būtume atsargūs pas Juknį? — nutraukė tylą Griaužiūnas brisdamas purvynu šalia Grudkaus.

— Matyti, Juknio sūnelis pavojingas, mėgsta žmones įdavinėti. Dabar daug tokių studentų yra, todėl jų žmonės ir nekenčia. Pabjuro jaunimas visai...

— Tamista tik apie studentus galvoji? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Visi, tiek miestuose, manau, tiek ir kaimuose,— sumurmėjo senis ir piktai nusispjovė.— Kad įmanytų, dabar vienas antrą pasmaugtų. Skundos, įdavinėjimai... Ė, ką čia bekalbėsi...

— O anksčiau neįdavinėdavo vienas antro, neįskųsdavo? Visuomet, kiek pamenu, taip būdavo.

— Nekalbėk tamista. Seniau, prieš didįjį karą, prie ruskio dar, būdavo, kad vienas kitas mėgdavo laižytis uriadninkui, bet kad savo žmogų įdavinėtų, tai — ne,— paneigė Grudkus.— Ir kunigai už tai smarkiai bardavo.

— O dabar nebara?..

— Bara, kur nebars, tik kas dabar kunigo klauso? — mostelėjo senis ranka.— Žmonės už nieką kunigą laiko. Matai, kiek jaunimo mokosi, o nei vienas nenori kunigu būti, ir tėvai dėl to nesijaudina. Ė, užėjo toki laikai, kad žmonės visai Dievą pamiršo, ir vieni antrus kaip įmanydami klampina,— susiraukė Grudkus.— Geriau apie tai senam žmogui nei negalvoti.

Griaužiūnas nelabai patikėjo Grudkaus žodžiais, nors iš visų vakarykščių ir šios dienos pasikalbėjimų juto, kad sodžiuje ne viskas gerai.

— Juk, rodos, ir anksčiau žmonės bylinėdavosi, ir dar kaip,— prieštarauti mėgina Griaužiūnas.— Manai, kad tuomet nemėgo vienas antram duobę kasti?..

— Argi žmogus gali amžių išgyventi nesibylinėdamas su nieku? Bet vienas dalykas — bylinėtis dėl savo skriaudos, visai kitas — slaptai įdavinėti žmogų, kad jis esąs prieš valdžią nusistatęs. Kiek būdavo visokių sielininkų, kurie ir knygas, ir laikraščius prieš carą parašytus parsinešdavo iš Prūsų ir žmonėms pardavinėdavo, ar juos kas įskųsdavo policijai arba žandarams? Ne, to nebūdavo, bent jei kuris girtuoklis, burliokėlis. Žmonės tokį pirštais badydavo,— kalbėjo Grudkus.— Aš visuomet maniau, kad kvailas, kuris tokias knygas ir laikraščius platina, bet irgi nei vieno neįskundžiau. Ė, kas to nežino, kad po didžiojo karo labai pabjuro žmonės. Visai kitas užaugo žmogus...

— Taip mus peikė mūsų tėvai, kai mes jauni buvo-

me, taip peikiame dabar jaunuosius ir, matyti, taip jie peiks savo vaikus, kai patys pasens,— prieštarauja Griaužiūnas.

— Ką tamista kalbi? Ar esi girdėjęs prieš karą, kad mūsų žmogus būtų apsivogęs ar už vagystę kalėjime sėdėjęs. Vienintelė vagystė, jei, būdavo, žmona ar vaikai vogčiomis nuo tėvo parduos vieną kitą javo maišelį...

— O valdžios miško tai nevogė?

— Na, tai čia jokia vagystė. Dievas mišką žmonėms, ne valdžiai augina. Vėlgi mes valdžios žmonės ir miškas valdžios, taigi savas, nesvetimas. Už mišką net kunigai per išpažintį nebardavo.

Griaužiūnas linksmai nusijuokė, tokį samprotavimą girdėdamas.

— Nesijuok tamista,— atsigręžė Grudkus ir stabtelėjo vieną minutėlę.— Būdavo, nei tau, žmogau, rūpi užraktai, nei šovynės. Kada pareini namo, nors po vidunakčio, kelti nieko netenka, kad tau duris atšautų.

Griaužiūnas prisiminė savo jaunas dienas, kai jis, būdamas mokiniu, vėliau studentu, vasarodavo kaime pas tėvus, dažnai grįždavo namo jau po pusiaunakčio, visuomet surasdavo duris neužšautas, dažnai net vartus neužkeltus.

— Apie vaikuotas mergas ar daug jaunas būdamas girdėjai? — tęsia savo samprotavimus senis.— Jei jau kur atsitikdavo tokia nelaimė vieną kartą per dešimtis metų, ne tik tėvai ir giminės — visa parapija ir net patsai kunigas didžiausia gėda sau laikydavo, kad jo parapijoj tai atsitiko. O dabar kas į tai kreipia dėmesio?.. Kojų ir rankų pirštų neužtektų, jei panorėtai vienoj parapijoj suskaityti visus mergavaikius.

Ne, karas pakeitė žmogų, visai pakeitė,— baigė jenarolo tėvas atkeldamas vartus į Juknio kiemą.— Dabar ne tik apvogti, bet ir nudėti žmogų kitam vis tiek kaip man nusispjauti.

— Na, jau taip bloga nėra, kaip tamista kalbi,— paneigė Griaužiūnas.

— Netiki? Aš savo kailiu patyriau. Stebiuosi, kaip dar iki šiol gyvas esu, ir niekas manęs nenušovė?.. Aš gi tamistai pasakojau.

Priėjęs priemenę, senis pravėrė duris ir norėjo pirmyn praleisti Griaužiūną.

— Tamista eik pirmas,— atsisakė Griaužiūnas.— Esi už mane vyresnis.

— Matyti, kad mandagus žmogus,— pasigėrėjo jenarolo tėvas.— Nors pats žilas, bet moki dar žilesnį plauką pagerbti,— eidamas per priemenę kalbėjo Grudkus.

Atidaręs pirkion duris, norėjo jenarolo tėvas vėl praleisti Griaužiūną priešakin.

— Svečias esi, o aš čia savas, kasdieninis.

Bet Griaužiūnas stumtelėjo jį pirmyn, ir senis įžengė per slenkstį.

— Garbė Jėzui Kristui,— prabilo vienan žodin abu nusiimdami kepures.

— Per amžių amžius,— pasiskubino atsiliepti sena Juknienė, atsigręžusi nuo krosnies, kurioje kažkas čirškėjo, spirginosi keptuvėse, gurguliavo puoduose — matyti, kepė, virė savo svečiams vaišes.

Griaužiūnas, stabtelėjęs pas slenkstį, apsidairė aplinkui. Už stalo, kampe, po šventųjų paveikslais, sėdėjo du jauni studentai su mėlynomis kepuraitėmis ant viršugalvio, nušlijusiomis į pakaušį, su tautinių spalvų kaspinais, pertiestais skersai krūtinių. Vienas jų buvo kampuotu be išraiškos veidu, mažomis akutėmis, išsikišusiais žandikauliais; nosis mažytė, smailiai riesta; plaukai kirpti trumpai, ežiuku. Kitas — juodbruvis, stiprus iš stuomens, nulietas senis Juknis jaunystėje.

Matyti, abu gerokai paragavo jau alučio, nes akys jų buvo dumblinos, veidai įraudę.

Kampe, pas lentyną, triūsė metų dvidešimties, ar apie tiek, šventadieniškai pasipuošusi mergina, apsiavusi miestietiškais batukais su aukštais laibais kulneliais. Ji plaudė arbatai stiklines, lėkšteles ir šluostė jas rankšluosčiu.

Svečiams įėjus, ji vos galvą atkreipė jų pusėn, dirstelėjo ir nusigręžusi tęsė savo darbą.

Ant užtiesto stalo stovėjo lėkštėje gabalai sukapoto kietai džiovinto sūrio ir kelios alaus bonkos.

Jenarolo tėvas pakabino kepurę ant vagelio, aukštai sienoje įkalto.

Šeimininkė iš papratimo pašoko į stalą ir ėmė prijuoste valyti greta jo suolą.

— Sėskite, svetelіai, štai, čia, sėskite,— ragino dulkindama suolą.

— A, senoji karta atbrido,— garsiai pasitiko lyg nustebęs Juknio sūnus nesijudindamas iš vietos.

— Sėskite greičiau prie stalo, nes ir taip jau užšalo bonkose alus,— sujuokavo jo draugas ir ėmė pilstyti alų stiklinėsna.

Jenarolo tėvas pasisveikino tylomis su šeimininke, atsisėdo arti stalo nepaduodamas studentams rankos, net galvos linktelėjimu su jais nesisveikindamas.

Buvo matyti iš veido, kad jenarolo tėvui studijozai nepatiko. Kažkokią antipatiją jiems pajuto ir Griaužiūnas, gal todėl, kad apie juos blogai atsiliepė ir Geinis, ir Grudkus nebūtų dalykų pripasakojo.

Pasekdamas senį, Griaužiūnas pasisveikino su šeimininke už rankos, linktelėjo galva studentams ir atsisėdo greta jenarolo tėvo.

— Arčiau traukitės, sveteliai, arčiau į stalą,— ragina šeimininkė.— Štai čia vienas ant suolelio sėskite.

Jenarolo tėvas pasislinko arčiau į stalą. Jukniukas tuojau pakišo jam alaus stiklinę.

— Na, kaip, sene, gyveni? — užkalbino ją Grudkus.— Džiaugiesi sūnaus sulaukusi?

— Kur nesidžiaugsiu, širdele? Jau visi metai praėjo, kai namie buvo.

— Nesidžiauk. Gero iš jo nesulauksi,— įgnybo senis, iš paniūrų žvilgtelėjęs į studentus.

— Iš kur, dėde, žinai, kad iš manęs nieko gero nesusilauks? — užsigavo Jukniukas ir įsignybęs į šonus rankomis šiurkščiai atsikirto: — Iš manęs jauno, manau, visiems bus didesnė nauda negu iš seno kremblio.

— Matai, girdi, ką jis kalba? — kreipiasi į Juknienę Grudkus.— Seno plauko negerbia, pašlemėkas.

— Kam gi tu jį, tamistėle, užgaudinėji, tai ir atsikerta tau,— teisina sūnų Juknienė.

Abiem rankom nešina stiklinėmis ir lėkštelėmis priėjo mergina į stalą.

— Tai gal tavo dukrytė? — nukreipia kalbą Griaužiūnas.— Graži panelė.

— Mano širdelė, mano vienintelė dukružėlė, vienintelė mano paguodėlė,— pasididžiavo Juknienė.— Aliute, juk tu net nepasisveikinai su ponu Griaužiūnu,— kreipiasi į dukterį.

Mergina, tvarkydama ant stalo atneštus indus, nenutraukdama darbo linktelėjo Griaužiūnui galva ir linksmai nusišypsojo. Sutvarkius apsisuko ir išėjo iš pirkios.

— Tai gal ir ją į mokslus leidžiate? — klausinėja toliau Griaužiūnas.

— Kas gi su mumis senais pasiliks namie, jei paskutinį vaikelį leisime į mokslus? Kam tada savo ūkį paliksime? Tegul nors ji paguodžia mūsų senystėlę — daugiau juk vaikelių neturime. Bet kaip tu pasenai, ponas Griaužiūnai, kaip pasenai,— susidėjusi rankas ant prijuostės ir priešais stovėdama lingavo Juknienė.— Pamenu, kai buvai tėvulio laidoti atvažiavęs, visai dar jaunas atrodei. Nei vieno pražilusio plauko dar nebuvo tavo galvelėje. O dabar štai žilutėlis. Ir seniai čia, rodos, viskas buvo. Juk, Dievuli, ne daugiau kaip penkeri šešeri metai praslinko. Ir reikia per tokį trumpą laiką taip pražilti žmogui?

— Rūpestys, ne metai sendina žmogų,— paaiškino jenarolo tėvas ragaudamas alaus.— Geras alus, ir senam žmogui galima tokis gerti.

Ir užvožęs galvą vienu matu ištraukė visą stiklinę.

— Kas tamistėle šiandien be rūpesčių gyvena,— pritarė Juknienė.

— Nekliudyk, motin, žmonėms alaus gerti,— pabara sūnus.— Suspėsite dar pasikalbėti.

Pirkion sugrįžo mergina, verdančiu virtuvu nešina. Pastatė jį kampe pas lentyną ir užkaitė arbatžolių. Juknienė, nieko neatsakydama sūnui, grįžo pas krosnį, ėmė žarstyti ir triūsti aplink gaminamus valgius.

— Tai, Dievuliau, seni žmonės, o pirkion įėję ir Dievą pagarbino, ir kepures nusiėmė,— atsigręžusi nuo krosnies suaimanavo Juknienė.— O štai jaunuoliai sėdi po abrozais kaip žydai, su kepurėmis.

— Mūsų kepurės pašventintos,— nusijuokė kumpanosis Juknių svečias.— Mes ir bažnyčioje galim su kepurėmis būti.

— Kalbėk, sveikas, negi aš kvaila esu? — pasipiktino Juknienė.— Ir žydas, bažnyčion atėjęs, kepurę nusiima.

— Žydas Dievą garbina, kaip ir mes,— įsikišo vėl jenarolo tėvas,— o jaunieji dabar nelabai Dievą atsimena. Studentai ir visai Dievo nepripažįsta.

— Mes ne komunistai ir ne bedieviai,— matyti užsigavo Jukniukas.— Tik apie Dievą suspėsime pagalvoti, kai pasensime; o dabar, motin, duok mums šventą ramybę su Ponu Dievu.

Jis pripylė antrą alaus stiklinę jenarolo tėvui ir abi — Griaužiūno dar nepaliestą — pastūmėjo ragindamas:

— Gerkite tamistos, neaušinkite alaus. Ponas Griaužiūnai, ragaukite, nebūkite išdidus, o tai pamanysime, kad drovitės su mumis bendrauti.

— Geras alutis, kodėl neišgerti ir antrosios stiklinės,— pritaria raginamai Grudkus ir sriubtelia iš stiklinės.

— Aš geriau lūktersiu arbatos,— atsisako Griaužiūnas.— Mano amžiui alus nesveika. Be to gi, šiandien ir be alaus šalta.

— Kokia iš arbatos nauda? Vandenėlis ir daugiau nieko,— atsiliepė kumpanosis studentas.— Nuo jos nei palinksmėsi, nei įdrąsėsi. Kad suėjome, neatsisakyk tamista su mumis pasilinksminti,— kreipiasi į Griaužiūną.— Tiek retai tenka mūsų jaunai generacijai susitikti su senąja karta.

— Kur beteks — mes darbu užimti, gyvenimo išvarginti, o jūs gyventi tik ruošiatės ir jaunatve džiaugiatės.

— Ėhė, pasakė žmogus,— su pašaipa atsikirto Juknis.— Mes dirbam daugiau negu tamistos. Jūs ką? Knisatės niekam nereikalinguose rašteliuose, o mes gyvą darbą dirbame, naujais pamatais gyvenimą tvarkome.

— Ar tik ne daugiau griaunate?..— nesusilaikė Griaužiūnas.

— Kas nereikalinga gyvenimui, griauname ir sugriausime,— stuktelėjęs kumščiu į stalą pakėlė balsą kumpanosis studentas.— Sutriuškinsim kiekvieną pasipriešinimą. Kas ne su mumis, tas mūsų priešas. Taip ir tautos vadas sako. Užteks sentimentalumų.

Griaužiūnas atidžiai pasižiūrėjo į kumpanosį ir pajuto dar didesnę jam antipatiją.— Su tokiu nei ginčytis neverta,— pagalvojo ir nusikreipė į Grudkų:

— Tai matai tamista, ką apie mus galvoja jaunieji?

— Vaikėzai,— trumpai atrėžė jenarolo tėvas ir atgėrė pusę stiklinės alaus.

— O ką, gal ne tiesą kalba? — palaiko draugą Juknis.— Nei vienas svarbus gyvenimiškas darbas be mūsų neapsieina. Ne jūs, bet mes, jaunieji, kuriam naują, ekonomiškai tvirtą Lietuvą.

— Ką sukursite, nežinau,— suabejojo Griaužiūnas: — bet kad daugel žalos pridarysite, sugriausite, ko nereikia griauti, jau dabar matau.

— Ką tamista matai? — piktai išsišiepė Juknis.— Mes praktikos vyrai, padangėmis neskraidom, rusiškas nihilizmas, kurio tamistos karta yra prisigėrusi, mums svetimas ir žinom, ko mums ir naujai Lietuvai reikia.

— Lietuva lietuviams. Štai ko mums reikia,— sudrožė stikline į stalą kumpanosis studentas net atsistojęs.— Šalin atėjūnai ir kitataučiai, kurie tunka mūsų skania duonele.

ĮsikaršČiavęs vienu matu iškriokė visą stiklinę, su triukšmu pastatė ją ant stalo ir įsignybęs šonuosna ėmė dairytis į visus, lyg grasindamas, kad niekas nedrįstų jam prieštarauti.

Apsižvalgęs atsisėdo ir pasigriebė naujai atkimštą alaus bonką.

— Tamista vis dar nenori su mumis alaus išgerti nei arčiau stalo prisėsti? — pildamas sau alaus sužvairavo į Griaužiūną.

Jenarolo tėvas iš lėto striūbčiojo alų, dairėsi į šeimininkę, matyti, laukdamas geresnių užkandžių ir klausėsi.

Griaužiūnas nemėgo ir nemokėjo ginčytis; jam nepasisekė laiku susivokti ir tinkamai priešininkui atsikirsti; argumentai susirasdavo galvoje tik tuomet, kai jau panaudoti jų nebuvo galima — ginčams pasibaigus. Be to, visuomet baidydavosi užgauti kitą ar pasirodyti bendrakalbių akyse neprotingas, neišsilavinęs, todėl ir dabar pagalvojo, kad bus geriau nesiginčyti ir neprieštarauti. Tik ėmė gailėtis, kad nepaklausė Geinio ir nuėjo pas Juknius.

— Kas juos žino, gal žvalgybininkai,— pagalvojo.— Su tokiais neverta burnos aušinti.

— Visi dabar turi būti tautininkais,— pamėgdžiodamas draugą įsirėmė į šonus ir Juknis.— Kas nenori, tas, vadinasi, ne lietuvis, bolševikas. Tokius į pelenus sutrypsime, su žeme sumaišysim.

— Lietuvoje, rodos, dar vietos ir darbo visiems užtenka...— neiškentė Griaužiūnas, bet nebaigęs savo kalbos nutilo.

— Arba tai jie kalba,— pašiepia jenarolo tėvas besikreipdamas į Griaužiūną.— Alus tai kalba. Kur jau žydus tada dėsite? — nusigręžia į studentus.

— Lauk juos visus iš Lietuvos,— sušunka vienan žodin abu studentai.

— Tai pikčiausios mūsų krašto siurbėlės, ne žmonės.

— Tekeliauja sau Palestinon. Mums čia jų nereikia.

— Bet kas tada prekiaus, kai žydų nebebus? — šaiposi jenarolo tėvas.— Mūsų žmonės juk nemoka prekyba verstis. Kad ir judu: pavesk jums prekiauti, tai ir nemokėsite.

— Mes praktiški žmonės,— ima girtis jaunasis Juknis. — Reiks prekiauti — ir prekiauti mokėsim, reiks krašto ūkis naujais pagrindais organizuoti — ir ūkį tvarkyti sugebėsim. Mes ne ištižėliai, ne senoji karta, kuri vien popieriukus sugeba rašinėti.

— Matau, girtis mokate, bet kaip darbo mokėsite dirbti, tai ot ir abejoju,— erzina Grudkus jauniklius.— Až žinote, galva ar uodega pirmyn reikia arklys jėnuosna kinkyti?

— Mes rimtai kalbam, o tamsta juokauji iš mūsų,— susigriebė kumpanosis Juknio draugas.

— Palauk, nekliudyk man,— mostelėjo jam Juknis.— Seniau studentai mokėsi, iš tėvų pinigus ėmė, o mes dabar universitetą lankome, vadinasi, studijuojame ir tarnaujame drauge...

— Kaip tenka girdėti, menkai studijuojate,— neiškentė Griaužiūnas.— Kas žino, ar jau visus savo profesorius suspėjote iš veido pažinti per kelerius studijų metus.

— Ką ten per dažnai landžioti į universitetą,— su panieka atsikerta kumpanosis.— Negi reikalinga gyvenimui, ką tie bukapročiai profesoriai nori mums į galvas įkalti. Gyvenimas — štai mokykla, ir iš jo semiam viską ir visur, kur tik galima.

— Ar ne tik pas tėvą Urboną einate gyvenimo mokyklą? — nusišypsojo Griaužiūnas.

— O kad ir pas Urboną, tamista manai, tas nieko

nereiškia? Mes ten reikalingas pažintis užmezgam, kurios gyvenime nemažiau reiškia negu visoki aukštųjų mokyklų diplomai.

Griaužiūnas nusišypsojo.

— Nesišypsok tamista, pats žinai, kad tiesą kalbu.

— Deja, turiu prisipažinti, kad tiesą sakai.

— Palauk, nekliudyk man, aš jam atsakysiu,— trukdo draugą Juknis.— Tamista, ponas Griaužiūnai, kai mokeisi, iš tėvų pinigus ėmei...

— Universitete būdamas nieko neėmiau — turėjau stipendiją, pamokomis užsidirbdavau...

— Taigi... O mes nieko nereikalaujame, dargi štai tėvams galime padėti. Štai tau, motin, rožančiui nusipirkti,— ištraukęs iš liemens kišeniaus suglamžytą dvidešimtlitinę, metė ant stalo Juknis.

Juknienė pasidairė lyg sumišusi, pasižiūrėjo į visus.

— Nesišvaistyk, sūneli, pinigais, tau pačiam jų prireiks...

— Imk, imk, motin, nesirūpink,— išdidžiai ragina sūnus.— Štai ir tau, Aliute, karoliams pirkti.— Ir metė ant stalo kitą dvidešimtlitinę.

— Tai gal, vaikeli, paskutinį skatikėlį mums atiduodi?..— susirūpino senė.

— Imkite, imkite. Nebijok, motin, pinigų man nepritrūks. Manai, mes čia taip sau atvažiavom, pasisvečiuoti? Ne, komandiruotėn atvažiavome, vadinasi, pasiųsti tam tikrą darbą atlikti, ir už kiekvieną dieną, kurią čia išbūsime, mums didelius pinigus sumokės...

— Oho, kokias jūs vietas užimate,— su pavydu pakraipė galvą jenarolo tėvas.— Ir mano Antanas, rodos, tokių teisių neturi.

— O kas tasai tavo Antanas? — ne be paniekos klausia kumpanosis studentas, susikemša abi rankas kišeniuosna ir atsilošia į sieną.

— Jenarolas Grudkus — tai mano sūnus,— pasigiria senis su šypsena primerkdamas akis.

Abu studentai pašoko kaip yla įdurti.

— Sveikinu, sveikinu,— tiesia jam ranką per stalą Juknis. — Tavo sūnus — tai vyras, tai vyras...

— Tokių vyrų mums daugiau reikia,— irgi tiesdamas

ranką meilinasi ir kitas.— Labai malonu su gerbiamo jenarolo tėvu susipažinti.

— Man irgi labai malonu, — šypsosi senis spausdamas studentams rankas.— Tokie jauni, ir jau tokias aukštas užimate vietas.

— Aš neturiu tokių pečių kaip štai Juozas, tai ir aukštos vietos dar neužimu. Bet nieko, palauk, prasimušiu ir aš — ne molio gi minkyti gimiau.

— Nesiskųsk likimu, gerą vietą turi ir dabar,— ramina jį kumpanosis draugas.— Ir partijos vadai jau atkreipė į tave dėmesį. Tik gauk greičiau diplomą, pamatysi, kaip iškilsi, dargi mus visus pralenksi. Žinau, kad tautos vadas apie tave geros nuomonės.

— Aš ir nesiskundžiu,— pradžiai neblogą karjerą padariau. Jau ir dabar, kai atvykstu kur revizijos daryti, seni žilabarzdžiai, žilaplaukiai tik dreba, tik dreba prieš mane. Dvilinki lenkiasi...

— Kur tamista tarnauji? — pasiteiravo Griaužiūnas, — ar tik ne žvalgyboje būsi?

— Žvalgyboje štai Juozas saugumo departamento vyresnysis referentas, o aš — valstybės kontrolėje, revizoriaus padėjėjas.

— Matau, šeimininkė jau paruošė mums gerų užkandžių,— pastebėjo jenarolo tėvas.— Gal išgersime dar už jūsų pasisekimą.

— Ne, išgersime už jūsų ir jūsų sūnaus sveikatą,— griebiasi pilti kumpanosis Juknių svečias.

Juknienė pastatė ant stalo kupiną lėkštę verščiokės su dideliais lašinių gabalais. Pagriebė nuo stalo pinigus, sūnaus dovanotus, ir įsidėjo užantin.

— Aliute, ką ten knaisiojies? Duok greičiau svečiams lėkšteles,— paragino dukterį.— Kodėl ponui Griaužiūnui dar iki šiol neįpylei arbatos?

Aliutė sušluosčius lėkšteles padėjo prieš kiekvieną.

— Gal tamista prisėstai arčiau prie stalo,— kreipiasi į Griaužiūną.— O tai čia nepatogu.

Griaužiūnas atsisėdo stalo gale, ir Aliutė atnešė jam arbatos stiklinę.

— Tai ką, džiaugiesi, kad brolis išėjo į ponus? — klausia ją Griaužiūnas, imdamas iš jos rankos stiklinę.

— Būta čia man džiaugsmo. Kad kuniguosna būtų išėjęs, nors būtau pagyvenusi žmoniškai. O dabar kas? Ves kokią miestietę, tiek iš jo gero tematysiu. Susitikti gal gėdysis, prisipažinti, kad jam sesuo esu.

— Nesiskųsk, aš tau surasiu gerą vyrą mieste,— atsiliepė nugirdęs brolis.— Ponia būsi.

— Kad brolis paims tave į miestą, turėsi iš ko pasirinkti,— įsikišo jenarolo tėvas.— Kaune yra gražių berniokų, gražesnių negu šis riestanosis,— bakštelėjo svečio link pirštu Grudkus.

Aliutė krūptelėjus pečiais nusigręžė, nuėjo į kampą, kur gargaliavo virtuvas, ir ėmė pilstyti ir kitiems arbatos.

— Aš panelei Aliutei nesiperšu,— užsigavo kumpanosis studentas.— Tamista gali mano nosimi nesirūpinti.

— Nepyk, Juozai, — ramina jį draugas.— Ar juokų jau nesupranti?...

— Gaila, kad nesiperši,— nesiliauja juokavęs jenarolo tėvas.— Tokios mergos ir Kaune nesurasi. Ar gal manai, kad sodžiaus mergaitė tau netinka, nes ponas esi...

— Ką aš manau, tai mano dalykas,— pradėjo kumpanosis, paraudęs iš pykčio, bet, matyti, prisiminė, kad su įtakingo jenarolo tėvu kalba, paėmė stiklinę ir stuktelėjosi su Grudkumi.— Nesibarsim. Geriau išgersim dar kartą į tamistos ir jūsų sūnaus sveikatą.

— Išgerti aš visuomet galiu, kai manęs prašo,— imdamas stiklinę į rankas, nesiliauja senis.— Bet tik įsižiūrėk gerai, ar ne vikri merga? Su skala kitos tokios nesurasi.

— Ar ilgai čia manote viešnagėti? — stengiasi nukreipti kalbą Griaužiūnas.

— Neturime laiko ilgai svečiuotis. Suorganizuosime iš jaunimo aktyvistų grupę, kad gyvenimas susmarkėtų, ir vyksime toliau,— aiškina Juknio sūnus.— Štai pas Juozą važiuosime.

— O kas tie aktyvistai? — nesiliauja Grudkus.— Ką jie čia tokio darys?

— Komunistus padės mums gaudyti,— atsiliepia kumpanosis.— Išgaudysim visus iki vieno.

— Kad pas mus tokių tai negirdėti,— atsiliepia šeimininkė pas krosnį.— Bedievių, kunigėlis sako, yra, bet kitokių neteko girdėti.

— Kas bedievis, kas bažnyčion neina, tasai ir yra komunistas,— paaiškina jai kumpanosis svečias.

— O tamistos bažnyčią dažnai lankote? — nusišypsojo Griaužiūnas.— Tokiu požymiu besivaduojant ar tik netektų jus abu komunistais palaikyti.

— Mes — visai kas kita, mes darbais esame apkrauti,— mėgina gintis Juknis.

— Tamista kokiu reikalu čia būsi atvažiavęs? — susidomi kumpanosis.

Griaužiūnui pasirodė, kad įtartinai į jį pažvelgė.

— Į gerą kompaniją pakliuvau,— pagalvojo.— Ko gero, įtars dar ir mane, kad esu bolševikas.

— Gersi, dėdule? — statydama arbatos stiklinę Grudkui, paklausė Aliutė.

— Iš tavo rankelių, mergele, viską gersiu. Štai merga, kaip bijūno žiedas. Kad būtau jaunesnis, Dievaž, pasipirštau.

— Senas žmogus, o griekų nepamiršta,— atsiliepė šeimininkė.

— Matai, senas jau esu, pensiją išsitarnavęs, turiu jums, jauniesiems, užleisti vietą...— pradėjo aiškinti savo atvykimo kaiman priežastis Griaužiūnas.

— Reikia, reikia,— pagyrė jį Juknis.— Netinkate jau dabartinio gyvenimo tempui.

— Matau. Negi galime susilyginti su jumis? — sutiko Griaužiūnas.— Taigi norėjau nusižiūrėti kampelį, kur galėtau baigti savo dienas. Maniau, geriausia savo gimtajam kaime.

— Negi pripratusiam mieste gyventi patiks kaimas,— įsikišo jenarolo tėvas.— Aš — prastas žmogus ir tai negaliu ilgėliau pagyventi kaime. Miestan jau traukia. Svetima čia viskas darosi, o dar jei vaikų nėra.

— Taigi, ir aš pamačiau, kad net gimtajam kaimui esu visai svetimas.

— Tai Kaune tamista neturi dar namo? — nusistebėjo Juknis.

— Iš kur turėsiu? Negi iš algos namą pasistatysi?

— O Juozas jau turi, — pasididžiavo Juknis.— Štai ką reiškia jaunas, energingas vyras, ir be pinigų moka namą pastatyti. Reikia tik sumanumo turėti ir nebūti ištižėliu.

— Negi manai, kad aš ištižėlis? — užsigavo Griaužiūnas.

— Senoji karta visa ištižusi,— patvirtino kumpanosis.— Slaviško raugo per daug prisigėrėte iš rusiško kubilo.

— Ką judu čia puolate seną žmogų,— įsikišo šeimininkė, statydama išvirto skilandžio ant stalo.— Tėvas jums gali būti metais, o kalbate su juo kaip su pusberniu.

Kabalstelia priemenės durys. Pirkion įėjo pargrįžęs senis Juknis. Su juo įbėgo ir Geinio sūnus, metų dešimties vaikinas.

— Na, ką, tėve,— pasiteiravo sūnus.— Ateis bernai?

Senis nusiėmė kepurę, pasikasė pakaušį.

— Kad, matai, žmonės jau į darbą išėjo. Gal paskui, vakarą, kai kas žadėjo užeiti...

— Ė, kad tu, tėvel, nieko nesugebi,— išsišiepia sūnus.

Senis Juknis dar pasikasė pakaušį, stabtelėjo vidury pirkios, priėjo prie lovos ir nusivilko kailinius.

— Sėsk už stalo su žmonėmis,— paragino žmona.— Bernų paibelis neims, ateis, kai reikės.

— Dėde,— kreipiasi Geiniukas į Griaužiūną,— tėvulis klausia, ar važiuosi nūnai Kaunan? Jei važiuosi, reikia skubėti, o tai bus vėlu, sako, į autobusą nesuspėsi.

— Važiuosiu, važiuosiu, vaikel,— nusidžiaugė Griaužiūnas, kad gali išsiskirti su kompanija šeimininkų neužgavęs.

Atsikėlė nuo stalo ir ėmė atsisveikinti.

— Nesiskubintai, dar paviešėtai pas mus,— įkalbinėja šeimininkė šluostydama rankas į prijuostę.— Net paragauti mano gardumynų neparagavai.

— Jam tokie gardumynai tai niekis,— sutramdo ją Grudkus.— Į tokius gardumynus Kaune jis žiūrėti nežiūrėtų, ir ragauti neragautų.

— Kaip tik kaimiškus valgius, o labiausiai skilandį aš mėgstu. Tik ką padarysi žmogus, kad reikia skubėti.

— Kiek žmonių pas mus prisirinko, dėdule,— pasakoja Geinio berniokas.— Pilna pirkia, ir visi tavęs laukia.

— Ko jiems iš manęs reikia?

— Nežinau, dėdule. Tik visi pas tave atėjo.

— Ko laukia? — paaiškino jenarolo tėvas.— Patarimų, tarnybų prašyti, štai ko laukia...

Griaužiūnas atsisveikino su visais. Grudkui ir šeimininkui drūčiau ranką paspaudęs, studentams tik galvą linktelėjęs ir išėjo iš pirkios.

Gal jam tik vaidenos, kad studentai įtariamai žiūri jam įkandin. Net atsigręžė duryse...

IX

Išėjęs iš Juknio šiltos pirkios, Griaužiūnas pasinėrė ūkanotos rudens dienos drėgmėn. Net drebulys sukrėtė visą jo kūną.

Išėjo blogai nusiteikęs, piktas, kad kviečiamas nuėjo nežinodamas, kas per žmonės tie Juknio svečiai, o labiausiai; kad nemokėjo sudrausti smarkaujančių neišmanėlių...

— Paršai,— išsikeikė eidamas.— Atsirado naujo gyvenimo kūrėjai, visų padorių žmonių niekintojai. Motinos pienas dar ant lūpų neapdžiūvo, o jau žiūrėk tu man, kaip visus niekina. Susirask tu man tokiems galvočiams.

— O tu patsai ar ne su panieka žiūrėjai kadaise į senesnės kartos žmones? — atsiliepė kažkokis balsas sielos gilumoje.— Ar nemanei, kad pasaulį aukštyn kojom apversi? Amžinas nepritysusios jaunatvės apsireiškimas, ir nėra tau reikalo smarkauti bei pykti.

— Taip, aš irgi buvau daug apie save manąs,— pagalvojo Griaužiūnas,— bet niekados nebuvau gobšus niekšiškas karjeristas, kaip šie du snargliai. Ko gero galima iš tokių susilaukti?...

Prisiminė jam vargingi studentavimo laikai, pusbadis gyvenimas, ieškojimas skatikinių pamokų, revoliucinėse organizacijose dalyvavimas, svajonės apie laisvą žmoniją, išlaisvintą Lietuvą. Svajonės, kuriomis net pats tuo metu netikėjo. Pasiryžęs buvo viską paaukoti, laisvę, gyvenimą...

— Taip, viskas tiesa, apie ką dabar galvoji,— atsi-

liepė tas pats balsas.— Bet tai buvo studentavimo laikais. O vėliau, kai tapai valdininku, ar nebuvai carui ištikimas vergas dėl skurdžios algelės? Kas dabar būtai buvęs, jei karo sukrėtimai nebūtų tave įstatę į kitą gyvenimo vagą?..

Taip besijaudindamas priėjo Geinio kiemą. Prieangy stovėjo ir ant suolelių sėdėjo laukę jo žmonės. Čia buvo senesnių amžiumi ir jaunų, bet nei vieno veido jų tarpe, kurį Griaužiūnas būtų galėjęs prisiminti.

— Lyg ne į gimtinę, bet į svetimą kraštą esu pirmą kartą gyvenime atvažiavęs,— pagalvojo Griaužiūnas ir pasijuto be galo vienišas ir svetimas ne tik šitiems susirinkusiems, bet ir visam pasauliui, jog net sielvartingai sudiegė širdį.— Nei vieno pažįstamo. Ir ko jie iš manęs nori? — net papyko jisai ir — iš įpratimo maloniai nusišypsojo susirinkusiems.

Vos spėjo įžengti per slenkstį, apspito jį iš visų pusių. Vieni buvo atėję patarimo klausti, kiti maldavo užtarti jų reikalus Kaune, valdiškose įstaigose, padėti jiems; jaunesnieji gi visi tuomet atvyko prašyti vietų, tarnybų...

— Kodėl nesikreipiate į Juknio sūnų arba jo draugą? Jie jaunesni, judresni, greičiau suras jums ir tarnybas, ir reikalus jūsų įstaigose sutvarkys,— norėdamas nusikratyti prašytojų kalbėjo Griaužiūnas.— Aš ką — senas esu, greitai pavargstu...

Tik bekalbant pajuto, kad tikrai yra pavargęs. Iš nuovargio net akis primerkė.

— Tesikreipia pas juos šunys,— piktai atsiliepia vienas susirinkusiųjų.— Nenorim su jais reikalų turėti.

— Kodėl? — dėjosi esąs nustebintas.— Ar bloga yra kam padarę?..

— Manai tamista, kad ne? — pritarė pirmajam kitas.— Ne vieną jau į bėdą įklampino.

— Iš studentų gero nūnai nelauk.

— Kaip tai? — mėgina prieštarauti Griaužiūnas, nors širdyje buvo patenkintas, kad ir kiti nemėgsta jų, kaip nepamėgo iš pirmo pasimatymo ir jis pats.— Studentai — mūsų tautos geriausios sultys.

— Gal yra kur geri, bet mes tokių nepažįstam.

— Yra, kaip nebus, tik labai maža,— paaiškino senesnis.— Abelnai dabartiniu metu gerų žmonių reikia su ugnim ieškoti.

Su visais, kad ir trumpai, pasikalbėjo Griaužiūnas, visiems viską pažadėjo, nors gerai žinojo, kad niekam nieku nepadės, niekam nieko nepadarys, užmirš juos ir visus jų reikalus dar iš kaimo neišvažiavęs.

Tuo metu Geinis privažiavo su paruoštu vežimu į pirkios prieangį.

— Štai ir važiuoti jau reikia,— su malonumu širdy, betgi atsiduso Griaužiūnas ir ėmė atsisveikinti su susirinkusiais.

Atsisveikindamas su šeimininke, įspraudė jai į delną penkiasdešimtlitinį popieriuką tvirtai paspausdamas ranką.

— Dėkui, vaikeli, už naktigultą ir vaišes.

— Dar jau, dėdule, reikia,— spiriasi šeimininkė, bet dovanos neatstumia. Metus žvilgsnį ir pamačiusi, kokį pinigą dėdė įspraudė jai į delną, net veidu prašvito, net pražydo moterėlė.

— Vaikeliai, eikite atsisveikinkite su dėdule,— puolėsi tempti savo murzinus, apsiseilėjusius vaikus.— Rankelę jam pabučiuokite.

Dėdė neleido seiliams rankos bučiuoti, tik apdalino juos, kurį penkiais, kurį trimis litais.

Pirkion įėjo Geinis.

— Vežimas jau paruoštas, tai gal reikėtų važiuoti,— nedrąsiai, lyg bijodamas užgauti ar kad kas nepagalvotų norįs svečio greičiau nusikratyti, prabilo.— Bijau, kad dėdė gali pasivėluoti. Kelias atlytas, sunkus...

— Aš jau pasirengęs, vaikel...

Atsisveikinęs už rankų su susirinkusiais, žengė Griaužiūnas į slenkstį. Abu šeimininkai ir svečiai išlydėjo jį į kiemą, o vaikai susikimšo languose žiūrėti, kaip dosnus dėdė išvažiuoja.

Ant lentelės, pirmagalinėje vežimo pusėje į drangas prikaltos, sėdėjo susikūprinęs pusbernis, nuo drangos užsimetęs ant galvos maišą.

— Ar tai bus tavo bernas? — pasidomėjo Griaužiūnas.— Nemaniau, kad tokį didelį užsiauginai.

— Samdininkas. Neapeinu vienas. Piemenuką jau užsiauginau, bet pusbernį dar tenka samdyti, nors ir sunku su alga,— pasiskundė Geinis.

Griaužiūnas įsirioglino vežiman ir atsisėdo ant trinyčiais užklotų šiaudų.

— Atleisk, dėde, kad ne pats tave vežu,— aiškinasi atsirėmęs į vežimo drangą Geinis.— Čiagi netoli...

— Nieko, nieko,— ramina jį Griaužiūnas.— Likite sveiki ir blogai neminėkite,— kreipiasi į visus ir kilstelia skrybėlės.

— Laimingai keliauti... Laimingos kelionės,— atsiliepia įvairūs balsai.

— Neužmiršk mūsų, dėdule, prašom dažniau atsilankyti,— kalba šalia vežimo atsistojusi šeimininkė. Griaužiūnas pasižiūrėjo į jos pralinksmėjusį veidą.

— Kuo ji patenkinta? Ar kad gavo kelis skatikus, ar kad aš išvažiuoju? — pagalvojo Griaužiūnas.— Ar gal ir vienu, ir kitu?..

Ką daugiau kalbėjo Geinienė, Griaužiūnas jau nenugirdo, nes vežimas sujudėjo ir išvažiavo iš kiemo į gatvę.

Ratai pasinėrė purvynan iki stebulių, arklys žygiavo žingsniu, nors vežėjas jį porą kartų sušėrė rimbu.

— Kai išvažiuosim iš sodžiaus, kelias bus geresnis,— atsigręžęs ramina jis Griaužiūną.

Išvažiavę iš kaimo, tuojau pasuko į senąjį vieškelį, kadaise gausiai iš abiejų pusių apsodintą beržais. Nedaug jų beliko, ir tie buvo papurtę, pasvirę į rytus. Jau be lapų juodos nusvirusios šakos liūdnai lingavo vakarų vėjo supamos. Dangus žemų debesų apniauktas, laukai pajuodę, lyg purvu apnešti, klonelėse ir duobelėse pilko vandens klanai — visa tai slėgė ir kažkaip gniuždino Griaužiūno kūną ir sielą.

Pravažiuojant pro kapinyną, nejučiomis pasekė savo vežėją, nusiėmė kepurę ir persižegnojo.

— Gal neužilgo teks ir man tokioje pat vietoje atsigulti,— įsispraudė į smegenis mintis ir net šiurpuliais sukrėtė visą jo kūną.

Liūdna, nejauku drėgną rudens dieną laukuose. Kur tik pažvelgsi, visur matai niaurius mirties pėdsakus, ir gūdžios mintys nesuvaržoma srove plaukia į galvą, nesulaikomomis bangomis skrenda viena paskui kitą, vis liūdnesnės, vis niauresnės, kol pagaliau sielvartas apgaubia visą žmogaus sielą ir paskandina nusiminimo jūra.

Niūri nykuma vienišumo sielvartu sukaustė Griaužiūnui krūtinę.

— Niekam esu nereikalingas, niekas nepasigailės, kai išnyksiu iš šio pasaulio,— suskaudėjo mintis.— Nei vienos artimos sielos!..— Ach,— giliai atsiduso jis.— Štai gyvenimas jau išgyventas, artėja prie galo. Rytojaus man jau nebėra.

Prisiminė jam kažkur kažkada girdėta dainelė apie liūdną ūkanotą rudenį, kurioje buvo dainuojama, kad daugelis dabar dar gyvųjų žmonių nebesusilauks jau šviesiosios saulės, kaitriųjų dienelių...

— Gal ir aš jų jau nebesusilauksiu...

Gūdžiųjų minčių siūlą pagaliau nutraukė vežėjas. Jis jau kelis kartus buvo beatsigręžęs į Griaužiūną. Matyti, norėjo kažko klausti ar gal kažko prašyti. Griaužiūnas tai matė ir suprato, bet paskendęs liūdnuose atsiminimuose neturėjo noro pradėti kalbą.

Pagaliau pusbernis įsidrąsino.

— Gal ponas neužpyksi, jei aš paklausiu.

— Ko nori, vaikel?

— Ar tiesa, kad pas mus greitai ateisią bolševikai?

— Kas tau sakė tokius niekus? — iš įpratimo griežtu balsu paneigė šiurkščiai Griaužiūnas.

— Žmonės pas mus taip kalba.

— Grynas prasimanymas, melas. Netikėk tokiais gandais,— įtikinėja jį Griaužiūnas.

Pradėjo lynoti smulkus, kaip rūkai, lietus. Berniokas nusigręžė, truktelėjo vadelėmis, sumatažgojo rimbu, ir arklys pasibėgėjo pusę varsnų.

— Aš irgi nelabai tikiu,— atsigręžė berniokas vėl į Griaužiūną.— Bet kalba žmonės, kad apie tai ir gazietos rašo.

— Aš kasdien skaitau laikraščius ir galiu tave užtikrinti, kad panašių niekų nebuvo rašyta.

— Tai gal ne tose buvo gazietose, kurias ponas skaito.

— O tu skaitai tokias gazietas? Savo akimis matei? — susidomėjo Griaužiūnas.

Berniokas nusigręžė, sumatažgojo vėl rimbu, arklys kiek pasibėgėjo ir vėl nuėjo žingsniu.

Kurį laiką vaikinas tylėjo, lyg apsvarstydamas, ar galima ponui viską pasakyti, ar negalima?

— Ne, aš nesu skaitęs tokių gazietų ir skaityti kaip reikia nemoku, pamiršau,— pagaliau atsiliepė.— Bet yra tokių, kurie skaitė.

— Tai pačių bolševikų slaptai leidžiami raštukai, kuriais nori mūsų valstybės saugumą sugriauti. Tokių raštų nereikia nei skaityti, nei jais tikėti, tik naikinti, kur užtinki,— įtikinėja Griaužiūnas.— Policijai reikia įduoti tokius žmones, kurie tuos raštus platina.

Ir čia pat Griaužiūnas pagalvojo: — kuo gi aš geresnis už Juknio sūnų? Mokinu vaikiną šnipinėti.

— O visgi, kad atspausdinta...— suabejoja berniokas Griaužiūno įtikinėjimais. Į paskutinius jo žodžius, matyti, nei dėmesio neatkreipė.— Yra žmonių, kurie sako, kad tikrai ateisią... Net mokytų...

Kaip toliau įtikinėti vaikiną, kad jis patikėtų esąs suklaidintas, Griaužiūnas nežinojo. Tik paklausė:

— Tu nebijai bolševikų?

— Ko turiu bijoti? Aš ne ponas, ne turtuolis. Mano tėvai kampininkai.

— Visiems būtų negerai, jei ateitų bolševikai. Pas juos visi badauja lygiai — ir ūkininkai, ir kampininkai.

— Sako, pas bolševikus nėra nei ponų, nei dvarų. Visi ten lygūs.

— Tiesa,— nusijuokė Griaužiūnas.— Visi ten lygūs: visi vienodai apdriskę, alkani, nuskurdę.

— Sako, jie atimsią žemes ir dvarus iš ponų ir ūkininkų,— lyg nenugirdęs Griaužiūno pašaipos toliau balsiai galvoja berniokas.— Žemę atiduos mums, samdininkams, o ūkininkai tarnaus kaip dabar mes tarnaujame.

Net nusijuokė patenkintas.

— Vieni kvaili primelavo, kiti kvaili tiki,— jau net papyko Griaužiūnas, bet berniokas to nei nepastebėjo ir svajojo toliau.

— Bus tada, sako, darbininkų valdžia. Tokie kaip aš važinėsime gražiuose vežimuose be arklių, kokiais dabar tik ponai važinėja.

— Melas, viskas melas,— neigia Griaužiūnas.— Jei ateitų čia bolševikai, būtume visi baudžiauninkai, kaip dabar baudžiauninkai yra visi Sovietų gyventojai. Tu girdėjai, kas tai yra baudžiava?

— Ten, sako, algas dideles darbininkai gauna. Kiek kuris nori, tiek sau ir pasiskiria.

— Ten viskas taip brangu, jog algų, kad ir didžiausių, neužtenka pragyventi.

— Nepigu ir pas mus. Kad tik pinigų būtų, galima ir brangiau mokėti...

— Tokis Dievo užmirštas kampelis ir taip suagituotas berniokas,— pagalvojo net nusigandęs Griaužiūnas.— Įsivaizduoju sau, kas dedasi kitose vietose. Ko gi žiūri toji mūsų policija?

— Tai ką? Matyti, esi nepatenkintas Smetonos valdžia, kad bolševikų lauki,— užkalbino po kurio laiko jau patsai Griaužiūnas.

— Smetona geras žmogus. Surietė gaspadorius kaip reikia.

— Nemėgsti, matyti, gaspadorių?

— Ko jų gailėtis. Jie mūsų irgi nesigaili. Taigi Smetona, sako, bijosi ponų ir turtingų ūkininkų, kurie buvo sumanę užmušti jį, todėl ir nori visą valdžią bolševikams atiduoti,— atsigręžęs į Griaužiūną pasakoja berniokas.— Sako, jau yra parsikvietęs Lietuvon bolševikų kariuomenę, kad tik nuo ponų jį apgintų.

— Štai kokios kalbos eina,— nustebo Griaužiūnas.— Tu bažnyčion vaikščioji?

— Kai nepavargęs ir šeimininkas leidžia, einu.

— Kunigas nieko nekalba per pamokslus apie bedievius ir bolševikus?

— Kalba, bet kunigais nereikia tikėti.

— Kodėl?

— Nežinau, bet net policija liepia žmonėms, kad kunigais netikėtų.

— O dar kuo nereikia tikėti, nekalbėjo jie? Pasakysim, tomis gazietomis, apie kurias man porinai?

— Ne, nekalbėjo. Tik čia yra tokių, kurie vaikus mokina. Jie sako, kad nereikia tikėti poniškom gazietom, nes per jas ponai nori prastus žmones apgaudinėti.

— Vadinasi, ir manim nereikia tikėti, nes mane ponu palaikai? — paklausė bernioką Griaužiūnas.

Berniokas nieko jam neatsakė, nutilo.

Ėmė smarkiau lynoti. Griaužiūnas pastatė apsiausto apykaklę ir giliau užsimovė skrybėlę.

— Smarkiau pavažiuotai, o tai sudrengs ir į autobusą pavėluosim.

Berniokas pasidairė į dangų.

— Saulės nematyti, tai ir nežinia, suspėsim ar pavėluosim. Vio, vio,— paragino arklį smarkiai sušerdamas jį rimbu. Arklys pasibėgėjo varsnas ir vėl nuėjo žingsniu.

— Žemė labai atlyta, purvynas. Arklys nepatempia vežimo.

Griaužiūnas nieko jam neatsakė, tik giliai įtraukė galvą į apsiausto apykaklę, susikūprino. Berniokas vis dažniau ir smarkiau ragino arklį rimbu.

— Kaip keista, kad nesurandu žmonėms gyvo žodžio, kuris į jų protą ir širdį prabiltų,— pagalvojo Griaužiūnas.— Kalbėjausi su ūkininkais ir nemokėjau jų įtikinti, kad neviskas taip negera, kaip jie mano. Klausiau kvailų šnekų studentėlių ir nesugebėjau jiems tinkamai prieštarauti, bent sudrausti pasipūtėlius. Dabar su šiuo sukvailintu bernioku besikalbant irgi nemoku paveikti, kad netikėtų bolševikine agitacija...

Maniau anksčiau, kad esu protingas,— galvoja jis toliau,— turiu savą nusistovėjusią pasaulėžiūrą, gyvenimo išbandytą, o pasirodo, kad iš tikrųjų nieko galvoje nėra be paviršutiniškų, nieko nereiškiančių posakių, nuvalkiotų, nudėvėtų, pripuolamai pasisavintų iš paskubomis paskaitytų oficiozinių laikraščiukų. Negi su tokiu sielos bagažu, su tokiu proto turiniu eisi pas žmones, kurie vargsta ir blaškosi ieškodami išeities iš gyvenimo pragaro, kurių viltys ir troškimai gal neprotingi, gal klaidingi, bet per skausmą ir skurdą gimę, kruvinomis raidėmis jų širdyse įrašyti.

— Nejaugi į senatvę visai sukvailėjau? — net nusigando.— Rodos, anksčiau nebuvau kvailas ir nepastebėjau, kad kiti mane būtų kvailu laikę. Kas atsitiko man, kad netekau savo proto ir ėmiau galvoti ir kalbėti svetimomis mintimis, svetimais žodžiais? Nejaugi tiesą kalbėjo anie studenčiokai, kad esu nuo gyvenimo atsilikęs ištižėlis, dabartiniams laikams svetimas?

Ir ėmė slinkti jam prieš akis viso dvidešimties nepriklausomoje Lietuvoje laikotarpio gyvenimas.

Sugrįžo Lietuvon vos trisdešimt aštuonerius metus

teturėdamas, bet prityręs jau valdininkas, kupinas jėgų ir pasiryžimo dirbti tėvynės naudai. Ir dirbo atsidėjęs nuo ryto iki gilios nakties, užmiršdamas visus savo asmeninius reikalus, net sveikatos nebodamas. Pirmaisiais metais tekdavo vienam dirbti už tris, už keturis, pačiam vienam tekdavo užkimšti visas spragas, kurios tik pasitaikydavo. Trūko visur tarnautojų, ypač inteligentiškesniųjų, o su esamaisiais sunku buvo susitvarkyti. Dažniausiai tai būdavo mažo išsilavinimo žmonės, nedisciplinuoti, nepratę tarnauti, bet visi su didelėmis ambicijomis, su puikiausia apie save nuomone. Juos reikėjo pratinti prie darbo, prie tvarkos, instruktuoti, mokinti, o tie dėl mažiausios pastabos užsigaudavo, dažnai mesdavo darbą ir keliaudavo į kitą įstaigą.

O čia dar visokių sumanymų ruošimai, svarstymai, įstaigų darbo ir kompetencijos ribų nustatymas, kova su anarchistiniais neprityrusių valdininkų palinkimais, su stoka valstybingumo tradicijų...

Posėdžiai, posėdžiai, įvairiausiais klausimais ištisomis naktimis posėdžiai...

Ir taip keleri metai praslinko, o gyvenimas žengė pirmyn, gimdavo naujos mintys, aiškėjo nauji keliai, naujos santvarkos perspektyvos, bet jis to net nepastebėjo, nepamatė, kaip pačioje Lietuvoje susiformavo naujas inteligento tipas, visai nepanašus į seną kartą — gimė praktiškas tipas, kuriam senos rūšies idealizmas, romantinė nuotaika buvo svetimi.

Gal tos naujos idėjos buvo plačiai skelbiamos, spaudoje ir ištisuose veikaluose nagrinėjamos, gal tie nauji keliai seniai jau buvo propaguojami, bet jis, Griaužiūnas, nieko apie tai nežinojo. Užimtas nuo ankstyvaus ryto iki vėlyvos nakties neturėjo laiko ne tik geresnės knygos pasiskaityti, bet paprasto laikraščio nebuvo kada rankon paimti.

Kada valstybinis aparatas susitvarkė, gyvenimas įėjo į normalias vėžes, kada atsirado, kuo galima buvo save pavaduoti ir pačiam laisviau atsikvėpti, nebeatgijo seni įpratimai, nesusirado kultūriniu žmonijos gyvenimu susidomėjimo, geros knygos pamėgimo, visa pražudė per tuos metus susidaręs pažiūrų trafaretas. Skaityti savus

laikraščius? O ką ten juose gero rasi? Kas tie mūsų laikraštininkai? Buvusieji vargonininkai, nemokšos, iš ketvirtos klasės dėl stokos gabumų išguiti...

Sekti užsienių spaudą, domėtis Europos kultūriniu ir politiniu gyvenimu — vadinasi, politikuoti, susilyginti su nuolatiniais kavinių lankytojais. Juk visa, kas jam, aukštam pareigūnui, reikėjo žinoti, sužinodavo iš tokių pat aukštų pareigūnų kaip ir jis.

Be to, nepatriotiška buvo laikomas susidomėjimas svetima spauda, reikėjo savą skurstančią palaikyti. Apie tai buvo daug kalbama. Griaužiūnas ir palaikydavo — išsirašinėjo žurnalus, pirkdavo knygas, bet jų niekados neskaitydavo. Visos jos guli pas jį spintoje iki šiol nesupjaustytos...

Kada prasidėjo į valstybines įstaigas jaunųjų veržimasis, kovos, intrigos dėl aukštųjų vietų, matė tame tik nesveiko karjerizmo apsireiškimą. Jis pats, kaip ir kiti jo vienaamžiai, labai žemai vertino dvasiniu ir moraliniu požiūriu jaunuosius kandidatus į valstybinio ir visuomeninio gyvenimo veikėjus. Kiekvieną tokį vyruką laikė neišprusintu karjeristu, mažai išlavintu gobšūnu, galvojančiu tik apie „namuką" ir „centriuką", apie karjerą ir turtingas vedybas...

Susigyvenęs su tokiomis pažiūromis, iš aukšto žvelgė į žmones patenkintas savimi. Tik staigą pajuto, kad kažkokia svetima banga užliejo, pagavo jį ir išmetė iš gyvenimo jūros pakrantin kaip svetimą jai gaivalą...

— Štai ir atvažiavome,— nutraukė jo mintis vežikas.— Visuomet čia autobusai stovi, tik dabar niekur nematyti. Gal pasivėlinom?..

Neiškopę iš vežimo, sužinojo iš praeivių, kad autobusas į Kauną išvažiavo prieš pusę valandos. Kitas eis tik rytdieną.

— Pasivėlavom,— lyg nusistebėjo berniokas.— Ką dabar darysim? Gal namo važiuosim?

— Sakiau, kad reikėjo sparčiau važiuoti,— išsišiepė nepatenkintas Griaužiūnas. Kurį laiką sėdėjo vežime tylėdamas.— Važiuok į kleboniją...

X

Kada Griaužiūnas atėjo klebonijon pas kunigą Raštutį, tasai jau buvo baigęs pietauti, bet sėdėjo dar prie stalo ir rūkė.

Priešais stovėjo ant stalo arbatos stiklinė.

Sutiko jis Griaužiūną labai šaltai, galima pasakyti, nedraugiškai, ne kaip visuomet, bet lyg būtų jį pirmą kartą savo gyvenime matęs. Per veidą jam praslinko lyg nusistebėjimo šešėlis. Pasisveikindamas vos kilstelėjo ir padavė ranką, nepratardamas nei žodžio, net neparagindamas sėsti.

Griaužiūnas, kad ir neraginamas, prisėdo prie stalo ir nežinojo, kaip čia kalbą turėtų užmegzti.

Kurį laiką abu tylėjo.

— Mes, kaimo gyventojai, pietus valgome anksti, o tamista gal esi alkanas? — pagaliau užkalbino kunigas Raštutis Griaužiūną.

— Ačiū, esu sotus, pavalgęs. Viešnagėjau kaime, pas gimines. Alkano nebūtų išleidę,— kaip jam atrodė, karčiai nusišypsojęs paaiškino Griaužiūnas.

— Tai gal tamistai karštos arbatos pasiūlyti? — maišydamas šaukštuku stiklinėje šaltai klausinėjo klebonas.

— Nuo karštos arbatos stiklinės neatsisakysiu,— pasiskubino sutikti Griaužiūnas.— Truputį sustingau važiuodamas.

— Oras šaltas, dranga, kur čia žmogus nesustingsi,— pritarė Raštutis ir paspaudė kabanti po lempos vidury stalo skambučio mygtuką.— Ir aš pats gerokai sustingau važinėdamas pas ligonį.

— Ruduo, nieko nepadarysi,— nusišypsojo Griaužiūnas.

— Atnešk ponui arbatos stiklinę,— paliepė įėjusiai tarnaitei kunigas.

Kol atnešė arbatos, Raštutis maišė šaukštuku stiklinėje, rūkė ir tylėjo.

Tylėjo ir Griaužiūnas. Jis net ėmė gailėtis, kad užėjo klebonijon, ir nutarė apie naktigultą nei neužsiminti.

— Geriau pas žydą pasikamuosiu šią naktį su blakėmis,— pagalvojo ir pasiryžo arbatą išgėręs atsisveikinti ir išeiti.

Surūkęs papirosą, kunigas Raštutis numetė tūtelę pelenyčion ir striubtelėjo vis dar tylėdamas gurkšnį arbatos.

— Kas tokio su juo atsitiko? — spėliojo Griaužiūnas. — Ar tik nebus jam kas apie mane visokių niekų pritauzijęs?

Kunigas Adomas Raštutis buvo jo senas, geras pažįstamas. Susitiko, susipažino su juo pirmą kartą pas kunigą Joną Šoblickį, savo mokyklos draugą, pas kurį studentaudamas praleisdavo kas vieni metai porą savaičių. Raštutis tuomet dar buvo jaunas klierikėlis, Vilniaus dvasinės seminarijos auklėtinis, įsimylėjęs savo dvasios tėvą kunigą Liubencą ir dėl jo įtakos tapęs aršiuoju lenku. Rašinėdavo jis tuomet lenkiškai eilėraščius ir su didžiausiu nepasitikėjimu žiūrėjo į Griaužiūną kaipo į baisų litvomaną, su kuriuo net kalbėti iš pradžios nenorėjo bijodamas Dievui nusidėti.

Daug teko su juo pasiginčyti Griaužiūnui, kol su pagalba kunigo Šoblickio įkalbėjo jį nusikratyti lenkiškos įtakos...

Iki šiol, kiek kartų tekdavo susitikti, visuomet susieidavo kaip seni draugai. Sugrįžęs aštuonioliktais metais iš Rusijos gilumos Lietuvon, surado kunigą Raštutį savo gimtinės parapijos klebonu ir gyveno pas jį porą savaičių, kol apsidairė ir susiorientavo, kurio darbo imtis galima...

Kai Griaužiūnui prieš kelerius metus teko laidoti tėvą, nenorėjo ir nepaėmė iš jo kunigas Raštutis už apeigas ir egzekvijas nei vieno skatiko...

Todėl ir buvo nustebintas Raštučio šaltumo.

Dabar sėdėjo vienas prieš antrą ir abu tylėdami gėrė arbatą — kunigas iš lėto striubčiodamas, susimąstęs, lyg

apie kažką svarbų galvodamas, antras — susiraukęs, iš paniūrų į kunigą žvilgčiodamas, neslepiąs savo nepasitenkinimo gėrė dideliais gurkšniais, lyg skubėdamas, apdegdamas liežuvį ir lūpas.

Kai Griaužiūnas baigė savo stiklinę gėręs, kunigas Raštutis paklausė:

— Gal dar stiklinę išgersi?

— Neatsisakysiu ir nuo antros,— sutiko Griaužiūnas. — Skilandžiu mane vaišino, tai dar troškulys vidurius svilina.

— Troškuliui numarinti aš turiu geresnių vaistų negu arbata,— pasikėlė kunigas, priėjo prie bufeto, ištraukė vos pradėtą konjako bonką ir pastatė ant stalo.

— Oho, net trijų žvaigždučių,— pagyrė Griaužiūnas skaitydamas etiketę.— Seniai neteko tokio ragauti.

— O ką manai? Negi kunigas vaišins svečią kažkokia sriuba.

Pasirausė bufete ir išėmė dvi gana didokas taureles.

— Patsai geriausias, kokį galėjau rasti Kaune,— paaiškino pripildamas.

— Gal geriau būtų su arbatėle? — mėgina atsisakinėti patenkintas pasiūlymu Griaužiūnas.

— Užteks ir su arbatėle, jei panorėsi, o dabar išmausim po klebonišką,— mirktelėjo svečiui nusišypsojęs.— Aš pats sustingau kaip laukinė pelė pas ligonį važinėdamas ir mielu noru pasinaudosiu proga. Vienas nedrįsau...

— Štai tau,— nusistebėjo Griaužiūnas.— Kurios drąsos tamistai reikia konjako stikliuką išgerti?

— Nagi mano davatkėlės pastebėjusios tuoj pasakys, kad kunigas užsidaręs girtuokliauja. Prosit! Iki dugno,— pasiūlė Raštutis.

Stuktelėjo taurelėmis ir abu su pasitenkinimu išmovė iki dugno.

Išgėrus po vieną, Raštutis pasiūlė išgerti dar po antrą, bet Griaužiūnas griežtai atsisakė.

— Tokį kubilą išvožiau! Užteks, o tai pasigersiu kaip pėdas.

— Na, kaip sau nori — prievarta neversiu.

Raštutis atsisėdo ir paskambino tarnaitei, kad atneštų dar arbatos.

— Paslėpk tamista konjaką, kad bijai tarnaičių akyse girtaujančiu pragarsėti,— nusijuokė Griaužiūnas.

— Su svečiu galima, už bloga nepalaikys,— nusišypsojo ir Raštutis.— Jei vienas gertau, būtų visai kita kalba.

— Matau, kad klebonai turi vietoje censores morum[1] griežtesnius negu vyskupas.

— O ką manai? Kas klebonijon eina tarnauti? Davatkos. O juk žinai — davatka didžiausia pletkininkė.

— Kam davatkas tamista samdai? Ar nėra paprastų merginų?

— Kokią bepasamdyk, kai tik pagyvena klebonijoj, tuojau virsta davatka,— pamojo Raštutis ranka.— Tokis jau kunigo likimas, kad jį davatkos globotų kaip mažą vaiką.

Kada tarnaitė atnešus arbatą išėjo, kunigas įpylė arbaton konjako ir svečiui, ir sau nesigailėdamas.

— Pameni, proboštėli, kaip klieriku būdamas pasisvečiavai pas Davainius konjaku ir Šeštinį pramigai? — šypsodamasis priminė senų laikų savo iškrėstą jaunam klierikėliui šposą.

— Kaipgi, kaipgi. Teko man tada gerokai nuo kunigo Šoblickio, nors ne aš buvau kaltas, bet tamista,— nepastebimai pildamas konjako svečio stiklinėn, prisiminė Raštutis ir linksmai nusišypsojo.— Už pabaudą išgersi man dabar vieną stikliuką.

Ir pripylė Griaužiūnui ir sau po stikliuką.

— Ką gi padarysiu, atliksiu pabaudą už seną savo kaltę,— nusišypsojo Griaužiūnas imdamas rankon stikliuką.

— Sakyk, gal tamista esi alkanas? Nesivaržyk,— paragino Raštutis, išmovęs konjaką ir šluostydamas lūpas.— Jei neliko nuo pietų, liepsiu paruošti.

— Kaip gali klebonijoje nelikti nuo kunigo pietų dar vienam žmogui skaniai papietauti? — nusijuokė Griaužiūnas.— Tik aš tikrai nesu alkanas. Mane tiek vaišino kaimiškais skanėsiais ir giminės, ir jų kaimynai, jog, rodos, visai savaitei esu prisivalgęs.

— Na, gerai. Nenori pietų, tai vakariene atsilygin-

---

[1] Moralinis cenzorius (*lot.*).

siu. Tamista pas mane juk nakvosi — automobilis į Kauną jau bus išėjęs.

— Jei priimsi naktigultan, būsiu tik dėkingas,— pasiskubino sutikti Griaužiūnas.

— Aš dar dėkingesnis būsiu, jei pas mane nors porą dienų paviešnagėsi. Juk reikalo skubėti Kaunan neturi? Tiesa?

— Reikalo skubėti neturiu, bet bijau įkyrėti,— svyruoja Griaužiūnas.

— Kur jau čia įkyrėsi! Čia, kaime, sėdėdamas taip pasiilgsti naujo žmogaus, kad įsivaizduoti sau negali,— skundžiasi kunigas.— Lauki jo kaip išganymo.

— Kai įėjau, neatrodė, kad buvai kunigas nudžiugintas naujo žmogaus atsiradimu,— nusišypsojo Griaužiūnas.

— Atleisk, jei iš pirmo poragio blogą įspūdį gavai. Buvau nustebintas, kad pas mane išdrįso valdininkas užeiti.

— Kaip tai? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Negi kunigas tiek nemėgsti valdininkų, jog net uždraudei jiems klebonijon lankytis?

— Ne aš, bet vyriausybė uždraudė valdininkams su kunigais santykiauti,— pasiaiškino Raštutis.

— Pirmą kartą apie tai girdžiu ir tikėti negaliu,— paabejojo Griaužiūnas nuoširdžiai.

— Kaipgi, kaipgi, uždraudė, griežtai uždraudė,— tvirtina Raštutis.— Patys mūsų miesčiuko valdininkėliai man nusiskundė. Būdavo, mėgo užeiti pas mane vienas antras pasišnekučiuoti, kai kada kortomis palošti, o dabar nei kojos įkelti klebonijon nedrįsta. Tik gydytojas retkarčiais užeina, nors mudu su juo visuomet susibaram, nes aršusis bedievis; visais kitais atžvilgiais geras žmogus. Ką bepadarysi? Mūsų užkampy ir bedieviu apsidžiaugsi, bet tik būtų su kuo žmoniškai pasikalbėti, vakarą praleisti,— skundžiasi kunigas Raštutis.— Tamista rūkai? — pasiūlė papirosą.

— Ačiū, nerūkau.

— Rodos, kad rūkei studentaudamas.

— Seniai atpratau rūkęs. Kosėjau, ir gydytojas uždraudė.

— Gerai darai, kad nerūkai,— pagyrė Raštutis.— O aš, kvailas, į senatvę ėmiau ir įsitraukiau rūkyti. Pradėjau

nuobodžiaudamas, o dabar jau negaliu atprasti. Kosėju naktimis, ir vis dėlto rūkau. Gal dar arbatos stiklinę? — susigriebė pastebėjęs, kad Griaužiūnas baigė gėręs.

— Ačiū, manau, pakaks šiam kartui,— padėkojo Griaužiūnas ir pastūmėjo stiklinę į šalį.

— Nenori ir nereikia,— sutiko kunigas, smarkiai užsitraukė dūmais, numetė nuorūką peleninėn, užbaigė gėręs savo stiklinę ir pastūmėjo ją irgi į šalį.

— Pameni mūsų viešnagėjimus pas kunigą Šoblickį? — prisiminė kunigas Raštutis.— Buvome jauni, daug tikėjomės nuveikti kiekvienas savo srity. Tamista tuomet svajojai universiteto profesorium tapti, mokslinei karjerai ruošeisi, o aš maniau akademijon patekti, prelatu, pagaliau vyskupu tapti. Suprantama, apie savo svajones aš nekalbėjau, kaip tamista apie būsimą profesoriavimą universitete, bet tikrai svajojau... O štai dabar — seniai, žilos galvos... Gyvenimas baigiasi, o mes nieko nepasiekėm, ko laukėme.

— Nepriklausomos Lietuvos susilaukėme, o apie tai nei svajoti tuomet nedrįsome,— pastebėjo Griaužiūnas.— Dargi ir Vilnių atgavome...

— Taip, tapome nepriklausomi,— sutiko Raštutis,— bet nepriklausomi nuo Dievo, bažnyčios ir sąžinės — štai kas blogiausia. O Vilnių ar atgavome, aš nežinau. Mano manymu, geriau buvo nei Vilnius imti, nei bolševikų Lietuvon įsileisti.

— Ir aš taip manytau, jei nuo manęs priklausytų. Bet ką gi? Gal mūsų vadams viskas aiškiau negu mums,— stengiasi pateisinti vyriausybės žingsnį Griaužiūnas.

— Džiaugiasi žmonės, triumfuoja ir nemato, kad ant bedugnės krašto atsistojome,— pranašauja kunigas.— O vadovai? Kas jiems — pirmieji pabėgs pavojui atsitikus. Kalba pikti žmonės, kad jau seniai yra apsirūpinę kapitalais užsieny tam reikalui. Jie privirė, o mes turėsim srėbti, savo kailiu atsakyti. Negerai, negerai,— palingavo lyg susirūpinęs kunigas galva.— Negerai, kad visas mūsų ligšiolinis gyvenimas vien neapykanta buvo ir yra grindžiamas. Vieni antrus, kad įmanytume, suėstume. Ir tai, vadinasi, katalikiška šalis!

— Homo homini lupus est...[1] Tokia jau žmonių prigimtis.

— Ką čia kalta prigimtis, jei žmonės, ypač jaunimas, sąmoningai neapykantoje yra auklėjami. Tik prisimink, kaip vieni lietuviai dergė ir dergia kitus, ko tik neprasimano, kad artimą nujuodintų kito žmogaus akyse!

— Tamsta, kunige, partijas turi omeny? — pasiklausė Griaužiūnas.

— Ką jau ten apie partiñes rietenas bekalbėsi! Užtenka šiandien neapykantos ir be tos, kurią partijos sėjo. Neapykanta, pavydas, kerštavimas, įskundimai, dažniausiai pramanyti,— štai kuo šiandien mūsų žmonės gyvena.

— Ar tik neperdedi, kunige? — suabejojo Griaužiūnas.

— Tikėk manim, senu kunigu. Aš žmonių išpažinties klausau, žinau, ką žmonės galvoja, kuo gyvena, kuo Dievui nusideda. Jei atsitiks pas mus sumišimas kuris, manau, vieni kitus išskersime, savo rankomis išsižudysime,— atsiduso Raštutis.— Bloga, labai bloga, net įsivaizduoti sau negali, kaip sugedo, demoralizavosi žmogus. Seniau buvome geresni. Dar ir dabar, kai pasitaiko labiau pagyvenęs, rodos, iš kito pasaulio į mūsų nuodėmingą žemę yra atkeliavęs.

— Kas gi kaltas, jei taip yra? Ar ne jūs, kunigai, kurie turėjote žmones dorovės mokyti?

— Visi kalti, ir vyriausybė, kuri skatina vienus įdavinėti antrus, ir mūsų inteligentija, ypač bedieviškoji, kuri visokiais būdais griauja bažnyčios ir dvasininkijos autoritetą, o labiausiai, savaime suprantama, mes, kunigai — vietoj to, kad mokytume liaudį artimo meilės, ėmėme skelbti neapykantą visiems, kas ne visai su mumis sutinka, užmetėm savo ganytojų pareigas ir nuėjome politikos daryti, prekyba verstis, žemės turtus gaudyti. Štai buvo blogo pradžia. O žinai tamista, ką žmonės sako: bloga pradžia piktą galą gimdo. Mus pasekė kiti, pasauliečiai, ir dabar stačiai dardėjam į pražūtį.

— Kadaise man vienas pažįstamas diplomatas, nekvailas žmogus, pareiškė, kad lietuviams nesiseka, bet

[1] Žmogus žmogui vilkas (*lot.*).

Lietuvai labai sekasi. Aš paklausiau, kaip turiu suprasti jo žodžius. „Lietuva neturi gudrių, protingų, valstybinio masto vyrų,— paaiškino jis man,— jos diplomatai ir politikai tiek pridaro visokių klaidų, jog, rodos, išeities jau nebėra. Bet kažkas visuomet atsitinka Europoje, kas visai nepriklausomai nuo jūsų politikų Lietuvos visus reikalus pataiso." Tikiuosi, kad Lietuvai ir ateity seksis, nepriklausomai nuo mūsų ir mūsų politinių vadų daromų klaidų,— su giliu įsitikinimu baigė Griaužiūnas.

— Dievo Apvaizda, šventam Kazimierui, Lietuvos globėjui, tarpininkaujant, matyti, vis dar mūsų neapleisdavo iki šiol...

— Tikiuosi, kad ir neapleis,— paskubėjo pareikšti Griaužiūnas.— Mes dar nepriėjom prie bedugnės krašto ir esame toliau nuo jos negu kiti kraštai.

— Nepriėjom, bet prieisim, žemę savu krauju apšlakstysim,— susiraukęs, žarstydamas nuo staltiesės gurulius į saują atrėžė Raštutis.— Tokia neapykanta, kuria dabar žmonės gyvena, geruoju negali baigtis, tik kraujo praliejimu. Duok Dieve, kad aš būtau klaidingas pranašas ir mano žodžiai pasiliktų tik tuščiais plepalais, bet manau, kad patsai Dievas turi mus nubausti, jei danguje yra teisybė, kuo aš, kaipo kunigas, negaliu abejoti.

Sužarstęs gurulius, supylė juos iš saujos peleninėn.

— Vai, proboštėli mielas, nereikia į mus taip niauriai žiūrėti. Visą pasaulį tada turėtų Dievas sunaikinti, nes manau, kad kitur dar blogiau negu pas mus, šventoje Lietuvoje,— linksmai nusišypsojo Griaužiūnas.

— Buvo šventa Lietuva, bet dabar jos nebėra,— neigiamai pakraipė galvą Raštutis.— Manai, kad Dievas dar nenaikina pasaulio? Argi nežinai, kas pasauly dedasi? O juk tai tik pradžia. Kas kalaviju kovoja, tasai nuo kalavijo žus,— sako Šventas Raštas. Kas neapykantą ir panieką kitiems sėja, tas nuo neapykantos ir patsai turi žūti. Dievas ilgai kenčia, bet ir jo kantrybė turi ribas.

Pasakęs tai, kunigas Raštutis atsistojo ir ėmė kažkodėl užsagdinėti sutanos sagas.

— Kunigas mane gąsdini,— nusiskundė Griaužiūnas irgi atsikeldamas.

— Ė, nesigąsdink tamista,— pamojo ranka.— Pagy-

vensime, pamatysime, o dabar eisime prigulti,— pasiūlė klebonas.— Esu pripratęs po pietų truputį pasnausti... Kad brevijorių bekalbant miegas nemarintų...

— Ne, aš eisiu geriau miestelio pasižiūrėti,— atsisakė Griaužiūnas.— Seniai nebuvau. Nors prisiminsiu jaunas dienas, o išsimiegoti suspėsiu ir nakčia.

— Na, kaip sau nori. Tik mūsų miestely nerasi nieko įdomaus rudenį — purvas visur, ir daugiau nieko...

XI

Išėjęs iš klebonijos, Griaužiūnas atsistojo kiemo vidury ir pasidairė į dangų. Niaukus dar buvo dangus, nors šiek tiek prašvitęs. Nelynojo, į vakarų pusę net vienoj kitoj vietoj mėlynavo maži pragiedruliai, lyg prakiurusiuose skliautuose plyšiai. Nors vėjo nesijuto, bet žemi padrikę debesys slinko padangėmis nepaprastu greitumu. Virš skrendančių plonais skudurais debesų, per jų prarajas, buvo matyti kitas, tirštesnis sluoksnis, tamsus ir nejudomas.

— Nepanašu, kad vėl imtų lyti,— pagalvojo Griaužiūnas ir pasižiūrėjo į rankinį laikroduką.

Buvo vos tik trečia valanda pasibaigusi, bet atrodė, kad sutemos jau visai užgulusios žemę.

Griaužiūnas pravėrė iš kiemo vartelius ir išėjo į aikštelę priešais bažnyčios. Po kojom pajuto minkštą šlapią smėlį.

— Eisiu, jei neprieisiu neišbrendamo purvo,— pagalvojo vėl ir šventoriaus pamūriu, taikindamas kur sausiau, pakreipė į dešinę. Prisiminė, kad šventoriui pasibaigus bus daržas, už daržo medinis namelis ant gatvės kampo, o ten toliau purvina, visados ravais lietaus išraižyta gatvė, kuri rudens metu buvo neišbrendama.

— Gal kaip nors pašalėmis prasiskverbsiu į aikštę,— pasiryžo Griaužiūnas.

Nuo tų laikų, kai grįžęs iš Rusijos gilumos gyveno pas kunigą Raštutį, jis dar nebuvo apsilankęs čia ir nežinojo,

ar nepriklausomybės laikais įvyko kurių pakitėjimų miestelio išvaizdoje, ar jis pasiliko kaip buvęs.

Važiuodamas šiandien į kleboniją, rodos, nieko tokio, kas būtų jam kritę į akį, lyg ir nebuvo pastebėjęs.

Priėjęs šventoriaus vartus, nieko negalvodamas pasuko į vidų, pasidairė ir apėjo aplinkui bažnyčios.

Viskas čia buvo kaip kad seniau, dar prieš Pasaulinį karą. Net seni apipuvę kryžiai kaip buvo pakrypę, taip ir pasiliko pakrypę stovėti. Tik aukšta, karališkos statybos bažnyčia atrodė niauresnė, labiau pajuodavusiomis, kai kur aptrušėjusiomis sienomis. Keli čia mirusiųjų kunigų kapai buvo dar labiau susilyginę su žeme, ir tik akmens plytos, jau įdubusios žemiau paviršiaus ir žolėmis apaugusios, rodė, kad čia ilsisi bažnyčios darbininkai...

Matyti buvo, kad niekas kapų neprižiūrėdavo, niekas jais nesirūpindavo...

— Viskas kaip buvę...— kažkodėl nuliūdo Griaužiūnas ir sunkiai atsiduso.

Apėjęs visą šventorių, stabtelėjo ties vartais stengdamasis kažką prisiminti, kažką įdomaus ir svarbaus, bet nieko neprisiminė ir išėjo per vartus.

Daržas už šventoriaus visai išnyko — jis buvo užstatytas naujais nameliais su stikliniais prieangiais ir gėlių darželiais priešaky. Jų priskaitė tris medinius ir vieną mūrinį. Visi jie nuo gatvės buvo aptverti žemomis tvorelėmis, mėlynai dažytomis. Mediniai nameliai irgi buvo ta pačia spalva nudažyti. Net apšepęs kadaise kampinis namas, matyti, buvo naujai apmuštas lentomis, išdažytas ir dabar savo išorine išvaizda niekuo nesiskyrė nuo kaimynų.

Priėjęs kampą, pamatė, kad ir gatvė visai pasikeitė — buvo išlyginta, akmenimis išgrįsta, o pašonėse įtaisyti akmeninių plytelių šaligatviai.

— Žiūrėk tik tu man,— nusistebėjo Griaužiūnas.— Išgrįsta kaip didžiamiesty.

Gatvė buvo visai tuščia. Tik kita puse šaligatviu prabėgo basom kojom mergaitė, žibalo bonka nešina.

Griaužiūnas vienam akimirksniui stabtelėjo, apsidairė ir nužingsniavo šaligatviu į vidury miestelio esančią aikštę. Eidamas dairėsi į šalis, į namus ir stebėjosi, kad visur

buvo apvalyti, neseniai nudažyti namai. Kai kur vietoje anksčiau buvusių lūšnų atsirado net mūriniai vieno ar dviejų aukštų nameliai.

Įeidamas į aikštę, pastebėjo ant kampinio namo lentelę su užrašu: „Dariaus ir Girėno gatvė".

— Kaip kvaila,— pagalvojo Griaužiūnas.— Ką bendro turi Darius ir Girėnas su miesteliu? Beždžioniškas pamėgdžiojimas!

Aikštė irgi buvo išgrįsta, šiukšlių ir purvo niekur nesimatė. Žole praaugęs grindinys buvo nušluotas.

Aplinkui aikštę naujų namų nepastebėjo, bet esamieji buvo aptvarkyti, pasigražinę. Neatsižvelgiant į rudens nuotaiką ir niaurų orą, miestelis Griaužiūnui atrodė kažkaip šventadieniškai pasipuošęs.

Skersai per aikštę Griaužiūnas nužingsniavo į gatvę, kuri anksčiau buvo vadinama Bingelių — nuo artimiausio toje kryptyje sodžiaus. Ja visuomet vakarais vaikščiodavo jaunimas, ir jis pats ne vieną ir ne du kartus pražingsniavo šia gatve studentu bebūdamas su vietinėmis panelėmis.

Aikštės gale, prie gatvės, stovėjo trys žmogystos. Kada Griaužiūnas ėjo šalia jų, visi trys atsigręžė, pasižiūrėjo į jį ir nusigręžę vėl ėmė kalbėtis toliau savo reikalais, nebekreipdami daugiau dėmesio.

Nei vienas jų nenusiėmė kepurės, nepasisveikino, Kristaus vardo nepagarbino.

— Matyti, miestelėnai bus,— pagalvojo Griaužiūnas.— Nors iš išvaizdos lyg būtų į sodiečius panašūs.

Iš buvusios Visockio smuklės, ant kurios durų dabar kabojo iškaba: „Inteligentų klubas", išėjo uniformuotas policininkas ir su juo kitas žmogelis, civiliniais drabužiais miestietiškai apsitaisęs.

Praėjęs juos, Griaužiūnas atsigręžė ir pasižiūrėjo — abu sustoję žiūrėjo jam įkandin.

— Susidomėjo tvarkos saugotojai nepažįstamu žmogumi,— nusišypsojo Griaužiūnas, įžengdamas į Bingelių gatvę, ant kurios kampo pastebėjo lentelę su pažymėjimu naujo gatvės pavadinimo: „Vytauto gatvė".

— Kuo negeras buvo senasis pavadinimas? — susiraukė Griaužiūnas.— Mat patriotiškumą kusdubeliai norėjo parodyti.

Bingelių gatvė irgi buvo išgrįsta, su šaligatviais, bet Griaužiūnas senu papratimu ėjo ir dabar viduriu gatvės, kaip kad jaunas čia vaikščiodavo.

Bėrėlio Kaškino krautuvė pasiliko kaip buvusi,— pagalvojo Griaužiūnas, prieidamas manufaktūros su mėlyna iškaba krautuvę, kurioje kadaise pirkdavo ir seseriai, ir sau medžiagos.— Net iškaba tokia pat, tik jau lietuviška.

Prieangy ant suolelio sėdėjo senas su ilga barzda žydas. Praeidamas Griaužiūnas pasižiūrėjo į jį — veidas buvo visai svetimas, nepažįstamas.

— Senis Bėrėlis, manau, seniai yra miręs. Kas gi čia būtų per vienas? Nejaugi Bėrėlio sūnus? — spėliojo Griaužiūnas. Tik keista, kad tokis pražilęs. Juk buvo už mane jaunesnis.

Kada ėjo šalia krautuvės prieangio, žydas atsistojo ir kilstelėjo jam kepurę.

Pasiėjėjęs tolėliau, Griaužiūnas atsigręžė ir dar kartą žvilgtelėjo žydo pusėn — tasai sėdėjo toje pačioje vietoje ir atidžiai žiūrėjo jam įkandin.

Perėjęs visą miestelį, išėjo į laukus. Grįstai gatvei pasibaigus, prasidėjo platus vieškelis, kadaise beržais apsodintas. Jų tik kai kurie išliko, visi pasvirę į rytus, pajuodavę, su papurtusiais kiaurais kamienais. Ilgos, plonos, į žemę nusvirusios šakos, ant kurių tik kur ne kur dar kėpsojo pavieni pageltę lapai, liūdnai lingavo, vos juntamo vėjo pasupamos.

Ėjo vieškeliu kokį pusę kilometro. Griaužiūnui labai norėjosi jaunatvės prisiminimų, liūdnos nuotaikos, netgi gilaus jaudinančio skausmo dėl nepastebimai praslinkusio gyvenimo, nelaukiamai užklupusios vienišos senatvės, bet prisiminimai nėjo į galvą, liūdnos nuotaikos neatsirado, tik gimė kažkokis neskanus, nejaukus jausmas, piktumu erzinanti nuotaika. Reikėjo daboti, kad kojos nepatektų į purvo klaną, nesušlaptų, ir tai blaškė jo mintis ir neleido susikaupti pageidaujama kryptimi.

Pasiėjėjęs vieškeliu, pasuko keleliu į netolimą beržyną, kuriam studentaudamas švaistėsi su merginomis.

Atsiduso prisiminęs tuos gražius laikus, skaisčias, giedras dienas.

— Kur jos visos dabar? Ką veikia? Ar mane dar pamena? — pagalvojo ir vėl atsiduso.

Eiti kelaliu buvo dar sunkiau negu vieškeliu, dar atsargiau reikėjo daboti, kur stato kojas, o kai įėjo beržlynan, pasukti iš tako nebuvo mažiausios galimybės, nes visur buvo šlapia ir net taku beeinant iš po kojų tryško purvinas vanduo. Nuo laukų, nuo drėgnų pievų ėmė kilti balti rūkai, nemalonus drėgnumas padvelkė purvinu kvapu...

Griaužiūnas piktai nusispjovė ir pasuko atgal.

— Štai tau jaunatvės atsiminimai,— piktai nusišypsojo.— Senas asilas iš manęs! Kokių velnių trankausi čia po laukus ir braidau purvyną?

Jau nieko negalvodamas, nesistengdamas ieškoti prisiminimų, tik žiūrėdamas, kad neperšlaptų kojų, nepatektų purvyno duobėn, skubiai žygiavo miestelio link.

Net apsidžiaugė pasiekęs grįstą miestelio gatvę.

Ėmė kristi smulkus smulkus kaip migla lietus.

Griaužiūnas nesidairydamas ir jau nieku nesidomaudamas skubėjo klebonijon. Jo siela buvo kaip išgramdytas puodas — tuščia, nejauku ir pikta, lyg kažką neskanaus būtų suvalgęs ir dabar vis dar nesuvirškinęs.

Ėjo suraukęs kaktą ir galvojo, kad klebonijoje vėl reikės kalbėti, šypsotis, o jis dabar vieno tik norėtų — su nieku nekalbėti, su nieku nesimatyti, nesusitikti, sėdėti vienas ir nieko negalvoti.

Prieidamas Bėrėlio krautuvę, matė, kad senas žydas vis dar sėdi prieangy ant suolelio.

Besiartinant Griaužiūnui, jis nulipo į gatvę. Kai tik Griaužiūnas priėjo arčiau, nusiėmė kepurę ir prakalbino:

— Labas vakaras tamistai.

— Labas,— kilstelėjo jam kepurės Griaužiūnas ir norėjo praeiti šalimi, bet žydas pastojo kelią užklausdamas:

— Ar tik tamista nebūsi ponas Griaužiūnas?

Griaužiūnas sustojo.

— Taip, aš esu Griaužiūnas.

— Labai malonu, labai man malonu,— tiesė jam žydas ranką.— Manęs, matyti, tamista neprisimeni, o aš jus iš pirmo matymo pažinau, kai dar ėjote į aną pusę.

— Tikrai neprisimenu,— delsdamas paduoti jam

ranką, atsiliepė Griaužiūnas.— Žinau tik, kad šioji krautuvė Bėrėliui priklausė.

— Aš esu Zelikas, siuvėjas Zelikas. Gal tamista atsimeni? Aš siūdavau jūsų tėveliui ir tamistai siūdavau, kai jūs buvote dar štai tokis,— rodo mostu mažą ūgį,— ir dar tik gimnazijon rengėtės...

— Prisimenu, dabar prisimenu,— ištiesė jam ranką Griaužiūnas ir tvirtai paspaudė.— Zelikas siuvėjas, kuris tiek daug visokių pasakų mokėjote.

— Oi, aš pamenu, kaip tamista mėgai mano pasakas ir net jas užrašinėjai,— linksmai nusišypsojo Zelikas.— Siuvėjas turi pasakų mokėti, siuvėjas pasakomis nuo miego ginasi.

— Ką gi tu čia darai Bėrėlio krautuvėje? — teiraujasi Griaužiūnas.

— Vai, dabar ji ne Bėrėlio, bet mano sūnaus. Bėrėlis mirė dar karo metu,— pasakoja Zelikas.— Vieną jo sūnų vokiečiai sušaudė, kitas iš rusų kariuomenės nebegrįžo. Na, liko viena duktė Siorė, ir mano sūnus ją vedė. Štai ir gyvenu dabar pas jį, kaip žmonės sako: „na łaskawem chlebie"[1]. Esu senas, dirbti negaliu — akys jau nebemato. Na, bet Dievas davė, kad senatvėje turiu pas sūnų šiltą kampą ir duonos kąsnį...

— Manau, gerą kąsnį, ir netgi su sviestu,— nusišypsojo Griaužiūnas.— Sveikinu, sveikinu.

— Ačiū, pone Griaužiūnai, už gerą žodį. Gal tamista panorėsi užeiti pas mane vienai valandėlei,— prašo Zelikas maldaujamai žiūrėdamas jam į akis.— Taip man būtų malonu, taip malonu pakalbėti su žmogum, kuris mane dar jauną pamena. Tamista buvai man visados geras ir mandagus su manim, kai aš dar buvau nuskurdęs žydelis.

— Kodėl ne, tik nežinau, ar turėsiu laiko.

Išsitraukęs kišeninį laikrodėlį, pasižiūrėjo Griaužiūnas — vos tik pasibaigė ketvirta valanda.

— Dovanok, pone Griaužiūnai, kad drįstu prašyti tamistą, bet man taip norėtųsi, taip norėtųsi, kad tamista pamatytai, kaip aš dabar gyvenu, kad mano bachurus ir

---

[1] Iš malonės (*lenk.*).

anūkus pamatytai. Oi, gal surasi vieną valandėlę laiko,— sugniaužtdamas rankas tiesiog maldauja Zelikas.

Griaužiūnas nieko nesakydamas pasuko ir žengė į prieangį.

— Dėkui, labai dėkui,— džiaugiasi žydas sekdamas paskui.— Kokia man garbė, kokia garbė, kad tokis didelis žmogus nesidrovi manęs, seno žydelio, aplankyti.

Prieangy Griaužiūnas pasuko į krautuvės atdaras duris.

— Štai čia, štai čia,— perspėja jį Zelikas pasiskubindamas į priešakį.— Čia durys į gyvenamuosius kambarius,— rodo jis greta kitas duris.— O ten į krautuvę... Bent jei tamista panorėtai ko pirkti?..— susvyravo žydas.

— Ačiū, pirkti man nieko nereikia,— nusišypsojo, veidu atsigręžęs į žydą, Griaužiūnas.

— Aš taip ir maniau,— sutinka Zelikas.— Ką gali gero surasti pas mus iš Kauno atvažiavęs ponas? Turim juk vien šlamštą, kuris tik prastiems žmonėms tinka,— kalba žydas atidarydamas duris į prieškambarį.

Griaužiūnas įėjęs nusimovė purvinus kaliošus, nusivilko drėgną apsiaustą ir pakabino ant vagio. Iš papratimo išsiėmė iš švarko kišeniaus šukas ir sušukavo prieš veidrodį plaukus.

— Oi, kaip man malonu,— sukinėjasi aplinkui žydas,— kaip džiugu, kad tamista malonėjai pas mus užeiti. Tokis svečias, tokis vožnas žmogus!

— Kokis aš čia „vožnas" žmogus,— šypsojasi Griaužiūnas slėpdamas šukas kišeniun.— Valdininkas kaip ir visi kiti.

— Oi, nekalbėk tamista,— tvirtina savo Zelikas.— Ar aš nesuprantu, ar nenusimanau, esi tamista ne taip sau valdininkas kaip kiti, bet didelis žmogus, tokis, nuo kurio visi svarbūs reikalai pareina. Oi, jau ką žinom, tai žinom.

Griaužiūnas įėjo į valgomąjį ir apsidairė. Šiltas jaukus kambarys buvo gan puošniai senoviškais baldais apstatytas. Prie stalo sėdėjo jaunokas dar žydas, pailgo gražaus veido, su juoda, smailiai apkarpyta barzdele. Jis buvo apsikrovęs sąskaitomis ir kažką įrašinėjo į dideles buhalterinio formato knygas.

Įėjus Griaužiūnui, jis skubiai atsikėlė ir linktelėjo jam visu kūnu.

— Matau, gražiai esate įsitaisę,— dairosi vis dar Griaužiūnas ir linkteli galvą jaunam žydui.

— Tai vis dar seno Bėrėlio įgyti daiktai,— skuba paaiškinti Zelikas.— O štai mano sūnus Šolomas. Oi, jis Amerikoj buvo ir net angliškai moka kalbėti. Gal tamista nori su juo angliškai pasikalbėti?

— Deja, kad nemoku,— nusijuokė Griaužiūnas.

Šolomas sugriebė nuo stalo sąskaitas ir sukišo jas netvarkingai knygosna.

— Šolomai, pažįsti svečią? — kreipiasi Zelikas į sūnų.— Tai ponas Griaužiūnas, didelis didelis žmogus.

— Man tėvas neaiškink, aš pats žinau. Buvau su reikalais kelis kartus pas poną Griaužiūną departamente, bet manęs nepažino. Ir kur čia gali pažinti — juk matė mane, kai aš buvau dar mažas vaikas. Tuomet gal ir pastebėjęs manęs nebuvo. Prašau, prisėskite, ponas direktoriau,— nedrįsdamas pasisveikinti už rankos, linksėdamas pastumia jam kėdę Šolomas.

— Ačiū, pasėdėsiu valandėlę,— paduoda jam ranką Griaužiūnas ir atsisėda prie stalo minkšton patogion kėdėn.— Sukliudžiau tamistai darbą — sąskaitas suvesti? Na, kaip, gerai eina reikalai, sekasi? — ima klausinėti nesusivokdamas, apie ką čia su žydais bekalbėti.

— Kokie čia gali būti geri reikalai, jei žmonės visai pinigų nebeturi,— stovėdamas stalo gale aiškina Šolomas.— Jokio uždarbio, gyvą kapitalą valgom.

— Na jau...— suabejoja Griaužiūnas.

— Kaip Dievą myliu, tiesą sakau. Jau mūsų, pirklių, tokia padėtis, kad mums gera, kada ir žmonėms gera ir jie pinigų turi. Juk mums reikia, kad žmonės prekes pirktų, kad gera apyvarta būtų. Kokie čia bus reikalai, kada žmonės pinigų neturi ir nieko neperka? O mokesčius reikia mokėti, ir didelius mokesčius. O kur dar kitos išlaidos?

Zelikas, atsisėdęs stalo gale ir pasirėmęs rankom pasmakrę, žiūrėjo akis įsmeigęs į sūnaus veidą nemirkčiodamas, matyti, juo ir besididžiuodamas, ir bepritardamas visam, ką jis kalbėjo. Griaužiūnas suprato, kad visa tai, ką sūnus dabar kalba, buvo jau ne kartą ir kalbėta,

ir aptarta. Jam pačiam tos rūšies nusiskundimai jau ne vieną kartą teko girdėti.

— Mokesčiai pas mus, rodos, ne per didžiausi,— pastebėjo jisai.— Pas mūsų kaimynus — vokiečius, lenkus ir net pas latvius — žymiai didesni.

— Galimas daiktas, kad didesni, pas lenkus — tai aš pats žinau, kad didesni,— pasiskubino sutikti Šolomas.— Bet ten tvarkingiau ir teisingiau jie imami.

Griaužiūnas patsai tarp savųjų su malonumu kritikavo mūsų valdiško aparato netvarkingumą, valdininkų sauvaliavimą, jų biurokratinius priekabius, bereikalingus piliečių apsunkinimus, kritikavo ir piktinosi, bet nemėgo, dažnai piestu atsistodavo, kada tokius priekaištus girdėdavo kitataučių lūpose. Nesąmoningai, prieš savo norą imdavo ginti ir tvarką, ir subiurokratėjusius valdininkus, ir atremdinėti daromus priekaištus.

Taip ir dabar, nuvokdamas, kurios rūšies teks išgirsti nusiskundimus, net nejusdamas suraukė piktai kaktą ir pasišiaušė kaip paliestas ežys.

— Nejaugi tamista manai, kad valdininkai sau mokesčius renka? — pasikeitusiu balsu paklausė.— Ar kad neteisingai, nevienodai visiems piliečiams taikomi įstatymai?

— Ne, aš ne apie tai kalbu,— varžosi krautuvininkas, pajutęs, kad ponas direktorius pasiruošęs užsigauti.— Kaip čia tamistai paaiškinus. Štai liepė mums knygas užvesti. Užvedėm. Kiekvieną centą iš jų galima patikrinti, bet niekas mūsų knygomis netiki, net jeigu patikrina...

— Sėskis tamista, ko stovite,— padrąsinamai paragino Šolomą Griaužiūnas.

— Ačiū, visą dieną sėdėjau,— atsakinėja Šolomas, bet čia pat sėdasi stalo kitam gale, priešais tėvą.— Štai tik tamista įsidėmėk: iš knygų aiškių aiškiausia matyti, kad aš turėjau pelno nepilnus šešis tūkstančius, o visgi man paskiria mokėti pelno mokestį, lyg aš būčiau turėjęs gryno pelno trisdešimt tūkstančių. Na, ar tai teisinga, ar tai tvarka?

— Na, kas čia galės pasakyti, kad teisinga,— įterpia savo nuomonę Zelikas.— Ponas Griaužiūnas ne tokis

žmogus, kad nesuprastų, kur teisinga, o kur su teisingumu imta ir prasilenkta.

— Palauk, tėve,— trukdo jam Šolomas.— Štai padaviau pareiškimą, kad mano metinė apyvarta nesiekia septynių dešimčių tūkstančių, o manim netiki ir paskiria apyvartos mokestį tokį, lyg aš būtau padaręs šimtą dvidešimt tūkstančių apyvartos. Sako: jūs, žydai, apgaudinėjat. Prašau, kad patikrintų ir įrodytų, kad aš apgaudinėju, sutinku tuomet ir pabaudą mokėti. Nei klausyti nenori. Na, pasakyk tamista, ar tai teisinga, ar gerai?

— Reikia protestuoti, skundus rašyti,— piktinasi ir Griaužiūnas.

— Manai, pone direktoriau, kad neprotestavom, nesiskundėm? Oi, ir kiek dar, bet naudos iš to nebuvo jokios. Tiesa, dabar jau suradom tokį advokatą, kuris moka prieiti kur reikia ir jam pasiseka. Bet už tai jam reikia sumokėti pusę to, ką jis mums atgauna.

— Nesuprantu, kodėl dabar nėra taip, kaip buvo prie ruskio — išpirkai patentą, ir niekas nesidomi, kiek tu uždirbi,— įsikišo vėl Zelikas.

— Pasakykit, pone direktoriau, kam tai reikalinga, kokia iždui iš to nauda, kad vienas advokatas iš mūsų žydelių didelius pinigus uždirba?

Griaužiūnas kažką sumykė sau po nosim, ne tai pritardamas, ne tai pasipiktindamas. Jis gerai suprato, ką žydas paskutiniais žodžiais norėjo pasakyti ir — pasakė. Pasijuto nejaukiai, nemaloniai, lyg kambario išvaizda būtų pasikeitusi. Žinojo, kad žydas tiesą kalba, ir buvo pikta, kad jis tai kalba — norėjo iš papratimo sudrausti, piktai išbarti, vos susilaikė.

— Kokio velnio aš čia atėjau pas šituos žydpalaikius,— piktai pagalvojo.

— Nemanyk, ponas direktoriau, kad aš Lietuvos nemyliu. Oi, aš mūsų Lietuvą labai myliu, aš didelis patriotas, aš net savo vaikus lietuviškon progimnazijon leidžiu,— karščiuojasi Šolomas.

— Kad tamista pamatytai, kaip mano anūkai lietuviškai rašo ir skaito,— pertraukė sūnui kalbą Zelikas.— O kalba tai kaip tikriausi lietuviai...

— Palauk, tėve,— nekantrauja sūnus.— Nepama-

nyk, ponas direktoriau, kad aš mūsų lietuviškos valdžios nemėgstu — oi, aš ją labai mėgstu. Bet ką aš padarysiu, kad Lietuvoje labai sunku prekyba verstis. Kas kaltas, aš nežinau. Gal valdininkai kalti. Štai tamista tik pagalvok, kokį aš prieš kelias dienas gavau raštą. Gavau pareikalavimą sumokėti už priešpraeitus metus papildomo mokesčio virš tūkstančio litų. Na, kas tai matė, kas per tvarka? Sumokėjau savo laiku, kiek pareikalavo, suvedžiau galus su galais, subalansavau, na ir maniau: viskas tvarkoj. O dabar mokėk, ko nereikalavo prieš dvejus metus. Kur aš imsiu tokią krūvą pinigų? Ar savo krautuvę iš licitacijos parduosiu? Pasakyk tamista, pone direktoriau, ar tai gerai, ar teisinga?

— Negerai, ką ir bekalbėsim,— pritarė jam tingiai ir nenoriai Griaužiūnas.— Tik ne nuo manęs tai pareina.

— Oi, tamista tokis teisingas žmogus,— vėl įsikišo Zelikas.— Aš neabejoju, kad tokių dalykų nebūtų, jei nuo tamistos priklausytų.

— Kad Amerikoje panašūs dalykai atsitiktų, tokis kiltų riksmas, jog net patsai prezidentas išgirstų. Bet pas mus?.. Na, ką pas mus — tylim visi. Ot tik aš norėjau parduoti savo krautuvę ir važiuoti Palestinon, bet štai tėvas atkalbinėja.

— Aš Šolomui sakau: žinai, kas Palestinon važiuoja? Kurie čion iš Rusijos atkeliavo. Jiems vis tiek, čia ar kitur. Jiems čia viskas svetima, svetima šalis. Bet mums? Oi, čia mūsų tėvai ir protėviai gimė, augo ir mirė, čia mes gimėm ir augom, ir kaip dabar išvyksim, palikdami tėvų ir protėvių kaulus?

— Tiesa, tiesa,— palingavo jam pritardamas Griaužiūnas.

— O kad dabar bloga, ne mums vieniems bloga. Dabar bloga, gal paskui bus geriau. O vėl — kada ir kur žydams buvo gerai? Jei jau Dievas paskyrė, kad vargo ir nelaimės patirtume, patirsime jų, vis tiek kur, čia ar Palestinoje. Bus kaip Dievas panorės. Ar ne tiesą sakau, ponas Griaužiūnai?

— Gal tėvas tiesą kalbi, bet vis dėlto važiuoja žmonės,— mėgina prieštarauti Šolomas.

— Ar iš miestelio irgi kas išvažiavo? — pasižiūrė-

damas į laikrodį klausia Griaužiūnas. Visas šitas pasikalbėjimas jam buvo labai nemalonus, juo labiau kad neigti ir ginčytis nei norėjo, nei mokėjo.

— Kas važiuos, kad pinigų neturi. O kas jų turi, ko važiuos, kad tokiam ir čia gerai... Bet mes čia, besiskųsdami savo vargais, visai pamiršome, kad tokį svečią ir pavaišinti reikia,— susigriebė Zelikas. Šolomai, pašauk Soirę, ko ji ten sėdi krautuvėje? Juk šiandien tokiu vėliu laiku niekas neateis su reikalais.

Šolomas jau buvo beatsistojąs, kai kambarin įėjo Soirė.

— Šolomai, pas tave atėjo nuovados viršininkas. Sakosi, su reikalu.

— Oi, ko jam iš manęs reikia? — sudejavo Šolomas atsikeldamas.— Žinai, tamista, kai išgirsti, kad policininkas atėjo, visuomet širdis ima tvaksėti, kaip nelaimę nujausdama. Tokie jau nemalonūs žmonės!

— Tokis jau policijos likimas, kad ji visuomet lankosi pas žmones su nemaloniais reikalais,— nusijuokė Griaužiūnas.— Manau, kad ir Palestinoje ji tiek pat nemaloni ir nemėgiama, nors ir žydiška.

Šolomas tik nusišypsojo ir pasiskubino krautuvėn, kur jo laukė nemalonus jam svečias.

— Soire, ar pameni poną Griaužiūną? — kreipiasi Zelikas į žydę.— Tai mano marti, mano sūnaus žmona,— aiškina Griaužiūnui.

— Oi, kaip tamista pasenai,— stebisi Šolomienė, sveikindamasi už rankos.— Pamenu, kokis tamsta buvote gražus studentas. Tada aš buvau dar maža mergaitė, bet visos mūsų suaugusios žydaitės kaip viena buvo į tamistą įsimylėjusios.

— O aš apie tai nei susiprotėjęs nebuvau,— linksmai nusiteikė Griaužiūnas.— Gaila, kad tuomet man niekas apie tai nepasakė.

Šolomienė atrodė dar visai jauna moteris. Pilna, bet nenutukusi, apvalaus balto veido, raukšlių dar nepaliesto, juodbruvė. Juodi, net su kažkokiu mėlynai plieniniu antspalviu plaukai nebuvo kirpti, bet dviem kasom lyg diadema vainikavo jos galvą.

Griaužiūnas su malonumu sekė ją akimis.

— Duok šen, Soire, mums ko skanesnio išgerti ir užkąsti. Turim tokį svečią pavaišinti kuo galima geriau. Gal ko skanaus, ką pati pagaminai, duosi mums paragauti.

— Gal ponas Griaužiūnas mūsų žydiškų skanėsių nei ragauti nenorės,— šypsosi žydė prieidama dviejų aukštų, kaip pilį, senovišką bufetą.

— O, aš mėgstu specifiškus žydų skanėsius,— linksmai šypsosi ir Griaužiūnas sekdamas ją akimi.— Tik seniai neteko man jų ragauti.

— Oi, visam mūsų miestely nėra kitos, kuri mokėtų taip gardžiai pagaminti visokių skanėsių kaip Siorė,— giriasi Zelikas.— Pamatysi tamista, kai paragausi.

— Tėvas be reikalo mane giri,— šypsosi žydė statydama ant stalo bonkas vyno, konjako, degtinės ir lėkštes su saldumynais.

— Kam aš turiu tave girti? — didžiuojasi Zelikas.— Ponas Griaužiūnas patsai pamatys, kad aš tiesą kalbu, kai paragaus tavo rankom pagamintų gardumynų.

— Gal arbatos stiklinę ponui direktoriui? — klausia dėliodama ant stalo lėkšteles.— Galiu tuojau užvirinti.

— Ačiū, neseniai esu gėręs,— atsisako Griaužiūnas su malonumu pažvelgdamas į butelius su gėrimais.

— Soire, o kur vaikai? Aš noriu, kad juos ponas Griaužiūnas pamatytų.

— Tėvas gi žinai, kad jie antra pakaita mokyklon vaikšto. Tik neseniai išėjo.

— Oi, gaila, kad jų nepamatys ponas Griaužiūnas. Aš taip norėjau savo anūkais pasigirti. Ko tamistai įpilti? — kreipiasi į Griaužiūną.— Vyno, konjako ar gal mūsų peisakinės?

— Peisakinės su malonumu išgersiu,— sutinka Griaužiūnas.

Žydas senom drebančiom rankom pripylė stikliukus Griaužiūnui ir sau.

— Gal ir tu, Soire, su mumis paragausi peisakinės? — kreipiasi Zelikas į marčią.

Nieko nesakydama, linksmai besišypsodama, išėmė iš bufeto trečią stikliuką ir pastatė ant stalo. Zelikas pasitraukė jį arčiau ir pripylė.

— Dabar gersim už brangaus svečio sveikatą, kuris

nepasišykštėjo užeiti pas seną žydelį,— pakeldamas savo stikliuką pasiūlė Zelikas.

— Ne, geriau už šeimininkės sveikatą išgersim,— ir Griaužiūnas susidaužė stikliukais su Šolomiene.

Išgėrusi nušluostė lūpas rankos delnu ir, matyti, patenkinta nusijuokė.

— Ragauk, tamista,— pastūmėjo Griaužiūnui saldumynus.— Štai šitų paragaukite. Kaune tokių nesurasite.

Griaužiūnas atsargiai, pirštais pasiėmė kažkokį pyragaitį, gausiai cukriniais miltais apibarstytą, pasidėjo sau ant lėkštės, atlaužė gabaliuką ir įsidėjo burnon.

— Gardu, labai gardu,— smaguriuodamas pagyrė šeimininkę.— Bet ko tamista stovi, ko nesisėdi?

Čia Griaužiūnas prisiminė, kad šeimininkei stovint ir jis, kaip vyriškis ir svečias, neturėtų sėdėti. O jai įėjus, jis net neatsistojo ir tik besisveikindamas su ja truputį kilstelėjo kėdėje.

— Ė, žydė, dar jau čia paisysiu su ja visokių mandagumų,— pamanė.— Prie didmiestiško apsiėjimo ji ir nepripratusi.

— Mielai prisėstau, tik kad laiko neturiu. Dovanok tamista,— kreipiasi į Griaužiūną,— kad aš trumpam laikui išeisiu. Turiu vakarienės prižiūrėti. Tarnaite negi pasitikėsi. Pagamins taip, jog tėvas ir valgyti nepanorės.

— Na, tėvas nedidelis ponas. Jis valgys, ką jam duosi,— atsiliepė Zelikas.

— Nesivaržyk tamista,— linktelia jai galvą Griaužiūnas ir net paraudo pastebėjęs, kad Šolomienė nusišypsojo, kaip jam pasirodė, ironiškai.

— Elgiuosi kaip tikras chamas, neišauklėtas pusinteligentis,— piktai papeikė save Griaužiūnas.

— Tai aukso žmogus,— giria Zelikas marčią, jai iš kambario išėjus.— Aukso žmogus, užtikrinu tamistą. Ir tikra duktė taip manim nesirūpintų, kaip ji rūpinasi. O kas aš jai? Senas vargšas, seniau visų niekinamas žydelis, kuris nieko neturi ir nežinia, kodėl dar gyvena.

— Tamista gi jos vyro tėvas,— kramtydamas cukrinį pyragaitį pastebi Griaužiūnas.— Jei myli sūnų, turi rūpintis ir jo tėvu.

— Oi, nekalbėk tamista,— nuginčija Zelikas.— Ar

aš nežinau daugel senių, tokių kaip aš, kuriais tikri vaikai bodisi?

— Būna, būna,— sutinka Griaužiūnas.— Bet tokie vaikai šunies akis turi ir žmonių nesigėdina.

— Kas ten kreips dėmesio, kaip vaikai su senais tėvais apsieina,— numoja ranka Zelikas.— Gal dabar tamista kito paragausi,— imdamas konjako butelį rankon pasiūlo žydas.

— Ačiū. Geriau peisakinės stikliuką dar išgersiu,— žiūri Griaužiūnas į laikroduką,— ir bėgsiu jau.

— Oi, tamista turi mano skonį. Ir aš nemėgstu šitų konjakų, vynų, nepripratęs. Kai vargšas buvau, net nežinojau, kad tokie gėralai yra. Na o stikliuką peisakinės kai kada šeštadieniais išgerdavau.

Zelikas vėl pripylė stikliukus Griaužiūnui ir sau. Išgėręs Griaužiūnas apsidairė ir vėl pasižiūrėjo į laikrodį.

— Metas eiti. Dėkui už vaišes.

Zelikas žvilgtelėjo į kabantį ant sienos laikrodį.

— Oi, aš norėjau daug daug papasakoti apie savo vargą, kaip aš gyvenu, bet matau, kad tamista jau turite eiti. Oi, aš daug vargo patyriau, kai sūnus sumanė eiti Amerikon ir iškeliavo. Likau vienas, senas, be padėjėjo. Paskui degė miestelis, ir mes su žmona vos spėjom išbėgti kaip stovim. Sudegė namukas, sudegė siuvamosios mašinos, sudegė viskas, ką tik turėjome. Na, ir žmona susirgo, ilgai sirgo, ir uždarbio nebuvo, ir namų nebuvo, ir nieko nebuvo. Oi, kokis aš buvau vargšas nelaimingas. Oi, ir papasakoti negaliu, kaip buvo sunku, o sūnus nieko nerašė, nežinojau, kur jis yra, ar gyvas, ar jau gal ir gyvo nėra. Paskui mirė žmona, ir aš vienas likau... O kai užėjo karas, maniau, kad iš bado numirsiu — jokio uždarbio, valgyti nėra ko ir gauti nėra kur, ir pirkti neturiu už ką. Ėjau per kaimus, ieškojau darbo tik už valgį, kad iš bado nemirtau... Oi, oi, kokis buvo sunkus gyvenimas. Gerai, kai surasdavau kaime kam siūti ir aš galėjau pavalgyti. O kai darbui pasibaigus aš dar gaudavau puskapį keptų bulvių, pasijusdavau tokis turtingas ir laimingas kaip karalius Dovydas. Aš eidavau namo dainuodamas... Oi, oi, daug vargo teko senam Zelikui išgyventi.

— Visi vargo tada, ne tik tamista vienas,— paguodžia Griaužiūnas.

— Taip, vargo ir kiti, tik vargas vargui nelygus, kaip sako žmonės.

Griaužiūnas atsistojo ir kažkodėl ėmė užsisagdinėti švarką.

— Vieną minutėlę dar, tik vieną minutėlę,— sujudo žydas.— Daugiau nesutrukdysiu kaip vieną minutėlę. Noriu kai ko tamistos paklausti, kaip protingo žmogaus, kuris gerai nusimano ir niekų senam Zelikui nekalbės.

— Na? — klausia vėl atsisėsdamas Griaužiūnas.

— Oi, tik tamista neužsigauk. Nors aš žinau, kad nereikia paisyti, ką kvaili žmonės pliauškia, bet, ot, norėtųsi iš protingo žmogaus lūpų išgirsti, ar tai gali būti tiesa.

— Kas tokio? — susidomi Griaužiūnas.

— Tik tamista, ponas Griaužiūnai, neužsigauk ir nepalaikyk per bloga senam kvailam žydui, kad tokių niekų klausinėja.

— Sakyk gi tamista, kas tokio? — ima jau nekantrauti Griaužiūnas.

— Matai tamista, aš visai neklaustau, jei ne mano marti Soirė. Ištisomis naktimis ji verkia, ir vyras jos nuraminti negali, ir aš jam turiu padėti. Na, atsiranda mūsų miestely tokių kvailių žydelių, kurie jau dabar jai grasina, tai ji ir nerimauja.

— Sakyk pagaliau, tamista, ką nori sakyti,— net užsigauna Griaužiūnas.

— Ar tiesa — tik tamista neužsigauk — kad, sako, tuoj lietuvių valdžios čia vėl nebebus. Ateis čia vėl ruskiai, bolševikai?..

— Tai ką? Vadinasi, jau laukia ir džiaugiasi? — piktai šypsodamasis susiraukė Griaužiūnas, pajutęs, kad širdį sugėlė kažkokis nejaukus šiurpulys.

— Yra tokių, kurie kvaili, alkani, be uždarbio,— tyliai, lyg bijodamasis sukukždėjo Zelikas.— Tie laukia ir džiaugiasi...

— Ką čia tamista niekus kalbi,— šiurkščiai atsiliepė Griaužiūnas.— Negi Lietuvoje gali rastis alkanų? Gerbūvio žvilgsniu Lietuva tikra oazė, palyginti su kitais kraštais.

— Oi, yra, ponas Griaužiūnai, yra alkanų, ir kiek dar

yra. Mūsų miestely didesnė pusė žydelių badauja. Na, ir kita pusė nekaip gyvena. Tik Dievas žino, kuo jie minta.

— Kalbėk tamista,— ima pykti Griaužiūnas.— Juk, rodos, nebadauji, gyveni kaip ponas.

— Ką čia apie mane bekalbėsim! Manim Dievas pasirūpino, bet pasakyk tamista, iš ko kitiems gyventi? Jokios prekybos nėra ir uždarbio nėra. Kas anksčiau javų supirkinėjimu vertėsi ir iš to uždarbį turėjo, ką jie dabar darys, kada javus supirkinėja pati lietuvių valdžia? Iš ko jiems gyventi? Kurie gyvuliais versdavosi, pirkdavo, parduodavo ir tuo maitinosi patys ir savo šeimas maitino, ką jie dabar turi valgyti, kada visus gyvulius iš žmonių superka pati valdžia? Kas anksčiau vertėsi pieno, sviesto, kiaušinių, linų, paukščių užpirkimais ir tuo pelnydavosi silkei ir porai bulvių nusipirkti, visi dabar liko be uždarbio, be duonos, ir jų šeimos badauja, nes visa tai superka iš ūkininkų valdžia. Na pasakyk tamista, ponas Griaužiūnai, kaipgi mūsų žydeliams dabar gyventi, kokio darbo imtis, kuo skatiką uždirbti?..

— Amatų imtis,— sumurmėjo Griaužiūnas.

— Gerai sakote. Bet kad ir tų amatininkų — kurpių, siuvėjų, kalvių — tiek jau yra, kad ir jie darbo neturi, ir jų šeimos badauja. Mano kvaila galva nesusivokia, kam tai valdžia daro. Valdžios reikalas — valdyk, mokesčius rink, tvarkos dabok, ramumą palaikyk... Bet kodėl valdžia turi prekiauti ir iš vargšų žydelių paskutinį uždarbį atimti? Ar tai jos reikalas prekyba verstis?

— Prekiauja ne valdžia, tik bendrovės, kooperatyvai,— mėgina aiškinti Griaužiūnas.

— Ai, ai, ne vis tiek, kaip tai vadinasi, bet visi žino, kad tai valdžia, valdžios pinigais,— netiki Zelikas.— Ir pasakyk man tamista, kam tai reikalinga, kam tai daro?

— Kad daro, vadinasi, reikia. Aš tamistai neaiškinsiu, nes vis tiek nesuprasi,— kratosi Griaužiūnas.

— Tiesą sakote, ponas Griaužiūnai,— sumostikavo abiem rankom Zelikas.— Kur čia mano sena kvaila galva supras? Mano galvoj — kaip migloj. Aš daugel ko šiandien nesuprantu, net ką mūsų žydeliai kalba. Tik matau, kad jiems labai sunkūs atėjo laikai. Seniau Amerikon galima buvo važiuoti, kam čia negerai, bet dabar ir Ame-

rikon neįsileidžia. Sėdim čia kaip silkės, ir nėra kur pasidėti.

— Manote, su bolševikais būtų geriau? Dar labiau badautų.

— Aš suprantu, kad ne vienam bus negerai, o mano sūnui... Na, mano vaikus ir dabar kai kurie žydeliai jau buržujais vadina ir graso... Ką tai reiškia, nežinau. Anksčiau ir žodžio tokio nebuvo. Todėl Soirė ir bijo. O aš sakau: Soire, nebijok — bus kaip Dievas panorės. Vėl galgi negerai, kad žmogus tik savim rūpinasi.

— Gali tamista savo marčią nuraminti — Lietuvoje nebuvo ir niekada nebus bolševikų valdžios, galiu užtikrinti,— tvirtai pabrėžė Griaužiūnas atsikeldamas.

— Aš taip ir maniau, kad tai tik kvailos kvailų žmonių kalbos,— irgi atsikeldamas kalba Zelikas.— Sako, bolševikai įves kitą tvarką, bolševikai iš turtingų atims, neturtingiems atiduos, bus galima Rusijon važiuoti, bus galima tarnybą gauti,— priėjęs prie pat Griaužiūno ir suėmęs ranka už švarko segtuko, garsiai mąsto senis.— O aš manau, kad mūsų žydeliams visuomet bus negerai, nes Dievas nori, kaip mūsų rabi sako, kad jie nepamirštų ištrėmimo žemėje esą.

Paskutinius žodžius Zelikui besakant, kambarin įėjo Šolomas.

— Ko tėvas baidaisi,— girdėdamas jo kalbą pareiškia sūnus.— Ateis bolševikai ar neateis, bus Lietuvos valdžia ar jos nebus — šiaudais nemisim, vis duoną valgysim.

— Aš irgi tikiu, kad Dievas mūsų neapleis,— sutinka Zelikas.— Ko iš tavęs norėjo nuovados viršininkas? — neramiu balsu paklausė Zelikas sūnų.

— Atėjo pasiteirauti, kas per žmogus pas mus užėjo,— nusijuokė Šolomas.— Pasakiau, jie nusiramino ir išėjo.

Nusijuokė ir Griaužiūnas, padavė žydams ranką ir išėjo.

Bingelių gatvės gale stovėjo du policininkai. Kai šalia jų ėjo Griaužiūnas, jie išsitiesė ir atidavė jam pagarbą.

XII

Griaužiūnas grįžo atgal į kleboniją su prislėgta nuotaika. Negalima buvo pasakyti, kad iš žydų jis būtų išgirdęs kažką naujo, jam visai netikėto. Jis pats žinojo daug blogesnių dalykų, dėl kurių, būdavo, ir piktinosi, ir jaudinosi. Tarp savųjų dažnai apie tai buvo ir kalbama, ir apgailestaujama, ir smerkiama. Bet dabar, kai žydai nedviprasmiškai prikišo jam, aukštam pareigūnui, kitų valdininkų šunybes, buvo nemalonu ir pikta. Pikto nedraugingumo jausmas augo krūtinėje kaip tik prieš žydus dabar, lyg būtų žydai kalti, o ne tie, kurie tas šunybes krėtė ir krečia.

— Nepatenkinti žydpalaikiai, bolševikų laukia! — piktinasi Griaužiūnas.— Reikėtų juos dar smarkiau replėm suveržti, kad suskalintų kaip mušami šunys ir spruktų pas tuos pačius bolševikus, kurių tiek ilgisi. Bet ką su jais dabar bepadarysi, jei tautos vadas ir kiti pareigūnai, kurie su jais biznį varo, dedasi jų globėjais...

Pripratęs ilgus valdininkavimo metus elgtis, galvoti ir kalbėti trafaretiškai, susidūręs dabar su grynu gyvenimu, pasijuto ištrenktas iš įprastos vagos. Anksčiau jam atrodydavo, kad tik jis ir tokie kaip jis, sveikai galvojantieji, pastebi valstybinio gyvenimo sukrikimą ir nepatenkinti, susirūpinę, bet kad, be jo ir bendraminčių, yra dar visa Lietuva ir jos paprasti gyventojai, kurių nepasitenkinimas sukeliamas ne moralinio požvilgio samprotavimais, o todėl, kad jiems tiesiogiai, savo kailiu tekdavo pajusti visų nepadorių aukštesniųjų ir žemesniųjų pareigūnų machinacijų pasekmes, jam ir dabar dar nesispraudė į galvą.

Ir dabar dar nesąmoningai linko viską aiškinti nedraugingu kitataučių nusistatymu Lietuvos atžvilgiu.

— Priviso pas mus visokių atėjūnų kaip blakių,— piktinasi Griaužiūnas.— Valgo visokie kitataučiai mūsų skanią duonelę, naudojasi mūsų vaišingumu ir duobę mums kasa kur tik įmanydami...

Staiga prisiminė, kad panašiai galvoja ir kalba vadinamieji patriotai kabutėse, ir jis pats iš panašių kalbų anksčiau besijuokdavo.

— Pasirodo, kad jau tik svetimomis mintimis moku samprotauti,— susiraukė Griaužiūnas.— Sukvailėjau kaip avinas.

Pasukęs už kampo klebonijos link, susidūrė nosis į nosį su dviem jaunais žydais, kurie skubėjo karštai apie kažką kalbėdami ir rankom mostikuodami. Vienas jų nemandagiai stumtelėjo Griaužiūną, ir abu nusiskubino toliau, į jį net nepažvelgę.

Griaužiūnas spėjo nugirsti, kad jie kalbasi rusiškai. Kitu metu jis būtų į tai neatkreipęs mažiausio dėmesio, bet dabar suvirė kaip karštu vandeniu apipiltas. Panoro piktai išsikolioti, bet atsigręžęs pamatė, kad žydai jau toli ir jo piktų žodžių neišgirs. Todėl tik ranka pamojo ir sumurmėjo sau po nosim:

— Kiaulės!..

Ėmė vėl lynoti smulkus lietus. Griaužiūnas susmarkino žingsnius ir beeidamas pusbalsiai galvojo:

— Žydai — didžiausia mūsų krašto nelaimė! Tikri mūsų krašto siurbėlės ir pavojingiausi priešai, nedėkingiausia pasauly tauta. Caro vergijos metu dėjosi prieš mus su rusais, rusino mūsų miestus ir miestelius. Vokiečiams okupavus per Didįjį karą mūsų kraštą, padėdavo okupantams alinti šalį ir smaugti ūkininkus, šnipinėjo vokiečių naudai ir kenkė mums kur išgalėdami. Ir Vilniuje griežčiau prieš mus nusistatę negu lenkai. O dabar, vos tik pakibo ant mūsų krašto bolševikinės invazijos pavojus, jau gargaliuoja rusiškai ir džiaugiasi!.. O juk niekur taip laisvai nesijunta ir nesijuto, kaip pas mus, Lietuvoje. Buvo ir pasilieka kaip buvę pavojingiausi mūsų krašto vidaus priešai... Ir kokiu būdu, sakyk tu man, galėsime jų nusikratyti?..

Priėjęs klebonijos kiemą, stabtelėjo ties varteliais, apsidairė, pažvelgė atsigręžęs į bažnyčią.

— Vis tai brangiausios vietos, kurios dar ir dabar sapnuose pinasi dažnai su mano jaunyste,— atsiduso.— Kaip dabar visa tai svetima ir tolima tapo.

Klebonijoje, svečių kambary, užtiko jauną vyruką, matyti, studentą, nes sėdėjo su neolituanų korporacijos mėlyna kepuraite ant viršugalvio ir per petį buvo perjuosęs krūtinę tautinių spalvų kaspinu.

Studentas sėdėjo prie apvalo stalo susidėjęs koją ant kojos ir vartė senus „Naujosios Romuvos" sąsiuvinius.

Kai Griaužiūnas įėjo, studentas nepajudėjo iš vietos, ir Griaužiūnas pirmas su juo pasisveikino, bet rankos nepadavė. Studentas kilstelėjo, prisilietė pirštais kepuraitę, kažką suniurnėjo sau po nosimi ir toliau žiūrinėjo laikraščio sąsiuvinius.

Griaužiūnas irgi pasitraukė sau porą sąsiuvinių ir ėmė juos žiūrinėti retkarčiais mesdamas žvilgsnį į studentą.

Tai buvo aukšto ūgio, lieknas vyrukas. Šviesūs, trumpai kirpti plaukai buvo sudėti kaip pas kirpėją; kostiumas švarus, išprosytas, lyg vakar tik iš siuvėjo gautas.

— Matyti, inteligentiškas berniokas,— pagalvojo Griaužiūnas.— Tik kokis kvailas pas korporantus papratimas — sėdėti svetimuose namuose su kepuraite.

Žurnalo sąsiuviniai, matyti, jam buvo gerai pažįstami, ir varteliojo tik iš nuobodumo. Atidėjęs juos į šalį, įbedė akis į langą ir ėmė tyliai švilpauti.

Griaužiūnas nusistebėjęs pažvelgė į jį iš paniūrų ir truktelėjo pečiais. Pastebėjęs jo žvilgsnį, studentas liovėsi švilpavęs, nusižiovavo garsiai ir atsikėlęs ėmė žingsniuoti išilgai kambario.

Griaužiūnas, iš pirmo matymo palankiai jam nusiteikęs, ėmė dabar erzintis.

— Tamista kunigo lauki? — šiurkštu balsu paklausė studentą.

Studentas keistu žvilgsniu pasižiūrėjo į Griaužiūną, nusigręžė nieko neatsakydamas ir nužingsniavo į kitą kambario pusę.

— Aš čia gyvenu, klebonijoje,— pagaliau prabilo. Priėjęs prie stalo atsisėdo kėdėn, sudėjo koją ant kojos, patraukė ant klupsčių kelnes aukštyn ir užlošęs rankas už galvos gardžiai sužiovavo.

— Kunigas — mano dėdė,— paaiškino.— Nutariau prispirti senį, kad pagaliau pasakytų, kada duos pinigų Kaunan važiuoti. Nusibodo čia sėdėti.

Griaužiūnas atidėjo sąsiuvinius į šalį.

— Tamista universitete studijuoji? — paklausė.— Galima sužinoti, kuriam fakultete?

— Buvau humanitariniame,— vamptelėjo studentas delnu pridengdamas žiovulį.

— Kokie jūs, jaunieji, laimingi, kad galite lietuvių universitete lietuvių kalba skaitomas paskaitas klausyti!

Studentas nustebusiu žvilgsniu pasižiūrėjo į Griaužiūną.

— Tamistos savo metu keliavote studijuoti į tolimus kraštus, gyvenote dideliuose įdomiuose miestuose, kur gyvenimas virte virė, matėte ir susitikdavote su garsiais, įdomiais žmonėmis. O ką mes dabar matome? Iš kaimo Kaunan, kuris mažai kuo skiriasi nuo kaimo, iš Kauno vėl kaiman — štai ir visas mūsų pasaulis. Kuri jau čia laimė, — nusiskundžia studentas,— vienas tik nuobodumas, ir daugiau nieko.

— Būkite tamistos likimui dėkingi, kad gimėte ir augate svetimo jungo nepatirdami, svetimos priespaudos nejusdami,— prikaišioja studentui Griaužiūnas.— Jūs, šių dienų Lietuvos jaunimas, suprasti negalite, kokia tai laimė gyventi ir mokytis savame krašte, kur patys esame šeimininkai.

— Aš mielu noru vyktau užsienin, kur ne mes šeimininkaujam, kad tik dėdė pinigų duotų,— pasiraivydamas burbtelėjo studentas.— Bet neduoda.

— Ką ten užsieny gero rastai tamista? — nusišypsojo Griaužiūnas.— Negi manai, kad ten profesoriai įdomiau skaito?

Studentas nusiėmė nuo galvos kepuraitę, pasidėjo ant stalo ir išsiėmė iš liemens kišeniaus metalinį veidroduką.

— Dabar ne paskaitos svarbu, bet įdomiai pagyventi, ryšius ateičiai užmegzti su įtakingais žmonėmis,— čiupinėja į veidroduką žiūrėdamas vos matomus šviesius ūselius.— Aš dėdei kalu, kalu galvon, bet argi senoji karta gali suprasti dabartinio gyvenimo tempą?

— Gerai daro tamistos dėdė, kad neduoda pinigų,— nusijuokė Griaužiūnas.— Dėl tokių reikalų neverta užsienin važiuoti.

— Aš iš anksto žinojau, kad tamista, kaip senos kartos žmogus, manęs neatjausi,— paniekinamai atsikirto studentas slėpdamas kišeniun veidroduką.— Su seniais kalbėti — tik veltui burną aušinti.

— Aš maniau, kad tamista apie užsienį svajoji todėl,

jog esi mūsų profesoriais nepatenkintas,— nuduodamas, kad paskutiniųjų studiozo žodžių nenugirdo.

— Ką jie gali patenkinti,— numojo studentas ranka suraukdamas veidą.

— Kodėl? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Juk yra tarp jų įdomių žmonių, garsių mokslininkų su pasauliniais, jei taip galima išsireikšti, vardais.

— Kam jų tie vardai reikalingi,— suraukęs nosį mostelėjo studentas.— Sėdi seni krembliai ir tik vietas jauniesiems užima.

Studento kalbos būdas ir pati kalba ėmė Griaužiūną erzinti.

— Nejaugi tarp tamistos draugų yra tiek moksle pažengusių, jog pasiruošę visas profesorių vietas apimti? — su ironiška šypsena paklausė Griaužiūnas.

— Didelis čia daiktas paskaitas skaityti,— truktelėjo pečiais studentas.— Pavartei vadovėlį ir — drožk. Kiekvienas mūsų tai galėtų.

— Ehe, kokios jūs nuomonės esate apie profesoriavimą,— nusistebėjo Griaužiūnas.— Su tokiais profesoriais ir tokiu universitetu mokslo ir kultūros srity nedaug nuveiktume. Tik susikompromituotume Europos mokslininkų akyse.

— Tamista manai, kad dabartiniai mūsų profesoriai taip nedaro? Tamista šypsaisi, o man draugai tikrai pasakojo, ir ne vienas dar, kad yra profesorių, kurie atsineša rusišką vadovėlį, pasideda ant katedros ir pažodžiui verčia.

— Negaliu patikėti,— suabejojo Griaužiūnas.

— Yra tokių, kurie namie vertimą paruošia, bet studentai ir juos suseka. Tikėk tamista mano žodžiais,— įtikinėja studentas.

— Kaip matau, nekokios tamista nuomonės apie mūsų universitetą ir profesorius,— truktelėjo pečiais Griaužiūnas.— Mes savo metu profesorių nekritikavom, tik stengėmės kiek galima daugiau iš jų įsigyti žinių...

Jis nejuokais ėmė pykti.

— Tai frantas,— pagalvojo.— Kaip gali žmogus apsirikti spręsdamas iš išvaizdos. Maniau, inteligentiškas berniokas, o pasirodo, kad pirmos rūšies kvailys, su kuriuo net ginčytis neverta.

Prisitraukė vėl žurnalo sąsiuvinius ir įknibo į juos nosimi.

Studentas pasikėlė ir įkišęs abi rankas kišeniuosna pražingsniavo porą kartų išilgai kambario, atsistojo ties langu ir žiūrėdamas į sodą vėl ėmė švilpauti.

— Reikėtų kaip reikia pamokyti šį neraliuotą sutvėrimą,— pyksta Griaužiūnas.

Jį labai erzino studento švilpavimas.

— O kaip tamista ir tamistos draugai studentai žiūrite į mūsų literatūrą, rašytojus? — neiškentė Griaužiūnas.— Aš manau...

— Aš su rašytojais neturiu jokių pažinčių,— atsigręžė nuo lango studentas.— Tai niekam verti žmonės, nutolę nuo gyvenimo kaip ir profesoriai. Tik verkšlenti moka, daugiau nieko.

— Nejaugi? — ironiškai nusišypsojo Griaužiūnas.— Juk, rodosi, geriausi mūsų rašytojai yra ir universiteto profesoriai. Su jais tai jau turėjai tamista susitikti.

— A, kokie ten rašytojai,— paniekinančiai mostelėjo studentas ranka ir vėl nusigręžė į langą.— Vienas šlamštas, ir daugiau nieko. Kalbėti neverta.

— Aš taip nemanytau,— atidėjo Griaužiūnas sąsiuvinį į šalį.— Nejaugi visi studentai mano kaip tamista, kad Putino, Sruogos ir Krėvės raštai tiek menki, jog jais net domėtis neverta?

— Šlamštas,— tvirtai nusprendė studentas neatsigręždamas ir vėl ėmė švilpauti.

— Ai ai ai, kokis tamista esi smarkuolis,— palingavo žilagalvis.— Tamista, kaip matau, esi tautininkų korporacijos narys. O tautininkai juk turėtų labiausiai domėtis savąja literatūra, savąja kultūra ir džiaugtis kiekvienu jos, kad ir mažiausiu, pasireiškimu...

Staiga atsivėrė durys ir į kambarį įėjo kunigas Raštutis. Įėjęs žlegtelėjo kėdėn ir garsiai nusižiovavęs pasiraivė.

— Išsimiegojau, tai išsimiegojau,— pasigyrė kunigas.— Kritau ir užmigau kaip akmuo.

Kunigui įėjus, studentas liovėsi švilpavęs, priėjo prie etažerės kampe, atsisėdo ir išsitraukęs knygą ėmė ją vartyti.

— Tamista, kaip girdžiu, konferuoji su mano nelai-

minguoju didvyriu apie literatūrą,— nusijuokė besikreipdamas į Griaužiūną kunigas.— Tokiuose dalykuose jis nieko nenusimano. Bet pamėgink tamista su juo kalbėti apie futbolą ir tokius mokslus, kur kojomis galvoja žmonės, tai čia jis tave kaip matai ožio ragan suries — tais klausimais jis pats didžiausias specialistas Lietuvoje. Gal netiesą sakau, Jonai? — kreipiasi į studentą.

— Dėdė vėl imsi apie mane niekus pasakoti,— paraudo studiozas.

— O kodėl senam dėdei nepasigirti, kad turi giminaitį įžymybę,— nusijuokė kunigas Raštutis.— Tamista gal nežinojai, kad tai yra Jonas Surūgėlis, Lietuvos didvyris, sporto įžymybė.

— Galima pasveikinti,— rimtai kilstelėja Griaužiūnas.— Sportininkai dabar pagarboje — į juos nukreiptas šiandien visų dėmesys.

— Taigi, taigi, patyriau, girdėjau,— juokauja kunigas.— Sakė, kad pargrįžusius iš Rygos tuos spardytojus ir šokinėtojus kauniečiai sutiko taip, jog ir popiežiaus nebūtų iškilmingiau sutikę.

— Tamista irgi dalyvavai Rygos rungtynėse? — klausia Griaužiūnas studentą.— Sveikinu, sveikinu nugalėtoją.

— Dėdė nieko nenusimano,— nusijuokė studentas.— Visą laiką tik šaiposi ir bara mane už sportą.

— Nemeluok sveikas,— paneigė kunigas.— Ne dėl sportavimo, bet dėl kitų tavo šposų mes susiriejome.

— Dėdė esi senos kartos žmogus, taigi šių laikų gyvenimo reikalavimų nesupranti ir manai, kad aš elgiuosi ne taip, kaip reikia. Todėl nenori tikėti mano žodžiais...

— Ar manęs nepamokei, kad tavimi negalima tikėti? — atsikirto kunigas.— Reikia tamistai pasakyti,— kreipiasi jis į Griaužiūną,— kad buvo nieko sau vaikas ir mokinosi neblogai, kol atsirado mūsų mokyklose šie visokie velniški sportai. Ir ėmė tada, ir ėmė mano Jonas gaudyti dvejetukus kaip pasamdytas. Ar ne tiesą sakau? — kreipiasi į studentą.— Juk net ilsėtis teko vienoje klasėje.

— Negi man tik vienam teko du metu klasėj sėdėti,— atsikirto studentas.

— Negi už tai tave bariau, o ne dėl to, kad moksle

apsileidai. Matai, tamista,— vėl kreipiasi Raštutis į Griaužiūną,— turėjau pamato abejoti, kad mano Jonas gaus brandos atestatą. Dvejetukų buvo prisigaudęs užtektinai tam, kad ir paskutinėje klasėje dar metus pasilsėtų. Gal netiesą sakau? — kreipiasi vėl į studentą.

Tik sumykė kažką Jonas nuduodamas, kad įsigilino į vartomos knygos puslapius.

— Taigi klausiu, kai parvažiavo iš Kauno: kaip su brandos atestatu? — pasakoja Griaužiūnui.— Gavau brandos atestatą be egzaminų,— atsako man išdidžiai.— Kaip be egzaminų? — nustebau.— Juokiesi iš manęs ar ką? — karščiuojuosi.— Kas gali duoti brandos atestatą be egzaminų tokiam mokiniui kaip tu? — Man davė,— giriasi mano Jonas,— nes esu Lietuvos didvyris.— Tu didvyris? — net išsižiojau.— Ką gi esi didvyriško nuveikęs? — Aš Lietuvos vardą visam pasauly išgarsinau — mes visus Rygoje nugalėjome.

Ir ėmė, ir ėmė man pasakoti, kaip jie ten spardėsi, šokinėjo ir viso pasaulio tokius pat kvailius apspardė.

Galgi ir taip, manau sau. Juk tikrai ištisą savaitę laikraščiai rašė, net įkyrėjo skaityti, apie tuos pasispardymus Rygoje, tik nemaniau, kad ir mano tinginys juose dalyvavo.

Būdamas Kaune, visgi užėjau gimnazijon pasiteirauti, ar man tiesą pasakė mano didvyris, nes man galvoje netilpo, kad už pasispardymą galima būtų menkam mokiniui duoti be egzaminų atestatą.

— Taip, taip,— sako man gimnazijos direktorius.— Davėm pačios švietimo ministerijos įsakomi, nes sporto srity jis yra mūsų pažiba.

— Pažiba tai pažiba,— galvoju sau.— Čia jau nieko nepridėsi. Galgi ten, ministerijoje, geriau nusimano ir taip reikia?

Sugrįžęs iš Kauno, net pasigyriau vienam kitam, kad išauginau, išauklėjau pažibą.

— Pasirodo, kad sportas irgi kai kada būna naudingas,— nusijuokė Griaužiūnas.

— Tokiems dabitoms kaip mano Jonas,— nusišypsojo ir kunigas.— Matai tamista, kokis ponaitis — tik pas mergą važiuoti!

— Dėdė nesupranti, kad dabar į žmogų žiūri, kaip jis apsitaisęs. Su geru švarku per visas duris prasisprausi,— teisinasi studentas.— Aš nekaltas, kad dėdė nenori to suprasti.

— Žinai, tamista, kad jis tiesą turi,— pritaria Griaužiūnas.— Anksčiau sakydavo, kad sulig rūbo sutinka, sulig proto palydi, o dabar ir palydi sulig rūbo, o žmogaus protu niekas nesidomi. Tokie jau dabar laikai!

— E,— pamojo ranka kunigas,— be proto vis tiek, kad ir toli nueisi, bet atgal nesugrįši. Štai kad ir mano Jonas. Įstojo universitetan, studijuoja metus, antrus, reguliariai kas vieną mėnesį gauna pusantro šimto litų, nors man nelengva tiek iš mano vargšų parapijiečių tuščių kišenių iškrapštyti. Bet, manau, išaugs juk Dievo garbei, žmonių naudai įsigys reikalingų žinių, ne vien kojom, bet ir galva išmoks darbuotis. Stenėdamas siunčiu, dargi už mokslą atskirai, rūbams pirkti, kad driskiu nevaikščiotų, irgi atskirai.

Pasitaikė su reikalais Kaune būti. Užbėgsiu valandėlei pas mano pažibą, pagalvojau. Pasižiūrėsiu, kaip jis ten gyvena, kaip mokinasi. Ir senus draugus aplankysiu...

Nuėjau. Bet pasirodė, kad jau ten seniai nebegyvena, o kur persikėlė, nebežino.

Drožiu į universitetą, klausinėju ten vieno, antro, dairausi, ar pats nepamatysiu savo pažibos. Kur tau! Tik ūžia visais kampais jaunimas. Net nustebau, iš kur jo tiek imasi.

— Eisiu pas dekaną,— manau sau.— Jis juk turi žinoti, kur jo studentas gyvena.

Priėmė mandagiai ir paliepė raštininkui tuojau sužinoti mano pažibos adresą.

Po kelių minučių sugrįžta raštininkas ir sako:

— Jau pusantrų metų, kai ponas Surūgėlis nėra universiteto studentas.

— Kaip tai nėra, jei aš kas vieną pusmetį moku už jo mokslą? — net supykau. Maniau, kad mane apgauti nori.

— Ne,— sako raštininkas,— jau pusantrų metų, kai nėra už mokslą sumokėjęs, ir todėl išbrauktas iš studentų skaičiaus.

Dekanas pavartė kažkokius sąrašus ir sako:

— Tikrai, nei šiais, nei praeitais metais nėra įsiregistravęs.

— Ponas Surūgėlis yra žinomas sportininkas,— įsikišo vėl raštininkas.— Visas Kaunas jį pažįsta. Nueik tamista į sporto klubą, ten lengvai sužinosi, kur jis gyvena.

Išėjau kaip drignių apsivalgęs.

— Palauk, manau sau, parodysiu aš tau, kaip seną dėdę apgaudinėti.

Neieškojau daugiau, neklausinėjau ir nuvažiavau navo. Nutariau pažibai nei skatiko daugiau nebesiųsti.

Praslinko pora mėnesių, ir štai mano pažiba atsirado klebonijoje. Ar ne tiesą sakau, Jonai? — kreipiasi į studentą.

Studentas sėdėjo lyg dabon nedėdamas, ką apie jį pasakoja kunigas Raštutis. Dabar užklaustas, sumurmėjo kažką sau po nosim ir nepakėlė galvos knygon įknibęs.

— Jauni būdami ir mes klaidas darėm,— užtaria Surūgėlį Griaužiūnas.— Reikia užmiršti, nepykti ir atleisti.

— Atleisti? Kodėl neatleisti, jei žmogus supranta savo kaltę ir nutaria jos nebekartoti?

— Manau, kad jau tamista supratai, kad negerai buvai daręs,— kreipiasi Griaužiūnas į studentą.— Manau, kad dėdės daugiau nebeapgaudinėsi.

Surūgėlis piktai iš paniūrų į jį sušneiravo.

— Tamista su dėde taip kalbate, kad nieko nenusimanote. Šiandien svarbiau geras pažintis sudaryti negu universitetą baigti. Ką man universitetas duos? Mokytojaus vietą. Didelis čia daiktas — visą amžių užkampy dūlėti. Tenepadeda dėdė, aš vis tiek karjerą padarysiu: Kaune aš nesnaudžiau.

— Žiūrėk, žiūrėk, kokis galvočius atsirado,— supyko net paraudęs kunigas.— Gal ir šitas laiškas tau turėjo padėti naudingas pažintis sudaryti? — paklausė išėmęs iš kišeniaus su atplėštu voku laišką.

Studentas žvilgtelėjęs pamatė laišką, paraudo ir net pašoko iš vietos.

— Meilės šeimyninė tragedija,— pagalvojo Griaužiūnas ir ėmė čiupinėti kišeniuose.

— Matyti, apsiauste užmiršau nosinę,— garsiai pra-

bilo ir atsikėlęs išėjo iš kambario. Jis nenorėjo klausyti dėdės su brolėnu pasikalbėjimų tokiais intymiais klausimais kaip meilė.

Išėjęs iš kambario į prieangį, atsisėdo ant suolelio. Pasigirdo pakeltas perpykusio Raštučio balsas. Surūgėlis kažką jam atsakinėjo, aiškinosi, matyti, nepatenkinamai, nes senas kunigas vis smarkiau ir piktesniu balsu karščiavosi.

Pagaliau ir Surūgėlis irgi smarkiai pakėlė balsą.

— Ko gero, dar susipeš,— pagalvojo Griaužiūnas ir atsikėlė.— Eisiu nuraminsiu...

Staiga atsivėrė durys, ir studentas kaip sviedinys spruko iš kambario, o jį sekė sugniaužtais kumščiais Raštutis ir šaukė:

— Pranyk iš mano akių! Pranyk iš mano akių!

Griaužiūnas sustabdė kunigą paėmęs jį už parankės.

— Kas tokio atsitiko, proboštėli? — klausinėja su užuojauta vesdamas senį į kambarį.— Už ką taip supykai?...

Raštutis žlegtelėjo kėdėn ir ėmė braukyti nosine prakaitu išpiltą kaktą. Atsikosėjo, atsikrankštė...

— Sugalvojo, niekšas, saugumo departamentui nekaltus žmones įdavinėti. Ach, niekšas,— pašoko senis ir ėmė žingsniuoti įstrižai kambario.— Ir dar aiškinasi — tėvynės meilė jį įpareigojanti...

Atsisėdęs ilgai dar purtėsi, nosimi šneiravo. Griaužiūnas tylėjo — nesusivokė, sugalvoti negalėjo, ką turėtų pasakyti.

— Nesuprantu, nieko nesuprantu, galva kaip miglose paskendusi,— ėmė aimanuoti kunigas.— Kaip galėjo vaikas taip suniekšėti, lyg pamainė jį kas? Juk nei namie pas ūkininkus tėvus, nei pas mane klebonijoje... E,— pamojo ranka,— ir davė gi Dievas laikų susilaukti...

XIII

— Malonu, kad sutikai apsilankyti pas mūsų gydytoją,— kalbėjo kunigas Raštutis pakeliui.— Nepaprastai įdomus ir protingas žmogus. Jums, kauniečiams, pravartu

sužinoti, kad ir kaimo užkampiuose yra nusimanančių žmonių.

— Ar seniai yra čia atsiradęs? — pasiteiravo Griaužiūnas.— Kažkodėl neteko anksčiau apie jį nieko girdėti.

— Prieš dešimt metų, o gal ir vėliau kiek. Turtingas, matyti, viengungis,— paaiškino kunigas.— Ir gydytojas geras, nusimanąs. Kas vieni metai važinėja užsienin, vis, sakosi, į gydytojų suvažiavimus. Daug skaito, mūsų tautosaka domisi, dainomis ir turi puikią biblioteką — visi kampai knygomis užversti.

— Nepamenu, kad mano laikais iš mūsų apylinkės būtų kas ėjęs aukštuosius mokslus,— stebisi Griaužiūnas.— Gal iš jaunesniųjų, Lietuvos universiteto auklėtinių?

— Ne, bus mūsų maždaug amžiaus. Iš kur kilęs, kodėl mūsų užkampy, ne kur kitur, ne Kaune, apsigyveno, Dievas jį žino. Tik iš kalbos prantu, kad bus ilgėlesnį laiką gyvenęs Rusijos gilumoje,— aiškina kunigas Raštutis, jau atkeldamas vartelius į gydytojo kiemelį.

Paskambinus jiems atidarė, matyti, patsai gydytojas, aukštas, žilais trumpai kirptais plaukais ir skustu veidu vyras.

Griaužiūnas atidžiai pasižiūrėjo, bet nieko ypatingo, ryškaus jo veide nepastebėjo.

Svečiai nusirengė prieškambary, Griaužiūnas susišukavo prieš veidrodį plaukus ir pataisė kaklaryšį.

Šeimininkas nepratardamas žodžio stovėjo šalia ir laukė, kol svečiai baigs tvarkytis.

— Prašau,— rankos mostu svečiams susitvarkius pakvietė įeiti ir praleido juos pirmyn.

— Mūsų gerbiamas ir visų mylimas gydytojas Ignas Juodveikis, nors bedievis, bet smarkus vyras, o čia mano senas draugas Jonas Griaužiūnas,— supažindino juodu linksmai besišypsodamas kunigas Raštutis.— Rodos, irgi bedievis. Gal tamista apie jį esi girdėjęs — Kaune žymus pareigūnas.

— Vadinasi, iš laikinosios, kaip dabar priprasta sakyti,— ištiesė gydytojas Griaužiūnui ranką.— Tik girdėti apie tamistą man neteko. Kaune retai būnu, pažįstamų ten mažai turiu. Nemėgstu Kauno.

— Kodėl? — nudavė nusistebėjęs Griaužiūnas.— Kaunas juk šiandien Lietuvos širdis.

— Taip, širdis, tik, rodos, miokardo ištikta,— nusišypsojo gydytojas.— Prašau prisėsti, svečiai būsite. Taip, rodos, klebonėli, mūsų žmonės svetimam žmogui mandagumą reiškia?

— Tamista mūsų žmonių papročiuose bei priežodžiuose daugiau negu aš nusimanai,— nusijuokė kunigas.

Visi trys atsisėdo prie stalo. Užviešpatavo pirmo susipažinimo nejauki tyla.

Gydytojas išsiėmė iš kišeniaus sidabrinį portsigarą.

— Prašau,— atkišęs pasiūlė Griaužiūnui.

— Ačiū, nerūkau,— atsisakė palenkdamas galvą.

— O aš, progai pasitaikius, mielu noru sugadinsiu svetimą papirosą,— pasigrabaliojo kunigas gydytojo portsigare.

Nespėjo Juodveikis įžiebti skiltuvėlio, kai prieškambary suvirpėjo skambutis.

— Matyti, šiandien vakaras bus man laimingas svečiais,— pakišdamas kunigui ugnį kalba gydytojas.

Užsirūkęs papirosą atsikėlė.

— Atleiskite, kad minutėlei paliksiu judu vienu — turiu svečią įleisti,— pasiaiškino šeimininkas.— Mano Elžbieta neprigirdi, neįleisiu pats, teks svečiui ilgai už durų stovėti.

Juodveikiui išėjus iš kambario, Griaužiūnas atidžiai apsidairė. Kambarys buvo apstatytas senoviškais baldais, nemoderniais, bet švariai užlaikomais, grindys, gerai išvaškuotos, žibėjo kaip stiklas. Niekur jokio kilimo. Prie sienos priešaky — trys apstiklintos spintos, gražiai aptaisytų, lygiai sustatytų knygų kupinos. Vidury kambario kabojo didelė žibalinė lempa.

— Gal ne laiku atėjome? — pastebėjo Griaužiūnas.— Matyti, gydytojas rengėsi išeiti.

— Kodėl taip manai? — pasiteiravo Raštutis.

— Ponas Juodveikis apsivilkęs išeiginiais rūbais. Net kelnės, rodos, tik tik išprosytos.

— Pasakiau tau, kad gydytojas turtingas žmogus, bet nepasakiau, kad didelis dabita,— aiškina kunigas.— Visuomet apsirengęs — lyg pas vyskupą su vizitu eitų.

Į kambarį sugrįžo Juodveikis, nauju svečiu vedinas.

— Tai mūsų su plačiu pasauliu ryšininkas,— supa-

žindina su Griaužiūnu,— kitaip sakant, pašto viršininkas ponas Gruzdys, buvęs Gruzdzievič, aršusis tautininkas ir Gedimino ordino kavalierius.

— Tamista, ponas gydytojau, niekuomet, taip sakant, nepraleidi progos iš manęs pasijuokti. Taip, taip, pasijuokti,— nusiskundžia Gruzdys sveikindamasis su Griaužiūnu.— Nuolat šaiposi, kad aš žymiausias čia visuomenės veikėjas...

— Na jau, ir žymiausias...— ironizuoja kunigas.

— Taip, taip, žymiausias, esu gavęs tik ketvirto, o nuovados viršininko pavaduotojas trečio laipsnio ordiną. Taip, taip, trečio...

— Ponas Dievas mato tavo skriaudą, ponas Gruzdzievič,— juokiasi gydytojas,— ir jau paliepė savo angelams įrašyti į gyvenimo knygą.

Pasisveikinęs ir su kunigu, pašto viršininkas ėmė bėgioti išilgai kambario trindamas rankas.

— Nejaukus šiandien oras, taip, taip, nejaukus. Drėgna ir šalta,— stengiasi nukreipti kalbą kita linkme.— Taip, taip, šalta. Bet jautė mano širdelė, kad surasiu pas gydytoją dar, taip sakant, porą svetelių ir sudarysim proferansiukui kompanijėlę. Ir neapsirikau, taip, taip, neapsirikau...

— Eik tu su savo proferansiuku,— puolė jį kunigas Raštutis.— Čia atvažiavo žmogus iš sostinės...

— Laikinosios, laikinosios, proboštėli,— pertraukė jam Gruzdys.— Taip, taip, laikinosios, nes tikroji mūsų sostinė, Vilnius, dar, taip sakant, liūdi tautos vado nesulaukdama.

— Tebus sau ir iš laikinosios,— nesiliauja kunigas.— Norisi pasikalbėti, naujienų iš platesnio pasaulio išgirsti, o jis čia man lenda su savo proferansiuku! Ar dar tau nenusibodo?..

— Nepyk, nepyk, klebonėli,— ramina pašto viršininkas braukydamas rankos plaštaka plaukus į viršų.— Naujienos — ne vilkas, miškan, taip sakant, nepabėgs, o proferansiukas ir buteliukas mūsų varguose paguoda. Taip, taip, tikra paguoda, refugium[1], kaip sako mokyti

[1] Pasiguodimas (*lot.*).

žmonės. Tikiuosi, kad ponas gydytojas nuotaikai, taip sakant, sušildyti nepasišykštės mums ir buteliuko?..

— Maloniems svečiams visuomet susiras,— nuramino jį Juodveikis.— Kol besibarat, eisiu pasakysiu Elžbietai užkandžių pagaminti. Pati juk nesusipras, o gal net negirdėjo, kad atėjo svečių.

Gydytojui išėjus, Gruzdys minutėlei lyg nurimo, atsisėdo kėdėn ir apmetė Griaužiūną žvilgsniu nuo galvos ligi kojų.

Griaužiūnas irgi atidžiai jį stebėdavo. Suprato iš kalbos ir pasielgimo, kad nei gydytojas, nei kunigas jo negerbia, gal net nemėgsta, bet pats Gruzdys to nenujaučia, nesupranta ar bent nuduoda, kad nesupranta. Jis jau nebejaunas vyrukas, vidutinio ūgio, storokas, su didoku, priešakin išsikišusiu pilvu, pusplikis. Veidas — ne šiandien ir ne vakar skustas, ne visai švarus kostiumas maišu kabojo ant pilno liemens.

Sėdėdamas visą laiką judėjo, tai koją ant kojos uždėdamas, tai kėdėje kaip ant spyruoklių besisukinėdamas. Jo žvalios, judrios ir mažos akytės nuolat slankiojo nuo vieno daikto ant kito.

Net nuostabu Griaužiūnui buvo, kad nebejaunas, gerokai nutukęs žmogus yra tiek judrus ir nepasėda.

— Tai tamista neseniai būsi iš Kauno? — paklausė ir nelaukdamas atsakymo kalbėjo toliau: — Girdėjome, klausėme, taip, taip, klausėme, kaip jūs ten džiūgavote, Vilnių atgavę. Taip, taip, džiūgavote. Turime radijukų, turime, sekame, kas, taip sakant, pasauly dedasi.

— Ne visi džiūgavome,— pastebi Griaužiūnas.— Kai kas net mano, kad reikėjo liūdėti, o ne džiūgauti.

— Kodėl, kodėl? — pašoko pašto viršininkas, lyg gylio užgautas.— Kodėl, klausiu jūsų, nereikėjo džiūgauti? Ar mes nesakėm pasauliui, kad be Vilniaus nenurimsim? Nesakėm? Ir nenurimom, taip, taip, nenurimom, kol atgavom,— karščiavosi bėgiodamas išilgai kambario Gruzdys.— Atgavome ir dabar turime Vilnių, mūsų Vilnių. Turime ir niekam neatiduosime. Taip, taip, neatiduosime.

— Turime, bet su bolševikų įgulomis Lietuvoje,— Timeo danaos[1]... Gavome Vilnių dovanų už įgulas...

---

[1] Bijau danajų... (*lot.*).

— Tas ir kelia didžiausio nerimo,— pritaria Griaužiūnas.— Yra pesimistiškai nusiteikusių žmonių, kurie mano, ar tik nebus pradžia mūsų nepriklausomybės galo.

— Nekartok tamista tokių niekų! — abiem rankom sumostikavo Gruzdys ir sunkiai žlegtelėjo kėdėn.— Taip, taip, niekų! Tai opozicionierių, mūsų genialaus tautos vado asmeninių priešų išmislai. Šaudyti tokius reikia. Taip, taip, šaudyti.

— Oho, kokis esi smarkus, ponas viršininke,— pasipiktino Raštutis.— Nenusikalsta, kas susirūpinęs dėl Lietuvos ateities.

— O tautos vadas nesirūpina gal? — vėl pašoko iš vietos Gruzdys.— Galvos neturi, nežino, ką daro? Ar tamistos esate vaikai, kad nežinote, kokias yra sutartis su rusais sudaręs genialus mūsų nepamainomas tautos vadas? Nepuolimo, draugiškumo ir dar visą eilę sutarčių. Taip, taip, visą eilę sutarčių! Sutartys, sutartys! — iškėlęs abi rankas aukštyn krato kumščius Gruzdys.— Tamistos juk suprantate, suprantate, ką reiškia nepuolimo sutartis? Taip, taip, nepuolimo sutartis.

— Susitarė katilas su puodu draugiškai važiuoti gruodu,— suironizavo įėjęs gydytojas.— Kas dabar tiki dar sutartimis, tas nepataisomas, mandagiai pasakius, neišmanėlis.

— Aš tikiu tautos vado išmintimi ir laime,— atsisėsdamas pareiškė Gruzdys.— Taip, taip, tikiu, ir manęs opozicionierių platinami gandai nenugąsdins.

— Švenčiausios Dievo Motinos ir švento Kazimiero globa reikia pasitikėti, ne žmonių protu,— pastebi kunigas Raštutis.— Jie neleis, kad šventoje Lietuvoje įsigalėtų bolševistinė bedievybė ir būtų skriaudžiama katalikų bažnyčia.

— Tamista kalbi kaip kunigas,— atsikerta pašto viršininkas.— Taip, taip, kaip kunigas, o kunigas — tai, vadinasi, ir krikščionis demokratas.

— Esu kunigas ir kaip kunigas kalbu ir visuomet kalbėsiu,— užsigauna Raštutis.— Esu katalikas, šventos bažnyčios tarnas ir jokių politinių partijų nežinau. Visi katalikai man yra lygūs.

— O vis dėlto, dvasiškas tėveli, bolševikai apkarpys

tau skvernus,— nusijuokia sėsdamas šalia jo Juodveikis.— Pamatysi, kad tavo bažnytėlę paverš kinu.

— Nebijau, nes Aukščiausiojo Apvaizda pasitikiu,— energingai mostelėjo ranka kunigas.— Ne taip, kaip jūs, bedieviai.

— Aš ne bedievis, aš ne bedievis,— kratosi Gruzdys.— Tautininkas esu. Taip, taip, tautininkas ir kaip tautininkas nemėgstu kunigų. Taip, taip, nemėgstu, kad jie kišasi politikon. Nors nemėgstu, bet ne bedievis. Jei tautininkas, tai ir katalikas, štai kas yra. Taip, taip.

— Tamista irgi manai, ir visai rimtai, kad bolševikai gali mus pulti? — klausia gydytoją Griaužiūnas.

— Pulti? Ne, nemanau. Jie nepuls, bet tiesiog okupuos savo kariuomene mums visai nesipriešinant. Tai aišku kaip diena. Reikėjo savo metu, kai tik lenkai buvo palaužti, tuojau patiems užimti Vilnių. Šiuo žygiu būtume pasiskelbę vokiečių šalininkais ir neturėję reikalo su rusais derėtis...

— Tamista norėjai, kad būtume į karą įtraukti,— ima vėl ginčytis Gruzdys.— Į karą Lietuvą įtraukti norėjai. Taip, taip, aš matau, aš suprantu. O tautos vadas nusistatęs neutralitetą išlaikyti. Taip, taip, neutralitetą, ir gerai daro, kad laiko.

— Niekas Europoje, nei viena tauta, neišlaikys iki galo neutraliteto, visos bus įtrauktos į karą, ypač mes, kurie prie didžiulio vieškelio gyvename,— rimtai kalba Juodveikis.— Vėl — jeigu mūsų vyriausybė taip jau norėjo laikytis neutraliteto, neturėjo imti Vilnių iš bolševikų rankų, dargi tokiomis sąlygomis. Juk tuo vis tiek neutralitetas yra sulaužytas.

— Vilnių paėmėm, nes Vilnius buvo mūsų ir bus mūsų, — karščiuojasi vis dar Gruzdys.— Taip, taip, paėmėm ir jau niekam neatiduosim, ne, ne, neatiduosim.

— Manau, kad mūsų vyriausybė buvo įvykių verčiama tai padaryti,— samprotauja Griaužiūnas.— Rusai, matyt, ir šiuo, ir kitais klausimais buvo seniau su vokiečiais susitarę ir veikia su jų palaiminimu.

— Nemanau,— suabejojo gydytojas.— Vokiečiai vargiai gali norėti, kad bolševistinė santvarka atsirastų Vokietijos pašonėje. Bolševikai dabar naudojasi ir toliau

naudosis vokiečių sunkumais ir mūsų vyriausybės neišmanymu, kad atstatytų „edinuju nedelimuju"[1]. Savo susitarimu dėl Vilniaus mes palengvinom jiems savo tikslo pasiekti.

— Tamista esi pesimistas, tamista esi piktas opozicionierius,— puola gydytoją pašto viršininkas.— Tamista visuomet peiki, tamistai visuomet nepatinka, ką tik tautiškoji vyriausybė daro!..

— Nesikarščiuok tamista kaip spirginys ant keptuvo ir nekliudyk rimtiems žmonėms rimtai nuomonėmis pasikeisti,— tramdo Gruzdį kunigas Raštutis.— Visi jau seniai žinome, kad esi karštas tautos vado gerbėjas.

— Tautos vadas geriau už mus nusimano, kas reikia šiuo momentu daryti, kaip elgtis,— nekreipdamas dėmesio į kunigo žodžius karščiuojasi toliau Gruzdys.— Nebijau aš bolševikų! Ką reiškia mūsų narsiajai kariuomenei tos įgulos?.. Ne įgulos tai, tik blusos. Taip, taip...

— Sutinku, kad pačios įgulos nieko nereiškia,— pastebi jam Griaužiūnas,— bet pamėgink tas blusas paliesti ir turėsi reikalo su visomis bolševikų jėgomis.

— Bolševikai to tik ir laukia, kad įgulas paliestume,— sutinka ir gydytojas.— Daug palengvintum jiems — nebereikėtų imtis provokacijos, kad Lietuvą okupuotų.

— A, negąsdinkit,— pamojo Raštutis ranka,— vis tiek nenugąsdinsite.

— Mes nieko gąsdinti nenorime, tik taip sau kalbame,— paneigė Griaužiūnas.— O kaip iš tikrųjų bus, vienas Dievas žino.

— Kam vienas Dievas? Dar kai kas, ne tik Dievas gali žinoti, jei tik yra noro sveikai galvoti,— prieštarauja Juodveikis.— Užtikrinu jus, paminėsite mano žodžius, kad teks ir bolševistinės santvarkos mums paragauti, ir vokiečių okupacijos malonumų patirti. Neabejokite.

— Gaila, kad tamista ne diplomatas ir ne užsienio reikalų ministeris,— ironizuoja Gruzdys.— Taip, taip, gaila, tikrai gaila. Kiek, taip sakant, nemalonumų būtume išvengę...

— Nesišaipyk, nesišaipyk,— stabdo jį gydytojas.

— Nesišaipau, tik, taip sakant, iš piktumo kalbu,—

[1] Vieningą nedalomąją (*rus.*).

trina rankas Gruzdys.— Ką tamista žinai? Gal ėmei mane ir įtikinai? Taip, taip...

— Tamista, ponas viršininke, rodos, moki lošti šachmatais? — klausia gydytojas.

— Kodėl tamista klausi, jei žinai, kad moku? — nusistebi Gruzdys.— Ne vieną juk kartą lošėme.

— Taigi turėjai patirti, kad žiūrint iš šalies, kaip kiti lošia, pastebi visas partnerių daromas klaidas, o kai patsai atsisėdi lošti, kartoji tas pačias klaidas ir jų nematai.

— Ką nori tuo pasakyti? — susidomina ir kunigas.

— Kad tapęs ministeriu netektau sveikos nuovokos ir tas pačias klaidas darytau, kurias daro ir kiti,— paaiškina Juodveikis.— Nei savęs, nei kitų apgaudinėti nenoriu.

— Šventą tiesą tamista pasakei,— pasiskubino jam pritarti Griaužiūnas.— Kiek kartų man tekdavo kalbėtis įvairiais klausimais su žmonėmis, kurie vėliau tapdavo aukštais pareigūnais, ministeriais. Kol buvo prasti piliečiai, rodėsi protingi, protingai kalbėdavo, sveikai galvodavo, suprasdavo ir gyvenimo reikalavimus, ir pastebėdavo valdančiųjų trūkumus ir klaidas. O kai patys tapdavo ministeriais, rodos, imdavo juos kas ir pakeisdavo, nieko jau nenusimanydavo, lyg avinas jiems būtų ausį užmynęs. Net paprasčiausiais klausimais su jais negalima buvo susikalbėti.

— Pakeičia, pakeičia žmogų aukšta vieta,— palingavo galvą kunigas.— Ir kaip dar pakeičia.

— Mes čia šnekučiuojam, o mano Elžbieta gal ir užmiršo, kad reikia vakarienė paruošti,— atsikėlė gydytojas pasižiūrėjęs į laikrodėlį.— Eisiu paraginsiu.

— Ar netiesą sakiau, kad mūsų gydytojas — įdomus žmogus,— pasididžiavo kunigas, Juodveikiui iš kambario išėjus.— Tai galva, kokia retai pasitaiko.

— Kas čia per galva! — paneigė Gruzdys.— Lošia kaip batsiuvys. O kad vyriausybę kritikuoja, tam juk opozicijos žmogus. Kritikuoti kiekvienas gali. Taip, taip, kiekvienas gali...

— E, daug tu nusimanai,— su panieka pamojo Raštutis ranka.

Prasivėrė durys, ir kambarin įėjo Elžbieta.

— Prašau ponus į valgomąjį,— pakvietė svečius,

plačiau pravėrė duris ir atsistojo šalia laukdama, kol ponai pasikels ir išeis.

— Eisim, kol prašo,— pirmas atsikelia kunigas.

— Eisim, eisim, užkąsim, taip sakant, ir išgersim,— atsistoja rankas trindamas ir pašto viršininkas.— Gydytojas skaniai vaišina. Taip, taip, skaniai vaišina.

Svečiams išėjus, Elžbieta pataisė ant stalo staltiesę, sutvarkė kėdes, nušluostė prijuoste pelenus, pakėlė nuo grindų Gruzdžio numestą nuorūką ir išėjo pasižvalgius aplinkui, ar nepastebės dar kur svečių padarytos netvarkos.

Kai kviestieji įėjo valgomajin, Juodveikis sukaliojosi aplink stalą ir pilstė taurelėsna gėralo.

— Sėskite, mieli sveteliai, Dievulio dovanomis pasismaguriauti,— paragino.— Kas žino, ar kitais metais šiuo laiku teks mums nors pauostyti tokių dalykų.

— O kur jau jie dings, negi viską suvalgysim? — nusijuokė kunigas Raštutis sėsdamas prie stalo ir tuojau pasitraukdamas sau virintą kumpį.— Lietuvos žemelė Dievulio dovanomis, tautosakiškai sakant, turtinga ir gausi.

— Suris už mus bolševikai, o kas nuo jų pasiliks, vokiečiai suės,— paaiškino gydytojas.— Ir vieni, ir kiti ateis juk alkani, išbadėję.

— Nejaugi tamista, ponas gydytojau, iš tikrųjų esi įsitikinęs, kad bolševikai turi okupuoti mūsų kraštą,— rimtai teiraujasi Griaužiūnas.— Nemalonios perspektyvos...

— Aš savo įsitikinimo neslepiu,— atsiliepia į jo klausimą Juodveikis.— Geriau iš anksto pasiruošti pakelti visus nemalonumus, su okupacijomis surištus, negu save apgaudinėjant būti jų netikėtai užkluptam.

— Jis gąsdina, o aš nei kiek nebijau,— šaiposi kunigas, kraudamas prie kumpio sau lėkštėn žalių virintų žirnelių.

— Tokios pono gydytojo kalbos man nepatinka. Taip, taip, nepatinka,— kraipo galvą pašto viršininkas.— Kam pranašauti, taip sakant, šaukti vilkas iš miško? Juk pats netiki, taip, taip, matau, kad netiki tuo, ką kalbi?..

— Negaliu sakyti, kad tikiu, nes gerai žinau, kad

taip bus,— pabrėžė Juodveikis.— O kur tikruma, ten nėra vietos tikėjimui.

— O kuo jau tavo toji tikruma paremta? — susidėjęs rankas ant krūtinės ir atsilošęs kėdėje klausinėja kunigas Raštutis žiūrėdamas tiesiai į akis Juodveikiui.

— Mano protu, tėveli dvasiškasis, mano protu,— tvirtina gydytojas.— Iš visos susidėjusios padėties reikia manyti, kad greitu laiku mus okupuos bolševikai, o vėliau, juos išviję, okupuos ir vokiečiai. Tada tai jau bus daug blogiau.

— O toliau? Kas bus toliau? — neatitraukdamas nuo jo akių ir nekeisdamas pozos kamantinėja kunigas.

— Toliau kas bus, sunku dabar numatyti. Greičiausia, kad vokiečiai pralaimės karą ir turės pasitraukti...

— O, o! — nudžiunga pašto viršininkas.— Pasitrauks, ir vėl būsime nepriklausomi. Taip, taip, nepriklausomi!..

— O jei vokiečiai nepralaimės? Kas bus toliau? — nesiliauja kunigas.

— Žūsime kaipo tauta! — griežtai nutaria Juodveikis.

— Niekus kalbi. Aš su tuo visai nesutinku,— tokiu pat balsu atrėžia Raštutis.

— Ar sutinki, ar nesutinki, tavo tai dalykas, proboštėli,— pastebi gydytojas.— Tavo nepritarimas mūsų likimo nepakeis.

— Jei jau mus tikrai kas turi okupuoti, tai jau geriau teokupuoja vokiečiai negu rusai, ir dar bolševikai,— pasisako Griaužiūnas.— Suprantama, jog sunku laukti, kad tuo metu, kai visa Europa paskendusi kraujuose, mes vieni liktume sveiki ir karo nepaliesti.

— O aš vis dėlto tikiu Dievo Apvaizda, kuri mus apsaugos ir nuo vienų, ir nuo kitų,— užsispyręs laikosi savo nuomonės Raštutis.

Prisitraukęs kėdę arčiau stalo, jis ėmė užkandžiauti.

— Aš, taip sakant, visai sutinku su tamista. Taip, taip, sutinku,— pritaria jam Gruzdys.— Aš tikiu mūsų narsiąja kariuomene ir tautos vado išmintimi. Taip, taip, jo išmintimi. Jis mus, taip sakant, išsaugos. Todėl išgersime, taip sakant, už jo sveikatą, kad sveikas būtų ir, taip sakant, ilgai dar stovėtų mūsų nepriklausomybės sargyboje,— griebėsi jis stikliuko.

Niekas į jo kalbą neatsiliepė, tik visi tylomis ėmė krauti sau lėkštėsna užkandžių.

Gruzdys, užgautas savo jausmuose, stovėdamas ir laikydamas rankoje stiklelį apsidairė, pasižiūrėjo į visus.

— Kaip matau, čia visi opozicionieriai. Nenorite tautos vado sveikatai išgerti, išgersiu, taip sakant, aš vienas.

Ir išmovė savo stikliuką iki dugno, atsisėdo, pasidėjo lėkštėn kelis silkės gabalus ir ėmė užkandžiauti.

— Ko skubinai? — švelnina kunigas Raštutis.— Reikia pirmiau užkandžiais pasirūpinti. Paskui gersime sveikatą...

— Taigi jūs visi, kaip matau, bolševikų bijote, o aš jų nebijau, tik visa širdimi neapkenčiu. Bet vokiečių tai tikrai bijau, labai bijau.

— Ano karo metu nebuvau Lietuvoje, bet sugrįžęs vėliau daug pikto apie vokiečius negirdėjau,— pastebėjo Griaužiūnas.— Tiesa, labai sunkios, sako, buvo rekvizicijos, daug įvairių suvaržymų, ir labai nemalonių suvaržymų, bet juk tai buvo karo metas.

— Užteks ginčytis kol kas, vyručiai, o dabar išgersime, kad jau pasiryžome gerti,— įsikiša kunigas Raštutis.— O tu, erke, kodėl neprisipili stikliuko? — kreipiasi jis į pašto viršininką.— Ar užsigavai, kad už tavo mylimo tautos vado sveikatą negėrėme?

Gruzdys kramtydamas silkę prisipylė stikliuką ir susidaužė su kunigu, paskui su gydytoju. Griaužiūnui tik galvą linktelėjo, nes tasai sėdėjo atokiau, priešais už stalo.

— Tavo, šeimininke, sveikatą! — kreipiasi kunigas į gydytoją ir geria stikliuką iki dugno.— Tik kad tavo pranašavimai neišsipildytų nei vienas,— šluostydamas servetėle lūpas pareiškia pageidavimą.

— Aš irgi visa širdimi norėtau, kad jie neišsipildytų! Tik, deja... Jūsų sveikatą! — kreipiasi į svečius kiekvienam atskirai linktelėjęs galvą.

Išgėręs brūkštelėjo servetėle lūpas ir užkandžiaudamas tęsė toliau:

— Matai, tėveli, rusai mus valdė, arba, kaip dabar sakoma, buvo pavergę ištisą šimtą metų. Kiek besistengė sugrumuliuoti, suviršKinti, nesuviršKino nei vieno. O pažiūrėkim, kas atsitiko atkeltiems čia kolonizacijos tik-

slais rusams. Nekalbu apie sentikius, kurie seniau čia buvo atsibastę bėgdami iš visų Rusijos kampų dėl tikybinių persekiojimų. Visi rusai sulietuvėjo, kai tik išnyko rimbas, kuris juos vertė rusais pasilikti.

Ne, rusai nebuvo tautai pavojingi ir šiandien dar mažiau pavojingi, kai mes tokiais milžiniškais šuoliais pažengėm pirmyn ir ekonomikos, ir kultūros, ir tautinio susipratimo žvilgsniu.

— Betgi ir vokiečiai nieko pikto mums nėra padarę,— prieštarauja Griaužiūnas.— Ir nepriklausomybę atgauti padėjo, ir gal vienintelė tauta, kuri visą laiką tarptautiniuose santykiuose rodė nuoširdų palankumą.

— Žinau, žinau,— patvirtino gydytojas.— Kai Didysis karas prasidėjo, aš buvau penkto kurso studentas. Man, kaip ir kitiems kolegoms, išdavė skubiai, be egzaminų, diplomus ir visus mus paskyrė jaunesniaisiais pulkų gydytojais. Visą laiką man teko dirbti pirmuose fronto baruose ir netoli Lodzės su visais pulko daliniais patekau belaisvėn. Kaipo nerusui leido man vėliau laisvai gyventi Vilniuje, kur ir išbuvau iki karo pabaigos.

— Kam visa tai sveikas pasakoji ir ką bendro tas turi su dabartine padėtimi? — šiurkščiai pasiklausė kunigas Raštutis.

— Palauk, palauk, dvasiškas tėveli. Savo metu suprasi,— sutramdė jį gydytojas.— Gal pakartosime? — lyg klausdamas kreipiasi jis į svečius.— Kad skystimėlis neišgaruotų...

Kunigas, susidėjęs rankas ant krūtinės, keistu žvilgsniu pasižiūrėjo į gydytoją, paskui į kitus.

— Ko pasišiaušei kaip ožys ant kopūstų? — pastebėjo Juodveikis pildamas jam stikliuką.

Raštutis nieko jam neatsakė, nors išgėrė stikliuką drauge su kitais.

Svečiai ir šeimininkas su didesniu uolumu ėmėsi dabar užkandžiauti, ir kurį laiką girdimas buvo tik peilių ir šakučių bildėjimas.

— Taigi tuo metu Vilniuje vokiečiai leido „Dešimtosios armijos Ceitungą",— ėmė vėl pasakoti Juodeikis.— To laikraščio komplektai, kaip esu girdėjęs, yra užsilikę mūsų valstybinėje bibliotekoje, ir mano žodžius tamistos galite kiekvienu momentu patikrinti.

— Tikime ir be patikrinimo,— prasižiojo Gruzdys.

— To laikraštpalaikio skiltyse tuo metu buvo karštai polemizuojama, kokiu būdu geriau kolonizuoti Lietuvą. Visų smulkmenų dabar nepamenu, tik bendra mintis buvo tokia, kad Kauną reikia padaryti dideliu vokišku miestu, centru, iš kurio į visas šalis spinduliuotų vokiečių kultūra...

— Prisimenu dabar ir aš,— vamptelėjo kunigas Raštutis.

— Taigi. Be to, reikia tris šimtus tūkstančių ūkininkų iškelti iš Lietuvos, o jų ūkiuose apgyvendinti vokiečius. Ginčinamasi buvo daugiausia klausimu, kur dėti iškeltuosius iš ūkių lietuvius. Vieni tvirtino, kad juos reikia apgyvendinti Vokietijos gilumoje, kur jie greitai suvokietės, nes lietuvių tauta nepasižymi atsparumu ir lengvai pasiduoda svetimai kultūrai. Rytų Prūsuose gyvenančiųjų lietuvių pavyzdys parodo, kad jie yra darbštūs, konservatyvūs, geri ūkininkai ir geri vaterlando patriotai. Kiti gi tvirtino, kad Vokietija jau yra labai tirštai apgyvenama, jai reikalinga erdvė, bet ne žmonės. Todėl lietuvius reikia iškelti į Rytus arba tekraustosi sau, kur patys susiras vietos, bet tik ne Vokietijoje.

— Pamenu, prisimenu dabar,— patvirtino kunigas Raštutis.— Ne tik rašė, bet jau ir vykdyti buvo pradėję.

— Taigi,— tęsia gydytojas.— Buvo pasiėmę sau dvarus ir numatę pasiimti geriausius ūkius. Ne vienas ūkininkas dėl tos ar kitos dažniausiai tyčia sugalvotos priežasties buvo pašalintas iš ūkio arba net iš šio pasaulio.

— Šiandien, taip sakant, to nebus ir negali būti,— įsikišo pašto viršininkas.— Esame nepriklausomi ir nepriklausomi pasiliksime. Taip, taip, nepriklausomi pasiliksime. Ir aš visai nesuprantu, kam tokius, taip sakant, niekus kalbėti, veltui burną aušinti,— protestuoja Gruzdys.— Tik save ir kitus gąsdini...

— Manai, ponas viršininke, kad vokiečiai, atėję čia kaipo nugalėtojai, nevykdytų panašių sumanymų? — palaiko gydytoją Griaužiūnas.— Klysti tamista. Trisdešimt septintais metais besigydydamas Berlyne susipažinau su nacionalsocialistų literatūra apie būsimosios „naujos Europos", kaip jie vadina, sutvarkymą. Ten Lietuvai paskir-

tas irgi tokis likimas. Tik senesnioji inteligentijos karta, kaipo rusų kultūros įtakoje išaugusi, laikoma griežtai kenksminga ir sunaikintina.

— Visi esame rusų vergijoje augę, vadinasi, taip sakant, ir jų kultūros paveikti,— sutinka su tuo ir pašto viršininkas.— Betgi mes, ne kurie kiti iškovojome sau laisvę ir sukūrėm nepriklausomą Lietuvą!

— Todėl ir esame nepageidaujami,— paaiškina Griaužiūnas.— Jiems pavojinga tik inteligentija. Ją išnaikinus, mano, su ūkininkais apsidirbs lengvai.

— Todėl ir manau, kad vokiečiai mums šimtą kartų pavojingesni negu rusai, netgi kada jie yra bolševikai,— tvirtina gydytojas.

— Neprarijo mūsų rusai, nepraris ir vokiečiai,— pasitiki Raštutis.— Pasprings!..

— Kas bus, ko nebus, bet lietuvis, taip sakant, nepražus,— pritaria kunigui Gruzdys.— Kai reikės, tai dar pakovosime. Taip, taip, pakovosime. Ne tokis jau velnias baisus, kaip jį piešia.

— Kovosi! Kaip gaidys su vanagu,— nusijuokė gydytojas.— Surinks mus visus vienon krūvon ir ištrems koncentracijos stovyklon, šiltine apnuodinton, ir ten visi kaip musės padvėsime.

— Nu, jau nukalbėjai! — pasipiktino kunigas.— Dvidešimtam amžiuje krikščioniškuose kraštuose tokie dalykai nesideda.

— Nesuprantu, kodėl dabartinieji Vokietijos vadovai dvidešimtam amžiuje neturėtų su mumis elgtis, kaip jie elgiasi su savais, režimui nepatikimais piliečiais? — nuduoda nusistebėjęs esąs gydytojas.— Nepraslinks mėnesis, kai tavo giminaičiai gaus urną su tavo pelenais, jei tik panorės dvylika markių sumokėti.

— Juokdarys esi, ponas gydytojau, bet ir juokai turi savo ribas,— dar labiau piktinasi kunigas.— Geriau gerk, niekų neplepėjęs.

Ir kunigas ima pilstyti visiems stikliukus.

— Ponas gydytojas čia nejuokauja, bet tikriausią tiesą sako,— patvirtina Griaužiūnas.— Apie tokius dalykus iš pačių vokiečių esu girdėjęs Berlyne.

Kunigas nustebusiom akim pažvelgė į Griaužiūną,

paskui į gydytoją, tylomis išgėrė savo stikliuką murmėdamas:

— Nenoriu tikėti...

— Todėl ir vargas, kad daugel kas mūsų nenori tikėti, jog iš vokiečių pusės mums tikresnis gresia pražūties pavojus. Lenkai sako: „Jak świat światem, nie będzie niemiec polakowi bratem"[1]. Aš manau, kad vokietis niekam, jokiai tautai, nebuvo ir nebus niekados broliu. Tą mes turim gerai įsidėmėti,— atsilošęs kėdėje ir laikydamas rankoje stikliuką kalba gydytojas su įsitikinimu.— Rusai — anarchiški individualistai, nepaklusnūs kiekvienai savo vyriausybei, netvarkingi, nepastovūs savo sumanymuose ir siekimuose net tuomet, kai valdžia yra jų rankose, nuolat juos keičia ir tokiu būdu žlugdo, kas jau buvo atlikta ar bent įpusėta. Jie minkštaširdžiai, ištižėliai, mažiau už mus kultūringi ir nepatvarūs...

Čia gydytojas pakėlė į šviesą stikliuką, pasižiūrėjo lyg norėdamas įsitikinti, kad tikrai jame tinkamas gėralas, ne vanduo, ir išmovė iki dugno.

— Gerą gi jų ypatybių litaniją mums paskaitei! — atsiliepė kunigas.

— Apibūdinau, kokie jie iš tikrųjų yra,— pastatė Juodveikis tuščią stiklelį ant stalo ir tęsė toliau: — Vokiečiai visai kas kita! Jie kultūringesni visais atvejais už mus, disciplinuoti gal kaip nei viena tauta pasauly, išskyrus anglus, geri organizatoriai, visados veikia iš anksto gerai apgalvotu ir rimtai apsvarstytu būdu, moka nuosaikiai ir darniai savo tikslų siekti nenukrypdami nei per plauką. Tuo jie mums pavojingi, žymiai pavojingesni negu rusai, net kada jie yra bolševikai. Nutarė mus sugrumuliuoti, ir nutarė jau seniai, ir sugrumuliuos, be didesnių sukrėtimų sugrumuliuos, švelniau, dargi mūsų draugais besidėdami...

— Tamista taip sprendi apie rusus pagal caristinės santvarkos laikus,— pastebėjo Griaužiūnas.— Senosios rusų kartos, kurią pažinojom ir su kuria buvome susigyvenę, jau nebėra — ji bolševikų seniai išnaikinta.

— Tave, ponas gydytojau, bolševikai pirmą suries

[1] Sena tiesa: vokietis niekada nebus lenkų brolis (*lenk.*).

ožio ragan kaip buržują, taip sakant,— piktai šaiposi Gruzdys.— Taip, taip, suries, nors tu juos mums propaguoji.

— Aš jų visai jums nepropaguoju, dargi visa širdimi neapkenčiu ir turiu daugiau negu tamista, ponas viršininke, pamato neapkęsti. Ir žinau, kad daug sunkumų visiems mums tektų išgyventi, vargo ir nelaimių patirti, bet visgi jie, net ilgėliau mūsų krašte pasilikę, mūsų tautos atsparumo nepalaužtų. Rusas, nors ir bolševikas, per kvailas, kad galėtų to pasiekti,— dėsto gydytojas.— Kuo jie būtų mums pavojingi? Savo luomų kovos skelbimu? Luomų seniai neturime, jie nuo lietuviško kamieno atskilo. Mūsų mieste gyvenančioji ir valdininkaujanti inteligentija nėra atskiras luomas, vis tai tų pačių ūkininkų sūnūs, kaimo atžala. Jų tėvai, broliai, seserys, giminės gyvena ir ūkininkauja kaime, savo sklypeliuose — kaip čia juos supjudysi, jei ne vieno gerbūvis pareina nuo pašalpos, kurią gauna iš mieste gyvenančio inteligento giminaičio. Paliesk vieną — šimtai kaime gyvenančių ūkininkų pasišiauš. Ne, ta savo priemone nepalauš mūsų vieningumo, tik labiau jį sucementuos.

— Kreips jie dėmesio į tuos tavo pasišiaušimus! — neabejoja pašto viršininkas.

— Lietuviškosios darbininkijos, atitrūkusios nuo kaimo, irgi neturime,— samprotauja toliau Juodveikis.— Tik miestelėnai lenkai ir žydai nėra surišti su kaimu. Jei šitie ir nukentėtų, mūsų tautai būtų tik sveikaton.

— Žydai nenukentėtų, būk dėl jų ramus,— palingavo galvą kunigas Raštutis.— Jie kiekvienai valdžiai moka prisitaikyti. Bet šventa bažnyčia, be mažiausios abejonės, nukentėtų. Negi šitie pragaro padugniai paliktų ją ramybėje? Paverstų Dievo namus, kaip Rusijoje, smuklėmis.

— Bijai, tėveli, bažnytėlės netekti? — mirkčiodamas Griaužiūnui akimi erzina kunigą gydytojas.— Netekęs bažnytėlės, ūkininkausi sau ramiai ir, tikiuosi, ūkininkausi geriau negu dabar kunigauji. Pats juk žinai, kad su savo pašaukimu esi prasilenkęs.

— Kaip tai esu prasilenkęs? — užsigavo kunigas.— Kokius niekus čia man zauniji, ir dar pašalinių žmonių akivaizdoje?..

— Nepyk, tėveli, kad tiesą sakau,— tramdo jį gydytojas besišypsodamas.— Manai tamista, kad jis vien kunigas, savo avelių išganymu besirūpinąs? — kreipiasi į Griaužiūną.— Apsiriksi tamista taip manydamas. Jis ūkininkas ir, turiu pasakyti, geras, pavyzdingas ūkininkas. Jam parapijiečių ūkiai daugiau rūpi negu jų sielos. Štai kokis mes kunigas!..

— Kas čia blogo, jei patarimais padedu žmonėms, kurie mažiau už mane ūkio reikaluose nusimano? — lyg pasiaiškindamas kalba kunigas Raštutis.— Manau, kad net vyskupas negalėtų man čia nieko prikišti.

— Ir aš tau nenoriu prikaišioti,— aiškinasi gydytojas.— Aš noriu išgirti tave ponui Griaužiūnui, nes giriu visur ir visados. Šioje srity tavo veikla žmonėms naudingesnė negu galvų mulkinimas dangaus grožybėmis.

— Neužgaudinėk manęs ir tikybos, kai esu svečias tavo namuose,— piktinasi kunigas, nors jo akyse Griaužiūnas pastebi savotišką pasitenkinimą.

— Ar įspėsi tamista, kokiais reikalais dažniausiai kreipiasi žmonės pas savo sielų ganytoją? — kreipiasi vėl gydytojas į Griaužiūną, lyg dėmesio nekreipdamas į Raštučio užsigavimą.— Nagi kokius javus kurioje dirvoj sėti, kokios tinkamesnės tiems javams trąšos, kurios veislės gyvulių geriau įsigyti. Dvasiškasis sielų ganytojas ne tik nešykšti niekuomet patarimų, bet dažnai nepatingi net asmeniškai pasižiūrėti sėklų, trąšų, gyvulių, kuriuos jo parapijiečiai mano įsigyti, net jei reikia keliolika kilometrų kelio padaryti. Nesigink, klebonėli,— kreipiasi į nerimastaujantį kunigą.— Aš viską žinau, kas dedasi klebonijoje, nuo manęs nieko nepaslėpsi.

— Aš ir nemanau slėptis. Ką darau, nesislepiu ir nesibijau, nes darau tik tą, kas žmonėms naudinga ir Dievui malonu,— atsikerta kunigas.

— Manau, kad kunigo ne mažesnė pareiga šviesti žmones ir rūpintis jų gerove, kaip ir doroviniu jų gyvenimu rūpintis,— rimtai pastebi Griaužiūnas.— Tik nesitikėjau, kad kunigas Raštutis tiek nusimano ūkio reikaluose.

— Ohoho! — nusikvatojo pašto viršininkas.— Jo ūkis, taip sakant, daugiau naudos jam duoda negu bažnyčia.

— Nepiktžodžiauk Dvasiai Šventai lygindamas Dievo namus su ūkiu,— piktai sušnairavo kunigas.

— Kieno, taip sakant, geriausi javai? Kunigo,— nekreipia dėmesio Gruzdys į kunigo pastabą.— Kieno gražiausi gyvuliai? Kunigo. Kieno geriausi arkliai visoje apylinkėje? Kunigo. Taip, taip, kunigo. Gero dvaro ūkvedys, taip sakant, galėtų pas mūsų gerbiamą kleboną pasimokyti. Taip, taip, daug ko pasimokyti...

— Nuvažiuoja dvasiškasis tėvelis pas ligonį išpažinties klausyti, aprūpinti, kaip sakoma, žmogų paskutinėn kelionėn,— pertraukė Gruzdžio išvedžiojimus gydytojas.— Nežinau, kaip jis ten ramina ligonį, įtikinėja Dievo valiai pasiduoti, gal ir labai gražiai, jaudinančiai...

— Kai ateis tavo valanda, manau, užmirši savo bedievystę ir šauksies kunigo,— pertraukia jam kalbą kunigas.— Tada pats sužinosi.

— Aš šauksiuos, ar ne, ateitis parodys, anksti apie tai kalbėti, nes mirti dar nesirengiu, „neturiu akvatos", kaip čia žmonės sako,— atsikerta Juodveikis.— Bet prisipažink, tėveli, kad nespėji kamžą nusivilkti, kai jau susirūpini žmonių žemiškais dalykais. Juk, dvasiškasis tėveli, nei vieno karto nepargrįžti nuo ligonio neapėjęs viso kaimo laukų, neapžiūrėjęs pasėlių, javų, nepagyręs vienų savo avelių, nepapeikęs kitų dėl nerangumo,— kreipiasi vėl į kunigą.

— Būna taip, būna ir kitaip,— aiškinasi Raštutis.— Kai žmonės prašo, neatsisakau.

— Anksčiau žmonės čia supratimo neturėjo apie dobilus ir kitus pašarinius pasėlius,— pasakoja gydytojas Griaužiūnui.— O pievų čia maža, ir tos menkai želia. Kamavosi vargšeliai su gyvuliais. Dabar laimina žmonės savo ganytojėlį, kad juos pamokino pašarinius augalus sėti ir jiems panaudoti kiekvieną geresnį pūdymo sklypelį.

— Tik begirdamas per daug neprimeluok, nes ponas Griaužiūnas čioniškės kilmės ir gerai žino, kaip žmonės seniau čia gyveno,— perspėjo jį kunigas.

— Aš ir giriu, ir peikiu visados akysna vien tiesą sakydamas, todėl nebijau, kad mane kas meluojant pagaus,— atsikerta gydytojas.— Tik vis dėlto perspėju, klebonėli, kad anksčiau ar vėliau įskųs tave mūsų žval-

gybai tautininkiškasis agronomas, kuris nežinia kuriam galui čia sėdi, algą ima ir nieko nedirba.

— Ką jis kaltas, kad jo žmonės neklauso, nors ir baru juos už tai,— pateisina jį kunigas.— Tavęs neklauso, agronomo neklauso, manęs dar klauso. Ar tai negerai?

— Kas sako, kad negerai? — užginčijo Juodveikis.— Kad būtau kiek daugiau išgėręs, išbučiuotau tave iš visos širdies už tokį veikimą. Neįsivaizduosi tamista, kiek aš ir kiti mūsų miestelio veikėjai, kaip šis štai su plačiu pasauliu ryšininkas,— parodė pašto viršininką,— vaistininkas, agronomas, nuovados viršininkas įkalbinėjom žmones steigti savo kooperatyvinę krautuvę, pieninės įsteigimu pasirūpinti — kaip žirnius į sieną bėrėme,— pasakoja toliau gydytojas Griaužiūnui.— Kalbi su jais, rodos, tave supranta ir pritaria, o nusigręžęs, žiūrėk, tik šaiposi. Matai, sako, dykaduonių ponų prasimanymas! Nori, kad liautumės arę, sėję ir žydais taptume. Kalbėk tu man žmogus su jais, kad nori! O kai šis tėvelis, mano įkalbamas, su mumis susidėjo, žiūrėk tu man, kokį kooperatyvą dabar turime! Ne krautuvė, bet tikras universalinis magazinas! Visi ūkininkai — aktyvūs nariai, ir žydai iš pavydo šėlsta...

— Užmiršai, taip sakant, pieninę ir plytnyčią,— įterpia savo pastabą pašto viršininkas.— Taip, taip, plytnyčią. Taip sakant, propaguojam mūrinę statybą ūkiuose.

— Ir sekasi? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Kaip nesiseks, jei dvasiškas tėvelis parems mus savo žodžiu,— mano Juodveikis.

— Kodėl gero sumanymo neturiu paremti? — pažada kunigas Raštutis.— Gaila tik, kad klebonija anksčiau užbaigė savo ūkinių trobesių statybą.

— Taigi dabar prisipažink, tėveli, kad esi prasilenkęs su savo pašaukimu,— juokauja gydytojas.— Tau juk žymiai blogiau sekasi Dievo karalystės dirvonai plėšti negu šio pasaulio ūkį tobulinti, ir savo, ir svetimus.

— Tfu, kad tave kur paibelis! — sušuko net pašokęs kunigas.— Nusimanyk tu man, žmogau, kada jis tave giria, kada iš tavęs šaiposi. Na, bet mums jau namo metas,— kreipiasi jis į Griaužiūną pasižiūrėjęs į laikrodėlį.

— Palauk, tėveli, neskubėk, dar tik vaikų metas,—

protestuoja Juodveikis.— Elžbutė dar turi mums patiekti kavos. O kad nebūtų nuobodu laukti, išgersime šį kartą, vyručiai, už kunigo ūkininko sveikatą — mūsų mielo, nors dažnai pykstančio klebonėlio, kad dar ilgai su mumis bendradarbiautų ir vyskupas neišvytų jį ūkiškos savo veiklos apgailestauti.

Gydytojas patsai pripila svečiams stikliukus.

— Gerai, išgersime dar po vieną,— sutinka kunigas Raštutis.— Bet jau paskutinį, už mūsų tėvynę, kad visi pavojai praeitų šalimi.

— Valio! Valio! — sušuko Gruzdys atsistojęs su taurele rankoje.— Už tėvynę ir mūsų tautos vadą!

— Aš geriu tik už kunigo ūkininko sveikatą, ir daugiau nieko,— užsispyrė Juodveikis.— Iki dugno...

— Kad išgėrėm, reikia, taip sakant, ir užkąsti,— pasitraukia užkandžius pašto viršininkas.

Jį pasekė ir kiti.

— Tamista, ponas direktoriau, ilgai manai pas mus viešnagėti? — užkandžiaudamas klausia gydytojas Griaužiūną.

— Ryt ketinu Kaunan važiuoti.

— Važiuojam su manim Alytun,— kalbina Juodveikis.— Turiu aplankyti gimnaziją, kurios gydytojas esu. Iš ten autobusai vyksta Kaunan kas dvi valandi.

— Kokiu reikalu turi ponas Griaužiūnas ten važiuoti? — protestuoja kunigas.— Geriau tepaviešnagėja pas mane dar keletą dienelių.

— Tamista, ponas Griaužiūnai, susipažinai čia su kunigu ūkininku, ekonomistu. Ten tamistą supažindinsiu su kitu kunigo tipu — su idealistu, jei taip galima išsireikšti, su ne šio pasaulio žmogumi. Irgi įdomi asmenybė,— įkalbinėja gydytojas.— Ir mokytojus pamatysi, pasiklausysi jų kalbų, nuomonių... Juk naudinga aukštam centro pareigūnui susipažinti su tuo, kaip dirba, ką galvoja, ką kalba mūsų užkampių žmonės...

XIV

Kai Griaužiūnas su kunigu, abu gerai nusiteikusiu, grįžo klebonijon, jam jau buvo paruoštas patalas kunigo svetainėje.

— O, kaip velu! — sušuko kunigas, pasižiūrėjęs į savo kišeninį laikrodėlį.— Retai man tenka tokiu vėlu metu eiti gulių.

— Kaip vėlu? — nusistebėjo Griaužiūnas, irgi pasižiūrėjęs į laikroduką.— Juk vos tik baigėsi dešimta valanda.

— Jums, didmiesčio gyventojams, dešimta valanda gal ir ne vėlyvas laikas, o mes paprastai devintą jau gulime lovoje pirmą miegą sapnuodami.

— O keliatės kada? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Kaip pasitaiko. Kada penktą, kada ir ketvirtą.

— Ko taip anksti keltis, nesuprantu,— krūptelėjo pečiais Griaužiūnas.— Ką gi jūs darote per visą dieną, taip anksti atsikėlę? Nuobodžiaujate.

— Vai, broluk, darbo ir kaime pakankamai, kad tik dienos uztektų. Kol poterius sukalbi, mišeles atlaikai, bobų išpažinties paklausai, žiūrėk — septinta jau ir pasibaigė. O jei dar yra egzekvijos, tai ir devintą nebaigsi. Nespėji papusryčiauti, kai tavęs jau laukia žmonės su įvairiausiais reikalais — vienas patarimo pasiklausti, kitas pasiskųsti savo vargais, tai vėl kad išspręstau ginčių tarp kaimynų, ir maža dar kuriais reikalais kreipiasi pas mane žmonės. O čia jau reikia eiti ūkio prižiūrėti, pamatyti, kaip darbininkai dirba, ar gyvuliai pašerti, pagirdyti,— atsistojęs priešais aiškina kunigas.— Ūkio neprižiūrėsi ir juodos duonos neturėsi,— sako žmonės. O man visgi kai kada pasinori ir baltos... Taip diena ir praslenka, nepamatai, kaip laikas bėga.

Užsukęs kišeninį laikroduką, Raštutis staiga nutraukė pasakojimą ir išsiskubino iš kambario. Griaužiūnas atsistojęs užėjo į kunigo miegamąjį ir ėmė žiūrinėti spintoje negausų kunigo knygų rinkinį. Šalia grynai dvasinio turinio knygų buvo keliolika storesnių ir plonesnių brošiūrų ūkio ir gyvulininkystės klausimais.

— Sakiau gi tau, kad ne svetainėje, bet miegamajam

paklotai,— bara kažką dar duryse kunigas.— Argi nesakiau išeidamas?

— Kad, tėveli, ten nėra kanapos. Kurgi aš turėjau kloti, negi ant grindų? — aiškinasi kunigą sekdama tarnaitė, sutaršytais plaukais, suveltu veidu, pusiau snaudžianti, matyti, iš pirmo miego pažadinta, vos šiaip taip apsitaisiusi.

— Nėra kanapos? — erzinasi kunigas.— Argi negalėjote iš svetainės nunešti? Tingu vis... Imk už galo ir stumk!..

Atidaręs abi durų puses, ima su tarnaite stumti sunkią otomanę iš svetainės miegamajin.

— Gal turi ką įdomaus? — klausia Griaužiūnas tarnaitei iš kambario išėjus.— Pripratau prieš užmingant truputį pasiskaityti.

— Neturiu, brol, nieko tau įdomaus,— priėjo kunigas prie knygų spintos.— Štai „Teologia Moralis", štai „Teologia Dogmatika", štai „Kazania Niedzielne przez ks. Jana Kurczewskiego" ir panašios. Manau, tau jos netinka. Gal ūkio klausimais? Irgi nepatinka? — pasižvelgė į Griaužiūną.

— Apysakų, istorinių knygų neturi?

— Nėra, brolau,— pareiškia kunigas.— Negi aš turiu laiko panašias knygas skaityti? Tiesa, yra senų žurnalų,— prisiminė,—„Naujoji Romuva", „Židinys"... Bet ką tu čia man skaitysi, eisiva geriau gult, apie šį, apie tą paplepėsiva.

Nusivilkęs sutaną, pakabino ant kablio ir atsisėdęs ant lovos ėmė nusiaudinėti batus.

— Kaip tau patinka mūsų gydytojas? — klausia vėl kurį jau kartą Griaužiūną matažgodamas basom kojom.

— Nieko sau. Tik jau labai pesimistiškai žiūri į mūsų ateitį. Man tai nepatinka. Bet pavaišino gerai. Matyti, kad pasiturįs žmogus.

— Be abejonės. Vėl — gi viengungis, daug vienam žmogui reikia? Tai kodėl retkarčiais nepavaišinti kitų, kai proga pasitaiko?

— Nevedęs?

— Vieni sako, kad našlys, žmoną jam bolševikai sušaudę, kiti kalba, kad gyva, kažkur Rusijoj su kitu gyvena.

Kas jį ten žino. Nieko apie savo praeitį, apie šeimą nekalba, o klausinėti, kada patsai nesako, nepatogu ir nemandagu būtų. Bet geras žmogus, protingas, nepaprastai protingas, ir aš jį labai mėgstu, nors ir aršusis bedievis.

— Negi bedievybę žmonėms skelbia? — nusijuokė Griaužiūnas laikydamas rankoje batą.

— Ne, tuo nusiskųsti negaliu,— paneigia Raštutis įsistodamas į šliures.— Gal kai kada kažką netinkamo ir pasako, bet apie tai man neteko dar išgirsti. Na, kol nusirengsi, aš dar truputį papoteriausiu,— susigriebė kunigas ir paėmęs brevijorų išsinešė svetainėn.

Griaužiūnas neskubėdamas nusirengė ir atsigulė lovon.

Praėjo geras pusvalandis, o kunigas vis dar poteriavo. Jau Griaužiūnas pradėjo snausti, kai užgesinęs svetainėje šviesą Raštutis sugrįžo miegamajin.

— Ar jau miegi? — klausia jis nusirengdamas.

— Ne, dar nemiegu,— atsiliepė Griaužiūnas.— Ir ilgai gi poteriavai!

— Gerai jums, pasauliečiams — nusirengei, persižegnojai ir gulk sau sveikas lovon. O mums kiek dar tenka budėti, kol su brevijoru persiskiri. Kiek laiko tas brevijoras mums atima ir kaip sunku su juo, kai žmogus esi pavargęs!

— Nepoteriauk, kai pavargęs,— pataria Griaužiūnas.— Negi jau taip svarbu? Dievas geras, matys, kad pavargęs, atleis.

— Šiandien brevijorų apleisi, rytoj ir mišių nepanorėsi laikyti. Kunigo gyvenimas, brolau, labai sunkus ir nuobodus,— nusiskundžia Raštutis, atsisėdęs ant krašto lovos.— Kad ne ūkis, galima būtų pamišti. Bet ką bedarysi — davei Dievui pažadus ir laikykis.

— Gyvenimas kiekvienam nėra lengvas,— ramina jį Griaužiūnas.— Su gyvenimu grumtis — tai ne pražydusia pieva vaikščioti! Dažniau tenka erškėčiais klotu takeliu žingsniuoti.

— Taip, suprantu. Kiekvienam Dievas paskyrė tam tikrą kiekį vargo išvargti. Kitaip nežinotume, nei kas toji laimė yra, ir džiaugsmo nepažintume. Taip aš manau. Bet ir malonumų žmonėms Visagalis nepašykštėjo. Kai žmogus

turi šeimą turi žmoną, vaikus, žino, kam gyvena, yra kas varge paguodžia, kas ligoje tau susirgus prižiūri, kam tu esi brangus. O kunigas, et...— pamoja ranka Raštutis ir atsigula lovon.— Kunigas visuomet vienas tarp šaltų sienų, tuščių kampų. Tik kiekvieną tavo žingsnį, kiekvieną tavo žodį visi seka. Bijokis kiekvieno, jei nori išvengti nemalonumų su savo vyresnybe,— skundžiasi toliau užsiklodamas.— Bet vis tiek neišvengsi.

— To gero kiekvienam pareigūnui pakankamai tenka ragauti,— atsiliepia Griaužiūnas.— Man visgi atrodo, kad kunigai labiau nepriklausomi, savistovūs negu valdininkai ir kiti tarnautojai.

— Nekalbėk tu man to, žmogau! — karštai paneigė Raštutis.— Valdininkas ar kitas kuris tarnautojas atliko sąžiningai savo darbą, ir ramus. Niekas nesidomi, ką jis laisvu laiku veikia, kaip gyvena, kuo užsiima, niekas iš jo nereikalauja, kas jo pareigosna neįeina...

— Ir kiek dar reikalauja!..

— Bet dirba, kas jam pačiam malonu. O iš kunigo ko tik nereikalauja ir jo vyresnybė, ir žmonės? — sušuko net lovoje atsisėdęs.— Kiek man kraujo sugadino, kiek nemalonumų man teko pakelti dėl to prakeikto dvasinės vyresnybės kišimosi į politiką, į partines rietenas, ir įsivaizduoti sau negali!.. Dėl jos nei su vienu savo vikaru ilgėliau sugyventi nesugebu.

— Nesuprantu, kokiu būdu tau vyresnybės politika kliudo sugyventi su vikarais? — stebisi Griaužiūnas.

— Atvažiuoja jaunas kunigėlis, tik išperėtas, gyvenimo nei žmonių nepažįstąs, bet gerai seminarijoj pripumpuotas, kaip ir mes buvome savo metu pripumpuoti, ir ima varyti vadinamąją krikščionišką akciją, organizuoti visokius angelaičius, nesantaiką sėti...

— Kas čia blogo, kad organizuoja? — prieštarauja Griaužiūnas.— Tautininkai traukia jaunimą į savas organizacijas, socialistai — į savas, ir krikščionys demokratai — į savas. Visi kovoja dėl savo įsitikinimų,— aiškina jisai.— Ir gerai, kad kovoja! Gyvenimas be kovos juk virstų dvokiančia bala. Taip bent kalba nusimanantieji žmonės.

— Taip tai taip, ir aš tą suprantu, brolau, bet teda-

rytų, tekovotų sau pasauliečiai, ne kunigai,— ginasi Raštutis.— Kunigui visi žmonės turi būti lygūs, jis neprivalo jų skirstyti į avinėlius ir ožius. Elgiasi kuris blogai, pabark, jei iš piktos valios, pamokyk, jei iš kvailumo ar nesusipratimo. Kunigas yra savo parapijiečių tėvas ir turi elgtis su jais kaip mylintis tėvas... Štai ką aš manau!..

— O kaipgi su bedieviais kovosi? Juk jie nenori kunigo klausyti? — tyčia erzina jį Griaužiūnas.

— Gero kunigo paklauso ir bedievis, jei ne kaipo kunigo, tai kaipo protingo padoro žmogaus. Patsai irgi, manau, bedievis esi,— pasiteiravo.— Išpažinties neini. O juk susikalbam...

— Nepamenu, kada buvau,— prisipažįsta Griaužiūnas.— Bet ar bedievis esu, nežinau. Jūsų akimi žiūrint, greičiau esu eretikas. Na o patsai argi tiki visu bažnyčios mokslu?

— Tikiu, kaip mane motina tikėti išmokė.

— Keista iš kunigo lūpų tokį prisipažinimą išgirsti,— nusišypsojo Griaužiūnas.— Negi seminarija tau nieko nedavė, kad vien motinos mokslu pasikliauji? Pameni, ką su manim kalbėjai, kai susipažinom pas kunigą Šoblickį?

— E, jaunas buvau, kvailas buvau, maža ką galėjau kalbėti. Seminarija man davė žinių apie apeigas, apie jų reikšmę, supažindino su krikščioniškosios moralės ir dogmų pamatais, bet visa tai juk dar ne tikėjimas. O tikėjimą, brolau, gavau iš motinos. Kaip gavau vaiku, taip ir tikiu. Iš jos, kai dabar suprantu, ir krikščionišką dvasią paveldėjau. Gal tai visa mano nelaimė,— tylesniu balsu prisipažino.

— Nesuprantu, ką nori tuo pasakyti? — paklausė Griaužiūnas.

Kunigas Raštutis, pasirėmęs alkūne ant priegalvio, ėmė pasakoti apie savo pergyvenimus, nemalonumus, susirėmimus su vyresnybe... Ilgai pasakojo. Griaužiūnas klausėsi, kai kada įterpdavo vieną kitą žodį, vis rečiau, nes miegas vis labiau ėmė jį marinti, akys lipo. Pagaliau beklausydamas pradėjo snausti. Kunigo balsas kažkaip tolo, tolo, kol pagaliau jį visai miegas apmarino.

— Tamista klausai? — išgirdo jis kunigo balsą ir atsipeikėjo.

— Klausau, klausau,— atsiliepė visai prasiblaivęs.

— Taigi aš ir sakau vyskupui,— girdi Griaužiūnas: — negaliu, ganytojau, skirstyti savo parapijiečių į gerus ir blogus, visais turiu lygiai rūpintis, už visus lygiai turėsiu Dievui atsakyti. Bet, manai, vyskupas atkreipė dėmesio į mano žodžius? Mažiausio! Tik išpravardžiavo mane apsileidėliu, užsnūdėliu, bedievybės ir bolševizmo pataikautoju. Net prigrasė pašalinti iš parapijos kaipo blogą pavestų mano globai avelių ganytoją.

Supykau ir norėjau vyskupui atsakyti, kad tas blogas ganytojas, kuris užmiršta mūsų Viešpaties Kristaus žodžius. Jis juk mokino, kad dėl vienos paklydusios avelės geras ganytojas palieka tyruose devynias dešimtis devynias ir eina tos vienos paklydusios ieškoti. Bet neišdrįsau ir susilaikiau, pamanęs, kad gali dar mane suspenduoti iš kunigo pareigų. Taigi nutylėjau, pabučiavau žiedan ir nuėjau tiesiog bažnyčion. Ten pasimeldžiau ir sudėjau savo skriaudas po mano Išganytojo kojų...

Ir įsivaizduok sau tamista, kas mane vyskupui įskundė? Nagi mano vikaras!

— Iš ko spėji, kad vikaras? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Pašto viršininkas papasakojo. Kai nenorėjau tikėti, jis vieną tokį vikaro laišką sulaikė ir davė man pasiskaityti. Ko tik ten nebuvo prirašyta, pripasakota! Kad esu ir neveiklus, ir sumaterialėjęs, vien šio pasaulio gėrybėmis besirūpinąs, visai apleidęs apostolavimą, ir kad visa mano parapija bolševizmo ir bedievybės apkrėsta.

Ir įsivaizdavo sau tokius niekus — mano parapija bolševizmo ir bedievybės apkrėsta, kai čia aš kiekvieną žmogų pažįstu kaip savo širdį!

— Ką gi pasakei vikarui, jo laišką paskaitęs?

— Išplūdau kaip reikia! Pasakiau, tesusideda savo daiktus ir kraustosi kur kitur savo konfratrus įdavinėti. Mano parapijoj bedievių ir bolševikų nėra ir būti jų negali.

— Žinai, ką aš tau pasakysiu? — pastebėjo Griaužiūnas.— Tu labai klysti taip manydamas...

Ir ėmė jam pasakoti savo įspūdžius, kuriuos patyrė, savo pasikalbėjimus su žmonėmis, su jaunaisiais darbininkais, daug ką net perdėdamas.

Kunigas klausydamas ėmė nerimauti ir nerimavo vis labiau. Pagaliau atsisėdo lovoje, užsimovė ant basų kojų šliures. Atsistojęs priėjo į langą, pasižiūrėjo ir ėmė autis batais.

— Kam auniesi? — pasiklausė Griaužiūnas.— Ar manai jau kelti. Dargi anksti, dvylikta dar nemušė.

— Peccavi contra Deum et proximum meum[1], — sudavė kumščiu sau krūtinėn kunigas.— Piktos miglos, matyt, bus apgaubusios mano sielą — pats kaltas būdamas, nuskriaudžiau artimą savo. Vikaras dar nemiega. Turiu eiti ir atsiprašyti.

— Kur dabar eisi nakčia,— subarė jį Griaužiūnas.— Suspėsi ir rytoj, jei jau randi, kad turi atsiprašyti.

— Viešpats Kristus mokino neatidėlioti savo nusikaltimų atgailėti, nes nežinom nei dienos, nei valandos, kada mus pašauks,— atsakė jam kunigas.

Apsivilko ir išėjo.

— Štai keistuolis,— sumurmėjo Griaužiūnas ir užsiklojo su antklode galvą. Kai kunigas Raštutis sugrįžo, jis jau saldžiai miegojo...

XV

Kunigas jau buvo grįžęs iš bažnyčios, kai Griaužiūnas atsikėlė. Kol jis prausėsi, vilkosi, kunigas kalbėjosi su žmonėmis nesėsdamas pusryčiauti — matyti, laukė Griaužiūno.

Beapsitaisydamas Griaužiūnas girdėjo, kaip kunigas bara du broliu, atėjusiu pas jį su kažkokiu prašymu.

Griaužiūnas apsirengęs išėjo į kiemą. Oras buvo labai ūkanotas. Tirštos miglos gaubė aplinkui visa taip, jog už kelių žingsnių nieko nebuvo matyti.

Kai sugrįžo į kambarį, rado ten kunigą ir vikarą. Abu sėdėjo už stalo, užkandžiavo ir ramiai kalbėjosi.

— Vakarykščio susitaikymo vaisius,— pagalvojo Griaužiūnas kunigo Raštučio su vikaru supažindinamas.

Jaunas kunigėlis, matyti, žinojo staigaus klebono pasikeitimo priežastį, buvo Griaužiūnui dėkingas, apsiėjimu

[1] Nusidėjau Dievui ir savo artimui (*lot.*).

ir žvilgsniu rodė jam didžiausio palankumo, gal net laikė savu žmogumi.

Griaužiūnas striūbčiodamas arbatą prisiminė, kad pažadėjo gydytojui Juodveikiui važiuoti su juo pas kunigą Bolį, ir ėmė apgailestauti.

— Važiuoti teks arkliais. Bijau, kad mus kiaurai perlis,— nerimastauja Griaužiūnas.— Kas per žmogus tasai kunigas Bolys, kurį gydytojas tiek išgyrė?

— Kad sutikai važiuoti, pabūsi ir pats pamatysi,— trumpai atrėžė kunigas Raštutis.— Kam dar tau pasakosim.

Papusryčiavus vikaras pasisakė einąs bažnyčion išpažinties klausyti, o Griaužiūną kunigas Raštutis nusivedė savo ūkį parodyti.

Apėjo svirną, kluonus, daržines, tvartus, džiovyklas, vištides. Viskas buvo naujai pastatyta, naujai įrengta.

— Tai vis mano pastatyta, mano triūsu sukurta,— didžiuojasi klebonas.— Kai mane čia atkėlė, radau ne kleboniją, bet griūvantį laužą, o visų šitų ūkio pastatų, be sutrūnijusių tvartų, visai nebuvo.

Arklidėse kunigas apžiūrėjo ėdžias, apėjo visus arklius — jų buvo ketvertas, kaip bitinų — kiekvieną paglostė, paplojo per kaklą...

— Ar ne mano buvo tiesa, kai sakiau, kad labiau esi ūkininkas negu kunigas,— išgirdo jiedu gydytojo Juodveikio balsą.— Ne bažnyčią nuvedė svečiui parodyti, bet ūkiu pasigirti.

— Kuo galiu, tuo ir giriuosi,— ne visai patenkintas gydytojo pastaba atsiliepė kunigas Raštutis.

Jam buvo nemalonu, kad gydytojas akivaizdoje berno samdininko, kuris buvo čia pat arklidėje, pavadino jį ūkininku, ne kunigu.

— Ar neužmiršai tamista, kad esi vakar pasižadėjęs su manim važiuoti Alovėn? — kreipiasi Juodveikis į Griaužiūną pasisveikindamas.— Vežimas ir arkliai jau laukia prie vartų.

— Bijau, kad ims lyti,— svyruoja Griaužiūnas.— Kiaurai sudrengs mus pakeliuje.

— Aš turiu gerą apsiaustą, o tamistai, manau, kunigas paskolins savo milinę, su kuria rudenį, drangos metu, važinėja pas ligonius. Rytoj Rameika parveš jam atgalio.

Ar paskolinsi, klebonas? — kreipiasi jis į kunigą.

— Paskolinsiu, kodėl ne?

— Na, tai eisime, jei jau visa spėjote apeiti, apžiūrėti,— ragina Juodveikis.

Pas klebonijos vartus jau stovėjo prikrautas vežimas, pakinkytas dvejeta gerų arklių.

— Ką čia tamista veži su savim? — sustojęs ties vežimu, pasiteiravo Griaužiūnas.

— Kroviniai ne mano, bet štai pono Rameikos,— rodo gydytojas į senyvą vyrą, stovintį kitoje vežimo pusėje su vadelėm rankose.

Griaužiūnas per vežimą ištiesė ūkininkui ranką, kurią tas stipriai paspaudė.

— Vaikai mokinasi Alytuje, gimnazijoje. Tai kas dvi savaiti vežioju jiem maisto,— paaiškino jisai.

— Vadinasi, iš namų maistu aprūpinate,— kopdamas vežiman, kalba Griaužiūnas.

— Ne tik maistu, bet štai ir kuro vežu,— parodė Rameika rimbakočio galu į vežimo pusturgaly sukrautą malkos rietelę.

Atsisėdę ir atsisveikinę su palydėjusiu juos iki vartų klebonu, pasileido risčiomis per miestelį.

— Ar teks jį man dar kartą pamatyti? — pagalvojo Griaužiūnas, ir sunkus liūdesio jausmas suspaudė jam širdį — pagailo vietų, kur buvo praleidęs geriausias savo gyvenimo dienas. Tokis artimas, tokis mielas pasirodė dabar jam šis miestelis, jog net verkti norėjosi, kad su juo skiriasi.

— Kas tamistos mokinasi gimnazijoje? — paklausė vežėją Griaužiūnas, norėdamas išsklaidyti nejaukią savo nuotaiką ir nukreipti kita linkme mintis.

— Sūnus ir duktė,— atsiliepė Rameika.

— Sūnų, manau, kuniguosna nori leisti?

— Kas jį žino, kuo jis panorės būti,— pareiškia Rameika.— Kai surimtės, patsai pasirinks sau kelią. Bet tik būtų doras žmogus ir netektų jam sunkiai gyventi, kaip kad mes gyvenam.

— Gerai, kad dabar tėvai neverčia sūnų seminarijon stoti,— pagiria Griaužiūnas.— Neįkalbinėja, kaip kad mus įkalbinėdavo.

— Ką jau čia žmogus įkalbinėsi, kad šiandien jau ir kunigai ne tie...— pamojo rimbu Rameika.

— Štai kaip tamista galvoji,— nusistebėjo Griaužiūnas.

— Kas gi pasikeitė, jei kunigai jau ne tie?..

Gydytojas Juodveikis rūkė cigaretę ir šypsojosi klausydamas jų pasikalbėjimo.

— Nežinau, kas pasikeitė, bet kažkodėl ne tie, kaip buvo, ir pagarba jiems nuo žmonių jau ne ta,— samprotauja vežėjas.— Oho, anksčiau, būdavo, kunigas! Kaip Dievą jį gerbė žmonės!..

— Ką gi jiems prikišat, kad mažiau gerbiate? — vis teiraujasi Griaužiūnas.

— Ką čia prikaišiosi žmogus! Tik junti, kad tie ir ne tie. O kodėl taip junti, vienas Dievas žino. Gal tokie jau atėjo laikai...

Miglos ėmė retėti ir dangus giedrėti. Debesys blaivėjo, vienoje kitoje vietoje pasirodė mėlyno dangaus protarpiai, vieną kitą kartą švystelėjo saulė, atsispindėdama šlapiuose prie kelio beržų lapuose.

— Miglos iškrito, turėsime gražią dieną,— paaiškino vežikas, gal tyčiomis, o gal ir netyčiomis nukreipdamas kalbą.

— Bobų vasara prasideda,— pastebėjo gydytojas.— Likimas, matyti, šiandien mums palankus, turėsime malonią kelionę. Begaliniai mėgstu arklius, ir dar tokiais keliukais važiuoti. Pamatysi, kaip gražu ir malonu. Būsi tamista patenkintas, kad paklausei manęs.

— Tik man vis kažkaip keista, kad važiuoju be jokio reikalo pas žmogų, kurio visai nepažįstu ir kuris manęs nepažįsta.

— Nespręsk tamista miestelėno mastu,— nusijuokė gydytojas.— Provincijoje kiekvienas naujas žmogus — geidžiamiausias svečias. Negali tamista įsivaizduoti, kaip čia visi nuobodžiaujame.

— Tamista, ponas gydytojau, manau, ne per daugiausia nuobodžiauji.

— Aš taip, darbo turiu — gydau žmones, stebiu juos, renku burtus, pasakas, patarles, priežodžius ir kitokią tautosaką, knygas skaitau, bet visgi negaliu pasigirti,

kad niekuomet nenuobodžiauju. O kas kitiems lieka daryti, kad nuo nuobodžiavimo apsigintų? Gerti, kortuoti ir kits kitą apkalbinėti — daugiau nieko.

— Ir kiti galėtų skaityti, lavintis, kuo nors domėtis, pasakysim, kad ir tautosaka.

— O ką turi skaityti? — klausiu jus. Mes, senesnė karta, mokam nors rusų, lenkų kalbas, o jaunieji dažniausiai, be lietuvių, jokios kitos kalbos nėra pramokę. O kurgi tos lietuviškos knygos, iš kurių galėtų tokis jaunikaitis šio to pramokti, pasilavinti? Vaikams pasakų pasiskaityti, ir tų nėra.

— O kurios knygos yra, tų niekas neskaito,— pastebi susiraukęs Griaužiūnas.

— Taip, neskaito, nes skaityti reikia pamėgti nuo mažų dienų, reikia vaiku dar pamilti knygą,— tęsia gydytojas.— Miestely, kurian važiuojam, yra pilna gimnazija, ir joje aš kažkodėl esu etatinis gydytojas. Tenka turėti reikalų, arčiau susieiti su mokytojais ir mokiniais. Negali tamista įsivaizduoti, kokius klaikius gaunu įspūdžius! Ir kuriam galui pristeigė tiek gimnazijų?..

— Kas čia negero? — klausia Griaužiūnas.— Juk skubiai turime kelti krašto kultūrinį lygį. Juo daugiau inteligentų, juo žymesnės pasieksim pažangos.

— Manai tamista, kad gimnazijos inteligentus gamina? — neigia Juodveikis.— Klysti tamista. Jos gamina labai mažo išsilavinimo, be jokios inteligencijos blogus valdininkus, kurie vėliau tik apsunkina mūsų kraštą.

— Jau čia tamista labai perdedi,— piktinasi Griaužiūnas.— Nereikia tiek skeptiškai žiūrėti ir visko, ką darome, neigti. Rodosi man, turime teisę manyti, kad esame inteligentai. O kas mus jais padarė, jei ne mokslas? Esu juk kaimiečio sūnus, kaip ir mūsų jaunoji karta.

— Aš irgi, ir to niekados nesigėdinau ir nesigėdinu,— pastebėjo gydytojas.

— Taigi. Jei nebūtume lankę gimnazijų, universitetų, būtume šiandien tokie pat kaip šis vyras, kuris mus paveža. O be mūsų, be mūsų, kaip inteligentų, pastangų vargu ar būtų atgimusi nepriklausoma Lietuva.

— Bet inteligentais mes tapom ne todėl, kad mokėmės gimnazijose, universitetuose...

— O kokiu gi būdu kitaip? — klausia Griaužiūnas. Gydytojas savo nusistatymu tiek jį suerzino, jog net ėmė gailėtis, kam sutiko su juo važiuoti.

Gydytojas numetė šalin cigaretės nuorūką ir išsiėmė portsigarą:

— Aš tamistai paaiškinsiu, ponas Griaužiūnai,— pastebėjęs jo susierzinimą susirūpino Juodveikis.— Matau, tamista imi užsigauti dėl mano griežto manymo.

— Prisipažinsiu, nemėgstu, kai imam per daug peikti viską, kas yra savo,— nenuslėpė Griaužiūnas.— Ar tik nesame užsikrėtę ta liga nuo senos rusų inteligentų kartos?

— Prašau,— pasiūlė gydytojas atkišdamas Griaužiūnui portsigarą.

— Ačiū, nerūkau,— atsisakė Griaužiūnas.

Gydytojas ilgai stengėsi įžiebti skiltuvėliu ugnies ir užsirūkyti cigaretę, bet vis jam nesisekė.

— Sulaikyk tamista minutėlei arklius,— prašo vežiką. — Negaliu užsirūkyti.

Rameika sustabdė arklius. Gydytojas pasiūlė jam cigaretę, ir tasai neatsisakė.

Gydytojui vis nesisekė įžiebti skiltuvu ugnies, gal todėl, kad ir jis buvo jau susijaudinęs.

— Prisirūkykite nuo mano,— atkišo Rameika gydytojui savo jau užrūkytą cigaretę.

Juodveikis pridegė, ir vežikas pavarė arklius risčia.

— Taigi dabar aš tamistai, ponas Griaužiūnai, viską paaiškinsiu,— užsitraukęs dūmą, žada gydytojas.

— Klausau, klausau,— ironiškai šypsojasi dar nenurimęs Griaužiūnas.

Juodveikis dar kelis kartus giliai užsitraukė dūmų ir numetė šalin nesurūkytą cigaretę.

— Matai tamista,— pradėjo jisai,— Alytaus miestely yra gimnazija, bet nėra nei vienos bibliotekos, nei vieno knygyno, jei nelaikytume knygynu krautuvėlės, kurioje pardavinėjamas rašalas, popierius, plunksnos ir vadovėliai. Nėra nei teatro, nei kino, nes tas, kuris yra, tai ne kinas, bet šlykšti jo karikatūra. Miestelyje yra iš viso kelios pusinteligentiškos šeimos, bet jos su gimnazijos mokiniais nieko bendro neturi ir turėti nenori. Vyriausybė įsteigė gimnaziją, bet padoraus bendrabučio įkurti ne-

pasirūpino. Devynios dešimtys ir devyni nuošimčiai mokinių yra tiesiog nuo rimbo atitraukti kaimo piemenys, gyvena pas bobelkas, be jokios kultūrinės įtakos, sanitarinėse ir moralinėse, galima pasakyti, žymiai blogesnėse sąlygose negu būtų gyvenę namie pas tėvus.

Iki ketvirtos klasės vaikai kala vadovėlius ir dar šiaip taip laikosi. Bet lytinio brendimo metu jau nieko nedirba, neskaito netgi vadovėlių, o tas, kuris mėgintų skaityti, filosofu pravardžiuojamas, pajuokiamas. Be to, ką jis gali skaityti, kad nėra kur knygų gauti. Pasakyk man tamista, kuo turi tokie nesubrendę vyrukai savo liuoslaikį užimti? Girtuokliavimu. Nuo ketvirtos klasės pramoksta. O mokyklų vadovybė, manai, jais rūpinasi? Sportuoti moko, nes to nori vyriausybė, kuriai reikia įtikti. Sportas juk atpratina žmogų galvoti.

Kaip tamista manai, ar galima taip išauklėtus ir lavinamus jaunuolius laikyti inteligentais?

— Tamista, ponas gydytojau, užmiršti, kad yra dar Kaunas, kur jie pamatys ir teatrą, ir operą, ir gerus kinus, santykiaus su inteligentiškiausiais žmonėmis,— karštai atsikerta Griaužiūnas.— Yra universitetas su gerai aprūpintomis bibliotekomis. Ką mes išėjom, išeis ir jie, ką mes pramokom, pramoks ir jie, kokiais mes tapom, taps tokiais ir jie — bus tokie pat inteligentai, tik gerėlesni lietuviai, veiklesni ir blaivesni, negu mes buvome. Mums tekdavo dažniau tik svajoti apie savo gimtąjį kraštą, o jiems iš pirmųjų žingsnių reikės jau dirbti jo naudai...

Čia Griaužiūnui prieš akis atsistojo sutikti ir gimtajam kaime, ir pas kunigą Raštutį studentai, ir jis nutilo staiga nutraukęs kalbą. Smegenis jam pervėrė skaudi mintis, kad gal gydytojo žodžiuose tikrai yra daug tiesos.

— Duok Dieve, duok Dieve, kad taip būtų, kaip tamista manai,— kiek patylėjęs ima kartoti gydytojas.— Bet aš tuo nelabai tikiu.

— Kodėl netiki? — jau tyliau, nebetekusiu karštumo balsu paklausė Griaužiūnas.— Turime tikėti ir pasitikėti naujomis jėgomis, kurios ateina mūsų pakeisti.

— Tikėjimas, sako, kalnus griauna, todėl beatus, qui credit[1],— atsiliepia į jo žodžius Juodveikis ir nutilsta.

[1] Palaimintas, kuris tiki (*lot.*).

Kurį laiką važiavo tylėdami, lyg paskendę mintyse. Iš tiesų Griaužiūnas nieko negalvojo, tik dairėsi aplinkui, gėrėjosi reginiais, laukais, rudens saulės apšviestais, artėjančiu mišku, prie kurio privažiuodavo. Jam atrodė, kad visoj gamtoje patvino kaip upė kažkokis liūdesys.

— Tamista pastebi, kiek yra liūdesio rudens gamtoje, net kada saulė šviečia? — atkreipė jis gydytojo dėmesį.

— Mūsų lietuviška gamta visados — ir pavasarį, ir vasarą, ne tik rudenį — skęstą liūdesy. Gal dėl jos įtakos susiformavo ir lietuvio siela, ir jo dainos, ir jo būdas...— mano gydytojas.— Grįždamas prie mūsų ankstyvesnės kalbos, turiu tamistai pasakyti, kad turėjau pakankamai progos sueiti ir gerai pažinti tuos, kurie Kaune jau pagyveno, mūsų universitetą baigė ir su kultūringiausiais žmonėmis, kaip tamista pasakei, santykiavo. Kalbu apie mūsų gimnazijų mokytojus.

— Jie nei kiek ne blogesni už buvusiųjų rusų gimnazijų mokytojus,— jau nusistatė prieštarauti Griaužiūnas.

— Kai kuriais atvejais net geresni, bet ne apie tai kalbėsiu,— aiškinasi gydytojas.— Juk tai mūsų inteligentijos, bent provincijoje, ideališkiausios, atrodytų, inteligentijos viršūnės. Ir kuo jie išsiskiria iš kitų mūsų valdininkų — įvairių notarų, advokatų, pašto, nuovadų viršininkų, pieninių vedėjų ir aibės kitokių įvairaus rango ir pavadinimo quasi[1] inteligentų? Nagi nieku. Taip pat nieko neskaito, nieku nesidomi, tik kortuoja, geria, intriguoja vienas prieš antrą, įskundinėja... Pas retą kurį rasi porą dešimčių knygų, ir tos dažniausiai stovi lentynoje nesupjaustytos.

Nebuvo atsitikimo, kad nors vienas būtų pas mane knygą pasiskolinęs arba bent pasiteiravęs kuriuo nors mokslo klausimu.

Esame sunykę, supuvę, demoralizuoti! Suprask mane, ponas Griaužiūnai, kad aš kankinuosi dėl to. Kad išgytume, kad pasveiktų mūsų visuomenė, reikia, kad smarkiai mus trenktų perkūnas, bet taip smarkiai, jog visus mūsų dirgsnius sukrėstų.

---

[1] Tariamų (*lot.*).

Griaužiūnas buvo nepratęs ilgiau ginčytis, todėl jautėsi pavargęs. Jį erzino, be to, gydytojo kalbos, kad negali jam prieštarauti, nes juto, kad visgi Juodveikio žodžiuose daug tiesos, ir jis pats ne vieną kartą yra taip galvojęs ir kalbėjęs. Bet iš prigimties, pats gerai to nenuvokdamas, mėgo prieštarauti. Dargi buvo nemalonu ir tai, kad jų ginčiaus klausosi vežikas, paprastas kaimietis.

— E, tamista viską perdedi be reikalo,— išsišiepė nepatenkintas.— Aš taip juodai į mūsų ateitį nežiūriu kaip tamista. Bet ką mes čia besiginčysime veltui — vis tiek vienas antro neįtikinsim. Geriau papasakok man tamista, kas per žmogus tas kunigas Bolys, pas kurį mane veži,— nukreipia Griaužiūnas kalbą.— Ar irgi tokis pesimistas kaip tamista?

— Ką čia tamistai pasakosiu. Geriau paklausime pono Antano, kurs štai mus veža. Jis daugiau panašiuose dalykuose nusimano. Ponas Rameika,— kreipiasi gydytojas,— pasakyk štai ponui, ar kunigas Bolys geras žmogus? Aš manau, kad neblogesnis už mūsų kleboną, o ponas direktorius nenori tikėti.

— Mūsų klebonas nieko sau, geras žmogus, nepuikus, visiems prieinamas, moka su žmonėmis apsieiti ir pasikalbėti mėgsta,— atsigrįžta į juos sėdynėje Rameika.— Ir net mažo vaiko išklausys, ir patarimų tau kiekvienu reikalu duos, nepašykštės. Vienu žodžiu, geras kunigėlis, bet visgi jo su kunigu Boliu nesulyginsi.

— Kodėl? Ar tas dar geresnis? — nusijuokė Griaužiūnas.

— Kaip čia tamistai paaiškinsiu? — susirūpino Rameika, net pakaušį pakasė.— Mūsų klebonas tikrai geras žmogus, bet kietas kaip titnagas. Kur pinigas ar kita nauda, nenusileis ir reikalui esant derėsis nelyginant kaip žydas. Ūkininkams jis daug davė naudos, daug ko žmonės iš jo pramoko, tai tiesa. Bet mūsų davatkos gal ne veltui nusiskundžia, kad kunigėlį dažniau mato laukuose, kluone, tvartuose negu bažnytėlėj.

— Nepatinka, kad pats ūkio prižiūri?

— Kodėl nepatinka? Kas čia blogo, kad rūpinasi savo nauda,— išsisukinėja Rameika.— Bet visgi kunigo reikalas labiau bažnyčios prižiūrėti negu ūkio.

— Nejaugi kunigas visą laiką tik bažnyčioje turi sėdėti, nieku kitu nesidomaudamas, neužsiimdamas? — kamantinėja žmogų Griaužiūnas.

— Kodėl tik bažnyčioje sėdėti? Kunigas irgi žmogus,— ginasi Rameika.— Jam irgi ilsėtis tenka.

— Tu kažką slepi, nenori atvirai pasisakyti, ponas Rameika,— nusišypsojo gydytojas.— Kalbėk su mumis atvirai, kunigui neįskųsim.

— Tai matote, tamistėlės, kąip čia jums turiu pasakyti,— krapšto vėl pakaušį Rameika.— Bažnytėlė mūsų jau labai apleista.

— Patys kalti esate, jei nesirūpinate atnaujinti,— pabrėžia Griaužiūnas.— Bažnyčia — parapijos nuosavybė, ne kunigo. Reikalinga remonto, susidėkite ir suremontuokite.

— Dėjomės, tamista, dėjomės. Pastatėm naują kleboniją, tvartus, kluonus. Gerokai pavargom.

— Reikėjo pirmiau bažnyčia susirūpinti, o tik vėliau klebonijos pastatais,— nesiliauja prikaišiojęs Griaužiūnas.

— Mūsų bažnyčia karalių statyta, mūrinė ir neseniai dar remontuota,— paaiškino Rameika.— Jei reikėtų, iš paskutiniųjų susidėtume. Negi bažnytėlei pasigailėsi?

— Tai kam kalbi, kad bažnyčia apleista? — subarė jį Griaužiūnas.

Rameika nusigręžė, truktelėjo vadelėm, sumatažgojo rimbu, ir arkliai risčiomis pasibėgėjo varsnas kitas.

— Aš ne apie tai norėjau pasakyti,— atsigręžė vėl Rameika.— Būdavo, nueini bažnyčion — visur gražu, visur švaru, niekur nei dulkelės, grindys špitolninkių išmazgotos, švariai iššluotos, sienos nudulkintos. Zakristijonas kaip ponaitis — mes jį ponaičiu ir vadinom — gražiai, švariai apsitaisęs, su pirštinaitėm. Net malonu būdavo žiūrėti, kaip jis aplink altorius sukinėjasi, kiekvieną dulkelę nušluosto, kiekvieną garankštėlę išglosto. O vargonininkas kokis pas mus buvo, kokį balsą turėjo! Kai, būdavo, užgieda ir paleidžia vargonus, net langai drebėdavo! Šventadieniais, būdavo, per mišias kai ims berniokai ir merginos giedoti, klausai, klausai, gėriesi, gėriesi, ir nesinori net kad tos mišios baigtųsi.

Dieve tu mano, kaip buvo gražu,— net atsiduso Rameika.— Tikras džiaugsmas buvo bažnyčion nueiti.

— O dabar kas? Pasikeitė? — paklausė gydytojas ir nusišypsojo Griaužiūnui.

— Dabar bažnyčioje, kada tik nueini, šiokią dieną ar šventadienį, tikras šiukšlynas, visur dulkės, altoriai apkloti pageltusiais, su dėmėmis aptiesalais, apdulkėję, žvakės ant altorių žvakidėse pakrypusios, sulaužytos. Kamžos per procesijas, net kunigo, pageltusios, suglamžytos, gal visi metai neplautos. Net pikta ir bjauru žiūrėti.

Matyti, kad niekas bažnyčia nesirūpina. Zakristijonas su purvinom klumpėm, juodom suskretusiom rankom, lyg mėšlą krėtęs, grabaliojasi aplink altorių, o apsitaisęs taip, jog aš su tokiais rūbais pasigėdytau žmonėms pasirodyti...

— Kuo kunigas kaltas, kad zakristijonas apsileido,— pateisina jį Griaužiūnas.— Gal tik tuo, kad nepastabus ar per daug švelnus ir nepabara už apsileidimą.

Rameika, pasidėjęs ant sėdynės dėžutę su taboka, ėmė sukti bankrutkę. Gydytojas išsiėmė sau cigaretę, pasiūlė ir vežėjui, kuris nuo jos neatsisakė, nebaigtą sukti bankrutkę įkišo į dėžutę ir įsidėjo kišeniun.

— Neapsileido, kaip tamista manai,— tęsė Rameika užsirūkęs cigaretę.— Tik seną zakristijoną kunigas pravarė ir kitą priėmė, sako, savo giminaitį. Ir vargonininkui atsakė, irgi kitą priėmė, savo švogerį. Abu senu pašalino, kadangi jie nesutiko kunigo ūky bernauti.

— Negerai, žinoma, negerai, kad visur savo giminę kiša,— sutiko Griaužiūnas.

— Nieko, kad giminės, bet negražu, kad zakristijonas ir vargonininkas pas kunigą dirba kaip prasti bernai samdininkai — ir aria, ir šienauja, ir rugius kerta, ir mėšlą veža... Net špitolninkės ir tos dirba kunigo daržuose ir laukuose... Tfu,— piktai nusispjovė Rameika.— Net gėda pagalvoti! Kas matė, kur tai buvo, kad zakristijonas ir vargonininkas kunigui bernautų. Ar tam parapija juos išlaiko?..

— Tiek jau išlaikote juos! — erzina jį gydytojas.

— Aišku, kad išlaikome. Negi kunigas jiem algas moka? — užsigauna Rameika.— Jau taip pas mus būdavo nuo seniausių laikų nustatyta: egzekvijos ar tau vestuvės — zakristijonui trys auksinai, vargonininkui — penki,

kiekvienam atskirai. Krikštynos ar užsakai — du auksinai tam, kuris užrašo ar patarnauja. Kalėdoms važinėja su plotkelėmis — nei vienam, nei antram nesigailėdavom: ir mėsa duodavom, ir javais pildavom. Kalėdoja kunigas — pilam kunigui, pilam ir zakristijonui su vargonininku, jei tik važuoja su kunigu. Duodam kunigui pinigais, ir jų neužmirštam. Taip jau būdavo nuo seniausių laikų...

— O dabar? — domisi Griaužiūnas.

— Duodam dar, bet... Norėtųsi gerbti bažnyčios žmogų, bet kaip gerbsi, kad jis jau ne bažnyčios tarnas, tik kunigo bernas.

Rameika paskutinį kartą užsitraukė dūmų, numetė šalin nuorūką ir nusišluostė lūpas rankove.

Gydytojas iš lėto rūkė, tylėjo ir tik šypsojosi. Arkliai bėgo risčiomis Rameikos raginami.

Kai arkliai po kurio laiko sulėtino bėgimą, Rameika vėl atsigręžė sėdynėje.

— Tamista sakai, bažnyčia parapijos,— kreipiasi į Griaužiūną.— Kai reikia bažnyčia atnaujinti ar joje kas sutaisyti, tai parapijos reikalas, o kai patsai žmogus turi bažnyčioje reikalą, tau gyvam kailį lupa, jog pagaliau negalėsime bažnyčioje nei tuoktis, nei laidotis.

— Brangiai ima?

— Tik vienas Alovės klebonėlis dar žmoniškai ima. Pas mus sutuoktuvės prasčiausios — šimtas litų, o kad jau kiek daugiau šviesos, tai pusantro, Alovėje dvidešimts penki litai. Egzekvijos paprasčiausios — pusantro šimto, o Alovėje dvidešimts penki. O laidoti numirėlį su kunigu pas mus dabar niekas nedrįsta net svajoti.

— Ir niekas nepasiskundžia vyskupui? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Ką čia besiskųsi?.. Kad mūsų vienas tik, bet ir visi kiti kunigai tiek ima. Sako, jų visų tiek buvo nustatyta, taksa tokia. Tik vienas Alovės kunigas nesilaiko, ir todėl, sako, ant jo kiti kunigai pikti, tik jis jų nepaiso. Geras kunigėlis, nepalyginsi jo žmogus su kitais,— garsiai iš lėto galvoja Rameika.— Pasakysim, ateina pas jį pavargėlis, iš daržo tik gyvenąs, tokį ir veltui sutuokia, tokiam ir vaiką veltui pakrikštija. Ir kalėdodamas, ką iš vieno gauna, dažnai kitam atiduoda, kuris pavargęs ar našlė.

Tokiam ir duoti negaila...

— Na, dabar viską sužinojai,— nusišypsojo gydytojas, kai Rameika nutilęs nusigręžė į arklius.— Pavaryk, dėde, kiek smarkiau savo bėrus, o tai iki vakaro neprivažiuosim,— paragino jis vežėją.

— Privažiuosim, kelias geras,— patikino tasai ir pavarė arklius smarkiau.

Įvažiavo jaunan, tankiai suaugusian pušynan. Kelias buvo smėlėtas, bet gerai atlytas, lietaus suplaktas, lygus ir minkštas.

Važiavo kurį laiką tylėdami; gydytojas rūkė cigaretę ir, atrodė, kažką galvojo suraukęs kaktą; Griaužiūnas stebėdavo vežiką, kuris vis dažniau matažgojo rimbu, švilpė ir ragino arklius; nors dažnai matažgodavo, bet nei vieno karto nesušėrė juo arklių.

Arkliai bėgo smarkiau, lygia ristele.

— Nepamenu, kurį čia šventadienį buvo atvažiavęs iš Kauno ponas,— staiga atsigręžęs vėl ima pasakoti Rameika.— Per seniūnus sukvietė žmones mokyklon ir ėmė pasakoti, kaip rusai kamavo lietuvius Kražiuose, nagaikomis plakė. Mat dėl bažnyčios buvo susibuntavoję, gubernatorių sužeidę... Klausė žmonės, klausė ir išėję kalbasi: — Rusai nagaikomis suplakė už tai, kad buntavojosi ir gubernatorių patį sužeidė. Mūsų niekas nesibuntavojo, o ką lietuviškoji policija darė su žmonėmis Dauguose, Alytuje, Marijampoly ir kitose vietose? Tiek mušė ir kankino, kojomis spardė, guminėmis buožėmis daužė, jog daugelis visai nustojo sveikatos, paliegėliais visam amžiui liko. Kelis vietoje nušovė, ir kalba, kad dar daugiau Kaune sušaudė... Ir dar baido šiandien mus rusais!..

— Vadinasi, rusų nesibijote? — šypsosi gydytojas pažvelgdamas į Griaužiūną.

— Ko turim bijoti? — samprotauja Rameika.— Rusų laikais valdininkas buvo daug švelnesnis su žmonėmis. Ir juo aukštesnis, juo švelnesnis. O dabar ir aukštesnieji, ir žemesnieji — visi kaip žvėrys su mūsų žmogumi. Neduok Dieve turėti su jais reikalų.

— Dabar pas rusus jau ne tie valdininkai, kurie buvo caro laikais,— perspėja Griaužiūnas.— Dabar ten valdo bolševikai, žiaurūs. Kankina ir žudo žmones be pa-

sigailėjimo už mažiausią nepasitenkinimo pareiškimą. Šiandien ten visi skursta, badauja ir turi tylėti dantis sukandę. Atėję čia kaip bematai viską sunaikintų, visus paverstų vergais ir elgetomis.

— Vis duoną valgytum, ne šiaudais mistume,— nenusimena Rameika.— Šiandien ne vienas ūkininkas ne tik duonos, bet ir nuosavo kampo neteko. Nebuvo atsitikimo, kad rusų laikais ūkininkų žemė būtų iš varžytinių pardavinėjama. Neteko girdėti. O dabar kiek žmonių valdžia iš ūkių išmetė!..

— Ne valdžia, bet bankai už skolas,— aiškina Griaužiūnas.— Bankai ne savo pinigus skolina, bet kitų žmonių. Neatiduos, kas paskolino, nukentės, kuris bankui paskolino.

— Kai Smetona prisigerindamas ūkininkams leido be saiko ir reikalo skolintis bankuose kas norėjo ir kiek norėjo, tada džiaugėtės ir garbinot jį, o dabar, kai negalite skolų grąžinti, ir mėto jus iš ūkių, bolševikų užsimanėte! — smarkiai puolė jį gydytojas.

— Kas jų nori, tamistos? Ot, taip tik pliauškini žmogus,— aiškinasi nusigandęs Rameika.— Sunku — ir nepatenkinti žmonės. Skundėsi seimų laikais, manė, bus geriau Smetonai valdžią paėmus, bet pasirodė, kad blogiau, tiek blogiau, jog ir pakęsti nebegalima.

— Vai kad tik netektų žmonėms su pasigailėjimu minėti šiuos blogus laikus kaip praėjusios laimės metą,— gąsdina Griaužiūnas.

— Kur jau čia laimė! Iš visų pusių žmogų ima vargai spausti,— skundžiasi Rameika.— Savo darbo vaisius parduodi už nieką, galima pasakyti, veltui atiduodi, o ką turi pirkti, kas tau reikalinga, viskas tiek pabrango, jog neįperki žmogus, nors tu gulk ir mirk. Ir kodėl taip?

— Krizė,— paaiškino Griaužiūnas.

— Kodėl gi tos krizės nėra kitiems — žydams, pirkliams, o tik mūsų žmogui?

— Kai krizė kraštą ištinka, visiems sunku.

— Bet ūkininkui vis tik sunkiausia,— aimanuoja Rameika.— Ir vargas jį spaudžia, ir valdžia spaudžia, iš ūkių mėto, ir bažnyčia spaudžia. Pasiduoti nėra kur žmogui. Kad nors karas greičiau prasidėtų ir pas mus.

— Karas? — nusistebėjo Griaužiūnas,— Tamista karo nori?

— Pabrangtų viskas, nors atsidustume...

XVI

Ponui Griaužiūnui neteko susipažinti su kunigu Boliu. Pasirodė, jis buvo išvažiavęs gretimon parapijon į atlaidus švento Mykolo dieną. Ponas Juodveikis labai gailėjosi, kad negali supažindinti Griaužiūno su tokia nepaprastai įdomia asmenybe kaip kunigas Bolys. Tokie žmonės, jo manymu, labai retai pasitaiko šiame pasauly, dargi šiais biznio ir pelno laikais.

Bet visgi nei Griaužiūnas, nei pats gydytojas nepanorėjo sėdėti Alovėje ir laukti porą dienų, kurias kunigas Bolys turėjo užtrukti atlaiduose...

Jau buvo po dvyliktos valandos, kai jie pasiekė Alytų.

— Kur tamistos apsistosite? — paklausė Rameika sulaikydamas arklius miestelio aikštės pakraštėje.

— Mudu su ponu direktoriumi čia išlipsime, o tamista, ponas Rameika, važiuok sau sveikas kur nori, pas vaikus ar kur kitur,— kopdamas iš vežimo kalba gydytojas.— Širdingai dėkoju, kad atvežei mus, o toliau nueisime jau patys.

Ir atsisveikindamas padavė jam ranką.

— Galiu pavėžėti, nesunku,— siūlo Rameika nenukopdamas nuo vežimo.

— Nėra reikalo trukdyti tamistą. Daiktų neturime, o pono direktoriaus rankinuką nusinešime patys,— atsisako Juodveikis ir pasiima iš vežimo Griaužiūno lagaminėlį.

Griaužiūnas irgi išlipo iš vežimo ir pratiesė Rameikai ranką.

— Širdingiausiai dėkoju. Buvo tikras malonumas važiuoti,— spaudžia jam ranką Griaužiūnas.— Tik paprašysiu tamistos padėkoti mano vardu kunigui Raštučiui

už milinę. Nors neteko ja pasinaudoti, bet visgi esu jam dėkingas. Tikiuosi, kad tamista jos neužmirši Alytuje.

— Būk tamista, ponas direktoriau, ramus, grąžinsiu ją tvarkingą,— žada Rameika.— Kada tamista, ponas gydytojau, manai grįžti namo? — kreipiasi jis į Juodveikį.

— Kada grįši, ir aš su tavim. Tik neužmiršk manęs pasiimti.

— Aš čia porą dienų turėsiu užtrukti,— pakasė pakaušį susirūpinęs Rameika.— Yra šiokių tokių reikalų, ir šiandien nesuspėsiu visų atlikti.

— Gyvenk čia nors ištisą savaitę, man neskubu,— nuramino jį gydytojas.

— O kur aš tamistą surasiu?

— Klebonijoje, kaip visuomet,— eidamas pasakė Juodveikis ir pamojo jam ranka.

Matyti, neseniai buvo čia smarkiai lyta. Grendymo įdubimuose dar nebuvo išdžiūvę vandens klanai. Šaligatviai saulėtoje pusėje buvo sausi, bet paunksmėje žėrėjo dar lyg stiklo iškloti.

— Kur tamista mane vedi? — klausia Griaužiūnas vos spėdamas paskui smarkiai žingsniuojantį Juodveikį.

— Kur? — pakartojo gydytojas klausimą.— Nagi tiesiogiai klebonijon. Kur bevažiuoju, visuomet klebonijoje apsistoju, patinka tai ar nepatinka vietiniam klebonui.

— Nors esi tamista, kaip kunigas Raštutis tvirtina, bedievis, bet, matau, kunigus labiausiai mėgsti,— šypsojasi Griaužiūnas.— Neskubėk taip tamista, negaliu pasivyti.

— Prisipažinsiu, kad mėgstu kunigus ir jaukiausiai jaučiuosi jų draugystėje,— prisipažįsta gydytojas ir sustojęs palaukė, kol Griaužiūnas susilygino.— Pirmiausia mėgstu juos todėl, kad šiuo metu tik tarp jų galima užtikti tikrų idealistų, visa siela savo pašaukimui atsidavusių,— tęsia gydytojas eidamas greta su Griaužiūnu.— O tai daug reiškia biznio gadynėje.

— Ar ir kunigą Raštutį tamista palaikai idealistu? — nusišypso Griaužiūnas.— Kiek pastebėjau, vienas antrą labai esate pamėgusiu.

— O ką manai? Kunigas Raštutis tikriausias idealis-

tas, sveikas idealistas, be sentimentalumo priemaišos, išaugęs iš stipraus, dar nieku nesugadinto kaimiško kamieno. Savo be reikalo nieko neužleis, bet kai tikras reikalas atsitiks, viską paaukos, ką tik turi, be svyravimo,— tvirtina Juodveikis.

— Rameika truputį kitokios apie jį nuomonės, bent man taip atrodo.

— Rameika iš savo langelio žiūrėdamas jį vertina, o aš iš savo. Tik mano langas daug platesnis, ir iš jo daugiau galiu matyti. Patsai Rameika rimtas žmogelis, su juo reikalą turėdamas nežiopsok. Kaip bematai praris be sviesto ir duonos.

— Tamista pasakei „pirmiausia". Vadinasi, yra dar kitos priežastys, dėl kurių kunigus mėgsti?

— Aišku, ir ne viena dar,— patvirtina Juodveikis.— Jie savistovesni, mažiau negu kiti mūsų inteligentai lankstosi ir pataikauja tiems, kurie šiandien prie valstybės lovio sėdi. Bet visų svarbiausia priežastis gal toji, kad aš, kaip ir visa mūsų senesnė karta, mokinausi už dėdės kunigo pinigus, esu klebonijoje išaugęs ir nuo mažų dienų pripratau ten jaustis kaip namie...

— Neturiu kunigo savo giminėje, nors irgi esu senesnės kartos,— pastebėjo Griaužiūnas.— Vadinasi, ne visi esame kunigų auklėtiniai.

Juodveikis net sustojo vietoje.

— Na, tai esi labai retas paukštis. Ne kunigo giminaitis ir net kunigo giminaitės nevedęs! — stebisi Juodveikis.— Aha, dabar gerai suprantu, kodėl tamista nepadarei Lietuvoje didesnės karjeros; nors esi labiau išsilavinęs negu kiti — netapai nei seimo nariu, nei ministeriu, nei atstovu, neįsigijai nei namuko, nei dvaro centruko. Mieste sklypelio irgi nesi gavęs?

— Ne, negavau, nors kitų raginamas du kartu buvau pareiškimą padavęs.

— Taip, taip,— suėmęs Griaužiūną už apsiausto atlapo, tvirtina Juodveikis.— Negavai ir negausi, net kooperatyvinių bendrovių vedėju nebuvai ir nebūsi. Tokiems kaip tamista lemta tik raštinės žiurkėmis pasilikti, bet ne pelningose vietose sėdėti.

— O tamista gavai?

— Negavau, nes gauti nenorėjau. Net pardaviau ūkį, kurį iš dėdės buvau paveldėjęs.

— Tamista tikrai, ne juokais, manai, kad tik vieni kunigų giminaičiai išgraibstė centrukus ir sklypukus? — stebisi Griaužiūnas.

— Be abejo. Kitiems, jei kas teko, tai tik nereikšmingos nuotrupos. Argi tamista nesi iki šiol pastebėjęs, kad labiausiai Lietuvai nusipelnę žmonės, kurių vardus kiekvienas vaikas Lietuvoje žino, negavo nei vienos pėdos, o įvairaus plauko perėjūnai, kurie anksčiau net lietuviais savęs nelaikė, tapo aprūpinti, apdovanoti kaip labiausiai nusipelniusieji. O kodėl, ar pagalvojai tamista?

— Nepagalvojau ir nesirūpinau tuo.

— Todėl, kad suspėjo vesti kunigų giminaites ir tapo savi žmonės.

— Kiek pastebėjau, daugiausia gavo ir centrukų, ir sklypukų įvairaus plauko karininkėliai, ir ne vien tik krikščionių demokratų partijos pažiūrų...

— Arba aš kalbu apie krikščionių demokratų partiją? — nusistebėjo Juodveikis.— Kalbu apie kunigų giminaičius, vis tiek kokių jie pažiūrų ir kokio nusistatymo būtų. Visi jie jaučiasi, kaip ir aš, vienos giminės, vieno klano žmonės esą, vienas antram nepavydi, vienas antram padeda. Svetimas žmogus, nors ir giminingos pažiūros, apsilaižyk, nieko negausi.

— Eisime gal, o tai žmonės ima kreipti į mus dėmesį,— pasiūlė Griaužiūnas, paliuosuodamas iš gydytojo rankos savo apsiausto atlapą.

Juodveikis, lyg geros nuotaikos pagautas, garsiai nusikvatojo.

— Užsimiršau, kai pastebėjau, kad tamista tokiuose paprastuose mūsų tautinio gyvenimo reiškiniuose nieko nenusivoki,— pasileido eiti gydytojas.— Na, ėjome, ėjome ir priėjome,— tarė sustojęs ties šviesmėlynai dažytais varteliais.— Štai ir klebonija...

Kieme nesimatė jokio gyvybės ženklo. Įėję kambariuosna, irgi nieko nesurado.

— Klebone, klebonėli, kur dingai, ko nepasirodai?— ėmė triukšmauti gydytojas apsižvalgęs. Priėjo prie lango ir atidaręs jį į sodą šūktelėjo: — Ar yra čia gyva dvasia, kuri Dievą garbina?

Matyti buvo, kad Juodveikis tikrai čia jautėsi kaip namie.

Netrukus pasirodė apysenė moteriškė, matyti, kunigo namų šeimininkė.

— A, Marceliutė,— sušuko gydytojas.— Kur jūs visi buvote dingę? Še, paimk lagaminėlį — svečią jums atvežiau. O kurgi dingo klebonėlis?

— Klebonas išvažiavo į švento Mykolo atlaidus, o jauną kunigėlį nuvežė pas ligonį, ir jis dar negrįžo,— pasakoja Marcelė imdama iš jo rankų Griaužiūno lagaminėlį.— Turėtų neužtrukti, nes čia netoli nuvažiavo ir taip skubėjo, jog net nepapusryčiavo. Sako, ligonis labai silpnas.

— Štai kad nesiseka, tai nesiseka,— nusiskundė Juodveikis.— Alovėje nesuradom kunigo ir čia klebono nėra — vis tai šventas Mikalojus kaltas. Na, nieko nepadarysi. Gal prisėsim truputį po kelionės atsilsėti? — paragino jis Griaužiūną ir patsai atsisėdo.— Panelė Marcelė, manau, nepašykštės mums arbatos stiklinės.

— Kaip tik laukdami kunigėlio visą laiką kaitinam virtuvą, kad neužšaltų,— atsiliepia Marcelė.— Tuojau atnešiu,— išsiskubina ji iš kambario.

Nespėjo Griaužiūnas atsisėsti ir apsidairyti aplinkui, kai Marcelė jau sugrįžo, kunkuliuojančiu virtuvų nešina.

Bematant ant stalo atsirado stiklinės, priraikytos baltos duonos, sūrio, sviesto ir pripjaustyto rūkyto kumpio...

— Tamista seniai jau nebuvai pas mus,— kreipiasi Marcelė į gydytoją ruošdama pusryčiams stalą.— Net pasiilgome...

— Niekas čia nesirgo, nesišaukė manęs, tai ir nesiskubinau,— nusišypsojo gydytojas atsikeldamas nuo sofos ir prisėsdamas prie stalo.— Kaip matau, tamista, panele Marcele, dar sustiprėjai, pajaunėjai. Tikiuosi, kad ir klebonas gerai laikosi.

— Sveikas, sveikas, ačiū Dievui,— kalba Marcelė pildama stiklines.— Buvo truputį susišaldęs ir dabar dar kostinėja.

— Pagydysim, tuojau pagydysim visus,— juokauja Juodveikis tirštai tepdamas duoną sviestu.— Ir vikarą, kaip girdžiu, gavote.

— Prieš savaitę tik atvažiavo,— nušvito veidu Marcelė.— Toks jaunutis, lieknutis, kaip angelėlis.

— Tik Marcelė neįsimylėk,— nesiliauja juokavęs.— Nuo šios ligos nėra kitų vaistų kaip tik vedybos. Bet kunigai vesti negali...

— Ką jau čia ponas gydytojas niekus kalba,— užsigavo Marcelė.— Kunigėlis šventas kaip nekaltas angelėlis...

— Juo šventesnis, juo pagunda didesnė,— nusikvatojo gydytojas.— Matau, matau, kaip panelė Marcelė paraudai. Ne veltui, ne veltui...

Marcelė užtraukė ant akių skarelę ir nusigręžusi ėmė raustis spintoje lyg ten ko ieškodama.

Griaužiūnui nepatiko gydytojo juokavimai.

— Gal man panelė pasakysi, kada išeina Kaunan artimiausiu laiku autobusas? — nukreipia jis kalbą kita linkme.

— Ką? Tamista sumanei bėgti ir palikti čia mane vieną? — susirūpina Juodveikis.— Nei nemanyk!..

— Kunigo Bolio nesuradom, klebono nėra namie, ko turiu čia sėdėti be reikalo? — klausia Griaužiūnas.

— Klebono nėra, Rameika tik poryt grįžta namo, ką gi aš čia vienas darysiu, jei tamista išvažiuosi? Ar nori, kad iš nuobodulio mirčiau? — skundžiasi Juodveikis.

— Tamista, ponas gydytojau, turi čia pakankamai pažįstamų, kad nenuobodžiautai,— ginasi Griaužiūnas.

— Todėl ir nuobodūs, kad gerai pažįstami, ir nuobodu man su jais,— spiriasi gydytojas.— Esi man įdomus, nes naujas žmogus...

— Bijau, kad greitai ir aš galiu tapti gerai pažįstamas ir nusibosti tamistai,— nusijuokė Griaužiūnas.— Turiu bėgti, kol dar esu naujas žmogus...

— Kunigėlis sugrįžo! — pašoko Marcelė išgirdusi suviravusias priešakmbary duris.

Nespėjo dar prieiti durų, kai kambarin įėjo stambus vyras, skustu veidu, trumpai pakirptais ūsais, pusžiliais plaukais.

— A, ponas Vaitkūnas! — atsikėlė Juodveikis ir eidamas priekin ištiesė įėjusiam abi rankas.— Seniai, seniai nematytas, neregėtas. Kas dabar čia tave užvijo?

Matyti, kad Juodveikis labai nusidžiaugė.

— Čia irgi naujas žmogus, kurio dar gerai nepažįsta,— pagalvojo šypsodamasis Griaužiūnas.

— Kas ir tamistą. Reikalas,— trumpai atsikirto sveikindamasis.

— Labai malonu, labai malonu matyti,— spaudžia jam rankas Juodveikis.— Tai mūsų Krizas, vienas turtingiausių Lietuvoje žmonių, lietuviškosios pramonės pagrindinis šulas, amerikontas, kaip dzūkai sako,— atsigręžia gydytojas į Griaužiūną vis dar laikydamas Vaitkūno rankas.— Susipažinkit, čia ponas Griaužiūnas, departamento direktorius, vienas Lietuvos kūrėjų...

— Jau ir turtuolis, jau ir šulas,— šypsosi Vaitkūnas paliuosuodamas rankas.— Lengvai tamista švaistai garbingus titulus. Poną Griaužiūną aš truputį pažįstu, esu girdėjęs,— paduodamas jam ranką prisipažįsta.— Jonas Vaitkūnas.

— Labai malonu,— kilstelia Griaužiūnas ir paspaudęs jam ranką vėl atsisėda.— Tamista seniai iš Amerikos grįžęs?

— Dar seimo laikais. Pasakyk, panele, jaunam kunigui, kad aš atvykau,— kreipiasi jis į Marcelę.

— Jau vėl kur skuba, jau vėl rengiasi bėgti! — piktinasi gydytojas.— Štai nepasėda, valandėlės nenori su mumis paplepėti.

— Skubu, nes reikalai. Gaila, gaila, kad kunigėlio nėra,— kreipiasi jis vėl į Marcelę.

— Kas minutėlę laukiame. Tuojau turi grįžti,— aiškina jam Marcelė.

Vaitkūnas pasižiūrėjo į laikrodį, pagalvojo.

— Jei turi tuoj sugrįžti, galiu penkiolika minučių palaukti.

Tai pasakęs, atsisėdo.

— Gal tamistai arbatėlės stiklinę? — pasiūlė Marcelė.

— Prašau, neatsisakysiu,— sutiko Vaitkūnas.

— Nemėgstu tokių žmonių kaip tamista,— piktinasi Juodveikis.— Nei su tamista pasišnekėsi, nei ramiai pasėdėsi — vis skubi ir skubi...

— Reikalai verčia,— atsikerta Vaitkūnas imdamas iš Marcelės rankų arbatos stiklinę.— Kai yra reikalas, mielai kalbuosi su kiekvienu.

— Reikalai ne vilkai, miškan nepabėgs, taip bent sako mūsų liaudies išmintis,— mėgina juokauti susiraukęs gydytojas.— O kiekvienam turi būti malonu su kitu protingu žmogumi pasikalbėti.

— Ir kaip dar pabėga reikalai, greičiau negu vilkas miškan,— nusišypsojo ir Vaitkūnas.— Pražiopsojai minutėlę, ir jau vėlu — kitas, budresnis, pasigriebė.

— Malonu, kad tamista pasilikai Lietuvoje ir negrįžai atgal Amerikon kaip kiti,— įsikiša Griaužiūnas.

— Kaip matai tamista: negrįžau ir grįžti nesirengiu.

— Kodėl ponas Vaitkūnas turi grįžti, jei ir čia jam Amerika,— pastebi Juodveikis.— Manau, uždirbi čia ne blogiau kaip Amerikoje tamista uždirbdavai?

— Nesiskųsiu, galiu gyventi,— sutiko Vaitkūnas ir gurkštelėjo arbatos.

— Ponas Vaitkūnas jau turi čia įsigijęs ne vieną namuką: dargi ir centruką yra nusipirkęs,— šaiposi gydytojas.— Tik vieno daikto užmiršo įsigyti, ir dargi svarbiausio — žmonos.

— E,— sumykė Vaitkūnas ir pamojo ranka.

— Labai malonu buvo susipažinti su tamista,— tęsia kalbą Griaužiūnas.— Tamista esi pirmas amerikietis, kurį sutikau Lietuvoje. Apie kitus tik girdėti teko, kad jie grįžo atgal nusiskųsdami...

— Taip, taip ir yra,— linkteli galvą Vaitkūnas.— Daug amerikontų nusiskundžia, kad čia paklojo paskutinį centą ir grįžo atgal Amerikon be nieko. Lietuvos markė tarp amerikonų labai krito.

— Gal čia ne Lietuva kalta, bet jie patys, kad nemokėjo prisitaikyti prie mūsų masto,— pastebi Griaužiūnas.

— Ne, ne, čia visai kitas dalykas,— neigiamai kraipo galvą Vaitkūnas.— Čia labai sunku pradėti darbas ir dar sunkiau priprasti prie tvarkos.

— Manau, kad visur kiekviena pradžia sunki.

— Taip, bet niekur nėra taip sunku leidimų gauti ir niekur jų tiek nereikalauja, kaip čia.

— Iš rusų pasimokinom žmonėmis nepasitikėti,— ironizuoja gydytojas.— Vėlgi tiek prigaminom valdininkų, jog reikia jiems sugalvoti darbo, kad nenuobodžiautų.

— Valdininkų yra daug, tikrai daug,— linkteli vėl galvą Vaitkūnas.

— Manau, visur, ir netgi Amerikoje, yra pramonę reguliuoją įstatymai,— ginasi Griaužiūnas.

— Taip, bet čia, Lietuvoje, įstatymai nieko nereiškia, tik žmonės, kurie įstatymus taiko kam nori.

— Vadinasi, nepatepsi — nieko nepasieksi,— šypsojasi gydytojas.

— Taip, taip,— sutinka Vaitkūnas.— Tik vargas, kol surandi, kam ir kiek duoti.

— Ir tamistai teko dažnai duoti? — teiraujasi gydytojas.

— Teko ir tenka,— trumpai paaiškino Vaitkūnas.

— Nesinori tikėti,— susijaudina Griaužiūnas.

— Galima ir netikėti, kol reikalas neverčia,— linkteli Vaitkūnas.

— Pavyzdžiui, kam teko duoti? — klausinėja Griaužiūnas.

— Gal tamistėlei dar stiklinę arbatėlės? — klausia Marcelė pastebėjus, kad Vaitkūnas baigė gėręs.

— Gerai, išgersiu dar,— sutiko kiek pagalvojęs ir dirstelėjo į laikrodį.

— Gal ir tamista dar malonėsi? — kreipiasi ji į Griaužiūną.

— Prašau,— pastumia jai savo stiklinę.

Marcelė pripylė stiklines, patiekė jas ir susidėjus po prijuoste rankas atsistojo pas spintą ir toliau atidžiai klausėsi, ką svečiai kalba.

— Galiu tamistai papasakoti pirmą atsitikimą, kada kyšį teko duoti,— striubtelėjęs arbatos, sutiko Vaitkūnas.— Tiems žmonėms nepakenks, nes vienas jau mirė, kitas išvyko iš Lietuvos. Aš žmogus atsargus, mano pinigas prakaitu įgytas, nenorėjau savarankiškai pats vienas imtis. Be to, dar ir patyrimo neturėjau. Todėl susiradau tarnybą vienoje švedų įmonėje, kuri buvo sudariusi su Kauno miesto savivaldybe sutartį gatves meksfaltuoti. Nepasakysiu, kad sutartis būtų buvusi miestui nenuostolinga, bet ji turėjo sudariusi ir žymiai nuostolingesnių. Viskas gerai. Kaip ten buvo toji sutartis sudaryta, ne mano dalykas — tai miesto savivaldybės ir įmonės paslaptis.

Tik štai Vidaus reikalų ministerijos savivaldybių departamentas tos sutarties netvirtina ir netvirtina, neatmeta ir netvirtina, tik vis delsia ir delsia. O čia Stokholmas ragina paskubinti. Nuvažiavo vyriausias darbų vedėjas su pranešimu apie susidėjusią padėtį.

Kai grįžo, klausiu, ką Stokholmas patarė? Jei delsia, vadinasi, kyšio nori. Duokite.

Kyšį duoti — gerai pasakyta, bet surask tu man, kam duoti, kaip duoti ir kiek duoti.

Klausimas painus nepritysiems žmonėms.

— Kauno gatvės jau meksfaltuotos, vadinasi, suradote,— nusišypsojo gydytojas.

— Na, aišku,— sutiko Vaitkūnas.— Pagalvojom ir nutarėm apsilankyti pas vienos pusprivačios įmonės vedėją, poną Pelanių, gerą mano draugo pažįstamą. Jis apsukrus žmogus ir didelės pas tautininkų šulus įtakos,— sako man draugas.— Manau, patars mums ką nors naudingo.

Nuėjom abudu, papasakojom. Išklausęs mus, paklausė, kiek gausim iš savivaldybės už atliktus darbus. Pasakėm.

— Sumokėsit man dešimt nuošimčių, ir ryt bus viskas tvarkoje.

Sutikome. Kitą dieną sutartis buvo patvirtinta ir sumokėjome jam dešimt tūkstančių su didele uodega...

— Realiai, kaip biznieriams ir tinka, vyrai pasielgėt,— nusijuokė gydytojas.

— A taip,— ramiai sutiko Vaitkūnas.— Tik atspėk dabar tamista, kokiu būdu ir kam turi žmogus duoti kyšį, jei patyrimo neturi. Rodos, ką bendro galėjo turėti tokis Pelanius su Vidaus reikalų ministerijos savivaldybių departamentu?..

— Tamista pasakoji tokius dalykus, jog net nesinori tikėti,— jaudinasi Griaužiūnas.

— Jei tamistai patinka, manyk, kad netiesa — neužsigausiu,— ramiai atkirto Vaitkūnas.

Juodveikis atsistojo ir susikišęs rankas kišeniuosna porą kartų pražingsniavo išilgai kambario.

— Tamista, ponas Griaužiūnai, matyti, esi iš dangaus iškritęs, jei abejoji tokiais dalykais,— prabilo sustojęs

ties Griaužiūnu.— Marceliute, įpilk dar man arbatos stiklinę,— nusigręžė jisai ir atsisėdo.

Nemalonius dalykus tamista papasakojai,— nusiskundė Griaužiūnas.— Gali kas pamanyti, kad ir aš imu kyšius. Ilgai tamista gyvenai Amerikoje? — kreipiasi į Vaitkūną.

— Ilgai. Nukeliavau aštuoniolikos metų berniokas, sugrįžau keturias dešimtis ir penkerius metus turėdamas ant sprando.

— Kuo tamista ten verteisi, kokį darbą dirbai? — įdomaujasi Griaužiūnas.

— Sunku atsakyti į tokį klausimą,— žvilgteli į jį Vaitkūnas.— Lengviau būtų papasakoti, ko nesu dirbęs. Amerikoje reikia imtis darbo, kokis pasitaiko, patinka tau ar nepatinka, lengvas ar sunkus, moki jį dirbti ar nemoki...

— Kaip tai? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Imtis darbo, kurio nemoki...

— Nemoki, tai pamokys, ir pramoksi...

— Kunigėlis parvažiavo,— sušuko Marcelė ir pribėgo prie lango.

— Gerai, labai gerai,— sujudo ir Vaitkūnas.— Pasakyk, kad seniai jo laukiu.

— Kunigėlis tuoj patsai čion ateis — jis dar nepusryčiavęs,— paaiškino Marcelė.

— Tai gerai, tai gerai,— pasižiūrėjo Vaitkūnas į laikrodį.— Galiu dar kiek luktelėti, tik neilgai.

— Tamista jau Amerikoje turėjai savo įmones? — nesiliauja domėtis Griaužiūnas.

— Taip, saliūną turėjau ir pigiųjų namų statybos biurą.

— Dabar tamista gyveni Alytuje ir turi čia savo įmonę? — kamantinėja jį klausimais Griaužiūnas.

— Turiu namuką ir dažų dirbtuvėlę,— kukliai pasigiria Vaitkūnas.

— Ir sekasi?

— Kai žmogus turi galvą ir norą dirbti, turi sektis.

— Gera dirbtuvėlė! — nusikvatojo gydytojas.— Toji dirbtuvėlė praėjusiais metais davė jam septynias dešimtis tūkstančius litų gryno pelno. Gražus pinigėlis, ar ne

tiesa? — šypsosi Juodveikis į Griaužiūną.— Manau, tamista per visą savo amžių, nežinau kaip taupydamas, nebūtai susikrovęs tokio skatiko. Be to, dar ponas Vaitkūnas yra „Audinių" įmonės Kauno valdybos pirmininkas, „Gumos" išdirbinių įmonės valdybos narys...

— Išėjau iš ten ir akcijas savo pardaviau,— paneigė Vaitkūnas.

— Kodėl? — nusistebėjo gydytojas.— Mažai pelno duoda?

— Žydų ten daug. Nemėgstu jų,— pasiaiškino jis.

— Manau, kad pramonei augti mūsų perspektyvos nekokios,— samprotauja Griaužiūnas.— Neturim nei geležies, nei anglių...

— Lietuvoje pramonė ant gero kelio stovi,— nutraukė jam mintį Vaitkūnas.— Tik reikia turėti tokią vyriausybę, kuri nekliudytų jai augti.

— Argi dabartinė kliudo? — nusistebėjo Griaužiūnas.

— Kliudo kiek tik išgali. Vis bijo, kad čia neatsirastų darbininkų klausimas — organizacijos, streikai, neramumai.

— Tamistai, manau, nekliudė? — pastebi gydytojas.— Bent nesukliudė.

— Ir kaip dar kliudė. Vis norėjo įtikinti, kad subankrutuosiu, ir todėl atsisakydavo duoti man leidimą pradėti darbą. Keli tūkstančiai kainavo, kol įtikinau, kad nesubankrutuosiu. O, Lietuvoje pramonė — geras biznis. Žaliava pigi ir darbininkas pigus. Tik gaila, kad sutrukdys jai augti...

— Kas? Ar vyriausybė? — nusišypso Griaužiūnas.

— Ne, bet karas. Buvau parašęs savo draugams Amerikoje, kad važiuotų čion su pinigais. Dabar turėjau parašyti, kad palauktų.

— Tamista manai, kad Lietuvos vyriausybė panorės įsipainioti į karą? — suabejoja Griaužiūnas.

— Ne, nemanau. Bet karas čia bus,— su įsitikinimu tvirtina Vaitkūnas.— Pirmiau ateis čia rusai, ir greitai ateis. Juos išvys vokiečiai, o vokiečius — anglai su Amerikos pagalba.

— O ką? — nudžiugo gydytojas.— Ar aš to nepranašavau? Ponas Vaitkūnas irgi tos pačios šiuo atveju nuomonės kaip ir aš.

— Tamista ir ponas Vaitkūnas esate per dideli pesimistai...

— O ne,— paneigia Vaitkūnas.— Tik blaiviai žiūrau ir stebiu, kas vyksta pasauly. Pramonininkas turi blaiviom akim žiūrėti, blaiviai viską vertinti, kad nebūtų netikėtai užkluptas...

— Nejaugi pas mus ateis bolševikai? — suplojo rankomis Marcelė.— Kas gi tada bus su mūsų bažnytėlėmis? Juk jie bedieviai!

— Pavers šokių salėmis, ir eisime su Marcele ten pašokti,— juokdamasis erzina ją Juodveikis.

— Na jau, ką čia tamistėle kalbi? — piktinasi Marcelė.— Eis tau kas šokti Dievulio namuose!..

— Ir tamista nebijai nustoti savo įmonių taip manydamas? — klausia Griaužiūnas.

— Galimas daiktas. Viskas gali būti,— sutinka Vaitkūnas.— Bet pinigai jau saugioje vietoje. Bus su kuo iš naujo pradėti. Nepražūsime.

Kambarin įėjo jaunasis kunigėlis ir pasisveikinęs su visais kukliai atsisėdo prie stalo.

Marcelė tuojau pakišo jam arbatos stiklinę.

— Kunigėlis labai išalkęs esi. Ir reikėjo važiuoti nevalgius! — graudinasi Marcelė pritraukdama arčiau ir sviestą, ir sūrį, ir kumpį, meiliai žiūrėdama jam į akis su didžiausiu atsidavimu.— Gal kunigėliui kiaušinienė iškepti?..

— Ačiū, nereikia, nesirūpink, panele, aš ne alkanas,— atsisakinėja.

— Marcelė neklausk, bet eik ir iščirškink kiaušinienę,— šypsodamasis pataria gydytojas.— Matai, jaunas kunigėlis kaip mergelė — mėgsta atsisakinėti nuo gerų dalykų.

— Ne, aš tikrai nenoriu,— sumišo kunigėlis.

— Tamista, kunige, nesivaržyk dėl laiko, aš neskubu,— paragino jį ir Vaitkūnas.— Laukiau tamistos dvidešimts minučių, galiu palaukti dar dešimtį...

— Atsiprašau, kad veltui tamistą sutrukdžiau,— dar labiau sumišęs aiškinasi kunigėlis,— bet aš šiandien negaliu važiuoti Kaunan. Klebonas išvažiuodamas pasakė, kad tiesiog iš atlaidų jis turi drauge su kunigu Boliu vyk-

ti kelioms dienoms Kaunan. Taigi dvi parapijos lieka mano globoje, ir aš negaliu išvažiuoti...

— Gaila,— pasižiūrėjo Vaitkūnas į laikrodį ir atsikėlė.— Veltui tik tamistos laukiau.

— Tamista, kaip girdžiu, Kaunan važiuoji? — kreipiasi į jį Griaužiūnas.

Vaitkūnas linktelėjo galvą.

— Ar negalėtai tamista vietoj kunigėlio mane pasiimti?

— Kodėl ne, labai prašau,— sutiko jis.

— Kada tamista išvažiuoji?

— Tuojau. Auto stovi prie vartų. Jei tamista gali, tuojau sėdam ir važiuojam.

— Galiu, galiu,— pasiskubino Griaužiūnas atsikeldamas.

— Tik štai panelė duos man mano lagaminiuką.

Gydytojas pamėgino pasipriešinti jo išvykimui, bet Griaužiūnas nenusileido.

— Atleisk tamista, ponas Juodveiki, bet negaliu šį kartą praleisti progos pasiekti Kauną su patogumais. Pasivažinėti autu tokiu oru — juk tai vienas malonumas,— aiškinasi jisai.— Gaila, kad tamistai nemalonu, bet aš visgi važiuosiu su ponu Vaitkūnu...

Gydytojas, nuoširdžiai nepatenkintas, niurnėjo piktai, kol Vaitkūnas su Griaužiūnu atsisveikinę išėjo iš klebonijos ir atsisėdo į auto...

XVII

Atsisėdęs automobilin, Griaužiūnas lengvai atsiduso lyg sunkia našta nusikratęs.

— Kaip gera, kad už valandos kitos būsiu namie,— su pasitenkinimu pagalvojo jisai.

Tik dabar pajuto, kad yra ir kūnu, ir siela pavargęs.

— Gerai, kad pagaliau atsipalaidavau nuo kvailų savo svajonių, nuo senų ir naujų pažįstamų ir vėl galėsiu ramiai įprastu gyvenimu gyventi,— džiaugiasi sieloje.— Parvažiavęs tuojau išsimaudysiu vonioje, kavos išsivirsiu...

Vienai akimirkai Kaunas jam pasivaideno tokis savas,

artimas ir mielas, jog net išsikoliojo, kad buvo galvojęs iš jo išsikelti ir apsigyventi kaime...

— Senas asilas esu...— net pasipurtė jisai.

Važiavo per miestelį lėtai, ir Griaužiūnas ėmė dairytis į visas šalis...

— Tamista pastebi, kokią pažangą yra padaręs miestelis,— prabilo pagaliau.— Visai kitas vaizdas negu buvo seniau, prieš Didįjį karą...

— Prie ruso čia buvo daugiau gyvumo,— vamptelėjo Vaitkūnas.

— Taip, čia buvo daug kariuomenės prigrūsta, bet dabar, matai tamista, užšiurkšlintas miestelis virto visai švariu miestu — gatvės išgrįstos, pašalės cementinės. Visai kaip dideliam mieste,— gėrisi Griaužiūnas.— Kiek naujų mūro namų atsirado! Tikras miestas...

Vaitkūnas nieko neatsakė, tik dar sulėtino auto — važiavo per užgrūstą ūkininkų vežimais aikštę.

— Turgus! — atkreipia Vaitkūno dėmesį Griaužiūnas.— Kiek čia gero kaimas privežė! Badas Lietuvai grėsti negali...

— Taigi, kad daug veža žmonės. Todėl ir bloga,— pastebėjo Vaitkūnas.— Pasiūla didesnė už pareikalavimą — pardavėjų daug, pirkėjų maža. Pusdykiai atiduoda ūkininkas savo prekes, o ką patsai turi pirkti, dvigubai moka už viską. Todėl ir nepatenkinti.

Griaužiūnas nesusivokė, kas atsakyti.

— Turi tiesą,— pagalvojo jisai prisiminęs, kas buvo ir rašoma, ir kalbama apie nepaprastai didelius ūkinius sunkumus pastaraisiais metais.

— Krizė visus kraštus palietė, ne mus vienus,— atsigavo Griaužiūnas.— Žmonės tikėjosi, kad karas palengvins jų padėtį, bet to neatsitiko. Vyriausybė daro, ką išgali, kad ūkininkams palengvintų...

— Kažkodėl nematyti, kad daug darytų,— atsiliepia į tai Vaitkūnas.

— Kaip nematyti? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Supirkinėja ūkio produktus mokėdama brangiau negu pasaulinės rinkos kaina, pašalino tarpininkus...

— Tamista tikrai manai, kad pašalino? — žvilgtelėjęs į jį, nusišypsojo Vaitkūnas.

— Argi ne pašalino? — dar labiau stebisi Griaužiūnas.— Juk „Maistas", „Pienocentras", „Lietūkis" supirkinėja viską tiesiogiai iš ūkininkų...

— Aš tamistai viena pasakysiu: kaip buvo tarpininkas, taip ir pasilieka. Atveža ūkininkas į elevatorių javus — prasideda begalinis grūdų tyrinėjimas, analizas, kaip moksliškai sakoma. Laukia ūkininkas dieną, kitą, nusispjauna ir parduoda žydui už pusę kainos. Negi jis gali keturias penkias dienas sėdėti mieste su arkliu?.. Štai tau ir nėra tarpininko!..— piktai nusijuokė Vaitkūnas, bent Griaužiūnui taip pasirodė.

Prisiminė čia Griaužiūnas, ką jam ūkininkai pasakojo apie „Maisto" tarnautojų praktiką kiaules supirkinėjant.

— Ir kam jie tai daro? — pasipiktino Griaužiūnas.— Argi nesupranta?

— Kas juos žino? — nusišypso jam Vaitkūnas.— Reikėtų pasiklausti tų, kurie tokią tvarką nustatė...

Privažiavę miestelio pakraštį, pakreipė auto į miškelį naujai išgrįstu keliu.

— Anksčiau čia, pamenu, buvo didžiausias smėlynas. Vežimai klimpo...

— Taip, kamavomės visi. Dabar išgrindėm...

— Susiprato vyriausybė.

— Kur tau, patys išgrindėm nesulaukę, kada pagaliau įvairios komisijos baigs savo nagrinėjimo darbus,— paaiškino Vaitkūnas.

Pravažiavę kilometrą, pakreipė Kauno link senu, dar rusų valdymo metais pratiestu plentu.

— Gal aš tamistai kliudau kalbindamas? — susigriebia Griaužiūnas.

— Visai ne,— atsiliepia Vaitkūnas.— Aš važiuoju lėtai, ne greičiau kaip keturias dešimtis kilometrų per valandą. Jei kelias lygus ir tiesus, leidžiu iki šešių dešimčių, bet niekados greičiau.

— Mašiną saugote? — dasiprotėjo Griaužiūnas.

— Ne todėl,— paneigė Vaitkūnas.— Važiuojant iki šešių dešimčių kilometrų per valandą greičiu, aš mašiną valdau, o važiuojant greičiau — mašina mane valdo. Nenoriu sprando nusisukti.

— Lėčiau važiuosi — greičiau nuvažiuosi,— sako žmonių išmintis.

— Taip, taip,— sutinka Vaitkūnas.— Kai kada žmonės turi tiesą.

— Žmonių išmintis — Dievo tiesa,— pastebi Griaužiūnas.

— Buvo taip, bet dabar ir mūsų žmonių išmintis, ir Dievo tiesa paseno ir ne visuomet tikrumą atitinka.

— Dievobaimingas žmogus užsigautų, tokį posakį išgirdęs,— nusišypsojo Griaužiūnas.— Tamista, matyti, esi skeptikas ar gal didelis praktikas.

— Iš gyvenimo mokinausi, iš patyrimo, ne iš knygų,— šaltai sutiko Vaitkūnas.— Sako, pasaulis už genį margesnis, bet mano gyvenimas ne mažiau margas.

— Nori papasakoti savo gyvenimo nuotykius,— pagalvojo Griaužiūnas.— Bet man visai neįdomu.

Nors laukė, kad Vaitkūnas ims dabar pasakoti savo gyvenimą, bet tasai nutilo ir nieko daugiau nepasakė. Griaužiūnas irgi tylėjo, dairėsi ir gėrėjosi šlaitais, alksnių ir beržų krūmais apaugusiais. Šalnos dar nenupurtė jiems lapų, bet didesnė jų dalis jau auksu žėrėjo liūdnos rudens saulės spinduliuose.

— Ruduo kaip žmogaus senatvė,— pagalvojo Griaužiūnas: — tylì, rami ir liūdesio kupina.

— Tamista sakei, kad mūsų pramonės ateitis nekokia,— prabilo vėl Vaitkūnas.— Netiesa, mūsų pramonei vystytis perspektyvos geriausios! Kam mums anglis, jei galima pasistatyti vandens jėgaines elektrai gaminti, kuri atstos anglį. Tik viena Nemuno kilpa apšviestų ir apšildytų visą Lietuvą ir duotų varomąją jėgą didžiausiai kokią galima turėti pramonei.

— Tik gaila, kad neturim pinigų pastatyti ir įrengti,— pastebi Griaužiūnas.

— Kodėl neturim? Tenekliudo tik, lėšų surasim net nesikreipdami į svetimus,— užginčijo Vaitkūnas.

— Tai kodėl gi iki šiol nepastatėme? Nuo nepriklausomybės dienos vis girdžiu kalbas apie tą jėgainę, net akcinės bendrovės jai statyt buvo susikūrusios, o jėgainės kaip nėra, taip ir nėra. Ir bendrovės nyko, ir akcijos niekais virto. Visa sauja man jų pasiliko...

— Latviai pasistatė, nes ten vyriausybė ne tik kad

nekliudė, bet pati viena ėmėsi darbo. Pas mus gi kliudo net privačiai iniciatyvai.

— Kas gi kliudo? Ir kuris išrokavimas yra kliudyti? — nenori patikėti Griaužiūnas.

— Kas kliudo, klausiate? Pirmiausia ministeris pirmininkas ponas Betulis su savo sėbrais. Tai tikrai piktoji Lietuvos dvasia.

— Bet kodėl? Kodėl, pasakyk man tamista? — vis netiki Griaužiūnas.

— Aš tamistoms dar klebonijoje esu sakęs, kad neva baidosi. Su jėgainės pastatymu turės kilti pramonė, o su pramonės išsivystymu atsiras stipri darbininkija, jos organizacijos. Gali kilti streikai, neramumai...

— O gal ponas Betulis turi tiesą taip manydamas,— lyg pritardamas tai nuomonei pasisako Griaužiūnas.— Gal iš tikrųjų mums geriau tik žemės ūkio gamyba rūpintis? Kol esame tik žemės ūkio kraštas, ramiai sau gyvename...

— Vilko bijoti — miške nebuvoti, sako žmonės. Bet miškan nevažiavęs neapsieisi, nes nekūrenamoje pirkioj nesėdėsi, žalių bulbių negriauši, reikia pečius pakūrenti,— samprotauja Vaitkūnas.— Pramonės neišvystysim — krašto gerbūvio nepakelsim. Liksime kaip esame — nuskurdęs elgetų kraštas — ir versime jaunus žmones vergauti visokiose Brazilijose, Uragvajuose... Juk mūsų prieaugliui namie darbo nėra.

— Kodėl nėra? Ogi žemė arti...

— Mes augom namie keturi broliai ant pusvalakio žemės. Kuo galėjome būti namie sėdėdami, jei ne elgetomis? Iš trijų dešimtinių sočiai su šeima negyvensi. Mažiausia dviem nebuvo namie nei vietos, nei darbo. Kur žmogus dėsies, jei namie, savam krašte, nėra uždarbio? O kuris gali būti uždarbis, jei nėra pramonės, dirbtuvių... Dar tuomet gerai buvo, kad Amerikon važiuoti niekas nekliudė, jokių suvaržymų nebuvo. O kas daryti, kaip elgtis, kur dėtis dabar tokiems, kurie namie, savo ūky, negali prasimaitinti?

— Amatų reikia imtis,— įterpia savo nuomonę Griaužiūnas.

Vaitkūnas nieko į tai neatsakė, ir važiavo abu tylėda-

mi. Kelias ėmė labai vingiuoti, ir vairuotojas visą laiką davinėjo signalus prieš pasisukimus sukaupęs visą dėmesį. Bet Griaužiūnas manė, kad Vaitkūnas todėl tylį, jog savo pastaba sugriovė visus jo išvedžiojimus.

Pravažiavus vingius ir pasiekus tiesaus kelio, Vaitkūnas sustabdė automobilį.

— Ar tik nenuleido padanga? — prabilo ir atidaręs dureles iškopė, apėjo aplinkui auto, pačiupinėjo padangas.— Ne, viskas tvarkoje.

Užsirūkęs cigaretę, atsisėdo ir paleido auto.

— Tamista sakai, amatų imtis,— prabilo jisai vėl tęsdamas nutrauktą pasikalbėjimą.— Bet kaip ir kurių tų amatų žmogui kaime išmokti? Ir kokių amatų? Kurpiais, siuvėjais tapti ir konkuruoti su badmiriais žydais? Bet mūsų kaimietis papratęs nors prastai, bet sočiai valgyti ir silkės uodega kaip žydas neprasimaitins visą dieną...

— Yra Kaune amatininkų, kurie už mus geriau gyvena,— pastebi Griaužiūnas.— Tokie Rimšos...

— Taip,— nutraukė jam kalbą,— vienas kitas Kaune gerai laikosi, todėl, kad pradėjo su dideliu pinigu, bet visi kiti skursta ir badauja. Ne, be pramonės žūsim. Traukia žmonės į miestus tikėdamiesi ten darbo gauti ir nesurasdami skursta, kol badas priverčia grįžti atgalio kaiman. O bolševikų agitatoriai nesnaudžia, skurdas juk geriausias jų padėjėjas. Alkaną žmogų nesunku suagituoti, sukelti neapykantą prieš tuos, kurie dar išgali sočiai pavalgyti.

Užsitraukęs paskutinį kartą, piktai sviedė nuorūką per langą.

— Sako: lietuviai pramonininkai sukčiai, egoistai, neramūs nepasitenkėliai, kad negali nugalėti žydų konkurencijos. Netiesa, tamista! Jei tik savimi rūpinčiausi, galėčiau ramiai ir sočiai sau gyventi nieku nesirūpindamas. Bet krutu, rėkiu, kovoju kaip ir kiti mano draugai, nes mums Lietuva rūpi, ir mes geriau už kitus matom, kur ją nuves dabartinės vyriausybės politika. Pamažėl, pamažėl ir visas kraštas jau užsikrėtė bolševizmu, net ir tie, kurie dabar bado nekenčia, neskursta. Čia, suprantama, ne badas veikia, bet pavydas...

— E, tamistėle! Kas šiandien tiki bolševistiniais tauškalais,— net pasipiktino Griaužiūnas.— Per daug arti gy-

vename nuo rusų, kad nežinotume, kas ten dedasi, kokis ten saldus gyvenimas...

— Kada žmogui sunku, jis kiekvienu tiki, kas jam žada geresnę buitį. Aš neabejoju, kad ne nūnai, tai ryt čion ateis bolševikai, prie to juk įvykiai veda, ir daugel, daugel žmonių sutiks juos su ištiestom rankom...

— Ir skaudžiai nusivils,— neiškenčia Griaužiūnas.

— Taip, apsišutins visi, ir smarkiai apsišutins,— sutinka Vaitkūnas.— Bet kol nusvils, džiūgaus tikėdamiesi geresnio gyvenimo. Melas visuomet patrauklus, kai tiesa skelbiasi...

— Manau, kad tik kvaili gali patikėti,— nepasiduoda įtikinamas Griaužiūnas.— Ūkininkai gerai supranta, ko jie gali iš bolševikų susilaukti.

— Kvailų žmonių visuomet daugiau buvo ir bus,— atsakė jam Vaitkūnas.— Suprantama, ūkininkai, daugiausia pasiturintieji, bijo bolševikų, bet tarp jų daug nepatenkintų, kurie taip galvoja: bus man blogai, bet kitiems dar blogiau, ypač tiems, kurie daug prisivogė. Mūsų žmogus pavydus, reikia tai žinoti. Nors pats nukentės, bet džiaugsis, kad kitas dar labiau nukentėjo.

— Ar tik patsai, gerbiamasis, nebūsi subolševikėjęs, kad esi taip įsitikinęs bolševikų atėjimu,— pagalvojo Griaužiūnas.— Neverta su tavim net ginčytis.

— Miglos, tirštos miglos apgaubė ir mūsų galvas, ir mūsų kraštą,— tęsia Vaitkūnas.— Rodos, pati Lietuvai meilė turėtų mus skatinti kiek galima labiau vystyti krašte pramonę. Kiek jaunų vyrų ir moterų paskutiniais metais emigravo svetur duonos ieškodami! O juk visi jie bus žuvę Lietuvai.

Ne, be pramonės neaugs mūsų tauta, neaugs ir mūsų miestai. Gyventojų perteklius veršis visuomet svetur, ten, kur gali uždarbį surasti...

„Tiesą kalba, aišku kaip diena",— susijaudino Griaužiūnas prisiminęs, kad ir jis pats ne vieną kartą apie tai buvo panašiai galvojęs.

— Ir nesuprask tu man tokių dalykų! Kodėl gi nepaaiškinate Betuliui, pagaliau prezidentui? — neramiai pasijudino Griaužiūnas.

— Manai tamista, kad nekalbėjom, neaiškinom ar

kad jie nesupranta? — patikina jis Griaužiūną.— Ne tokie jau jie kvaili, kad nesuprastų...

— Tai ką? Vis baidosi, nesiryžta?..

— Ne, čia, manau, ne baimė, ne nesupratimas veikia, bet kiti dalykai,— aiškina Vaitkūnas.

— Kurie gi?

— Asmeniška nauda, noras greičiau pralobti,— pabrėžė Vaitkūnas.— Kiek aš juos suprantu, jie netiki Lietuvos ateitimi. Ar Lietuva bus nepriklausoma, ar nebus, jiems nesvarbu. Svarbiau patiems pasidaryti nepriklausomiems, taip sakant, apsirūpinti juodai dienai...

— Paprastos nepatenkintų vyriausybe žmonių kalbos,— pagalvojo Griaužiūnas nutylėdamas.

Kadangi jis nereagavo į Vaitkūno pastabą, kalba nutrūko, ir jie važiavo gerą pusvalandį tylėdami.

Privažiavus miškelį, Vaitkūnas sulaikė automobilį.

— Pusiaukelė,— paaiškino jisai.— Čia visuomet sustoju automobiliui atausti.

— Vadinasi, kaip arkliui duodi jam atsilsėti,— nusišypsojo Griaužiūnas išlipdamas.— Na, ir man gerai kojas patampyti.

— Automobilis, kaip ir arklys, reikalauja priežiūros,— aiškina Vaitkūnas.— Mylėsi mašiną, gailėsies jos, nevarginsi nereikalingai, ir ji gerai tau tarnaus.

Išlipęs atidengė motoro gaubtuvus, palytėjo delnu karbiuratorą, pačiupinėjo ratų padangas.

— Ką, labai įkaitęs? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Neduodu įkaisti per daug. Lėtai važiuodamas neperkaitinsi,— aiškino ir atsisėdęs ant papėdės užsirūkė cigaretę.

Griaužiūnas peršoko per griovį ir atsisėdo ant kelmelio priešais.

— Diena saulėta, šilta, o visgi oras ne tas kaip vasarą,— kalbino Griaužiūnas.— Ir ant širdies nelinksma.

— Ruduo kaip senatvė,— sutiko su juo Vaitkūnas.— Kad ir gerai žmogus gyveni, o širdy vis tiek džiaugsmo nėra.

— Taigi, taigi,— palingavo galvą Griaužiūnas.— Tik senatvėje junti, ką tai reiškia vienuma.

— Tamistai dar nieko — sėdi sau ramiai raštinėje,

dirbi sąžiningai savo darbą ir nieko nežinai, kas dedasi mūsų Lietuvoje...

— Kodėl tamista manai, kad aš nieko nežinau? — klausia Griaužiūnas.— Gal man irgi rūpi pralobti, apsirūpinti juodai dienai, kaip tamista sakei? Gal aš irgi dalyvauju visokeriopuose bizniuose, imu kyšius... Ką tamista gali žinoti?...

— O ne. Mes, pramonininkai, gerai žinome, kas kuo verčiasi, kas kuo pralobo, kuris·kiek ir kokiu būdu ima,— paneigia Vaitkūnas.— Lietuva — nedidelis kraštas, ir mes gerai žinom visus reikalingus — supranti tamista — visus mums reikalingus žmones. Tamista nesi iš jų. Vėl — kam gi tamista imsi kyšius, jei neturi nei šeimos, nei meilužės, nekortuoji...

— O gal ir meilužių turiu, ir kortomis lošiu...

— Kad taip būtų, žinočiau. Mes, pramonininkai, viską žinome. Gal net daugiau negu mūsų ponai apie tai nusimano. Tamista patikėjai, kad ponas Betulis tik todėl kliudo pramonei augti, jog bijo darbininkų padaugėjimo...

— Tamista pats gi sakei...

— Ne, aš tik sakiau, kad ponas Betulis taip aiškina savo užsispyrimą...

— Tai koks gi dalykas? — susidomi pagaliau Griaužiūnas.

— Man ponas Betulis nenorėjo duoti leidimo paleisti darban mano dirbtuvėlę, kliudė man visokiais būdais, kaip įmanydamas, o juk panaši dažų įmonė jau buvo žydų įsteigta, ir, manau, be kliūčių. Aš dabar du kartus pigiau parduodu dažus, mano dažai geresnės rūšies negu tie, kuriuos žydai gamino, dukart geriau atlyginu darbininkus, aprūpinu juos pigiais patogiais butais ir vis dėlto didelį dar pelną turiu...

— Nesuprantu, ką nori tamista šiuo pasakyti? — nesusivokia Griaužiūnas.

— Įsivaizduok sau tamista, kokį pelną anksčiau turėjo žydai, kai dažų gamyba buvo jų vienų rankose.

— Bet aš visgi nesuprantu, kuo čia dėtas ponas Betulis? — stebisi Griaužiūnas vis dar nesusivokdamas.

— Visa Lietuvos prekyba ir pramonė iš tikrųjų yra keleto žmonių rankose. „Lietcementas", „Lietgeležis",

„Lietanglis", „Lietmedis", „Lietstatyba", „Lietguma" ir panašios įmonės bei urminė prekyba — tai vis Kaplanas, Švarcas, Akermanas ir dar keletas smulkesnių. Vienoje įmonėje direktoriauja Kaplanas, valdybą sudaro Švarcas, Akermanas ir Betulis. Kitoje direktoriauja Švarcas, valdybą sudaro Kaplanas, Akermanas ir Betulis. Trečioje direktoriauja Akermanas, valdybą sudaro Kaplanas, Švarcas ir Betulis... Smulkesnes įmones jei ne patys valdo, tai sėdi ten jų patikėtiniai. Supranti dabar tamista?..

— Tai šungalvis! — per dantis prašvokštė Griaužiūnas ir iš pasipiktinimo net nusispjovė.— Nesitikėjau...

Vaitkūnas kažkaip keistai į jį pasižiūrėjo, numetė šalin cigaretės nuorūką ir kandiklį įkimšo liemens kišeniun.

— Važiuosime jau.— Atsistojo ir uždengė gaubtuvus.

Griaužiūnas pasiskubino atsisėsti. Įsėdo ir Vaitkūnas ir paleido motorą.

— O kaipgi kiti ministeriai? — nerimsta Griaužiūnas.— Nejaugi jie nieko nežino?

— Kiti ministeriai? — nusišypsojo pažvelgęs į jį Vaitkūnas.— Aš tamistai papasakosiu vieną įdomų dalyką, ir tamista tada jau pats spręsi, ką reiškia, kada žmogus pabūna Betulio vadovaujamoje Ministerių Taryboje. Tamista gal pastebėjai, kad paskutiniais metais pas mus priviso daug visokių emigracijos biurų. Labai gerai uždirba eksportavimu lietuvių į svetimas šalis, kur jie labai reikalingi kaipo pigi darbo jėga. Ten jų laukia tiesiog vergų likimas, bet užtai biuras už kiekvieną atgabentą žmogų gauna premiją, o mergaitės, kaip teko sužinoti, dažniausiai patenka tiesiog į paleistuvavimo namus. Ar tas rūpi tų biurų vedėjams? Jie visi svetimšaliai — vokiečiai, danai, belgai, dažniausiai tų šalių žydai — jiems negaila mūsų vargšų. Susirūpinom tuo mes, pramonininkai, padarėm visą eilę pastangų, net pas Smetoną pabuvom ir privertėm išleisti įstatymą, kad emigracijų biurų vedėjais gali būti tiktai tikri lietuviai, Lietuvos valstybės piliečiai. Bet tame įstatyme atsirado visai maža pastabėlė, kurios net nepastebėjom, kad vidaus reikalų ministeris išimtiniais atsitikimais gali leisti ir svetimšaliui tokiam emigracijos biurui vadovauti. Ir ką tamista manai? Visi ligšioliniai biurų vedė-

jai pasiliko tie patys svetimšaliai, vidaus reikalų ministeriui atskirai kiekvienam leidus kaipo išimtį...

O juk tas ministeris anksčiau buvo geras patriotas, padorus žmogus, netgi su mumis dėjosi.

— Kas tokis? — pasiteiravo Griaužiūnas.

— Generolas Pličakas, karys, už Lietuvos nepriklausomybę kraują liejo. Vėliau veiklus mūsų sąjungos narys. O dabar, kai pabuvo ministeriu,,išėjęs iš valdžios atsistojo daugelio žydiškų įmonių prieky kaip Betulio, matyti, patikėtinis. Vienur kaip direktorius, kitur kaip valdybos pirmininkas, ir uoliai su mumis kovoja už žydų reikalus.

— Ir aš jį pažįstu kaipo dorą žmogų. Galgi gerai nusimano pramonės reikaluose,— suabejojo Griaužiūnas.— Žydai moka vertinti gabų žmogų.

— Nieko jis nenusimano ir nieko ten nedirba,— net su pasipiktinimu paneigė Vaitkūnas.— Algas jam moka, kad už jo pečių geriau galėtų biznį varyti ir kad įmonės atrodytų lietuviškos...

E, pas mus dažnai vieną žmogus kalba, o kitą daro. Kalba dėl kvailų žmonių ausų, o daro dėl savo kišeniaus. Man jau net ėmė rodytis, kad lietuvis nespekuliuoja, kyšių neima tik tada, kai progos neturi...

— Blogai gi tamsta manai apie lietuvius! — protestuoja Griaužiūnas.— Iki šiol vis maniau ir dabar manau, kad lietuviai buvo ir bus padori tauta.

— Todėl, kad tamista pats esi doras žmogus, nori pasakyti,— atspėja jo mintį Vaitkūnas.— O kadangi aš esu biznierius, nepadorus, tai ir kiti man nepadorūs atrodo.

— Aš to negalvojau,— sumišo Griaužiūnas.

— Galvok tamista, aš dėl to neužsigausiu,— nuramina jį Vaitkūnas.— Aš ne žmones noriu kaltinti, bet susidėjusias aplinkybes. Seimų laikais tokių dalykų negalėjo būti.

— Ar tik neperdedi tamista idealizuodamas seimų laikus,— atkerta kažkodėl Griaužiūnas.— Žinom dabar, kas dėjosi ir seimo laikais.

— Seime buvo opozicija, kuri sekė vyriausybės darbus, buvo žmonių, visai nesuinteresuotų bizniu, laikraščiai

laisvai rašė, ką norėjo. Tuojau tokie dalykai būtų ir seime aikštėn iškelti, ir spauda netylėtų...

— Juk ir dabar yra seimas...

— E, kokis ten seimas,— susiraukė Vaitkūnas.— Iš savųjų žmonių, tik rankom kilnoti.

— Kas tiesa, tai tiesa,— sutiko Griaužiūnas.— Ne seimas, tik šlykšti jo karikatūra.

— Mėginom su kai kuriais šio seimo nariais kalbėti dėl jėgainės, bet greitai įsitikinom, kad neverta.

— Rodosi, kad apie tą jėgainę daugiau kalbėjom ir kalbame negu darome, todėl nieko ir neišeina,— prikimba piktas Griaužiūnas.

— Manai tamista, kad tai tiesa? — paklausė Vaitkūnas atkreipdamas į jį savo veidą. Griaužiūnas linktelėjo galva.— Klysti tamista, taip manydamas. Kad vyriausybė arba, tikriau pasakius, ponas Betulis nebūtų daręs kliūčių, seniai jau ją būtume turėję tik privačios iniciatyvos dėka. Mes, Lietuvos pramonininkai, lietuviai, viską padarėm, kad sumanymas būtų įvykdytas, ir ne mūsų kaltė, jei iki šiol nieko nepasiekta.

— Kažkodėl neteko apie tai nieko girdėti,— suabejoja Griaužiūnas.

— Taip, nes tai užgintas klausimas. Darėm pastangų, kad spauda mums padėtų, sudomintų visuomenę, bet jai nebuvo leista nei prasižioti šiuo klausimu.

— Kodėl? — net sušuko Griaužiūnas.— Visai jau nesuprantu...

— Anksčiau vyriausybė aiškinosi, kad pati neturi lėšų, o svetimiems koncesijos nenori duoti. O kai sudarėm ir patiekėm projektą, įrodydami, kad visus darbus ir įrengimus galėsim atlikti vien tik lietuvių kapitalu,— suprantama, kad pritraukėm Amerikos lietuvius,— tada ponas Betulis iškėlė klausimą, ar ne geriau statyti Lietuvoje šilumines jėgaines, nes yra pakankamai durpių... Ir sudarė visokiausias komisijas, kurioms pavedė šį klausimą spręsti. Jos sprendžia, sprendžia ir iki šios dienos dar vis neišsprendė. Kai nurodėm, kad reikia skubėti, nes baigiasi sutartis su belgais, išgirdom, kad jau susidarė elektrai gaminti akcinė bendrovė su ponu Betuliu priešaky kaipo pirmininku ir ji jau stato jėgainę Petrašiūnuose. Kai ją pa-

baigė įrengti, tuojau Kauno stotis nustojo veikusi ir ėmė gauti už nuomą elektrą iš Petrašiūnų...

— Taigi, vadinasi, lietuviška jėgainė jau yra,— pastebi Griaužiūnas.

— Vienas apgavimas. Tai toji pati belgų bendrovė tik dabar Betulio vadovaujama. Matai tamista, Kauno jėgainės visas įrengimas jau virto laužu ir aišku, kad miestas, gavęs laužą, netinkamą darbui, turės vėl neva su nauja bendrove sudaryti sutartį dėl elektros tiekimo. Ar ne gudriai sugalvota? — nusijuokė Vaitkūnas.

Nusišypsojo ir Griaužiūnas, nors širdyje virė pyktis kaip katile.

— Kada gavom Vilniaus sritį su pradėta ant Vilijos upės vandens jėgaine, tuojau darbas buvo sulaikytas ir sudaryta komisija, kuri turėjo įrodyti, kad jėgainė netinkamai suplanuota. Tuo metu toji nauja elektrai gaminti bendrovė jau suspėjo gauti labai plačias, tiesiog monopolines teises Lietuvoje ir ėmė kovoti su mūsų miestų ir miestelių savivaldybėmis dėl jų savo reikalams pastatytų jėgainėlių, stengdamasi su Betulio pagalba paimti jas savo žinion.

Taip iki šiol neturim ir neturėsim pigios elektros Lietuvoje, ir ponas Betulis vėl atiduos mus ilgiems metams belgų malonei...

— Pasakyk man tamista, argi niekas iki šiol nepaaiškino prezidentui, kas čia dedasi? — piktumu verda Griaužiūnas.— Argi jis iki šiol nieko nežino apie gražius savo ministerio pirmininko darbelius? Negi ir jis būtų tokis pat sukčius! Nesinori tikėti...

— Gal žino, o gal ir nežino,— dvejoja Vaitkūnas.— Svetima siela — tamsi giria, negi susigaudysi. Vėlgi — prezidentas mokslininkas, profesorius. Ar mokslininkai nusimano ką praktiškuose gyvenimo reikaluose? Nueisiu aš ir, sakysim, tamista, papasakosim jam, ką dabar tamistai pasakoju, patikės gal mums ir pasipiktins, kaip piktiniesi ir tamista, kaip matau. Bet ateis ponas Betulis, nušvies viską kitaip, primeluos, ir prezidentas juo patikės, labiau patikės negu mumis, ir, ko gero, dar palaikys mus šmeižikais...

O taip, kitais atvejais, prezidentas — puikus vyras.

Moka kalbėti — pasiklausai ir susižavi, net širdy palengvėja...

— Patikės ar nepatikės, apie tokius dalykus negalima tylėti! — verda Griaužiūnas.— Reikia rėkti, šaukti kur galima ir kiek galima. Nuodėmė, nusikaltimas tylėti! Patsai nueisiu pas prezidentą...

— Nueik, nueik tamista, gal ir pasieksi ką,— ragina jį Vaitkūnas.— Nors manau, kad jau vėlu pradėti kovą — ateis bolševikai ir savotiškai viską sutvarkys...

— Tamista, kaip matau, nekantriai lauki bolševikų,— puola jis Vaitkūną.— O kad ateitų, pats pirmas išsinešdintum...

— Aišku, kad išdumsiu,— nesigina Vaitkūnas.— Negi lauksiu, kol mane suims ir nužudys?.. Bet dar anksčiau už mane paspruks ponas Betulis su savo pakalikais.

— O gal ir nepaspruks? — tyčiojasi Griaužiūnas.

— Negi pasitikės savo draugais Kaplanais, Švarcais ir kitais žydeliais, kad jį apgins?..

— O aš niekur nebėgsiu, kad ir ateitų,— drožė kumščiu į durelių briauną.— Lietuvoje gimiau, Lietuvoje ir mirti noriu. Bet tikiu, kad neateis čia bolševikai, kad ir kiek čia kranksėtų pesimistai...

— Ir aš norėčiau, kad neateitų — krašto man gaila. Bet ne nuo mūsų tai pareina ir net ne nuo prezidento su ponu Betuliu. Manau, kad vokiečiai su rusais seniai jau šį klausimą išsprendė... Be vokiečių sutikimo nebūtų drįsę rusai pasiųsti pas mus savo įgulų...

Išbjurom visi, supuvom, ir, matyti, Dievas bausmėmis panoro atvesti mus ant tikro kelio... Prieš Dievo sprendimą nepasipūsi...

XVIII

Griaužiūnas sugrįžęs Kaunan tuojau išsimaudė, persirengė ir išsivirė kavos, nors buvo jau povakaris ir tokiu laiku nebuvo pratęs kavos gerti. Bet tiek buvo pasiilgęs mėgiamo gėralo, jog neiškentė, nors žinojo, kad jam gresia pavojus iki pusiaunakties neužmigti.

— Pagaliau esu namie,— apsidžiaugė, patenkintas atsisėdo prie stalo ir išsitiesė patogiai minkštoje kėdėje.

— Gerai svečiuose, sako žmonės, bet namie geriausia,— gurkšnodamas karštą kavą gėrisi Griaužiūnas. Bet netrukus jam topteli mintis, kad gal teks, ir greitu laiku teks, atsižadėti ir jaukaus patogiais baldais apstatyto buto, ir įprasto ramaus gyvenimo būdo. Kas gali atspėti ateitį! Galgi tie krankliai, atkakliai pranašaujantieji bolševikų atėjimą, tikrai iškranksės šią nelaimę ir jam, ir visai Lietuvai.

Prisiminė, ką patyrė, ką matė ir girdėjo, ir pasijuto neramus.

— E, kas bus, tebus, bet nekvaršysiu sau galvos. Juk ne man vienam...— numojo neramias mintis stengdamasis jų nusikratyti. Bet juo labiau stengiasi, juo atkakliau jos lenda į galvą. Kol buvo nuolat žmonėse, nuolat naujais įspūdžiais gyveno, pavojus tėvynei ir drauge kartus nusivylimas neatrodė tokie baisūs kaip dabar, kada vienui vienas namie sėdėdamas prisimena, ką matė ir ką girdėjo...

Ir ne tik dėl tėvynės, bet ir dėl savo likimo ima nerimauti. Jau senas yra, be jėgų. Gyvenimas išgyventas, viskas praeity... Gal klaidingai galvojo, klaidingai elgėsi nesirūpindamas savo ateitimi — manė, užteks jam vienam pragyventi iki mirties tos nedidelės pensijėlės, kurią turės gauti. Bet... Bet jei viskas sugrius, bolševikams ar vokiečiams kraštą užklupus, žlugs ir jo viltis ramiai senatvę pragyventi — juk jis nieko neturi, nieko nemoka, jokiam praktiškam darbui netinka, o naujiems ponams jo dabartinis užsiėmimas bus nereikalingas, ir jausmas neleistų jam tėvynės pavergėjams tarnauti... Ką daryti, kaip teks gyventi?.. Fiziniam darbui jėgų neužteks, neužteks jų ir pradėti iš naujo kurti sau gyvenimą...

Na, o Lietuva, kurios atstatyme sudėjo visas jėgas, paaukojo visą gyvenimą? Juk vėl sunyks, nuskurs ir gal politiškai išnyks kaipo valstybinis vienetas, išnyks ir kaipo tauta. Negalima pasikliauti tuo, kad šimtą metų mums viešpatavę visgi rusai mūsų nesugrumuliojo. Caro valdžios priemonės mus ištautinti buvo visai kitokios, negu dabar gali panaudoti bolševikai ar pagaliau ir vokiečiai, jei šiems pasisektų karą laimėti ir mūsų kraštą

pagrobti. Vieni ir kiti panaudos žiauriausias priemones be atodairų, ir nutautinimas gali vykti tokiu spartumu, jog po kelių dešimčių metų ar gal ir greičiau nuo Lietuvos, nuo lietuvių tautos pasiliks tik geografinis terminas, kaip pasiliko nuo išnaikintų dar senovėje prūsų...

— Gamta ar Dievas gausiai apdovanojo mūsų tautą ištverme, darbštumu ir sumanumu. Tokiu trumpu laiku ir tokią pažangą esame padarę, tiek pažengę pirmyn, jog pavijom ir pralenkėm skaitlingesnes ir gamtos turtais turtingesnes tautas, pavijom ir pralenkėm net ilgus laikus gyvenusias nepriklausomu gyvenimu.

Nejaugi mūsų padėtas darbas, mūsų pastangos turi nieku nueiti? Nejaugi vėl turim patekti svetimiem į nagus, vėl skursti, vėl vergauti?

Ir kaipgi nemato gresiančio mums pavojaus vyriausybė? Turėtų bent seimą sušaukti!..

— Seimą? — karčiai pats sau nusišypsojo Griaužiūnas.— Kokią reikšmę turėti gali seimo sušaukimas?.. Beveidžių, bemokslių, parsidavėlių gauja!.. Negi gali ten kas pareikšti esmingą rimtą nuomonę, jei ten nėra nei vieno, kuris būtų parodęs, kad moka galvoti. Juk buvo daroma tam tikra atranka, imtasi įvairiausių priemonių, kad į tą seimą nepatektų nei vienas savarankiškesnis žmogus. Buvo parenkami vien tokie, kurie paklusniai kilnotų rankas nesamprotaudami, pritardami kiekvienam savadžios vyriausybės sumanymui...

Ir kokie pasirodo niekšai ponas Betulis ir visa apspitusi valstybės valdymo aparatą klika! Dabar tik viskas išeina pamažėl aikštėn. Matyti, jiem ten niekas nerūpi daugiau, kaip tik tai, kad laikytųsi kiek galima ilgiau prie valstybės lovio. Visos jų patriotinės kalbos, pasirodo, tik priedanga jų niekšiškiems siekimams pralobti, praturtėti. Pati Lietuva jiems nerūpi ir nerūpėjo...

Bet kaipgi Smetona? Negi ir jis tokis pats niekšas, sukčius kaip ir dauguma tų, kurie aplink jį yra susispietę?..

Ne, to negali būti! Jis tik mažas, menkas žmogutis, kurį gudrūs sukčiai apgaudinėja ir už jo pečių pasislėpę, jo vardu prisidengdami varo savo niekšiškus darbus...

Smetoną jis gerai pažinojo dar studentavimo laikais, net draugavo tuomet su juo. Jau tada buvo laikomas vie-

nu geriausių lietuvių patriotų ir rimtu veikėju, vaidino svarbų vaidmenį studentų gyvenime... Vėliau, jam Rusijos gilumoje begyvenant, draugiškumo ryšiai buvo nutrūkę, bet jis, Griaužiūnas, visuomet atidžiai sekė lietuvių judėjimą, skaitė kuklią lietuvių spaudą ir pinigais rėmė iš paskutiniųjų visokius sumanymus, aukojo įvairioms lietuvių draugijoms ir organizacijoms. Kas vieni metai atostogoms atvažiuodavo Vilniun, kaip tuomet juokais sakydavo pažįstamiems, prisigerti Lietuvos oro visiems metams... Kiek tuomet tekdavo pastebėti, Antanas Smetona ir tada buvo vienas žymiausių ir veikliausiųjų Lietuvos veikėjų, dirbo atsidėjęs Lietuvos naudai ir raštu, ir žodžiu...

— Ne, jis negalėjo tiek pasikeisti, kad šiandien jam nerūpėtų Lietuva, bet tik asmeninė nauda...

Kad ir patsai Betulis — juk ir jį pažinojo dar jam esant studentu. Buvo tikras veiklus lietuvis, nors dėl savo kuklumo ir mažučių gabumų jo vaidmuo nekrito į akis... Juk dar mokiniu būdamas nukentėjo, buvo pašalintas iš gimnazijos kaipo lietuvių kuopelės organizatorius.

Ne, negali būti, kad ir jis būtų tokis savanaudėlis niekšas, kaip jį nupiešė Vaitkūnas. Ar tik čia ne tos pačios nuotaikos apsireiškimas, kad dar nebuvo Lietuvoje žymesnio pareigūno, apie kurį nebūtų skleidžiami gandai kaipo apie savanaudėlį, savo padėtį panaudojusį asmeniniam pralobimui?..

— Mūsų žmonės pavydūs ir dažnai mėgsta iš pavydumo vienas antrą šmeižti,— garsiai prabilo Griaužiūnas.— Kol savo akimi nepamačiau, nepatyriau, neturiu tikėti visokiais gandais. Ar aš žinau, kas tas Vaitkūnas? Gal atkąklus krikščionių demokratų šulas...

Griaužiūnas vienu metu išgėrė visą jau atšalusios kavos puoduką, atsikėlė ir jaudindamasis ėmė žingsniuoti išilgai kambario, iš pradžių lėtai, ir juo toliau, juo smarkiau. Bežingsniuodamas svajojo, kaip jis nueis pas prezidentą, papasakos apie liaudies nepasitenkinimą ir jo priežastis, apie žmonių susirūpinimą dėl krašto ateities ryšium su bolševikų pavojaus šmėkla... Išdėstys jam savo sumanymus, kas reikia padaryti, kad visos negerovės, kuriomis liaudis nusiskundžia, išnyktų be pėdsakų... Pa-

tars, kad apsvarstyti pavojingą Lietuvos padėtį būtų sukviesti pasitarti rimti valstybės vyrai — buvusieji prezidentai, ministeriai ir taip jau įtakingi visuomenėje vyrai, jų skaičiuje, savaime suprantama, ir jis, Griaužiūnas... Prezidentas, jo žodžių įtikintas, susirūpina, susijaudina, pašalina nerangų ir ne visai švarų Betulį, paveda jam, Griaužiūnui, tuojau pradėti eiti ministerio pirmininko pareigas ir daryti savo nuožiūra, kas tik yra reikalinga Lietuvai pavojų prašalinti ir liaudies nepasitenkinimą sumažinti...

Staiga prisiminė, kad jo santykiai su Smetona nuo perversmo laikų yra suirę, galima pasakyti, visai nutrūkę: jis nei vieno karto nebuvo prezidentūroje apsilankęs, nors anksčiau buvo dažnai kviečiamas... Dabar su juo, Griaužiūnu, prezidentas gali nepanorėti net kalbėti, nes jau seniai, kaip teko girdėti, laiko jį pavojingu opozicionieriumi, prieštautininkiškai nusistačiusiu...

— Ką dabar aš čia ėmiau svajoti kaip mažas vaikas! — sustojęs vidury kambario drožė sau pirštų plaštaka per kaktą ir nusijuokė.— Kokis glumas čia man užėjo?..

Prisėdo prie stalo, prisipylė kavos puoduką ir gerdamas pažvelgė į kabantį ant sienos laikrodį. Buvo dar tik penkta valanda.

— Eisiu į miestą, prasivėdinsiu,— pagalvojo atsistojęs ir nuėjo rengtis...

Griaužiūnas gyveno Žaliajam kalne. Eidamas šalia Įgulos bažnyčios, pamatė per plačiai atskleistas duris, kad vyksta vakarinės pamaldos.

— Juk šiandien švento Mykolo,— pagalvojo ir užsuko į vidų.

Griaužiūnas buvo visai abejingas religijai ir patsai nežinojo, nesusivokė, tiki ar netiki Dievu. Kartą jam atrodydavo, kad visos religinės dogmos yra tikra nesąmonė, praėjusių amžių prieštaringų tamsumų vaisius, kartais vėl imdavo abejoti savo netikėjimu. Kaip ten bebūtų, dažnai mėgdavo nueiti bažnyčion, tiesa, ne todėl, kad pasimelstų, bet kad jam buvo malonu prisiminti vaikystės laikus, kada karštai, neabejodamas visu kuo tikėjo, ko jį mokė motutė, o vėliau vardu tikėjimo skelbė kunigas...

Į senatvę tie atsiminimai vis darėsi ryškesni, ir kai kada pagalvodavo, kad gal reikėtų nueiti ir išpažinties... Bet vis atidėliodavo tolesniems laikams nesiryždamas... Baidėsi, kad nesijuoktų pažįstami ir nepalaikytų jo suvaikėjusiu...

Nepatiko jam Įgulos bažnyčioje. Buvo viskas svetima, nemalonu ir dvokė rusais, kuriems dabar tik pajuto iki širdies skaudulio neapykantą...

Pastovėjo valandėlę, apsisuko ir išėjo...

Sustojęs ant laiptų pagalvojo, kur eiti... Apsilankyti pas pažįstamus?.. Tik prisiminęs, kad reikės kalbėti, pasakoti, atsakinėti į klausimus, jau pajuto nuovargį...

— Geriau eisiu kavinėn. Ten ramiai pasėdėsiu kamputy,— pagalvojo ir nusileidęs laiptais nužingsniavo Laisvės alėja.

Įėjęs kavinėn, sustojo tarpdury ir apsidairė — niekur nei vieno laisvo staliuko. Kavinė buvo sausakimšai vyrų ir moterų, daugiausia jaunų, prikimšta. Mėlyni dūmai skleidėsi iki lubų, ir per juos, kaip per tirštas miglas, vos prasimušdavo blunki šviesa. Kažkur kampe zirzė smuikas ir barškino pianinas, bet jų garsus nustelbdavo kilęs nuo kalbų turšimas lyg išjudintų bičių avily...

— Kaip bjauru,— pagalvojo Griaužiūnas ir nusigrįžo išeiti, bet tuo pačiu akimirksniu išgirdo, kad jį kažkas šaukia:

— Ponas direktoriau, ponas direktoriau, eik čion pas mus. Padarysim tamistai vietelės...

Pasižiūrėjęs, kas jį užkalbino, Griaužiūnas pamatė, kad tai buvo žinomas Kauno advokatas Smargulis. Su juo sėdėjo už staliuko dar keli asmenys. Iš jų Griaužiūnas pažino tik vieną — Algūną, „Lietuvos aido" bendradarbį.

Smargulis — judrus, žemo ūgio, juodbruvis, veidu panašus į žydą, buvo daugelio nemėgiamas dėl savo pikto sąmojo, aštraus liežuvio, kaip Kaune sakoma. Jis buvo vaikščiojanti paskutiniųjų įvykių kronika ir mėgo su dideliu pasitenkinimu pasakoti kiekvienam, kas norėjo klausyti, apie vadinamųjų „valdiškų sferų" darbus ir darbelius. Ir pasakojo pasigardžiuodamas, lyg džiaugėsi atsakingų žmonių krečiamomis šunybėmis. Bet nebuvo Kaune ir paprasto žmogaus, šiek tiek žymesnio, apie kurį jis

nežinotų šio to „pikantiško" iš jo gyvenimo, kaip mėgo išsitarti. Pasiklausęs jo, susidarydavai sau žmogus įspūdį, kad be Smargulio nebuvo Lietuvoje nei vieno padoraus žmogaus.

Griaužiūnas jo irgi nemėgo, laikė jį pavojingu žmogumi, melagiu, bet turėjo pripažinti, kad visgi jis buvo nepaprasto proto ir gabumų. Jo pasakojimai dvelkė nors piktu, bet tikru sąmoju, jo nuomonė būdavo visuomet originali, spėliojimai tiek pagrįsti, spalvingai išdėstomi, jog sunku buvo jam prieštarauti.

— Įdomu, ką jis mano apie dabartinę padėtį,— pagalvojo Griaužiūnas ir prisėdo prie jų staliuko.

— Ką gero atvežei tamista iš provincijos? — pasitraukdamas į šalį klausia Smargulis.— Turšia kaimas kaip bitės prieš spiesdamos?..

— Iš kur tamista žinai, kad aš į kaimą važinėjau? — dairydamasis padavėjos teiraujasi Griaužiūnas.

— Ehe, negali būti, kad aš ko nežinočiau,— giriasi Smargulis.— Net galiu pasakyti, ko tamista kaiman važinėjai.

— Iš kur tamista galėjai sužinoti, jei aš niekam nieko nepasakojau,— skambindamas šaukštu į tuščią kaimyno stiklinę kalba Griaužiūnas.— Tiesą pasakius, aš patsai gerai nežinau, ko aš ten važinėjau.

— Lengva atspėti,— samprotauja Smargulis.— Tamista greitai turite dimisijon pasiduoti, taigi norėjai pasidairyti dėl ramaus kampelio kaime. Baisiais laikais, kurie mūsų laukia, geriausia apsigyventi kaimo užkampy. Tamista esi senas žmogus, moki protingai galvoti ir daugiau nusivokti negu štai šitie jaunieji politikai, kurie džiaugiasi Vilnių lengvai atgavę.

— Ponas Smargulis kaip visuomet baisiai nusiteikęs,— paaiškina Algūnas.— Vis gąsdina, kad bolševikinės įgulos — tai tik priemonė mus suprovokuoti ir suprovokavus Lietuvą okupuoti.

— Kad tamista žinotum, ir kaime visi kaip susitarę taip mano,— pastebėjo Griaužiūnas.

— Štai, štai, ar aš nesakiau! — net nusidžiaugė Smargulis.— Kaimas sveikai galvoja. Kad džiaugiasi ponas Betulis su kompanija, aš tai suprantu,— kreipiasi jis į

Griaužiūną: — jie gerai iš Vilniaus uždirbo. Bet ko šitie ponai džiūgauja, tai jau visai nesuprantu,— linktelėjo galvą kaimynų link.

— Kokis tamista esi lietuvis, jei nesupranti, ko džiaugiamės Vilnių atgavę! — užsigavo vienas čia sėdinčių. Kas jis buvo tokis, Griaužiūnas nežinojo, nes niekas nepasirūpino jį supažindinti.

— Tamista sakai, „ponas Betulis iš Vilniaus uždirbo". Kokiu būdu galėjo „iš Vilniaus uždirbti"? — pasipiktino Algūnas.— Ponas Betulis geras lietuvis ir neabejotinas patriotas...

— O, o! — kilsteli ranką Smargulis.— Oficiozo bendradarbis taip ir turi kalbėti. Paaiškink tamista šitiems ponams, kaip gali uždirbti tasai, kurio rankose valdžia,— kreipiasi jis vėl į Griaužiūną.— Kad būtų buvę gudrūs, patys būtų gerokai pelnę.

— Kaip aš paaiškinsiu, kad patsai nežinau, kokiu būdu galima „iš Vilniaus uždirbti",— paneigia atsargus Griaužiūnas.— Buvau kaime ir nieko nežinau.

— Labai prastai, kaip nereikia prasčiau,— mirktelėjo Griaužiūnui akimi.— Stebiuosi, kaip iki šiol niekas jūsų to nesuprato.

— Tai paaiškink gi! — nekantrauja pagaliau ir Griaužiūnas.

— Viena,— atstatė pirštą Smargulis,— kai atgavo Vilnių su visa sritimi, tuojau nustatė lenkiško zloto kursą po trisdešimts centų, o kai supirko jų per ištikimus žmones ponas Betulis milijonus, tuojau pakėlė kainą iki šešių dešimčių centų. Dvigubai! Apskaičiuokit, kiek laimėjo, iškeitęs juos į litus Lietuvos iždinėje. Antra,— paspaudė kitą pirštą: — apdėjo visus gyventojus, ypač valdininkus, nes jie nieku būdu negalės išsisukti nesumokėję, kontribucija — penkių dešimčių milijonų litų paskola, kurios niekas ir niekuomet negrąžins. Iš tokios gražios krūvelės pinigų jau, be abejo, vienas kitas šimtelis tūkstančių turės prilipti prie baltų delnelių,— karčiai nusijuokė jisai.

— Uu, gudriai sugalvota,— neiškentė nenusišypsojęs ir Griaužiūnas.

— Pats buvau Vilniuje ir girdėjau, kaip didžiausia

minia, susirinkusi prie namų, kur tuo metu gyveno mūsų įgaliotinis, šaukė kokį pusvalandį be paliovos: „zlotas — litas, zlotas — litas",— šnairuoja Algūnas.— Manau, kad Vilniaus krašto gyventojų nepasitenkinimas, o ne paspekuliuoti noras privertė mūsų vyriausybę padidinti zloto vertę...

— Galvok, kaip tamistai patinka, bet aš žinau, ką kalbu,— užsigavo Smargulis, kažkaip abejingai nutilo ir ėmė dairytis aplinkui — matyti, jau spėjo čia išpasakoti visus gandus, kokius šiai dienai turėjo, ir esami pažįstami tapo jam visai neįdomūs.

Kaip tik tuo metu praėjo kažkokis vyrukas, kuris sveikindamasis nacistiškai kilstelėjo jam ranka.

— Atsiprašau, aš vieną minutėlę turiu su šiuo ponu pasikalbėti,— atsikėlęs kreipiasi į Griaužiūną.— Yra mažas reikaliukas...

Griaužiūnas irgi atsistojo ir ėmė užsagstinėti paltą.

— Tamista rengies eiti? Gaila,— skubinasi ištiesti jam ranką Smargulis ir linktelėjęs kaimynams galvą, nusiskubino pas kitą staliuką.

— Nubėgo kitiems savo paskalų skleisti,— piktai išsišiepė Algūnas.

Griaužiūnas nieko į tai neatsakė, atsisveikino ir išėjo iš kavinės. Namo eiti buvo dar anksti. Akysna krito apšviestas kinas.

Griaužiūnas mėgo kiną ir dabar net nusidžiaugė pagalvojęs, kad čia su malonumu praleis vakarą ir užsimiršęs nusikratys blogos nuotaikos, kuri dar sustiprėjo kavinėje išgirdus Smargulio pasakojimą apie naujus Betulio žygdarbius.

— Velnias mane dar ton kavinėn nuvedė,— piktai nusikeikė.— Nevaikščiojau, nevaikščiojau, o kai nereikėjo eiti, ėmiau ir nuėjau...

Priėjęs prie vitrinos ir pasižiūrėjęs dėl reklamos iškabintų filmos nuotraukų, pasuko į vidų...

Bet kinas nesuteikė jam laukiamo nusiraminimo, ir nespėjo išeiti, kai jį vėl pagavo nejauki nuotaika. Buvo keista, kad žmonės ramiai sau vaikšto, juokauja, linksminasi, lyg nenujausdami, kad ne tik kraštui, bet ir jiems

patiems gresia neišvengiamas pavojus, kuris sėlina sugriauti visų įprasto gyvenimo pamatų.

— Ko dabar aš čia vienas sielojuos, kai kitiems nieko nerūpi,— piktai supurtė galvą Griaužiūnas.— Kas turi būti, tas ir bus, vis tiek, ar aš nerimausiu, ar ne, likimo nepakeisiu.

Tik dabar pastebėjo, kad susimąstęs nuėjo su minia visai kita kryptimi negu manė ir atsidūrė ties „Lietuvos" viešbučiu.

— Geriau užeisiu, skaniai pavakarieniausiu, kol dar galima, galvos sau nekvaršydamas,— pats sau nusišypsojo Griaužiūnas...

Restoranas dar buvo apytuštis, ir jis pasirinko sau nuotoliausį kampelį. Norėjo, kad niekas jo nematytų, neprieitų, neužkalbintų.

— Gaila, kad dar muzikos nėra,— pagalvojo ir užsakydamas vakarienę paprašė sau laikraščių, kurių jau kelios dienos nebuvo turėjęs rankoje.

Kai padavėjas juos atnešė, laukdamas vakarienės ėmė vieną po kito vartyti. Visi jie buvo tušti, neįdomūs, bespalviai. Nei vieno straipsnelio, nei vienos pastabėlės, kur būtų paliesti gyvenimiškesni dalykai. Kad nors šešėlis būtų mestas dėl įvykių, kurie laukia krašto!

— Tautininkiška cenzūra stengiasi užliūliuoti kraštą,— prisiminė jam kadaise Smargulio pareikšta nuomonė.

Jau bebaigdamas vakarieniauti išgirdo Griaužiūnas:

— Štai retas svečias pas mus! Seniai, seniai nesu tavęs matęs, Joneli... Vis dar gerai atrodai, bet pasenai jau, pražilai...

Jį užkalbino Šauda, kuris Lietuvos kūrimosi metu tarnavo toje pačioje ministerijoje, kur ir Griaužiūnas, ir buvo irgi departamento direktorius. Tuo metu jie buvo susiartinę, susidraugavę.

Vėliau Šauda metė valstybinę tarnybą ministerijoje ir įsitaisė pusiau privatinėje, pusiau valstybinėje akcinėje bendrovėje reikalų vedėju, o vėliau, kai ji perėmė iš privačių rankų „Lietuvos" viešbutį su restoranu ir dar įsigijo Klaipėdoje kitą, tapo tos bedrovės direktoriumi.

Kai jis tarnavo ministerijoje, tada Šauda buvo jaunas, laibas, judrus vyrukas juodais kaip kranklio sparnai

plaukais ir nešiojo ūselius ir smailią barzdelę. Dabar prieš Griaužiūną stovėjo nutukęs, pilvotas žmogus skustu veidu ir visai plika galva. Kalbėdamas sunkiai kvėpavo lyg dusulio kamuojamas.

— Tu vis dar čia šeimininkauji? — klausia Griaužiūnas nežinodamas, apie ką su juo turi kalbėti.— Vis dar čia sėdi?..

— Kodėl neturiu sėdėti? Ar man čia bloga? — atšovė Šauda.— Direktoriaujant ministerijoje su kiekvienu ministerių kabineto pakeitimu tekdavo drebėti dėl vietos, o čia man jokios permainos nerūpi — vienodai tvirtai sėdžiu prie visokių kabinetų, prie visokių režimų. Matai, kokį pilvelį užsiauginau,— nusišypsojo glostydamas delnu savo priekin išsikišusį skilandį.

— O jei bolševikai ateis?..— išsišiepė Griaužiūnas.

— Ko jie čia turi ateiti, ko čia nematė? — neigia Šauda.— O kad ir ateitų, manai, jiems padorūs restoranai nereikalingi? Kaip sėdžiu, taip ir sėdėtau. Kuo jie mane gali pakeisti?..

— Nors ir štai tuo vyruku, kuris šluosto ten dulkes nuo staliukų,— parodo jam pirštu Griaužiūnas.

— Cha cha cha,— nusikvatojo Šauda pratiesdamas Griaužiūnui ranką.— Jei neteksi tarnybos bolševikams užplūdus, ateik pas mane, gausi vietą,— linksmai šypsosi jis.— Atleisk, dabar skubu...

— Nejaugi tai tas pats Šauda, idealistas, karštas patriotas, kuris caro laikais buvo kelis kartus sodinamas kalėjiman kaipo pavojingas lietuvių judėjimo narys? — stebisi Griaužiūnas.— Kaip amžius ir metai pakeičia žmones! Nejaugi ir aš pasikeičiau kaip ir kiti, tik to nepastebiu?..

Užsimokėjo ir išėjo namo...

Ėjo Laisvės alėja, šalia studentų ateitininkų namo. Bendrabutis buvo gausiai apšviestas. Vis nauji ir nauji būreliai studentų ir studenčių, spalvotomis kepuraitėmis pasipuošusių, plaukė ir nyko duryse. Salėje jau buvo girdėti šokių muzika, ir apšviestuose languose švaistėsi šokančiųjų šešėliai...

— Puota maro priešdieny,— eidamas pro šalį galvoja Griaužiūnas.— Per daug jau linksminatės, mieli studiozai. Kitaip linksminsitės, kai patirsite, ką reiškia svetima pries-

pauda. Gal tada praeis noras linksmintis, užmiršite ir savo spalvotas kepuraites,— su kažkokiu piktu pasigėrėjimu ir pavydu lyg džiūgauja jisai.

Pakreipė į Parodos gatvę ir ėmė kopti aukštyn.

— Direktoriau, kur taip skubi, jog pavyti negaliu?— staiga išgirdo Griaužiūnas ir atsigręžė.

Jį vijosi sunkiai žingsniuodamas ir, kaip Griaužiūnui pasirodė, šlaistydamasis į šalis profesorius Ramošiūnas, tautininkų partijos šulas ir oficialus ideologas.

Griaužiūnas stabtelėjo. Ramošiūnas priėjęs pagriebė jį už parankės.

— Veju, veju ir pasivyti negaliu,— prikišęs burną Griaužiūnui prie veido juokiasi.— Kurgi taip skubi?

Iš burnos jam dvokė kaip iš aludės. Matyti, kad buvo jau smarkiai įkaušęs.

— Namo einu,— trumpai atrėžė nepatenkintas susitikimu Griaužiūnas — jis nemėgo girtų.

— Ką ten namie veiksi? Nuobodžiausi. Eiva su manim į studentų tautininkų vakarėlį! — vis labiau prie jo glaudžiasi Ramošiūnas.— Išsigersim gerai, pasilinksminsim. Panorėsi, su gražiomis panelėmis paflirtuosi...

— Esi rimtas žmogus, nejaunas ir dargi profesorius. Ir kaip gali linksmintis, kai kraštui gresia tokis pavojus? — bara jį Griaužiūnas.

— Kokis pavojus? — sustojo Ramošiūnas sulaikydamas ir Griaužiūną, už kurio parankės vis stipriau laikėsi.— Aha, bolševikų bijai? Ar gal vokiečių? Ateis, brol, ir vieni, ir antri...

— Ir gali apie tai ramiai kalbėti? — piktinasi Griaužiūnas.

— Spjauti man į visa tai, ir tau patariu spjauti,— pasileido jis toliau eiti tempdamas ir Griaužiūną.— Kam didesnis gresia pavojus negu man, o aš nebijau, nesirūpinu. Esu partijos ideologas, kuri jokios idėjos neturi ir visiems seniai įgriso, esu kunigas, kuris nekunigauja ir seniai jau mišių nelaiko, nes man uždrausta, suspenduotas esu, tik niekam nepasakok. Gal ir išpažinties neinu, ką tu žinai?

— Matyti, kad neini,— ironizuoja Griaužiūnas pasišlykštėdamas

— Na, neinu, kas tau darbo? Esu profesorius, kuris neapkenčia ir universiteto, ir studentų, ir paskaitų, nes paskaitoms reikia ruoštis, o aš tingiu, nesiruošiu, ir studentai šaiposi... O man vis tiek — spjauti man į viską. Šiandien gyvenu, ir gerai. O kas bus rytoju, kas man darbo? Nekvaršysiu sau galvos... Na, tai eiva,— sustojo ties įėjimu į studentų tautininkų namą, kur jau įsilinksminęs jaunimas turšė kaip bitės avily.

Griaužiūnas šiurkščiai atsipalaidavo nuo įžūlios profesoriaus rankos, nieko jam neatsakęs, net neatsisveikinęs, pasisuko ir nuėjo savo keliu...

XIX

— Vakarienę tamistai paruošiau,— sutiko jį tarnaitė.

— Ačiū, jau pavakarieniavau,— atsisakė Griaužiūnas ir paprašė arbatos, bet atėjęs valgomajin, kur ant stalo stovėjo paruošta vakarienė, neiškentė ir suvalgė visa, kas buvo pripjaustyta kumpio.

Atsigėręs ir pavalgęs pajuto, kad jį miegas ima marinti — pasiilgo minkštos, švariomis paklodėmis patiestos lovos. Atsikėlė ir nuėjo miegamajin, apsidairė čia lyg pirmą kartą patekęs.

— Gal neilgai teks juo naudotis,— pagalvojo.— Gal neužilgo tikrai turėsiu viską palikti ir bėgti kaimo užkampin slapstytis...

Pagailo jam šito jaukaus kambario, su skoniu, jo skoniu, apstatyto.

— Ko gi turėsiu bėgti? — stengiasi ramintis.— Negi esu ką blogo padaręs? Nuskriaudęs ką?.. Ko dabar aš čia sielojuos, kai visi ramiai sau gyvena? Eisiu geriau gulti...

Nusirengė greitai ir su malonumu išsitiesė švariam patale, sužiovavo vieną kitą kartą ir užmigo...

Kitą dieną atsikėlęs nenurimo ir nutarė nueiti pas vieną kitą žymesnį asmenį pasikalbėti. Galgi jokis pavojus nei negresia, tik jis veltui nerimauja bailių žmonių įgąsdintas.

Ėmė spėlioti, pas ką būtų geriau apsilankius. Buvusis prezidentas Stulginskis gyvena savo ūky, kažkur Žemaičiuose. Paskambino kitam buvusiam prezidentui — Griniui. Iš trumpo su juo pasikalbėjimo sužinojo, kad ir jis, ir Stulginskis yra labai susirūpinę Lietuvos likimu ir buvo mėginę pasimatyti su Smetona, bet jis nemandagiai atsisakė juos priimti ir kalbėtis su jais nepanorėjo.

— Jei jau tokių vyrų nepriėmė, aišku, kad ir su manim nepanorės kalbėtis,— pagalvojo Griaužiūnas.— Ar nenueiti geriau pas Linšigą? Juk jis buvęs Smetonos bendradarbis, ministeris ir draugas. Gal ir dabar dar su juo draugauja, nors iš vyriausybės tarpo ir teko pasitraukti...

Linšigas buvo nejaunas žmogus, bet kokia dešimčia metų jaunesnis už Griaužiūną. Jis jau valdininkavo, kai Linšigas dar studentavo Maskvoje. Ir jį, ir jam tarpininkaujant jo draugus teko Griaužiūnui ne kartą sušelpti. Sulig išgalės šelpti mokslus ėjusią jaunuomenę tuomet buvo įprastas dalykas. Kiekvienas inteligentas laikė savo pareiga, nes manė, kad tuo būdu prisideda prie lietuvių tautos atgaivinimo. Ir mokslus ėjęs jaunimas nelaikė savęs pažeminimu kreiptis sunkioje valandoje pas turtingesnius tautiečius.

— Kokia buvo vienybė, kokis darnumas,— su pasididžiavimu prisimena Griaužiūnas.— Ir kas atsitiko, kad taip greitai susiskaldėm į sroves ir sroveles, ėmėm neapkęsti vieni kitų ir vienas antrą skandinam kur įmanydami. Kaip viskas pasikeitė, kaip mes visi pasikeitėm!.. Kad ir tas pats Linšigas! Studentu buvo idealistas, karštuolis, nenuorama, kupinas nepaprastos energijos ir veiklumo. Ne gyveno, bet degė! Nebuvo gražaus sumanymo, kurį ne jis būtų sugalvojęs, nebuvo organizacijos, kurioje jis būtų nedalyvavęs, darbo, prie kurio jis būtų karštai neprisidėjęs, vis tiek ar tas darbas buvo visuomeninio ir politinio pobūdžio, ar meno ir literatūros srity. Jau nepriklausomo Lietuvos gyvavimo pradžioje organizavo su kitais tokiais pat karštuoliais laikraščiams, almanachams leisti bendroves, neturėdami nei skatiko kišeniuose steigė meno ir literatūros draugijas, teatrus ir svajojo apie Lietuvos mokslo draugiją, nors patsai mokslininku

tapti visai nei nemanė. Kokis buvo žmogus ir kaip pasikeitė,— mąstė dabar Griaužiūnas.

Vėliau atšalo viskam ir metėsi politinėn veiklon, ir Griaužiūnas, kaip ir visi kiti, kurie jį anksčiau pažinojo, nustojo jį gerbęs ir vertinęs. Ir kaip vertinsi tokį žmogų, kuris nerodo nei nuomonių pastovumo, nei savigarbos. Buvo karštas pažanguolis, kol prie valstybės vairo stovėjo Grinius su liaudininkais. Tapo ūkininkų sąjungos veikliausiu nariu, kai įsigalėjo krikščionys demokratai, ir labai greitai persimetė pas tautininkus, kai tik garbės ištroškęs Smetona pasiekė pagaliau nesubrendėlių įvykdyto perversmo dėka valdžios.

— Kaip tau ne gėda linkti, kur vėjas pučia? — mėgino jį barti Griaužiūnas pasinaudodamas vyresniojo amžiumi draugo teisėmis.— Šiandien su vienais, rytoj su kitais, o poryt dar su trečiais dediesi.

— Žinai, kad visai ne gėda,— atsikirto ramiai, neužsigaudamas.— Aš noriu, kol dar jaučiu pakankamai jėgų, pasitarnauti Lietuvai ir einu su tais, su kuriais šiandien kūrybingą darbą galiu dirbti. O ne vis tiek man su kuo? Įsitikinau, kad visi — ir esdekai, ir liaudininkai, ir krikdemai — geri lietuviai ir visi jie nori Lietuvai gero. Kodėl turiu šalintis vienų ar kitų ir sėdėti susidėjęs rankas, kada galiu dirbti?..

— Bet juk tave žmonės nustos gerbę, prisitaikėliu palaikys? — mėgino perkalbėti dar Griaužiūnas.

— Arba man svarbu, kaip apie mane galvos žmonės? Tegalvoja sau ką nori, man vis tiek,— numojo ranka.

— Nepataisomas keistuolis,— pagalvojo tada Griaužiūnas ir daugiau niekados panašiu klausimu nemėgino su juo kalbėtis, nors paskutiniaisiais metais jo veikla, kaipo tautininkiško ministerio, labai labai nepatiko, ir laikė ją Lietuvai žalingą, ir labai žalingą...

Linšigą rado Griaužiūnas namie. Jis sėdėjo minkštoje kėdėje apsiklostęs pledais. Griaužiūnui įėjus, jis neatsikėlė ir sveikindamasis tik galvą linktelėjo.

— Nepatenkintas, kad atėjau,— pagalvojo Griaužiūnas.— Sutinka kaip niekuomet šaltai.

— Atleisk, kad sėdžiu ir nepasikeliu — jau antra

diena, kai mane sunkiai lumbago[1] kamuoja. Sėdėti skauda, gulėti skauda, ir pasikelti negaliu,— nusiskundė jisai.

— Kas, ar persišaldei? — sėsdamas paklausė Griaužiūnas.

— Dievai žino. Rodos, kad ne. Lumbago be jokios priežasties dažnai mane kamuoja, ir juo labiau senstu, juo vis dažniau.

— Gydytis reikia,— pastebėjo užjausdamas Griaužiūnas. Jis irgi dažnai susirgdavo lumbago.

— Gydaus, bet mažai padeda,— skundžiasi Linšigas.— Manau, kad dirgsnių pagrindu — kai tik susijaudinu, tuoj ir pagauna mane lumbago.

— Galimas daiktas,— sutinka Griaužiūnas.— O jaudintis dabartiniu metu yra daug priežasčių, daugiau negu reikia.

— Kada jų nebūna! Bet kurgi dingęs buvai, kad tavęs nebuvo niekur matyti,— teiraujasi Linšigas.

— Trumpam laikui buvau išvažiavęs tėviškės aplankyti. Tik tik grįžau iš Dzūkijos.

— Įdomu, ką dabar sodžius galvoja? — teiraujasi.— Kokia jo nuotaika?

— Nekokia,— susiraukė Griaužiūnas.— Negalima pasakyti, kad galime ramiai rankas susidėję sėdėti.

— Papasakok, papasakok,— prašo.— Seniai neturiu jau progos arčiau su žmonėmis susieiti, labai įdomu būtų sužinoti jų nuotaiką.

Griaužiūnas apsidžiaugė, kad Linšigas kaip tik prašo to, dėl ko jis ir yra atėjęs pas jį.

Nors niekados nepasižymėjo lakia vaizdena, bet susirūpinimas, baimė ir pagaliau pasipiktinimas tiek paveikė Griaužiūną, jog tikrai spalvingai atpasakojo, ką buvo patyręs ir girdėjęs. Tik visuose pasakojimuose aiškiai vyravo juodos, sutirštintos spalvos.

Linšigas klausė atidžiai ir ramiai. Tik kai Griaužiūnas ėmė pasakoti, ką buvo išgirdęs iš Vaitkūno, susiraukęs pastebėjo:

— Tai menkniekiai, ką ponas Vaitkūnas žino. Galėčiau tau papasakoti daug bjauresnių ir baisesnių dalykų, tik nenoriu jaudintis ir tau dirgsnius erzinti.

[1] Strėnų skausmo priepuolis.

— Ar nemanai, kad būtų gerai nueiti ir viską papasakoti prezidentui? — nedrąsiai pasiūlė Griaužiūnas.— Esi jo senas gerbėjas ir draugas.

— Buvo laikai, kada aš su juo draugavau, bet tai „buvo seniai, ir nepamenu, kada tai buvo", kaip nusako rusų dainelė,— nusišypsojo Linšigas.— Ar manai, kad nežino, jog viskas be jo žinios daroma?..

— Senis silpnajėgis, piktos valios žmonių apsuptas...— pradėjo Griaužiūnas.

— Labai klysti, mielas drauge, manydamas, kad prezidentas bejėgis ir bevalis,— nutraukė Linšigas.— Jis tik mėgsta prisimesti bejėgiu, kai nenori ko padaryti, ar suversti kito galvai, kas žmonėms nepatinka iš jo valia įvykdytų darbų. Tyčia ima skųstis, kad jo neklausą, nesiskaitą su jo nuomone. Pamėgintų kuris pareigūnas ar ministeris nepaklausyti!..

— Man tai naujiena,— nusistebėjo Griaužiūnas.— Visi, kiek tik teko girdėti, laiko jį doru žmogumi, tik silpnos valios...

— Ir labai klysta, kurie taip mano,— tvirtai pabrėžė Linšigas.— Kaip kiekvienas aferistas — man jis tik politinis aferistas — jis pasižymi mokėjimu nuteikti savo naudai, gražiomis kalbomis sužavėti kiekvieną, su kuo susitinka. Tyčia taip elgiasi ir kalba, kad visi manytų jį esant silpnavalį, bejėgį gerą senelį, ir visa, kas yra daroma blogo, negero, ne nuo jo pareina, kalti kiti, ne jis. Gudrus lapė! Prisimink tik, kaip gudriai jis aplink pirštą apsuko visus sąmokslininkus voldemarininkus. Gal pameni dar?..

— Teko šis tas girdėti,— prisipažįsta Griaužiūnas.

— Visi ministeriai tada galvos neteko, išlakstė, kuris kur galėjo. Jis vienas pasiliko vietoje ir gudriomis kalbomis apgavo neprieauglius sąmokslininkus ir visą jų pučą vieną dieną sulikvidavo.

— Dabar tokis metas, kad ne pro šalį būtų su juo rimtai pasikalbėti,— vėl mėgina įtikinti Griaužiūnas.

— Bergždžias darbas su prezidentu kalbėti,— atkakliai tvirtina Linšigas.— Be to, jau mėgino kiti žmonės — Stulginskis, Grinius, Krupavičius, ir kas iš to išėjo? Nepanorėjo kalbėtis, net nepriėmė, neprisileido nemandagiai parodydamas jiems duris.

— Stebiuosi! Tokiu metu nenorėti pasikalbėti, kada Lietuvai gresia pavojus.

— Pats mandagumas liepė priimti juos, pasikalbėti, o sutikti ar nesutikti su jų nuomonėmis — tai jau jo paties reikalas,— piktinasi ir Linšigas.— Manai, jam Lietuva rūpi? Jam rūpi tik išlikti prezidento kėdėje kiek galima ilgiau. Vėlgi — jis mano, kad Lietuva — tai jis. Nebus jo — nėra ir Lietuvos. Kaip su tokiu žmogumi galima kalbėti, pasakyk tu man?

— Visgi reikia kalbėti,— spiriasi Griaužiūnas.— Jei atsisakai eiti su manim, eisiu aš vienas,— staiga pasiryžta jisai.

— Ir veltui. Jis nepanorės kalbėtis net jei priims. Tuojau nukreips kalbą kita linkme, o jei spirsiesi prie savo temos, tik veltui nukentėsi ir dar tarnybos neteksi, kaip atsitiko ne vienam užsispyrėliui. Prezidentui galima tik pataikauti. Ar priklausai tautininkų partijai?

— Ne. Jokiai partijai nepriklausiau ir nepriklausau.

— Apšauks bolševiku, neabejoju, ir turėsi nemalonumų,— šypsosi piktai Linšigas.— Įtikti prezidentui, įgyti jo palankumą labai lengva lanksčiam žmogui. Reikia tik pagirti, pavadinti jį Vytautu Antruoju, ir jau esi „savas žmogus", kuriam galima aukščiausias pareigas pavesti, atsakomingiausią darbą patikėti. Bet ir netekti jo malonės irgi labai lengva, tik reikia parodyti, kad esi kuo nors nepatenkintas — nesutikti su kuria nors jo nuomone. Tada, jei esi tautininkas, būsi apšauktas „voldemarininku", o jei ne tautininkas — „bolševiku". Be to, senis labai užgaulus ir kerštingas — neužmiršta ir nedovanoja nei vieno žodžio, kurį laiko sau nedraugingu. Esi senas žmogus, kaip sakoma, senosios rusų nihilistinėje kultūroje išaugusios kartos inteligentas, o su tokių žmonių nuomone dabar nesiskaitoma, tik jų visur stengiamasi nusikratyti. Dabar „stavka na molodniak"[1]. Čia mūsų mažutis diktatorius pamėgdžioja didžiuosius — Musolinį, Hitlerį, Staliną...

— Galgi jis turi ydų, galgi jis ir nedidelio proto vyras, kaip galima spėti iš tavo žodžių, bet visgi jis, ne kuris kitas, atgavo Vilnių, kurio visi tiek ilgėjomės...— pradėjo

[1] Pasikliaujama jaunimu (*rus.*).

Griaužiūnas ir staiga nutilo paraudęs — susigėdo, kad jam išspruko trafaretinis posakis.

Linšigas nusišypsojo, paglostė savo barzdą dešiniąja ranka, paskui kairiąja ir dar kartą nusišypsojo.

— Manai, kad mūsų vyriausybė geru noru priėmė iš bolševikų rankų Vilnių? Primetė prievarta, mūsų nelaimei, privertė... Vilnių galėjom seniai gauti, ir tam buvo ne viena proga. Tik bijojom ir bijomės Vilniaus kaip žydas krikšto.

— Tai man vėl naujiena, kuri nenori tilpti mano galvoje,— nenuslepia nepasitikėjimo Griaužiūnas.— Neužmiršau mūsų konferencijų, bylų su lenkais, atsimenu visus mitingus Vilniaus reikalu, visuomenės ir vyriausybių kalbas. Nenoriu ir negaliu tikėti, kad visi tik veidmainiavo...

— Manau, ne visi, bet tie, nuo kurių Vilniaus atgavimas priklausė, be abejo, veidmainiavo...

Krikščionys demokratai kratėsi Vilniaus — bijojo netekti seime daugumos ir su ja valdžios Lietuvoje, tautininkai gi todėl, jog žinojo, kad Vilniui prisijungus reikės skelbti į tikrą, ne falsifikuotą seimą rinkimus. Prie dabartinio nepasitenkinimo tautininkų valdymu juk nepravestų ir poros atstovų. O kad karštas kalbas kalbėjome, tai tam, kad įsigytume gero patrioto vardą ir karjerą padarytume. Vilnius buvo arkliukas, kuriuo turėjo pajodinėti kiekvienas, norįs tapti populiarus liaudyje ir visuomenėje. Aš pats ne vieną kartą kalbėjau mitinguose Vilniaus klausimu panašiais sumetimais,— ciniškai prisipažįsta Linšigas.

— Tai vis man netikėtumai,— suniurnėjo sumišęs Griaužiūnas.

— Atsiprašau, kad trukdau, bet noriu pasiklausti, ar čion kavą paduoti, ar į valgomąjį eisite,— kreipiasi į juos įėjusi ponia Linšigienė.— Tamista, ponas direktoriau, kavos ar arbatos išgersi?

— Man, ponia, vis tiek, kava ar arbata. Paprastai šiuo laiku negeriu nei kavos, nei arbatos — tarnyboje būnu.

— Mano vyras mėgsta pusryčiauti su kava...

— Paruošk čia kavos ir netrukdyk mums,— pasisakė Linšigas.

Ponia Linšigienė atritino sudėtinį staliuką ir išskleidė.

Ant vieno, žemesnio, padėjo grietinėlės, sviesto, cukraus ir priraikytos baltos bulkutės. Ant kito — du puodukus.

Kol ji ruošė, abu vyrai tylėjo. Linšigas lyg susimąstęs rūkė, ir leisdamas aukštyn tirštus dūmus stebėjo, kaip jie kamuoliuojasi.

Tarnaitė atnešė gargaliuojantį elektrinį virtuvėlį su kava. Ponia pripilstė abiem puodukus.

— Netrukdysiu daugiau,— kalba patiekdama.— Manau, patys sau pasitarnausite...

Poniai Linšigienei išėjus, abu dar kurį laiką tylėjo ir pamažėl striubčiojo kavą. Linšigo žodžiai keistai paveikė Griaužiūną, ir jam dingo visai noras kalbėti. Tylėdamas jis galvojo, kodėl Linšigas taip keistai, taip ciniškai dabar kalba. Ar kad jaučiasi nuskriaustas, piktas ant prezidento ir Betulio, ar gal tikrai taip yra, kaip jis kalba? Juk ir Vaitkūnas, kuris nesirūpina politine veikla, apie karjerą nei nemano svajoti, lygiai taip pat neigiamai nusiteikęs ir net prasitarė, kad dabartinė valdžia — tikra Lietuvai nelaimė.

— Ne, ne, negali būti,— stengiasi įtikinti save Griaužiūnas.— Smetona nėra tokis, kaip jį nupiešė Linšigas.

Čia jam prisiminė rusų poeto Puškino žodžiai, kad gyva valdžia visuomet minios neapkenčiama.

— Kai aš tau papasakosiu keletą diplomatinių paslapčių, kurias slėpti dabar nuo gerų pažįstamų nerandu reikalo, pats įsitikinsi, kad mes seniai galėjom atgauti Vilnių, bet nepanorėjom,— iš lėto pradėjo pasakoti Linšigas.— Tai buvo tuo metu, gal prisimeni, kai politinėje Europoje pasidarė neramu. Ir ne tik Europoje. Japonija pagrobė Mandžiuko, kinai reikalavo intervencijos. Vokietijoje valstybės vairas pateko į Hitlerio rankas. Anglų ministeris pirmininkas Makdonaldas atvyko Italijon ir kažko tarėsi su Musoliniu. Anglų ir italų spauda ėmė vis smarkiau įrodinėti būtinumą revizuoti Rytų Vokietijos sienas jos naudai. Lenkai ir jų spauda susirūpinę būgštavo... Gal prisimeni?..

— Prisimenu, kaipgi, gerai prisimenu,— sulingavo galvą Griaužiūnas.— Dargi buvo gandų, kad lenkai ruošiasi preventyviniam karui su vokiečiais...

— Taip, taip, buvo tokių gandų, ir gal ne be pamato,—

patvirtino Linšigas.— Kaip tik tuo metu vieną gražią dieną skambina mano geras pažįstamas, profesorius, ir klausia, ar negaliu paskirti jam laiko pasimatymui. Norėtų užeiti pas mane į namus su vienu asmeniu, iš užsienio atvykusiu, ir pasikalbėti labai svarbiu reikalu.

Sutikau ir paskyriau laiką, tik perspėjau, kad politiniais klausimais nekalbėsiu, nes tai ne mano sritis, tam yra užsienių reikalų ministeris.

Paskirtu laiku atvyko mano ponas profesorius ir atsivedė su savim jau ne pirmos jaunystės vyruką, kurį rekomendavo man kaipo lenkų karo attache Rygoje. Pavadinsime jį ponu K.

Ponas K. mandagiai man priminė, kad esame su juo seni pažįstami, vienu metu lankėme Maskvoje teisių fakultetą, vėliau Didžiojo karo metu bendrai dirbome Tatjanos komitete pabėgėliams globoti.

Pavaišinau mano svečius gera vakariene, pasikalbėjome apie šį, apie tą, prisiminėm senus laikus. Kai nuėjome į kabinetą, kur žmona jau buvo paruošusi kavos, ponas K. kreipiasi į mane:

— Nors tamista perspėjai poną profesorių, kad politiniais klausimais nesikalbėsi, bet nenustoju vilties, kad nors išklausysi manęs ir gal net patarsi, ką aš toliau turiu daryti.

Neslėpdamas nepasitenkinimo atsakiau, kad lietuvio vaišingumas man draudžia nepatenkinti svečio noro.

— Ponas maršalas Juozas Pilsudskis graužiasi ir nerimauja, kad yra nuskriaudęs Lietuvą, kurios sūnumi besijaučiąs. Nenorėtų mirti skriaudos neatitaisęs, todėl pageidauja surasti kelią sutaikyti Lietuvą su Lenkija.

— Paprasčiausias kelias,— nusišypsojau,— grąžinti mums Vilnių, mūsų sostinę.

— O tamista! — sušuko jisai.— Mielu noru tai padarytų, tik reikia surasti tam būdas. Kaip tik tuo reikalu aš čion ir atvykau jo pasiųstas. Nors ponas maršalas turįs didelį pasitikėjimą pas lenkų tautą ir daug galįs, bet ne viską. Jūs, lietuviai, jau dešimtis metų tvirtinate, kad Vilnius jūsų. Bet ir mes, mūsų spauda, per tiek metų tvirtinom ir įrodinėjom, kad jis yra mūsų, ir kraują aukojom jo išvadavimui. Jums, lietuviams, Vilnius yra

brangus kaip garsiosios praeities simbolis, bet ir mums, lenkams, ne mažiau yra brangus kaipo mūsų kultūros ir politinio renesanso lopšys. Ir nesusiras šiandien, manau, kad ir ateity, Lenkijoje žmogus, kuris galėtų, nors ir diktatorium būdamas, štai imti ir atiduoti Vilnių lietuviams. Tokis asmuo, tokia vyriausybė būtų tuojau apšaukta tautos išdavike ir neišsilaikytų nei vienos dienos.

— Negi tamista manai, kad ir pas mus galėtų išlikti vyriausybė, kuri atsižadėjus Vilniaus panorėtų susidraugauti su lenkais? — klausiu aš jo.

— Ne, to nemanom,— sako jisai.— Todėl ponas maršalas štai kokį siūlo kelią tam klausimui išspręsti. Kai mūsų ir jūsų delegatai susitinka oficialiose konferencijose, susėda už stalo, kaip tai buvo Locarno ir Karaliaučiuje, jie nieko pasiekti negali, nes vieni ir kiti viešai turi kalbėti tik tai, ko iš jų reikalauja juos delegavusios tautos...

— Tai kokis gi yra kitas susitarti būdas? — klausiu jo.— Aš nenumatau.

— Yra, ir tuo klausimu buvo mėginta kalbėtis su ponu Voldemaru ir Locarno, ir Karaliaučiuje, bet ir vienu, ir kitu atveju kitą dieną pasikalbėjimo turinys jau buvo žinomas ponui Stresemanui. Be to, iš pono Voldemaro žodžių padarėm išvadą, kad jam visai nerūpi šis klausimas, ir todėl liovėmės su juo kalbėję, nepasitikim juo. Bet dabar, kada vyriausybės sąstate Voldemaro jau nėra, ponas maršalas nutarė pasiūlymą pakartoti, nes ponu Smetona visai pasitiki...

— Tamista turi tiesiogiai pas poną prezidentą ir kreiptis,— patariau jam.

— Prisipažinsiu, kad bandžiau, bet nepasisekė,— atsako man.— Ponas prezidentas atsisakė mane priimti. Pasibeldžiau ir į Užsienių reikalų ministeriją, bet irgi su tokiu pat pasisekimu — ten su manim niekas nepanorėjo kalbėtis. Jau buvau visai nusiminęs, kai ponas profesorius patarė ir aš išdrįsau kreiptis pas tamistą.

— Kuo aš čia galiu patarnauti tamistai? — klausiu jo.— Aš ne diplomatas, ir diplomatinės derybos ne mano kompetencijoje.

— Prašyčiau išrūpinti man progą pasimatyti su ponu

prezidentu. Jei to negalima, nors perduoti jam pono maršalo pasiūlymą.

— Perduoti pasiūlymą galiu, bet išrūpinti audienciją atsisakau. Būtų labai nepatogu, jei aš pasiimčiau iniciatyvą klausimais, kurie priklauso užsienių reikalų ministeriui,— atsakiau.

— Suprantu,— linktelėjo galvą ponas K.— Pilsudskio nuomone, susitarimas visai galimas. Jis pasiryžęs Vilnių užleisti Lietuvai, tik nori tam tikros kompensacijos. Maršalas supranta, kad unijos atnaujinimas yra dabar neįmanomas dėl lietuvių priešingo nusistatymo, bet kaipo kompensacijos reikalautų penkiolikai metų apsigynimo sąjungos ir generalinių štabų bendradarbiavimo. Štai ir viskas. Manau, visa tai Lietuvai būtų priimtina, netgi naudinga, nes mes ir jūs, tai yra Lietuva ir Lenkija, turi tuos pačius priešus ir abiem valstybėm gresia tie patys pavojai.

— Nedrįstu savo nuomonės reikšti, nesijaučiu pakankamai kompetentingas,— atsargiai pasakiau, nors širdies gilumoje buvau nusidžiaugęs tokiu pasiūlymu. Neabejojau, kad mums priimtinas. Tiesa, šmėkštelėjo galvoje mintis: „Timeo danaos et dona ferentes"[1]. Bet, sakau, tik šmėkštelėjo, nes prisiminiau situaciją, kurioje lenkai gali atsidurti Rytų Vokietijos sienų revizijos atveju...

— Neslėpsiu, kad ne vien tik atgailos sumetimais vadovaujasi ponas maršalas,— lyg atspėdamas mano mintis kalbėjo toliau lenkas.— Būsiu su tamistom atviras. Manom, kad mūsų laukia preventyvinis su vokiečiais karas, todėl mums kyla reikalas sutvarkyti su savo kaimynais visus dar nesutvarkytus reikalus, išspręsti visus dar neišspręstus klausimus, kad iš jų pusės būtume visai ramūs.

— Kariauti su vokiečiais mes nekariausim ir nieku būdu neprisidėsim,— tvirtai pabrėžiau.

— Aš pasakiau, kad numatom preventyvinį karą su vokiečiais, vadinasi, mes juos turėsim pulti, o Lietuvai siūlom tik apsigynimo sutartį, tik tam atvejui, jei mus ar juos kas pultų.

— Suprantu,— sutikau.— Pasistengsiu dar šiandien pasimatyti su prezidentu. Jau surasiu būdą papasakoti

---

[1] Bijau danajų ir dovanas duodančių (*lot.*).

jam mūsų pasikalbėjimą. Tikiuosi, kad daugiau jokių sąlygų Lietuvai nestatoma?

— Taip, tik tam susitarimui siūlome pasirinkti tokį kelią: jūsų ir mūsų vyriausybės paskiria neoficialiai po tris atstovus, bet tokius, kad mūsų atstovais jūs galėtumėt pasitikėti, o jūsų — mes. Jie veda neoficialias derybas, slaptai, kaip privatūs asmenys. Kai jie pasieks abiem pusėm priimtino susitarimo visais klausimais, kurie ta proga gali iškilti, tada jūsų vyriausybė imasi iniciatyvos vėl iškelti Tautų Lygos plenumo posėdy Vilniaus klausimą. Dabar kaip tik pasitaikys gera proga ryšium su japonų—kinų ginču dėl Mandžiuko pagrobimo. Mūsų atstovas oficialiai protestuos, bet neoficialiai, kur reikia, lietuvių reikalavimą palaikys. Prisipažinsiu tamistom, kad tuo reikalu jau kalbėta su prancūzų valdančių sferų žmonėmis. Aišku, kad jūsų reikalavimas bus patenkintas, ir klausimui ištirti, plenumui rezoliuciją pasiūlyti bus išrinkta atitinkama komisija. Tai komisijai mes ir įduosim mūsų pasiektą susitarimą, o ji savo keliu įneš tą mūsų susitarimą kaipo savo plenumui pasiūlymą. Kai jis bus priimtas, galimas daiktas, jog mūsų visuomenėje kils didžiausio nepasitenkinimo, bet mūsų vyriausybė galės aiškintis, kad Lenkijai pavojinga ir nepatogu eiti prieš viso pasaulio nusistatymą. Gal ir Lietuvos visuomenė nebus visiškai patenkinta, bet tas pat dėsnis galės ir ją paveikti. Vienu žodžiu — Roma locuta et res est finita[1].

Kaip tamistos manote, tokia procedūra lietuviams priimtina? — kreipiasi jis ne tiek į mane, kiek į profesorių.

— Manau, kad priimtina, nes logiška ir visai suprantama,— atsakiau; profesorius irgi pritarė.

— Be galo būsiu patenkintas, jei mano misija pasiseks. Kaipo žmogus, kuris save irgi laiko lietuviu, gal kiek kitokia to žodžio prasme, negu jį tamistos vartojate...

— Gente lituanus, natione polonus[2],— nusijuokė profesorius.

— Taip, taip, natione polonus, ir kaipo tokis iš visos širdies džiaugsiuosi pasiektu susitarimu, ir tokiu būdu pa-

[1] Roma pastatyta, ir darbas baigtas (*lot.*).

[2] Lietuvių kilmės, lenkų tautybės (*lot.*).

galiau liausimės buvę priešai. Tarp mūsų kalbant, nesusitarus iš pono Pilsudskio viso ko galite laukti, nes niekas nepajėgs atspėti, kokia pasiutusi mintis jam gali rytoju šauti į galvą: ar nesumanys jėga padiktuoti jums susitarimo, kaip jau norėjo kartą padaryti. Bet ir susitarimas su juo jums palankiausia kryptimi, kaip ponai matote, irgi yra galimas, ir tik su juo. Kai maršalas mirs,— o sveikata jo labai dideliame pavojuje, mes žinome, tik jis to dar nežino,— tuomet susitarimas dėl Vilniaus nebus įmanomas. Greičiausia, kad Pilsudskiui mirus valdžia pateks endekams į rankas. Nors Lietuvai iš jų pusės jokis pavojus negrėstų, jokių pretenzijų prie Lietuvos neturi ir turėti nenori, bet ir Vilniaus klausimo jiems jokio nėra — Vilnius lenkiškas miestas, neatidaloma Lenkijos dalis. Taigi tik su Pilsudskiu galite susitarti, ir būtų nedovanotina, jei to nepadarytumėt.

Nutarėm susitikti visi kitą vakarą pas profesorių. Iki to laiko turėjau pasimatyti su prezidentu ir sužinoti tuo atžvilgiu jo nusistatymą. Nei aš, nei profesorius neabejojome, kad jis bus teigiamas. Palankesnių sąlygų ir patogesnės progos Vilnių atgauti Lietuva juk negali susilaukti...

Griaužiūnas atsidėjęs klausė Linšigo pasakojimo.

— Manau, pranešei prezidentui?..— susijaudinęs klausia.

— Dar tą patį vakarą. Prezidentas, mano nusistebėjimui, pasisakė neigiamai. Matai, jis netikįs gerais lenkų norais, linkęs matyti tik naujas iš jų pusės pinkles...

— Kokias, pone prezidente? — nustebęs klausiu. Tuomet aš dar gerai nebuvau suvokęs jų nusiteikimo dėl Vilniaus.

— Paleis gandus, kad su jais deramės, o krikščionys demokratai ir kiti opozicijos žmonės juos pasigavę ims skelbti, kad žadam Vilnių lenkams parduoti,— paaiškino man savo abejojimus prezidentas.

Opozicijos baimė — tai mėgiamiausias arkliukas, į kurį jis noriai atsisėsdavo kiekvieną kartą, kai nenorėdavo su kuo sutikti, ko padaryti ar leisti, kad kiti padarytų. Tai aš gerai žinojau, bet dabar dar nesupratau, kur čia šuo pakastas.

Ėmiau griauti jo abejojimus, nurodžiau priežastis, dėl kurių lenkams šiandien svarbu susitarti su lietuviais. Nepasišykštėjau žodžių, o juk žinai, kad moku kalbėti, kai noriu.

Griaužiūnas tik pritariamai linktelėjo galva.

— Bet tik tiek pasiekiau, kad sutiko visa tai apsvarstyti su artimiausiais bendradarbiais, pasitarti...

— Ir buvo tokis pasitarimas? — neiškentė susijaudinęs Griaužiūnas.

— Kaipgi, kitą dieną susirinko prezidentūroje ministeris pirmininkas, užsienių reikalų, vidaus reikalų ministeris ir aš...

— Ir ką nutarėt? — domisi Griaužiūnas vis labiau jaudindamasis.— Man atrodo, kad nebuvo nei reikalo tartis...

— Ir man taip atrodė,— prisipažįsta Linšigas.— Bet kiti kitaip galvojo. Aš prakalbėjau pirmas, išdėsčiau savo pažiūras, paminėjau prezidento abejones, pakartojau visus toms abejonėms išsklaidyti argumentus ir išdidžiai pasižvelgiau į visus manydamas, kad mano daviniai galutinai susirinkusius įtikino. Jau didžiavausi būsiąs suvaidinęs svarbiausią rolę Vilniaus atgavime. Bet pasirodė, kad aš klydau, ir smarkiai klydau.

Pirmas į mano kalbą atsiliepė vidaus reikalų ministeris.

— Kuriam velniui mums tas Vilnius reikalingas ir toji visa Vilniaus sritis su jos smėlynais, su sugudėjusiais ir sulenkėjusiais gyventojais?! Gyvenom be jų ir gyvensime. Aišku, kad lenkai be politinių garantijų mums Vilniaus srities neužleis. Turėsim seimą šaukti susikompromitavusiais, vadinamais demokratiškais pamatais. O mes dar nepersitvarkėm ir jokio seimo šaukti dar negalim... Paskui prasidės visokios pretenzijos, nepasitenkinimai, riaušės, kivirčiai su lenkais, nuolatinis jų kišimasis į vidaus mūsų reikalus. Aš tą numatau! Siųskim po velnių Vilnių!..

— Ir užtraukim čia visi: „Ei, pasauli! Mes be Vilniaus jau nurimom". Pridėkim dar refreną: „Ir žinoti jo nenorim!" — pasipiktinęs pasisakiau.— Kai lietuvių tauta sužinos apie tokį mūsų nusistatymą,— lenkams juk nebus

išrokavimo jį nuslėpti,— ar tik neapšauks visų mūsų išdavikais, tautos priešais,— pagąsdinau turėdamas daugiausia omeny prezidentą.

— Spjauti man į tai, ką galvos ir kalbės vadinamoji mūsų tauta! — sušuko vidaus reikalų ministeris.— Sugebėsiu rėksniams užkimšti gerkles, kai tik rasis reikalas. Koncentracijos stovyklose užteks vietų!..

Prezidentas, matyti, pasijuto nekaip. Jis stengėsi būti populiarus, ir jam atrodė, kad yra populiarus, ir mano grasinimas jį paveikė, todėl, kaip visuomet, ėmė vingiuoti, aš tai gerai supratau. Norėjo, kad klausimą palaidotų kiti, bet ne jis, kad išėjus viskam aikštėn ateity būtų kaltinami kiti, ne jis, kurio nuomonės nepaklausė. Ėmė dabar kalbėti, kad jis stačiokiškai vidaus reikalų ministerio nuomonei nepritariąs. Vyriausybė turi skaitytis su tautos noru atgauti Vilnių. Tiesa, seimas rinkti vadinamais demokratiniais pamatais dabar dar negalim ir vargu galėsim, nes kraštas nėra dar pakankamai pribrendęs. Abelnai seni demokratiniai dėsniai jau atgyveno savo amžių, ir pasaulis šiandien ima tvarkytis kitais pamatais, autoritariniais, kurie mūsų kraštui labiau pritinka. Bet galima būtų nusileisti ir sutikti, kad Vilnius ir visa su juo priskiriama Lietuvai sritis turėtų tokį seimą, kokį turi Klaipėdos kraštas...

— Ar tamista, ponas prezidente, numatai, kokių pavojingų pasekmių galėtume susilaukti? — šiurkščiai vėl įsikišo vidaus reikalų ministeris.— Klaipėdos kraštas turi seimą ir seimo pastatytus valdymo organus, Vilnius turėtų seimą ir savo administratyvinius organus, o pati Lietuva seimo neturi, jos vyriausybė pati sau egzistuoja. Ar nepasakytų tada mums tie savivaldybiniai organai: „Mes turim savo kraštų pasitikėjimą, teisėtų seimų pastatyti, o jūs, ponai, kas esate? Uzurpatoriai. Žinoti jūsų nenorim!.."

Prezidentas sumišo, ėmė kažką aiškinti, bet taip miglotai, jog nieko nesupratau. Manau, kad ir patsai jis nesuprato, ką norėjo paaiškinti ar pasakyti...

Čia įsikišo į diskusijas ir ponas Betulis. Jo nuomonė, kaipo finansų ministerio, tokia, kad šiuo metu Vilnių imti mums neleidžia finansinė būklė. Eiti Vilniun reikia

su milijonais, jei nenorime iš karto netekti autoriteto, o tų milijonų atsargoje neturime. Sudėjome į Kauno statybą šimtus milijonų litų. Jei vyriausybė su visomis savo įstaigomis persikeltų į atgautą Vilnių,— turėtų persikelti, būtų priversta persikelti,— butų kainos Kaune kristų, ir visi įsiskolinę namų savininkai subankrutuotų, nuo ko mūsų iždas ir mūsų bankai labai nukentėtų. Šis klausimas labai svarbus, ir ignoruoti jo negalima. Suprantama, kad nesileisdami šiandien į kalbas su lenkais tuo neatsisakom nuo teisių į Vilnių ir pareikalausim jo, kada mes patys rasim reikalinga.

Užsienių reikalų ministeris pasisakė, kad jis suprantąs pono ministerio pirmininko nusistatymą ir matąs finansinius sunkumus. Bet galima būtų tokiam reikalui užtraukti vidaus paskolą, o gal ir Prancūzijoje gauti, nes, matyti, lenkai nusileidžia Vilniaus klausimu ar tik ne prancūzų spiriami. Jei jau negalėtume Vilniaus paimti, visgi reikėtų pabandyti nors mūsų sienas išlyginti, atgauti grynai lietuviškąsias sritis, kaip Švenčionėlių, Seinų, Druskininkų...

Ilgai ginčinomės, ir dabar gerai nepamenu viso to, ką tuomet kalbėjome. Tik aš nusileisti nenorėjau, nes supratau, kad gal tai paskutinė proga Vilnių atgauti ir ji gali daugiau nepasikartoti. Baigėsi pagaliau mūsų ginčai tuo, kad buvo pavesta užsienių reikalų ministeriui artimiausiam Tautų Lygos plenumo suvažiavime susitarti su lenkų delegatais dėl bendrų dėsnių ir komisijos sudarymo.

Buvau patenkintas, maniau esąs nugalėtojas. Greitu laiku turėjau pasitraukti iš vyriausybės sąstato ir jau negalėjau daryti įtakos šio klausimo eigai, bet neabejojau, kad ir be manęs bus teigiamai išspręstas.

Ponas K., kai jam pranešiau mūsų vyriausybės nusistatymą, apsidžiaugė ir pasisakė, kad jie jau yra numatę į būsimosios komisijos narius senatorius K., A. ir J. Visi jie labai palankūs Lietuvai, be to, dar laiko save tikraisiais lietuviais.

Jau nebūdamas ministeriu, girdžiu, kad Kaunan atvyko senatorius K.

— Na, tai jau darbas prasidės,— manau sau.

Labai norėjau pasimatyti su ponu K., bet buvo ne-

patogu pačiam ieškoti progos susitikti. Bet po poros dienų ponas K. rado reikalingu padaryti man vizitą.

— Tamista atvažiavai su įgaliavimu derėtis? — tiesiog paklausiau jo.

— Ne,— atsakė jis man.

Nustebau ir ėmiau teirautis kodėl. Ir štai ką jis man papasakojo: lietuvių delegatai atsisakė kalbėtis su lenkais dėl sudarymo Vilniaus klausimu komisijos net prancūzų atstovams tarpininkaujant. Lietuvos delegatas išsireiškė tik, kad lietuvių vyriausybė bijanti didesnio susipainiojimo, nes nėra garantuota, kad Tautų Lygos komisija nepasiūlys patvirtinti ambasadorių sprendimo, ir mūsų įgaliotinių užtikrinimai, kad Lenkija to visai nesiekia, abejonių neišsklaidė. Pilsudskio sumanymas paskelbti Vokietijai preventyvinį karą ne tik kad nerado nei prancūzų, nei anglų pritarimo, bet griežčiausią nusistatymą net prieš tokio karo mintį. Maršalas tuomet pakreipęs politines gaires ir pradėjęs tartis tiesiogiai su vokiečiais neatsižvelgdamas į prancūzų vyriausybės didelį nepasitenkinimą. Pilsudskiui pasisekę susitarti visais ginčytinais klausimais, ir todėl Vilniaus problema lenkams tapo neaktuali, jei neturėtume omeny maršalo romantinių sentimentų Lietuvos atžvilgiu. Bet sužinojęs, kad lietuviai nenori leistis į bet kokias šiuo klausimu kalbas, išsitarė:

— Lietuviai nenori, tai mes dabar galime laukti...

Turėdamas leidimą atvažiuoti Lietuvon, pasinaudojo juo, kad susipažintų su vidiniu josios gyvenimu. Be to, norėjo aplankyti savo gimines...

Griaužiūnas klausė, tylėjo ir tik trynė delnu kaktą.

— Nieko nesuprantu,— pagaliau prabilo.— Esu kaip tiršto rūko apsuptas. Kas gi pas mus dedasi?

— Vėliau sužinojau iš buvusio užsienių reikalų ministerio, kad panašus pasiūlymas buvo padarytas dar anksčiau prie Holuvko, kuris, gal atsimeni, prieš keletą metų buvo atvažiavęs Kaunan. Ir tuomet prezidentas griežtai atsisakė leistis į bent kokias kalbas su lenkais. Žmonės, kurie mėgino tarpininkauti, buvo nuvažiavę savo iniciatyva pas Pilsudskį, bet šis pasiklausė, ar jie turi įgaliojimus tartis. Gavęs atsakymą, kad neturi, pareiškė:

— Tai ką aš čia su jumis veltui burną aušinsiu. Ma-

tyti, mano Vilnius Lietuvai nereikalingas.

— Dabar pagalvok: jei nenorėjome gauti Vilniaus iš lenkų, ar galima manyti, kad laisvu noru jį pasiėmėm iš rusų su tokiu pavojingu priedu kaip kariškos įgulos. Jei Vilnius būtų buvęs dabar mūsų, rusai nebūtų turėję progos įsiskverbti į Lietuvą...

— Ir kodėl tu pasitraukei iš vyriausybės? Kodėl atsistatydinai? — apgailestauja nusiminęs Griaužiūnas.— Būtai buvęs ilgėliau ministeriu, gal ir Vilniaus klausimas būtų buvęs dar tuomet išspręstas... Ir kodėl tu pasitraukei?..

— Kodėl? — pakartojo klausimą Linšigas, pasiėmė ir išgėrė iki dugno atšalusios kavos puoduką, nusišluostė lūpas, paglostė abiem rankom kelis kartus barzdą ir vėl prisipylė kavos.

— Gerk,— paragino ir Griaužiūną.— Visai atšalo tavo kava. Gal šiltos pripilti?

Griaužiūnas lyg nubudęs griebė puoduką ir išgėrė iki dugno. Kava buvo šalta, neskani ir karti — susijaudinęs nuo Linšigo pasakojimų, buvo užmiršęs ją ir pasaldinti, ir grietinėle atskiesti.

Linšigas pats jam naujai pripylė ir atskiedė grietinėle.

— Gerk, kol dar šilta,— pasiūlė.— Gal su bulkute? — ir pastūmėjo jo pusėn suriekytą bulkutę ir sviestą.— Klausi, kodėl atsistatydinau? Turiu tiesą pasakyti — ne aš atsistatydinau, bet mane atstatydino. Vieną gražią dieną gavau netikėtai pranešimą, kad mano prašymas patenkintas ir aš iš ministerio pareigų atleidžiamas. Galvoju: kas per prašymas? Kada aš tokį prašymą esu padavęs? Juk ne girtas gi visą laiką buvau... Pasiteiravus pasirodė, kad savo metu, kilus konfliktui tarp prezidento ir Voldemaro, visi kabineto nariai padavė atsistatydinimo pareiškimus, ir aš tame skaičiuje, kad tokiu būdu priverstume jį atsistatydinti. Voldemarui pasitraukus, buvo sudarytas naujas kabinetas Betuliui pirmininkaujant. Aš buvau, kaip ir kiti, naujai paskirtas. Vadinasi, tas senas prašymas jokios jau reikšmės neturėjo, ir mano atleidimas juo pasiremiant buvo visai neteisėtas. Bet tam juk ir yra autoritarinė diktatūra, kad su įstatymų normomis galima būtų nesiskaityti...

— Nejaugi dėl tavo nusistatymo Vilniaus klausimu? — nusistebėjo Griaužiūnas.— Reikėjo nepasiduoti...

— Gal kiek ir Vilniaus klausimas paveikė, bet pagrindinė priežastis buvo visai kita — tapau ponui Betuliui ir jo kompanijai visai nepakenčiamas. Prezidentui, matyti, buvo pastatytas ultimatyvinis reikalavimas: pasirinkti mane ar ištikimą, kaip jam atrodo, giminaitį — ir pasirinko giminaitį. Matai, pradėjau per dažnai kištis ne į savo reikalus ir kliudyti gudrių žmonių sumanymams. Turėjau daug daug susirėmimų ir dėl sutarties su Kregeriu, ir dėl suderinimo komisijos, kada Kregeris subankrutavo, ir dėl elektros bendrovės, bet galutinai mano atsistatydinimo klausimą išsprendė Šiaulių—Kretingos geležinkelio linijos tiesimo padariniai...

— Prisimenu ginčus, kurie buvo sukelti krikdemų spaudos...— pradėjo Griaužiūnas.

— Tie ginčai dėl niekniekių buvo sukelti, bet mano iškelti aikštėn dalykai kur kas reikšmingesni ir kitokios rūšies,— nutraukė Linšigas.— Bet apie juos nebuvo leidžiama niekam nei išsižioti. Kadangi tai jau senų laikų padavimai, galiu tau viską papasakoti. Tik nesijaudink klausydamas,— nusišypsojo Linšigas.

— Jau tiek esu šiomis dienomis prisiklausęs, kad vargu ar gali dar mane kas nustebinti ir sujaudinti,— pastebėjo Griaužiūnas.

— Taigi klausyk ir beklausydamas neužmiršk, kad tavo kava vėl atšals,— nusijuokė buvęs ministeris tepdamas sviestu bulkutės riekelę.— Savo metu buvo Ministerių Tarybos nutarta tam geležinkeliui pabėgius pagaminti ūkišku būdu ir pavesta tai atlikti Žemės ūkio ministerijai. Viso reikėjo pagaminti vienas milijonas du šimtai tūkstančių pabėgių,— užkandžiuodamas pasakoja Linšigas.— Kai buvo pagaminti, patikrinti ir priimti juos buvo paskirta inžinierių komisija: pirmininkas buvo Susisiekimo ministerijos generalinis sekretorius ir nariais du kiti įtakingi tautininkų sferose inžinieriai, rodos, ar tik abu ne technikos fakulteto dėstytojai. Bent kad pirmininkas ir dar vienas jų buvo iš profesūros tarpo, tai gerai žinau. Toji komisija pripažino visus pabėgius netinkamais ir atsisakė juos priimti. Tik prie komisijos priskir-

tas Valstybės kontrolės valdininkas raštu pareiškė kitokią nuomonę, bet iš jo tik pasijuokė — negi jis daugiau nusimano už inžinierius specialistus? Akivaizdoje tokio nepasisekimo Ministerių Taryba nutarė tuos netinkamus pabėgius parduoti malkai po pusantro lito kiekvieną ir naujus pabėgius pagaminti pavesti rangovui varžytinių keliu. Tam reikalui paskirti Platelių ir gretimų urėdijų miškų plotus, kur tie pabėgiai turėjo būti pagaminti... Tai viskas dėjosi man dar nėsant vyriausybės nariu.

Netinkami pabėgiai savo metu buvo parduoti, iždan pinigai sumokėti, nauji gi pavesta, kokiu būdu nežinau, pagaminti mažai žinomai bendrovei be jokių iš jos pusės garantijų po dvylika litų už kiekvieną pabėgį. Tokis atlyginimas anksčiau buvo numatytas ir Žemės ūkio ministerijai, jei jos pagaminti pabėgiai būtų buvę priimti. Viskas tvarkoje, ar ne tiesa? — kreipiasi Linšigas į Griaužiūną linksmai besišypsodamas.

— Rodos, kad tvarkoje, bent formaliai,— atsargiai sutinka Griaužiūnas.

— Kai nauji pabėgiai buvo pagaminti, toji pati komisija juos apžiūrėjo, pripažino tinkamais, tik ne kaipo pirmosios rūšies, bet antrosios, ir įvertino tik po devynis litus kiekvieną. Rangovai neprotestavo, sutiko su komisijos nuomone... Viskas tvarkoje, ar ne tiesa?

— Taip,— linktelėjo galvą Griaužiūnas.

— Komisija tokiu būdu sutaupė valstybės iždui tris milijonus šešis šimtus tūkstančių litų. Argi negerai pasielgė?

— Aišku, kad sąžiningai,— sutinka Griaužiūnas.

— Tik Valstybės kontrolės anas valdininkėlis patiekė savo viršininkui raportą, kad, jo nuomone, priimtieji pabėgiai yra tie patys, kuriuos aną kartą komisija buvo pripažinusi netinkamais. Valstybės kontrolierius jo raportą, matyti, yra parodęs kam tinkamas, ir valdininkėliui buvo pasiūlyta raportą atsiimti. Jam to nepadarius, buvo prašalintas, be prašymo atleistas iš tarnybos. Pagalvok tik, kokis puikus biznis padarytas — ant kiekvieno pabėgio uždirbta septyni su puse lito, arba viso devyni milijonai litų! Kaip manai, gražus pinigėlis, netiesa? — šypsosi Linšigas.— Ir gudriai sugalvota.

— Bet kaip to nepastebėjo komisijos nariai, ir kodėl jų dėmesio neatkreipė tiesiog tas valdininkėlis, jei jis tai pastebėjo? — nenusivokia Griaužiūnas.

— Palauk, sužinosi ir tai,— vis dar šypsosi Linšigas.— Visa tai įvyko man dar nesant Ministerių Taryboje. Kai buvau paskirtas teisingumo ministeriu, atvyko pas mane trys mano pažįstami literatai, seni draugai dar nuo anų laikų, kai aš domėjausi meno ir literatūros klausimais ir uoliai toje srity darbavausi. Reikia žinoti, kad visi mūsų literatai — badmariai ir svetimam turtui pavydulingi kaip alkani vilkai. Jie atsivedė su savim ir tą buvusį Valstybės kontrolės valdininkėlį ir papasakojo man visa tai, ką aš dabar tamistai pasakoju. Man galvoje nenorėjo tilpti visa šita pasaka, nenorėjau tikėti ir tiesiog pasakiau, kad netikiu. Tuomet jie nurodė, kur yra faktinoji draugijos būstinė, kur ir pas ką paslėpti tikrieji posėdžių protokolai, apyskaitos, kokiu būdu galima visą aferą susekti.

Pareikalavau, kad man viską raštu išdėstytų. Maniau, nusigąs ir atsisakys. Bet kur tau — čia pat atsisėdo visi keturi, smulkiai viską išdėstė ir pasirašė.

— O ką tu padarei, ką tu padarei? — nekantrauja Griaužiūnas.— Kaip pasielgei su tuo pareiškimu?

— Nereikalingai pasikarščiavau, kaip dabar karščiuojiesi tu,— suironizavo Linšigas.— Jiems išėjus, tuojau iškviečiau Valstybės gynėją, parodžiau raštą ir įsakiau pasiėmus kriminalinės žvalgybos viršininką padaryti nurodytais adresais kratą tuojau, nedelsiant nei vienos minutės.

Viskas buvo surasta kaip pareiškime nurodyta. Ir kas paaiškėjo? Kad tos pilno pasitikėjimo draugijos nariais buvo visi trys priėmimo komisijos nariai inžinieriai, keli tautininkų partijos šulai, ponas Pelanius ir trejetas labai aukštų pareigūnų žmonų...

Kai man tai pranešė Valstybės gynėjas, gerokai pasikasėm pakaušius abu. Kas daryti? Skandalas, negirdėtas skandalas, kai viskas išeis viešumon!..

Nuvykau pas prezidentą ir pranešiau jam visą dalyką. Mačiau, kad labai jaudinosi: klausydamas žingsniavo po kambarį ir be paliovos rūkė. Paims papirosą, užsidegs, pereis per kambarį, ir užtrina, net sulūžta pa-

pirosas. Dega čia pat kitą ir vos užsitraukęs vėl užgniaužia, sulaužo. Kokį šimtą papirosų sugadino, kol viską jam papasakojau...

— Ką turiu daryti, kaip pasielgti? — klausiu.

— Nubausti niekšus,— piktai man atsakė, atsisėdo ir apkniubo atsirėmęs alkūnėmis į stalą.

— Manai, jis nieko nežinojo? — abejoja Griaužiūnas.

— Neabejoju. Prezidentas nėra godus pinigų ir į panašias aferas nėra piršto prikišęs. Visa jo kaltė, kad nemoka pažinti žmonių ir per daug pasitiki savo giminaičiais.

— Ir kuo viskas baigėsi? — žingeidžiauja Griaužiūnas.— Neteko girdėti, kad panaši byla būtų iškilusi...

— Įsakiau Valstybės gynėjui raštu duoti bylai įstatymų numatytą eigą. Už keleto dienų gavau, kaip esu jau sakęs, pranešimą, kad mano atsistatydinimo prašymas patenkintas ir esu atleidžiamas nuo teisingumo ministerio pareigų. Vėliau Valstybės gynėjui, kaip sužinojau, buvo pasiūlyta bylą perduoti Valstybės kontrolei. Jam nesutikus to padaryti, buvo atstatytas ir paskirtas apygardos teismo pirmininku. Jo vieton naujai paskirtas, matyti, sutiko šį reikalavimą patenkinti, ir viskas tuo baigėsi, manau...

— Ko gi tyli Valstybės kontrolė? — piktinasi Griaužiūnas.

— Pasiklausk jos, ko tyli. Bijosi Matulaičio likimo, kuris iškėlė markučių bylą ir išskrido be sparnų iš savo vietelės... Vadinasi, aš ne pirmas buvau. Kiti iš mūsų likimo pasimokino ir laikosi ramiai...

— Žinai, aš tavo vietoje būdamas netylėtau. Sukeltau tokį triukšmą, jog net dangus ir pragaras išgirstų.

— Neužmiršk, mielas drauge, kad Lietuvoje karo stovis. Mano nosis gali nepatikti karo komendantui, ir atsidursiu rytoju priverčiamojo darbo stovykloje. Manau, ne vienas ten sėdi tų, kurie garsiai rėkti norėjo...

XX

Griaužiūnas jau buvo besirengiąs išeiti, kai pas Linšigą atvyko naujas svečias, matyti, labai retas.

Linšigas, jį pamatęs, net užmiršo savo lumbago, atsikėlė iš kėdės ir ėjo į jį su ištiestom rankom.

— Tai svečias, tai netikėtas, kad tave dievai pamiltų,— nežino, kaip džiaugtis Linšigas.— Kodėl tu mane taip pamiršai? Maniau, kad tavęs jau gyvo nėra.

— Kaip matai, Dievulis dar laiko sveikatoje,— šypsosi svečias.

Apsikabino abu ir pasibučiavo į veidus. Laikydamas svečią už abiejų rankų ir pažvelgdamas jam į akis, Linšigas nesiliovė nuoširdžiai džiūgavęs.

— Bet gerai atrodai, dievaži, gerai. Rodos, visai nepasikeitei nuo to laiko, kai paskutinį kartą besimatėm. Gerokai praslinko laiko! Aš net pasenti ir sudribti suspėjau.

— Tai jau ar tik nebus daugiau dešimties metų praslinkę.

— Ir kaip tau ne gėda taip mane pamiršti,— neišleisdamas jo rankų iškalbinėja Linšigas.— Nors krikšto dukters būtai atvažiavęs pažiūrėti. Visai jau merga išaugo.

Svečias buvo nebejaunas kunigėlis, liesas, neaukšto ūgio. Veidas nepasižymėjo taisyklingais bruožais, ir gražiu jo laikyti nebuvo galima, bet kažkaip nepaprastai suspindėdavo, kai nusišypsodavo.

Griaužiūnas stovėjo nuošaliai užmirštas ir nejaukiai jautėsi. Linšigas užmiršo jį supažindinti, ir Griaužiūnas dabar nesusivokė, ar jam pačiam pasisveikinti, ar gal atsisveikinus išeiti.

— Man jau reikia bėgti,— pagaliau prabilo išsitraukdamas iš liemens kišeniaus laikrodėlį ir pažvelgdamas į jį.— Netrukdysiu tamistų...

— Palauk, kur tu bėgsi,— susigriebia Linšigas.— Susipažinkite. Čia mano senas draugas ir globėjas Jonas Griaužiūnas, geriausias žmogus, bet nepataisomas viengungis,— nusijuokė besikreipdamas į kunigą.— O čia irgi geriausias mano draugas, kurį jau aš truputį globojau,— kreipiasi jis į Griaužiūną,— kunigas Kazys Bolys. Gal girdėjai?..

— Esu apie tamistą daug gero girdėjęs,— paspausdamas kunigui ranką kalba Griaužiūnas.— Su gydytoju

Juodveikiu net buvom užvažiavusiu, bet nesuradom tamistos namie.

— Gydytojas keistuolis,— skaidriai nusišypsojo kunigas.— Dedasi piktu žmogumi ir ciniku, o iš tikrųjų yra geriausios širdies ir padoriausias vyras.

— Matyti, kunigėlis tikrai geras žmogus,— pagalvojo Griaužiūnas, jei šypsena taip pakeičia veidą, jog net malonu į jį žiūrėti.

— Sėskitės ir būkite draugai,— atsisėda ir patsai Linšigas.— Aš taip džiaugiuosi, kad matau jus abu, jog net lumbago savo užmiršau. Juntu, kad net pajaunėjau. Rodos, lyg studentavimo laikai man grįžo.

— Puikūs buvo laikai, malonūs,— pastebi atsisėsdamas kunigas.— O, jaunatvė daug reiškia!..

— Tik gaila, kad žmogus tada nesupranta dar, kokia laimė būti jaunam,— prisėsdamas net atsiduso Griaužiūnas.— Pradedi žmogus tai suprasti tik tuomet, kai tau senatvė užgula ant sprando.

— Nereikia pasiduoti jai, tai senatvei. Bent siela neturi pasiduoti ir likti visuomet jauna,— vėl rami, maloni šypsena nušvietė kunigo veidą.— Jauna siela ir prityręs protas — kiek tai laimės teikia, kad žmogus gali blaiviai galvoti ir geriau suprasti kito sielą, jo išgyvenimus ir jausmus. O aš pas tave su dideliu reikalu atėjau,— staiga kreipiasi jis į Linšigą.

— Ką, ar bylinėtis sumanei? — nusijuokė Linšigas.

— Dievas saugoja,— neigdamas pakraipė galvą.— Geri žmonės manęs neskriaudžia, o kitiems aš nusileidžiu. Daug laiko tau neužimsiu...

— Palauk su savo reikalu, dar suspėsim pakalbėti,— sušuko Linšigas skambindamas.— Aš noriu anksčiau sužinoti, kaip gyveni, ką veiki, o apie reikalą pakalbėsim vėliau.

Skambučio iškviesta, įėjo tarnaitė.

— Kur ponia? — klausia Linšigas.

— Virtuvėje.

— Gerai. Pasakyk poniai, kad kunigas Bolys ir ponas Griaužiūnas šiandien pas mus pietus valgo. O dabar atnešk štai mums šviežios kavos, sviesto ir ką ten daugiau suras ponia gero...

Tarnaitė pasiėmė kavos virtuvėlį ir išėjo.

— Bijau, kad nereikalingai apsunkinsim tavo ponią,— stengiasi atsisakyti kunigas Bolys.

— Ne tavo dalykas, ar apsunkinsi, ar ne! Dešimts metų žmogus akių nerodo ir mano, kad aš jį tuojau paleisiu,— kreipdamasis į Griaužiūną ieško pritarimo Linšigas.

— Ir aš negaliu,— pareiškia ir Griaužiūnas.— Namie mane pietūs laukia.

— Telaukia, suvalgysi kaip vakarienę, o dabar nedrįsk man atsisakinėti,— niršta Linšigas.

— Kaip matau, vis dar esi karštuolis kaip buvęs,— pastebi kunigas Bolys.— Nesiklausi, ar galiu, ar ne — pasilik pietų, ir tiek.

— Ko tavęs, keistuolio, turiu klausti,— juokiasi Linšigas.— Ar aš tavęs nežinau? Tavo nelaimei, nebuvo manęs arti, kai tu sumanei kunigų seminarijon grįžti...

— Na, ir kas būtų buvę?

— Jėga būtau tave sulaikęs, ir tiek... Tamista negali sau įsivaizduoti, kokis keistuolis kunigas Kazys,— kreipiasi Linšigas į Griaužiūną.— Kito tokio nesurasi ir su žiburiu. Tik pagalvok, baigė universitetą su aukso medaliu, buvo paliktas profesūrai ruoštis, gavo profesorišką stipendiją, ir jau besidžiaugėm, kad susilauksim lietuvio profesoriaus. Tik, didžiausiam mūsų nusistebėjimui, girdim, kad metė viską ir įstojo kunigų seminarijon Vilniuje.

— Dieve tu mano gerasis! Tiek yra kunigų su aukštu mokslu, ir niekas jais nesistebi,— šypsosi vėl kunigas Bolys.— Tik nežinau, kodėl mane visi laiko kažkokia balta varna.

— Taip, bet jie tą aukštą mokslą įgijo jau kunigais būdami,— pastebi Griaužiūnas.— Ir dar — kuris ten mokslas katalikiškuose universitetuose!..

— Jei jau tokį norą turėjai tapti kunigu, kam pirmą kartą apleidai seminariją? — puola jį Linšigas.— Pastojai ir reikėjo jau tęsti iki galo.

— Aš ir pirmą kartą visai nemečiau seminarijos, tik mane prašalino dėl pašaukimo stokos. Rektoriui „Szablowska powiedziała, że on, panie, wątpliwy"[1], kaip dainavom kadaise seminarijoje.

---

[1] „Šablovska pasakė, kad jis, pone, abejotinas" (*lenk.*).

— Štai tau ir naujiena! — nusistebėjo net rankom suplojęs Linšigas.— Žiūrėk tik tu man, kokis užsidarėlis. Tiek laiko draugavom, o pirmą kartą apie tai išgirdau...

— Jaunuolio ambicijos jausmas neleisdavo man prisipažinti, kad buvau išvytas. Vėlgi — niekas manęs ir neklausinėjo, kodėl išstojau iš kunigų seminarijos...

Į kambarį įėjo ponia Linšigienė, tarnaitės lydima. Jos atnešė naujų užkandžių, sustatė, sudėjo ant staliukų, pakeitė lėkštes ir kavai puodukus.

— Prašau gerai papusryčiauti,— paragino šeimininkė prieš išeidama.— Pietų teks gerokai dar palaukti.

— Keista man, ir negaliu atspėti, dėl ko tave galėjo prašalinti iš seminarijos,— prabilo Linšigas, kai svečiai ėmė jau pusryčiauti.— Studentu būdamas gyvenai kaip tikras vienuolis. Maniau, kad tai kunigų seminarijos pasilikusi įtaka.

— Man abelnai niekur ir niekas nesisekė gyvenime, ir čia nepasisekė,— ima pasakoti kunigas Bolys.— Kaip aš svajojau užsivilkti gimnazisto munduriuką su sidabriniais apvadais, dėvėti gimnazisto kepuraitę, ir nepasisekė. Neprieme gimnazijon, neprileido egzaminuotis be jokios priežasties. Išlaikiau eksternu keturių klasių egzaminą ir tėvo klausydamas pastojau kunigų seminarijon, nors svajojau apie didesnį mokslą. Seminarijoje susidarė mūsų būrelis berniokų, kurie ėmė lavintis pasaulietiniuose dalykuose. Mokinomės svetimųjų kalbų, skaitėm istorinius veikalus, pasaulinės literatūros klasikus, istorines apie literatūrą studijas. Suprantama, kad su tuo nesislapstėme, nes nemanėme, kad mums tai už bloga paskaitys. Atbulai, manėme, kad mus gali tik pagirti. Matyti, vyresnybė nepalankiai į tai pažiūrėjo, ir seminarijos kapelionas eiliniam šeštadienio pamokslui klierikams net pasiėmė temą: „Beatus sum, quia litteris non cognovi"[1]... Nesupratom perspėjimo ir nežinojom, kad esame sekami ir vieno draugo nuolat įskundžiami. O ką jis apie mus pranešdinėjo, Dievas jį žino... Pabaigoje mokslo metų mane ir dar porą mūsų ratelio draugų pašalino...

[1] Laimingas esu, kad raidžių nepažįstu (*lot.*).

Griaužiūnas klausydamas prisiminė „jenarolo tėvą" ir jo nupasakotus išgyvenimus.

— Manau, teko patirti nemažai nemalonumų iš tėvų? — pastebėjo jisai.

— Mano tėvai buvo nepaprastai geri žmonės, ir aš juos labai mylėjau, ir tik dėl jų man labai širdį skaudėjo. Aš pats negaliu pasakyti, kad būtau labai prislėgtas dėl šio nusivylimo, bent, rodos, apie save visai negalvojau. Slėpti nuo jų nenorėjau ir negalėjau. Negi ylą maiše paslėpsi? Motina apsiverkė, o tėvas kaip paprastai ilgai tylėjo lyg kažką sunkaus galvodamas. Abelnai jis buvo keistas žmogus, atrodydavo visuomet susikaupęs, susimąstęs, lyg kažkuo susirūpinęs, nekalbus. Iš jo sunku buvo žodį išgauti. Mane jis niekuomet nei peikė, nei gyrė. Ko jis nori, dažniausiai sužinodavau tik iš motinos.

— Matyti, Dievas nepriima mūsų aukos,— pratarė jisai.— Neverti esame jo malonės. Neverk, motin, o tu, vaikeli, verskis dabar kaip pats išmanai, toliau remti tavęs neišgalėsim.

Motina vėliau man papasakojo, kad jiedu buvo padariusiu įžadus išleisti mane „kuniguosna", jei Dievulis sveiką laikys, nes visi mano anksčiau gimę broliai ir seserys mirė mažučiai, vieni dar metų nesulaukę, kiti dvejų trejų metų amžiaus.

— Visą kapinyną, Dievuliau, nuklojau savo vaikeliais,— skundėsi ji man.— Manėm, kad jau nebus kas mums akeles mirus užspaustų, už mūsų nuodėmingas sielas į Dievulį atsidustų. Vai, džiaugėmės, vaikeli, kai tu įstojai į kunigų seminariją! Manėm — turėsim užtarytojėlį pas poną Dievulį. Bet, matyti, kitokia jo buvo šventa valia...

Kad būtų mane peikę, kad būtų mane barę, man būtų buvę lengviau, bet dabar tik mačiau, kokie tėvai nelaimingi, susigraužę. Tėvas net pajuodo kaip žemė, motina vaikščiojo su paraudusiom nuo verkimo akim, ir aš negalėjau nieku padėti, nuraminti. O čia ir aš pats nežinojau, ką turiu toliau daryti, kaip pasielgti. Ar tęsti mokslus — tai buvo mano nuolatinė svajonė, ar vaistinėn pastoti?..

Mokslus tęsti? Bet kokiu būdu, jei iš namų negaliu jokios paramos laukti? Iš ko gyvensiu, kur imsiu lėšų

mokytojams pasisamdyti?

Nutariau parduoti dvasininko rūbus — sutanas, apsiaustus — ir važiuoti vaistinėn. Bet motina užsispyrė ir nedavė nieko iš rūbų parduoti.

— Tai bus tie rūbeliai mums atsiminimas apie mūsų laimės dieneles. Kai bus sunku mano širdelei, pasižiūrėsiu į tavo rūbelius, apsiverksiu, ir palengvės,— aiškino ji man.

Ir ką tamistos sau manot? Kai antrą kartą stojau kunigų seminarijon, neteko rūpintis rūbais — motinėlė gražiausiai išsaugojo senus.

— Aš jutau, kad jų dar tau prireiks, mano mielas vaikeli,— kalbėjo ji su džiaugsmo ašaromis.— Valiau, vėdinau juos, dabojau, kad dulkelė neužkristų, garankštėlė nesusigulėtų...

Jaučiausi nuskriaustas, pažemintas. Savo kaime ir parapijoje, kur mane žmonės klieriku matė, pasirodyti nedrįsau — gėda buvo akis pakelti, nors, tiesą pasakius, niekas manęs neužgauliojo.

Pinigų važiuoti į Rusijos gilumą nebuvo, o čia, Lietuvoje, gauti vaistinėje vietą, kaip girdėjau, negalima buvo nei svajoti. Kiek pasvyravęs pasiryžau pagaliau ruoštis matūrai[1]. Išprašiau iš tėvo keliolika rublių, nuvažiavau Vilniun, įsigijau reikalingų vadovėlių ir sugrįžęs namo atsisėdau juos kalti.

Gabumų man Dievas nebuvo pašykštėjęs. Metus prie balanos pasėdėjęs, pasijutau pakankamai pasiruošęs, pasiskolinau pinigų štai iš pono Linšigo, su kuriuo pripuolamai susipažinau pas mūsų vaistininką...

— Tai mano dėdė, irgi buvęs aspirantas į kunigus ir kaip tu išgytas iš seminarijos,— pastebėjo Linšigas.— Iš tikrųjų ne aš, bet jis tau paskolino... Jis tave labai užjautė...

— Vadinasi, pasaulis ne be gerų žmonių,— linktelėjo jo pusėn kunigas.— Nuvažiavau Voronežan ir po poros mėnesių grįžau su brandos atestatu kišeniuje...

— Gal dabar, sūneli, galėtai kunigų seminarijon grįžti? — nedrąsiai užkalbino tėvas.— Dabar esi mokytesnis, gal susimiltų ir priimtų atgal. O jei ne, galima būtų

[1] Brandos atestatui.

Kaunan ar Seinuosna nuvažiuoti, pamėginti ten...

— Ne, tėveli,— atsakiau.— Noriu pirmiau baigti aukštuosius mokslus. Tada pažiūrėsiu, gal ir grįšiu seminarijon.

— Ką jau tau tie aukštieji mokslai duos, vaikeli? — įsikišo ir motina.— Anądien man vaistininkas sakė, kad jau esi už kunigą mokytesnis.

— Kai išeisiu aukštuosius mokslus, vyskupu būsiu,— pajuokavau, bet, matyti, tėvai patikėjo ir daugiau neragino grįžti seminarijon. Dargi pardavė karvę ir kumelaitę ir sudarė man visą šimtą rublių universitetan važiuoti, nors nebuvau jų to prašęs...

— Tikrai protingus tamista turėjai tėvus,— prisiminė vėl Griaužiūnas „jenarolo tėvą".— Kiti šiuo atveju būna kietesni su paklydusiais, kaip jie mano, vaikais.

— Kijeve įstojau į istorijos-filologijos fakultetą, pasirinkau kaipo specialybę klasikinį skyrių, bet smarkiai domėjausi ir kitais mokslais, labiausiai istorija, visuotinąja literatūra ir psichologija. Net psichiatrijos paskaitas lankiau medicinos fakultete...

— O kaipgi su lėšomis? — pasiteiravo Griaužiūnas.— Tėvai prisiųsdavo?

— Nebuvo reikalo, nes pirmam dar kurse gavau stipendiją. Filologijos skyrius, pasirodo, turėjo daugiau stipendijų negu klausytojų, tai nesunku buvo ir gauti. Apie seminariją ir abelnai apie religiją nei negalvodavau, bažnyčion nevaikščiodavau, buvau, kaip ir kiti mano kolegos, laisvamaniškai nusiteikęs, skeptiškai, labiau dar negu skeptiškai, nusistatęs visų religijų atžvilgiu...

— O kaipgi su tėvais? — įsikišo Linšigas.

— Gerai. Kas vasarą parvažiuodavau namo, padėdavau tėvui lauko darbuose, kirtau rugius, avižas, vežiau javus, šieną, net akėjau. Tik arti nemėginau...

— Ne apie tai klausiu,— pastebi Linšigas.— Kaip jie žiūrėjo į tavo bedieviškumą?..

— O kam aš turėjau jiems apie tai pasakoti? — krūptelėjo kunigas Bolys pečiais.— Aš juos mylėjau ir, aišku, nemalonumų jiems daryti nenorėjau, savo pažiūrų niekam neskelbiau. Atbulai — kas sekmadienis visi trys drauge važiuodavom bažnyčion.

Buvo labai neramūs laikai, ir kiti mano kolegos, kaip, rodos, ir čia esamas kolega Linšigas, išsėdėjo universitete aštuonerius ir daugiau metų, o aš tyliai, ramiai baigiau per ketverius metus, dargi buvau pasiėmęs rašyti konkursinę temą, už kurios atlikimą gavau aukso medalį ir todėl gal buvau paliktas prie graikų kalbos ir literatūros katedros profesūrai ruoštis...

— Visai nesuprantu, kaip su tokiu nusiteikimu galėjai tamista atsidurti kunigų seminarijoje,— stebisi Griaužiūnas.

— Ar nebus tik čia meilės tragedija pasipainiojusi? — susigaudo Linšigas.

— Jokios meilės, jokios tragedijos,— paneigė kunigas Bolys.— Tik Dievo ranka.

— Stebuklas, vadinasi,— nusišypsojo Linšigas.— Staigus atsivertimas...

— Jei suprastum stebuklą, kaip aš jį suprantu, tai gal ir stebuklas,— atsako kunigas.— Tikrai atsitiko vienas nepaprastas dalykas, tik jis man sprendžiamos reikšmės neturėjo, nors buvo labai keistas ir ne tiek skeptiškai nusiteikusį, kaip buvau tuomet aš, galėjo paveikti. Kijevo universiteto klinikon atgabeno iš kažkokio Besarabijos užkampio keistą ligonį. Tai buvo prastas dvaro kumetis, neraštingas, net skaityti nemokėjo. Susirgo jis dėmėtąja šiltine ir... prabilo gryniausia lotynų kalba...

— Štai tau,— net suplojo delnais Linšigas.— Ar tik ne „primae aprili" antį mums pasakoji?

— Tikriausias atsitikimas, kurį savo akimi mačiau, savo ausimi girdėjau,— užtikrina kunigas.

— Negaliu netikėti, jei pats tvirtini. Tikrai stebuklu kvepia,— pastebi Linšigas.

— Todėl jį ir atgabeno Kijevan, kad tas faktas labai nustebino dvaro visą administraciją ir jo savininką. Bet kas dar buvo nuostabiau, kad tas žmogus labai sielojosi, jog esąs amžinai žuvęs, nes jis esąs tas kareivis, kuris Kristų nukryžiavęs...

— Čia nieko nuostabaus,— įterpė savo nuomonę ir Griaužiūnas.— Karštligėje ko tik žmogus negali įsivaizduoti!..

— Dalykas tas, kad mano akivaizdoje profesorius

Lėcijus smulkiai jo klausinėjo, kaip atrodė Pontijus, namai, kuriuose jis gyveno, apylinkė, kurioje tie namai stovėjo, ir tas kumetis, anot profesoriaus žodžių, apsakė visą juo tiksliausiai, kiek tai buvo galima susekti pagal mokslinius davinius. Pamenu, mane nustebino vienas jo posakis. Pontijus neva jį pašaukęs ir taręs: „Ii, miles, exspedi crucem"[1]. Man sulig mano tuometiniu lotynų kalbos mokėjimu atrodė, kad taisyklingiau būtų pasakyti: „Para crucem"[2] vietoj „exspedi". Net lotynų kalbos profesorių Sonį tuo reikalu paklausiau, ir jis tik pasijuokė iš mano lotynų kalbos mokėjimo.

— Ir kas tam žmogui atsitiko? — domisi Linšigas.— Mirė?..

— Ne, pasveiko. Bet kai nukrito karštis, užmiršo lotynų kalbą ir nieko neatsiminė, ką buvo pasakojęs įkarštyje.

— Ką gi visa tai reiškia? — nesusivokia Griaužiūnas.— Siėlos pasikartojanti inkarnacija?

— Taip aiškinti būtų prastas dalykas. Aš taip nemaniau tuomet ir dabar nemanau.

— Ar katalikiškos dogmos neleidžia? — ironizuoja Linšigas.

— Man tada jokios religinės dogmos nerūpėjo. Stengiausi šį reiškinį kaip ir kiti išaiškinti grynai moksliniais pagrindais.

— Įdomu išgirsti, kaip tokį keistą reiškinį sau aiškinai? — teiraujasi Linšigas.

— Ar tuomet?

— Na, tuomet, jei dabar jau kitaip manai.

— Ne, dabar taip pat manau, kaip maniau ir anuo metu. Žinai, kad mes visi iš tėvų paveldėjam palinkimus, jų ydas, gabumus, dažnai ir ligas...

— Ką čia man aiškini paprastus dalykus. Ne to tavęs klausiu. Ką bendro turi paveldėjimas su panašiu reiškiniu? — nekantrauja karštuolis Linšigas.

— Labai daug,— nusišypsojo ramiai kunigas.— Kaip žinai, kiekvienas suteiktas mums įspūdis, kiekvienas pergyvenimas, net mintis atsispindi, galima pasakyti, palie-

[1] Eik, kary, nusimesk kryžių (*lot.*).
[2] Pasiimk kryžių (*lot.*).

ka pėdsakus atitinkamam smegenų narvely, ir visa tai perduodam mūsų vaikams, o per juos ir mūsų ainiams. Vadinasi, ir tolimiausiųjų mūsų protėvių, kurie tūkstančius metų prieš mus gyveno, visi jų patirtieji įspūdžiai, net mintys yra mūsų smegenų narveliuose užfiksuoti ir rusena pasąmonėje. Jų nejaučiam, nejuntam gal ir todėl, kad mūsų pačių išgyvenimai savo intensyvumu juos nustelbia, kol tų narvelių neužgauna stipresni impulsai. Bet kada mūsų sąmoningas gyvenimas sustoja, netenka savo intensyvumo, pasireiškia tada dažnai ir tų narvelių veikla. Todėl sapnuojame tokius dalykus, kurių neprisimenam, kad būtum patyrę, matom per sapną tokias vietas ir vaizdus, kurių nesam matę. Nubudę, rodos, štai štai prisiminsime, kur ir kada juos galėjom matyti, bet kai tik padarom pastangų, viskas išblunka, išslysta ir žūna pasąmonės gelmėse. Vadinasi, gyvieji impulsai nustelbia tuos, kurie pažadino paveldėtus išgyvenimus. Taip buvo ir tam kumečiu. Prieš du tūkstančiu metų vienas jo protėvių pergyveno visa tai ir jo pasąmonėje glūdėjo. Dėka karščio ir nuosavo sąmoningo gyvenimo nutrūkimo iki tol buvusieji pasyvūs narveliai ėmė reikštis, ir taip intensyviai, jog jam rodėsi, kad viskas jam atsitiko...

— Galimas daiktas, kad taip ir buvo, bet kame tada matai stebuklą, nesuprantu,— veidmainiauja Linšigas.— Išeina, kad jokio stebuklo nėra.

— Stebuklas ne tai, kad įvyktų viršgamtiški apsireiškimai, bet tai, kad paprasti gamtos reiškiniai atsitinka kaip tik tuo metu, kada jie žmogaus sielai labiausiai reikalingi. Tai čia Dievo stebuklas, jog jis man, skeptikui, kaip tik panorėjo tokiu būdu įrodyti, kad Kristus tikrai gyveno šiame pasaulyje, kentėjo ir mirė kaip šventoj Evangelijoje parašyta.

— Ir tas tamistą tiek paveikė, jog net seminarijoje atsidūrei,— susiprotėja Griaužiūnas.

— Ne, tuomet apie tai nei negalvojau,— paneigė kunigas Bolys.— Kai parvažiavęs namo pasigyriau tėvams baigimu universiteto, parodžiau aukso medalį, motina klausia mane:

— O kada gi tu, sūneli, vyskupu tapsi? Mudu su tėvuliu tavo žodelius giliai širdyse įsidėję nešiojam.

Juokams pasakytus žodžius seniai buvau užmiršęs. Nesusigaudžiau dabar kas atsakyti.

— Tai ką, motinėle? Gal nori, kad atsižadėtau pasisekimo, kurio man visi pavydi, ir įstotau kunigų seminarijon? — vos susivokiau išstenėti.

— Stok, vaikeli, stok, padaryk mum seniem tokį džiaugsmą,— glostydama mano rankas prisėdusi prie manęs įkalbinėja motina ir staiga prapliumpa verksmu.

— Ko dabar tu verki, motinėle? — pašokau net nusigandęs.— Kas atsitiko?..

— Nieko, vaikel. Aš tik iš džiaugsmo, kad gal pamatysiu tave prie švento altoriaus Dievulį savo rankelėse laikantį...

Tėvas tyli, nieko nesako, tik nosimi šniokščia. Matau, kad irgi susijaudinęs. Pagailo man tėvų be galo. Pats dabar nepamenu gerai, ką jiem tuomet kalbėjau, kaip juos stengiausi nuraminti. Tik pamenu, kad eidamas gulti galvojau: „Greičiau iš namų sprukti, o tai, ko gero, sukvailėsiu ir pasiduosiu..."

Atsigulęs ilgai negalėjau užmigti. Vis dėl tėvų jaudinausi... Jie buvo neturtingi ūkininkai, turėjo vos dvylika dešimtinių nekokios žemės. Kiekvienas skatikas, kurį man siuntė, buvo jų uždirbtas kruvinu prakaitu, dėl manęs atsižadėdavo būtiniausių sau daiktų, kurie būtų jų gyvenimą palengvinę. Negi jie neturėjo dabar tiesos iš manęs reikalauti pasiaukoti, kaip kad jie aukojosi dėl manęs visą amžių? Ar iš tikrųjų neprivalau dabar patenkinti jų norą ir suteikti jiem vienintelį ir gal paskutinį šiame gyvenime džiaugsmą?

Aš visai negalvojau tada, ar derinasi mano daugiau negu skeptiškas nusiteikimas tikybos žvilgsniu su įstojimu kunigų seminarijon. Juk buvau tikras ateistas, bedievis. Tas klausimas man tuomet nei galvon neatėjo. Aš tik galvojau apie senus tėvus ir mano mokslinę karjerą, kurią turėtau paaukoti, jei panorėtau juos patenkinti.

Esu labai neryžtingas žmogus, galima pasakyti, be valios. Jei ko pasiekiu, tai tik per užsispyrimą, kažkaip pripuolamai, kažkokių pašalinių impulsų, įtakų veikiamas. Kiekvieną sprendimą mėgstu vis atidėlioti kitam kartui, vėlyvesniam laikui. Jei net panoriu kokį man patikusį

daiktelį krautuvėje įsigyti, nesiryžtu iš karto nupirkti, vis atidėlioju, kol pagaliau jį man dažniausiai iš panosės pagriebia.

Taip buvo ir dabar. Gaila man buvo tėvų, gaila ir savo svajonių apie mokslinę karjerą.

— Ryt apie tai pagalvosiu, spėsiu dar...— nusprendžiau, bet pasąmonė man vis kuštėjo: nieko tu ryt nesugalvosi, nieko nenuspręsi. Išvažiuosi iš namų, ir viskas praeis. Tėvai turės susigyventi su mintimi, kad tu kunigu nebebūsi...

Nakčia juntu per miegą, kad kažkas glosto švelniai mano plaukus; susivokiau, kad motina.

— Kas tau? Ko čia sėdi, ko nemiegi? — iš miego neprablaivėjęs, klausiu ir sučiumpu jos ranką.

Girdžiu — motina verkia. Atsisėdu ir imu graibytis degtukų šviesai užžiebti. Žiūriu — nagi ir tėvas sėdi pas mano priegalvį. Man iš miego net pasivaideno, kad jis irgi ašaras šluosto.

— Kas jum? Ko dabar judu čia, ko nemiegat? — kartoju.

— Nieko, vaikeli! Tai mes iš džiaugsmo, kad Dievulis išklausė mūsų karščiausių maldų! — tvirtina motina ir sučiupus pabučiavo mano ranką.— Sūneli mano mielas, kunigėli manasis!..

Atsikėliau, užžiebiau šviesą. Pasirodo, abu vos ne kiaurą naktį išsėdėjo pas mano lovą. Ilgai dar visi trys kalbėjomės. Ne tik tėvam, bet ir sau daviau žodį, kad nebesvyruosiu — tepajunta nors vieną kartą tėveliai, kad ir jie esą laimingi...

Ilgai neatidėliodamas, vos dviem ar trim dienoms praslinkus, nuvažiavau su tėvu Vilniun ir nuėjau pas kunigų seminarijos rektorių. Buvo jau kitas, ne tas, kuris mane anuomet prašalino. Priėmė mane maloniai, ir mačiau, kad buvo patenkintas. Susitarėm, kad priims mane į trečią kursą, o kai baigsiu seminariją, būsiu pasiųstas toliau lavintis Romon, į „Collegium Germanicum". Bet prasidėjęs karas sutrukdė tą kelionę, o kai jau galima buvo vykti, buvau jau įsišventinęs kunigu ir pajutau, kad man sunku bus vėl atsisėsti į mokyklos suolą, nors ir aukštosios, bet visgi mokyklos...

Štai ir visos priežastys, kurios atitraukė mane nuo universiteto katedros ir nuvedė į kunigų seminarijos sienas. Kaip matote, jokios čia apviltos meilės nei tuo labiau tragedijos nebuvo...

O dabar ačiū už gardžius pusryčius,— kreipiasi į Linšigą,— ir už malonią kompaniją,— linkteli Griaužiūnui. Išgėręs paskutinį kavos gurkšnį, nustumia puoduką į šalį ir persižegnoja.

— O gal dar puoduką?..— siūlo Linšigas.

— Ačiū, užteks. Esu visai sotus, kaip niekuomet,— linguoja jam kunigas.

— O kaipgi pasisekė savo bedieviškumą nugalėti? — teiraujasi Griaužiūnas.— Manau, dabar tikite Dievu ir visu katalikišku mokslu.

— Esu tokia laime Dievo apdovanotas,— nušvietė kunigo veidą rami šypsena.— Nors nelengva man buvo jos nusipelnyti, neslepiu... Išsiplepėjus gerai, galima ir parūkyti,— pasiūlo jisai savo klausytojams papirosų.

— Ačiū, nerūkau,— atsisako Griaužiūnas.— Gal tamistos, kunige, pasielgimas, kaip sūnaus, labai labai girtinas ir gražus, bet lietuviui nedovanotinas. Tiesiog nusižengimas tėvynei...

— Kodėl? — pažvelgia į jį kunigas Bolys degdamas papirosą.

— Todėl, kad kunigu gali tapti kiekvienas kaimo berniokštis, kuriam užtenka smegenų keturias klases baigti, o tokių niekuomet nestigo ir nepristigs.

— Atsiprašau, dabar jau reikalauja aštuonių...

— Tebūna ir aštuonių, bet profesorium gali tapti tik retas, o ypač anais laikais Rusijoje...

— Bet visgi pasirodo, kad profesorių šiandien nestokojame. O ar aš būtau buvęs Lietuvai naudingesnis kaip profesorius ar kaipo kunigas, tai dar didelis klausimas...

— Be abejo, doras kunigas gali daug gero padaryti kaime,— samprotauja Linšigas.— Bet protingas ir išsilavinęs kaip tu žmogus bus žymiai naudingesnis, kai jo veikla neapsiribos vien kaimu. Manau, daug daugiau būtai padaręs kaimui ir liaudžiai gero būdamas, pasakysim, seimo nariu...

— Ne dvasininkijos reikalas pasaulietiška politika rūpintis,— paneigia Bolys.— Politikuojantis kunigas — tai jau ne kunigas...

— Kodėl? — klausia Linšigas.— Ir kunigas neturi šalintis gyvenimo, o politinė veikla kaip tik yra tikras gyvenimas...

— Kunigas yra Dievo žodžių ir artimo meilės skelbėjas, o politika neapsieina be skelbimo neapykantos savo priešams.

— Visgi kas nors turi rūpintis bažnyčios reikalais...— įsikiša ir Griaužiūnas.

— Dievas geriausiai rūpinasi bažnyčios reikalais. „Tu esi uola, ir ant uolos pastatysiu bažnyčią savo, ir jokios pragaro jėgos nenugalės jos" — pažadėjo Viešpats mūsų Jėzus Kristus, ir Jo žodžiais kas išdrįs abejoti?..

— Bet blogi įstatymai gali daug žalos padaryti tautai ir suvaržyti net bažnyčios veiklą...— mėgina nenusileisti Griaužiūnas.

— Tam yra dori tikintieji katalikai pasauliečiai, kad kovotų su blogų įstatymų leidimu. Jų tai reikalas ir pareiga. Ką čia daug kalbėsim,— stengiasi apginti savo nuomonę kunigas Bolys.— Patys juk gerai žinote, kiek pasipiktinimo pagimdė politikuojančių kunigų elgesys...

— Mūsų žmonės daug realiau tuo atveju galvoja negu tu,— nusijuokia Linšigas.— Jie sako, kad nereikia žiūrėti, kaip kunigas elgiasi, bet klausyti, ko jis mokina.

— Bet aš pats įsitikinau, kad kunigo žodžiai mažiau paveikia žmones negu jo darbai,— atsikerta kunigas.— Ir juo toliau elgesys nuo žodžių, juo mažiau pastarieji veikia žmones. Ar tik nebus teisingesnis rusų posakis: „Kakov pop, takov i prichod"[1]...

— Kaip keista,— pastebi Griaužiūnas.— Mes ginam kunigus, o tamista, pats būdamas kunigas, juos puoli.

— Aš nieko nepuolu ir nieko nenoriu smerkti — nesu neklaidingas,— aiškinasi kunigas.— Tik tamistos mane kaltinote, kad vengiu platesnės veiklos, ir turėjau pasiaiškinti.

---

[1] Koks popas, tokia ir parapija (*rus.*).

Išrūkęs vieną papirosą, kunigas Bolys tuojau išsiėmė kitą pasiūlydamas ir Linšigui.

— Ačiū,— imdamas dėkoja Linšigas.— Kaip matau, smarkiai rūkai — papirosą po papiroso. Ar nepakenks tik sveikatai?

— Paprastai rūkau nedažniausiai, bet kai jaudinuosi, nesigailiu rūkalų,— šypsosi degdamas degtuką.

Linšigas užsirūkė, užsitraukė vieną sykį, kitą ir paleido dūmų kamuolius aukštyn.

— Neįsivaizduoju, kaip aš galėtau visą laiką kaime išsėdėti,— kalba jisai, sekdamas kamuoliuojančius dūmus.— Vasarą — suprantu, bet žiemą — vėpūtiniai iki kraigų, šaltis, jog net nosies neiškiši, ilgi ilgi žiemos vakarai... Be žmonių draugijos, be elektros, be teatrų... Ir ką tu veiki tais ilgais vakarais? — kreipiasi jis į kunigą Bolį.

— Skaitau, rašau, dirbu... Gaila, kad manęs neužtikote namie,— kreipiasi kunigas į Griaužiūną.— Būtau parodęs savo knygų rinkinį. Ne vienas profesorius man pavydėtų tokios bibliotekos.

— Pasakyk tu man, kaip dabar kaime? — teiraujasi Linšigas.— Ramu?..

— Ramu, tylu ir malonu,— sekdamas Linšigu, irgi mėgina leisti kamuoliais dūmus aukštyn kunigas Bolys.— Esame toli nuo visokių dabartinių įvykių, ir gandų apie juos nedaug pas mus užklysta.

— Džiaugiasi žmonės, kad Vilnių atgavom, a? Džiaugiasi? — nesiliauja įdomautis Linšigas.

— Net Dievui padėkos mišias užpirko. Iškilmingai atlaikiau.

— Vadinasi, patenkinti? — taršydamas barzdą vis klausinėja Linšigas.— Ką? Patenkinti, a?..

— O kad bolševikai gali ateiti, nesibijo? — įsikiša ir Griaužiūnas.

— Spėlioja žmonės apie tai, bet raminu juos kiek galėdamas.

— Įdomu, kaip tu juos ramini, a? — vėl ima klausinėti Linšigas.— Politinę situaciją jiems aiškini? A?..

— Kalbu, jei Dievas už mūsų nuodėmes užsiųs mums tokį bandymą, turim sutikti jį kaipo nusipelnytą bausmę — su nusižeminimu ir kantrybe.

— Negerai, negerai,— taršo savo barzdą Linšigas.— Ne pasyvumui, bet griežtai kovai reikia žmones rengti.

— Tamista manai, kad neišvengsime okupacijos? — domisi jo nuomone Griaužiūnas.

— Sakyk tamista — *okupaciją*,— pabrėžia kunigas Bolys.— Kaip galim išvengti, gyvendami ant plataus vieškelio tarp dviejų skaitlingų tautų, pasiryžusių kovoti?

— Ir tamista tuo įsitikinęs gali ramiai apie tai kalbėti? — priekaištauja jam Griaužiūnas.

— O ką padės, jei nerimausime? — atsako klausimu kunigas Bolys.— Dabar žmogaus valia ir noras, kad ir galingiausio, jau nieko negelbės, nieko nepakeis. Glumo miglos apgaubė pasaulį, įsiuto žmonės, proto netekę, ir galim tik Dievu pasitikėti, kad jis mūsų tautos, savo mylimiausio kūdikio, neapleis sunkiose dienose, kurios mūsų laukia...

— Mūsų tauta — mylimiausias Dievo kūdikis? — šypsosi Linšigas.— Man atrodo, kad esame greičiau Dievo posūniai. Reikia tik pažvelgti į mūsų tautos istorijos puslapius, kad įsitikintume.

— Jauniausias vaikas visuomet tėvam mylimiausias ir labiausiai lepinamas,— žvilgtelėdamas čia į vieną, čia į kitą kalba su įsitikinimu kunigas Bolys.— Mūsų tauta krikščioniškųjų tautų šeimoje pati jauniausia, ir norint įsitikinti, kad mus Dievas myli ir ypatingai globoja, nereikia knistis istorijos puslapiuose, bet įsižiūrėti į pastarųjų dešimtmečių gyvenimą. Buvome ir esame neprityrę, negudrūs politikai kovodami už tautos teises, darėme klaidų aibes, jog, rodėsi, išeities jau nesimatė. Bet, žiūrėk, įvyksta kas nors netikėto Europoje, ir mūsų klaidos pasirodo mums ne tik kad nežalingos, bet net naudingos tampa... Dievas, matyti, veda mus ypatingais keliais, ir Jo globa turim pasitikėti...

— Kalbi kaip kunigas, ir tavo lūpose man tai nepatinka,— atšauna Linšigas.— Mes, pasauliečiai, galvojame protu, bet ne jausmais, pasitikėdami kažkokiomis antgamtiškomis jėgomis.

— Gerai, kalbėsiu ir aš kaip pasaulietis,— sutinka kunigas Bolys.— Aštuonioliktais metais kokia buvo mūsų padėtis? Nebuvome anksčiau valstybė, niekas nieko

apie mus nežinojo ir kaipo apie tautą, o jei kas buvo girdėjęs lietuvių vardą, tai tik kaipo mirusios tautos vardą. Net lenkai Adomo Mickevičiaus lūpomis jau buvo paskelbę: „Litwa umarła — a więc niech żyje w pieśni"[1]. Lietuvius inteligentus krašte galima buvo visus suskaityti ant rankų pirštų, kiti, irgi ne skaitlingieji, buvo likimo išblaškyti po tolimus Rusijos plotus. Krašte retas kuris mokėjo skaityti iš maldaknygės, o raštingų beveik nebuvo liaudyje. Prieš karą nei vienos, net liaudies, lietuviškos mokyklos neturėjome, o vis dėlto tapome nepriklausoma valstybė ir išgarsėjome visam pasaulyje kaipo tauta. Ir žiūrėkite, ko pasiekėm mes, nemokšos, rodos, likimo, ne tik galingųjų tautų paniekinti. Šiandien turime du universitetu, Žemės ūkio akademiją, Meno akademiją, konservatoriją, apie šimtą gimnazijų, mokytojų seminarijų ir kelis tūkstančius liaudies mokyklų. Neraštingo žmogaus šiandien, bent tarp jaunimo, Lietuvoje nei su žiburiu nesurasi. Prisiauginome tūkstančius jaunųjų inteligentų. Visi, net tolimiausiuose užkampiuose gyveną, įsisąmoninome lietuviai esą. O juk mums niekas nepadėjo, niekas sulūžusio skatiko nepaaukojo, dargi visi stengėsi mus apiplėšti, pakenkti, sutrukdyti: ir anglai, ir prancūzai, ir vokiečiai, ir rusai, ir lenkai. Pastarieji kenkė mums kur tik galėjo ir kaip galėjo. Išaugom ne tik tautiškai bei kultūriškai, bet ir ekonomiškai taip susitvarkėm, jog mums pavydi net mūsų priešai... Nemokšos, visų gujami ir ujami, susitvarkėm taip, kaip nesusitvarkė po karo didesnės už mus ir seniai besinaudojančios laisve tautos.

Argi visa tai jums nieko nesako, neįrodo, kad esame ypatingoje Dievo globoje ir viso to galėjome pasiekti tik su Jo pagalba ir žūti jau nebežūsime?..

— Užmiršti tamista viena, kad aštuonioliktais metais buvome vieningi, dabar esame susiskaldę, buvome persekiojimų užgrūdinti, dabar — demoralizuoti, ypač jaunimas, ir kaip tik inteligentiškas, buvome idealistai, dabar idealizmas išgaravo, sumaterialėjom, tik pinigo šiandien visi esame godūs; buvome pasiruošę viską paaukoti tėvynei, jai nepriklausomybę iškovoti, šiandien rū-

[1] Lietuva mirė, todėl tegul bus gyva dainoje (*lenk.*).

pinamės tik daugiau prisigrobti, greičiau praturtėti ir tokiu būdu patiems tapti nepriklausomiems nuo likimo netikėtumų,— ima karščiuotis ir Griaužiūnas.— Neturi dabar tauta tų moralinių jėgų, kurias turėjo tuomet, neturės ir to atsparumo...

Linšigas klausėsi jų kalbų, tylėjo ir šypsojosi ironiškai iškreipdamas lūpas.

— Sakai tamista — esame susiskaldę... Gal ir tiesa, neneigsiu. Bet pasakyk tamista: kitur, pas kitas tautas, šiuo atžvilgiu dalykai geresni? — su tokiu pat įsitikinimu ginasi kunigas Bolys.— Esame sumaterialėję, netekę idealizmo, vien pinigų godūs. Galgi ir taip, bet pasakyk, ar kitur, nors ir pas mūsų kaimynus, geriau? Daugiau jie turi idealizmo? Man atrodo, kad visas pasaulis, visos tautos keleriopai daugiau sugyvulėjusios, o gal net sužvėrėjusios negu mes. Todėl Dievas ir palietė savo bausmės pirštu iš pradžios ne mus, bet tuos, kurie labiau nusikaltę. Palies karų gaisrais, be abejo, ir mus, bet ne tam, kad juose žūtume, bet kad išgytume iš visų ligų, kurios mus apsėdo, pamatytume visas savo klaidas ir nuodėmes, per kančias ir skausmus jų nusivalytume. Ech, žmonės mažo tikėjimo, sakau jums: nenusiminkite! Po visų sukrėtimų, kurie laukia mūsų drauge su visu pasauliu, atgims Lietuva platesnė ir galingesnė negu dabar yra. Žiūrėkite, Vilnių ir didesnę jo srities dalį jau turime, nors nenorėjom turėti...

— Kodėl manai, kad nenorėjom turėti? — įsikiša Linšigas.

— Stebėjau, klausiau ir išvadas dariau,— paaiškina kunigas Bolys.— Atgausime prarastą Klaipėdos sritį, prisijungs ir Prūsų Lietuva, nors apie tai ir svajoti dabar bijome, ne tik išsižioti... Gausime ir savo istorines sienas, kurių griežtai nusikratėme...

— Apie kokias istorines sienas kunigas kalbi? — nenusivokia Griaužiūnas.

Linšigas sunkiai atsikelia, susigriebia lazdelės ir mėgina pereiti kambarį.

— Naugardas, Tvėris, Viazma, Charkovas, Krymas... Ar apie šias mūsų istorines sienas kalbi kunigas? — susiraukė Linšigas, lyg skaudulio pagautas raišiodamas per kambarį.

— Mano svajonės taip toli nesiekia,— nusigrįžta į jį kunigas.— Kalbu apie tas sritis, kurios su visa Lietuva, su Vilnium sudaro vieną geografinį ir ekonominį vienetą. Jo neskaldė net rusų vyriausybė nei administraciniu, nei ekonominiu atžvilgiu...

— Turi omeny tą sritį, kurią rusai vadino „Severozapadnyj kraj". Tuščios svajonės,— kulniuodamas tik ranka numoja Linšigas.— Reikia, kad Lenkija žūtų, Rusija sužlugtų...

— Girdėjau iš dabartinio prezidento lūpų, kad Versalio sutarties metu Dmovskis prisispyręs įkalbinėjo lietuvių delegaciją reikalauti istorinės Lietuvos sienų ir žadėjo šį reikalavimą remti. Kai mūsų delegacija atsisakė pareikšdama, kad lietuvių aspiracijos nesiekia toliau etnografinių ribų, „tai ir Vilniaus nesitikėkite gauti", pagrasino jis,— papasakoja Griaužiūnas.

— Taip ir atsitiko...— pastebėjo kunigas Bolys.

— Ir blogai padarė, kad atsisakė,— atsiliepia ir Linšigas.

— Kodėl? — stebisi Griaužiūnas.— Būtume paskendę gudų jūroje...

— Jei būtume statę plačiosios Lietuvos reikalavimą, ar būtume ją gavę, ar ne, aš nežinau, bet greičiausiai kad etnografinę Lietuvą būtume turėję. O dabar ir jos neturime — lietuviškosios sritys liko už Lietuvos sienų,— aiškina Linšigas savo pažiūrą stovėdamas priešais Griaužiūną.— Abelnai tauta, kuri nesiekia plėsti savo sienų, neišsilaiko ir tose, kurias sau užsibrėžia.

— Mažai tautelei, kaip mūsų, nedera imperialistiniai siekimai,— paneigia Griaužiūnas.

— Todėl ir dera, todėl ir reikia, kad esame nedidelė tauta,— sumostikavo nekantriai Linšigas.— Kaip mūsų žmonės nesupranta, kad mums reikalingas didelis prieauglis, kad taptume didelė tauta, kokia kadaise buvome. Gudai dar tiek nesąmoningi, jog suviršKinti juos lengvai galėtume, juo labiau kad jų didesnė dalis neseniai dar buvo lietuviai. Aš nežinau, man neteko su tokiu reiškiniu susidurti, bet ne kartą girdėjau, kad yra daug gudiškų kaimų, kur seniai dar lietuvių kalbos moka ir lietuviškai tarp savęs kalbasi.

— Mano parapijoje visa pusė kaimų buvo tokie,— patvirtina kunigas Bolys.— Dabar jau nebėra — visi ten jau kalba lietuviškai.

— Na kaipgi čia kalbėsi apie grynai etnografines mūsų sienas, jei net nežinom, kaip toli jos siekė ir siekia,— nusigręžia Linšigas, eina ir sėdasi senon vieton.— Tauta, kuri nori išlikti ir, kas svarbiausia, pasiryžusi išlikti, tvirtai pasiryžusi gyventi ir plėstis, turi būti agresyvi. Agresijos stoka — artėjančios mirties požymis, kaip to mūsų inteligentija nesupranta?

— Manau, išalkote jau gerai visi,— nutraukia jiems ginčus įėjusi ponia Linšigienė.— Prašau svetelių į valgomąjį...

XXI

Ponas Griaužiūnas nors neatsižadėjo savo sumanymo apsilankyti pas prezidentą ir rimtai su juo pasikalbėti, bet vis atidėliojo apsilankymą kitai dienai, kol pagaliau, praėjus ilgėlesniam laikui, pasibaigė jo atostogos. Jis jau vaikšto savo ministerijon, kur darbas ir viskas eina nustatyta vaga, niekas nepasikeitė ir niekas negalvoja, kad gali pasikeisti. Užmiršo ir ponas Griaužiūnas savo nerimastavimą dėl gresiančio Lietuvai pavojaus, ir jokie įvykiai nekėlė dėl jo susirūpinimo.

Kaip anksčiau, taip ir dabar, jis skaito visus tris Kauno dienraščius. „Lietuvos žinias" gauna namie, užsisakęs iš anksto trims mėnesiams, ir pasiskaito iš ryto, prieš išeidamas tarnybon. „Lietuvos aidą" skaito ministerijoje pertraukos metu arbatai gerti, o „Laisvę" nusiperka grįždamas namo iš tarnybos.

Nei vienam iš tų dienraščių neužtikdavo nei mažiausių pėdsakų susirūpinimo dėl artėjančio pavojaus, nei mažiausio šešėlio abejojimų, kad gali kas pasikeisti Lietuvos padangėse.

Tie laikraščiai užmigdino, galutinai užliūliavo Griaužiūną, ir jis visai nurimo ir susigyveno su mintimi, kad audra, kuri siaučia kituose kraštuose, praslinks, greitai

pasibaigs mūsų krašto nepalietusi. Iš radijo imtuvo, kurio uoliai kasdien po kelis kartus klausėsi, girdėjo tik pranešimus apie vokiečių žaibo greitumo laimėjimus. Aišku, kad galingi vokiečiai neleis nieku būdu rusams okupuoti Lietuvos. Negi jie panorėtų, kad sovietinė santvarka įsigalėtų pačiam Vokietijos pasieny? O be vokiečių sutikimo rusai neišdrįs...

Taip galvojo Griaužiūnas ir girdėjo, kaip taip kalba, vadinasi, ir galvoja kiti.

Krašto viduje atrodė viskas gerai, visur buvo ramu, ir tos ramybės nedrumstė jokios vyriausybei nepalankios žinios, jokie nepageidaujami išsišokimai, jei spręstume iš laikraščių patiekiamų informacijų, tik tautininkų įvairios eisenos buvo vis dažnesnės ir jų iškilmės darėsi vis gausesnės, o laikraščiai vis pilkesni, vis nuobodesni ir tuštesni, išskyrus „Lietuvos aidą", kuris sausakimšai buvo užkemšamas straipsniais, nukreiptais prieš atskirus asmenis, vaidinančius ar norinčius vaidinti tam tikrą rolę visuomenės gyvenime nepatinkama vyriausybei linkme. Ypač daug tekdavo universitetui ir kai kuriems profesoriams, bet visuomenė, kaip ir Griaužiūnas, dėl to visai nesijaudino. Atbulai, jis ir dauguma tų, su kuriais jam tekdavo dažniau susieiti, net buvo patenkinti, kad išsišokėliams, daug apie save manantiems, gerai buvo periamas kailis.

Griaužiūnas net užmiršo savo nusistatymą atsistatydinti, nes jam atrodė, kad jo atžvilgiu jaunesniųjų pareigūnų nuotaika sušvelnėjo ir užgauliojančių kalbų nebetekdavo girdėti...

Tik staiga iš giedro dangaus, kaip sako žmonės, krito perkūnas Griaužiūnui ant galvos.

Ministerijai, kurioje dirbo Griaužiūnas, neseniai ėmė vadovauti ponas Jurgis Kutonas. Jis buvo nebejaunas žmogus, vos kokia dešimčia metų jaunesnis už Griaužiūną. Prieš tai jis buvo paprastas gimnazijos mokytojas, nieku nepasireiškęs, bespalvis žmogus ir ministeriu tapo visai netikėtai, pripuolamai priglaudęs, geriau pasakius, paslėpęs poną Betulį, ministerį pirmininką, kai tas voldemarininkų sukilimo metu nusigandęs pabėgo iš Kauno ir atsidūrė tolimam provincijos užkampy.

Ponas ministeris buvo bukaprotis, sunkiai galvojąs

žmogus, bet didelis užsispyrėlis. Išaiškinti jam kurį nors kiek painesnį klausimą buvo didelis vargas. Reikėjo pranešėjui gerokai paprakaituoti, kol ponas ministeris suprasdavo, ko iš jo norima. Abelnai svetimas mintis virškino labai sunkiai, bet jei jo galvon pripuolamai užklysdavo savistovi nuomonė, tai laikėsi jos su didžiausiu atkaklumu, net jei ji buvo tikra nesąmonė. Įtikinti tokiu atveju, kad jis klysta, nebuvo įmanoma.

Ar tokis buvo atkaklus ir su aukštesniais pareigūnais — su prezidentu, su ministeriu pirmininku, sunku būtų pasakyti. Reikia tik manyti, kad ne. Pats prezidentas apie jį išsireikšdavo, kad jis jokio savo ministerijos reikalo apginti Ministerių Taryboje neišgali, nes jį kiti „užkalba" — vadinasi, nesugeba atremti mažiausio priešingo argumento tiek dėl savo proto bukumo, tiek dėl nemokėjimo reikšti savo nuomonę.

Net keista buvo, kaip tokis žmogus, tiek bukas ir neiškalbus, galėjo mokytojauti gimnazijoje.

Visais kitais atvejais ponas ministeris buvo neblogas žmogus, nepriekabus, net savotiškai kuklus. Nuo savo tarnautojų laikėsi nuošaliai ne dėl išdidumo, bet gal todėl, kad jų drovėjosi. Su visais buvo mandagus. Greitai jį valdininkai gerai pažino, ir laukti iš jo ko gero niekas nelaukė, bet ir pikto nesitikėjo.

Reikia pasakyti, kad ir kiti ministeriai buvo ne kuo geresni. Ponas prezidentas ir jo patikėtinis ministeris pirmininkas nepakentė aplink save gabesnių ir savistovesnių žmonių ir kiekvieną, kuris mokėjo galvoti, laikė vos ne asmeniniu savo priešu.

Išorinė išvaizda pono Jurgio buvo impozantiška: augalotas vyras, plačiapetis, elegantiškai apsitaisęs, lakiruotais pusbačiais, darė įspūdį didelio pono, kuriam Dievas tik užmiršo suteikti didesnio turto. O kad ir protu neapdovanojo, tai visai jam nepakenkė — ponas ministeris mėgo tylėti, ir todėl pas pašalinius susidarė apie jį nuomonė, kad tai daug galvojąs žmogus.

Kiek klydo tie, kurie apie jį taip manė, žinojo tiktai artimesni jo bendradarbiai, jie net praminė jį „kilni menkysta". Kiti dar pravardžiavo iš rusiško „švepluojančiu gubošliopu", nes ponas ministeris buvo truputį šveplas...

Kai Griaužiūnas įprastu laiku atėjo pas ministerį į kabinetą su eiliniu pranešimu, raštų ir raštelių glėbiu nešinas, kuriuos „kilni menkysta" turėjo pasirašyti, sutiko jį labai šaltai, niauriai žvilgtelėjo, neatsistojo kaip visuomet ir net rankos jam nepadavė.

— Mūsų „gubošliopas" šiandien blogai nusiteikęs,— pagalvojo Griaužiūnas atsisėsdamas iš priešakio rašomojo stalo, už kurio sėdėjo ministeris.— Ar tik nebus vakar smarkiai prasilošęs prezidentūroje...

Nebuvo paslaptis, kad ponia prezidentienė, didelė kortų mėgėja, kiekvienai savaitės dienai turėjo pasirinkusi vis kitą kompaniją kortomis lošti. Lošė azartiškai, išlošdavo vieni, pralošdavo kiti gana stambius pinigus. Pono ministerio eilinė diena buvo kaip tik ketvirtadienis.

Kol Griaužiūnas dėstė ministeriui tuos reikalus, su kuriais pas jį buvo atėjęs, pastarasis sėdėjo rūsčia veido išraiška, akis nuleidęs ir visą laiką kažką paišė ant bloknoto puslapio...

Dar Griaužiūnas nebaigė savo pranešimo, kai ministeris pakėlė akis ir suraukęs kaktą paklausė:

— Ką ten tokio tamista sumanei kaime, jog net trys pranešimai gauti dėl jūsų priešvalstybinės veiklos?

— Dėl mano priešvalstybinės veiklos? — nustebo Griaužiūnas.— Prisisapnavo žmonėms...

— Tamista, taip sakant, kurstei kaimiečius prieš vyriausybę. Buvai, taip sakant, kaip jį, pas kažkokį kunigą ir koneveikei ten visą vyriausybę...

— Aš? — dar labiau stebisi Griaužiūnas imdamas niršti.

— Taip, taip, tamista,— veplena ministeris.— Tamista pas kažkokį gydytoją, taip sakant, agitavai už bolševikinę santvarką Lietuvoje... Taip sakant, lauki jų čion atvykimo... Taip, taip, tamista tai kalbėjai... Viskas yra žinoma...

Griaužiūną staiga pagavo pasiutęs įnirtimas, kai jis išgirdo ministerio pramiksėtus priekaištus.

— Tamista, ponas ministeri, ir visi tamistos draugai Ministerių Taryboje dar be kelnaičių po stalu lindėjote, kai aš jau dirbau ir kovojau už Lietuvą,— paraudusiu veidu šūktelėjo Griaužiūnas.— Tamista neturi tiesos man tokius niekus prikaišioti...

— Tamista, ponas direktoriau, negali, taip sakant, toliau pasilikti mano įstaigoje,— neklausydamas Griaužiūno miksi ministeris kaip iš anksto iškaltą pamoką.— Priešvalstybiniam, taip sakant, gaivalui čia nėra vietos. Dar šiandien, taip sakant, tamista patieksi man pareiškimą, kad atsistatydini.

— Atsistatydinsiu, kada pats rasiu reikalą, bet ne tamistai panorus,— vis labiau nustodamas pusiausvyros pakeltu balsu atrėžia Griaužiūnas.— Čia ne tamistos įstaiga, bet mano. Aš ją suorganizavau, sukūriau, o tamista, ponas ministeri, čia esi tik perėjūnas, kokių daugybė jau pabuvojo...

— Nerėkauk tamista,— paraudo jau ir ponas Kutonas.— Neužmiršk, kad su viršininku kalbi...

— Spjauti man į tai, kad tamista esi viršininkas,— vis labiau kelia balsą Griaužiūnas.— Šiandien esi viršininkas, ministeris, o rytoju juo tamista nebūsi, o aš kaip buvau Griaužiūnas, juo ir pasiliksiu... Ne vieną jau tokį viršininką esu turėjęs...

— Tamista man impertinencijas kalbi. Išeik! — su iškreiptu veidu atsistojo paraudęs ministeris ir ištiesta ranka rodydamas į duris.— Būsi paliuosuotas be prašymo...

Griaužiūnas irgi atsistojo. Stovėdami vienas priešais kito kaip du gaidžiu, žiūrėjo vienas antram akysna.

— Niekšas,— pagaliau iššvokštė kimiai Griaužiūnas ir palikęs pas ministerį ant rašomojo stalo visas bylas išėjo iš kambario smarkiai trenkdamas durimis.

Dideliais žingsniais grįžo savo kabinetan, nieko negalvodamas sužėrė nuo stalo visas bylas ir popiergalius stalčiun, užrakino jį, įsidėjo raktą kišeniun ir išėjo į prieškambarį.

Pasiėmęs paltą ir skrybėlę, ilgai movė kaliošus negalėdamas koja pataikyti. Jis dar visas drebėjo iš pykčio.

Pribėgusį sargą, kuris norėjo palaikyti jam paltą, piktai atstūmė ir išėjęs iš prieškambario ėmė leistis laiptais žemyn...

Nusileidęs žemyn, stabtelėjo ties durimis.

— Kur aš einu? Ko taip įsiutau? — klausia pats savęs Griaužiūnas.— Be reikalo, be reikalo pasikaršėiavau,— prikaišioja dabar pats sau laikydamasis durų rankenos.—

Neturėjau taip elgtis ir kalbėti su ministeriu, nors jis ir menkysta. Vis tasai prakeiktas mano nesusivaldymas!..

— Ponas direktoriau, ponas direktoriau! — skubėdamas laiptais žemyn šaukė jį sargas.— Ponas ministeris prašo jūsų.

Ministeris stovėjo prieškambario duryse prie laiptų ir laukė. Griaužiūnas nieko negalvodamas atsigręžė ir vėl ėmė kopti atgalio.

Kai priėjo prie durų, ministeris praleido jį pirmą.

— Prašau į mano kabinetą...

Griaužiūnas nusivilko paltą, pakabino ant kabyklos, nusimovė kaliošus. Ministeris stovėjo ir laukė, kol Griaužiūnas nusirengė.

— Prašau,— atidarė jis Griaužiūnui duris ir vėl jį pirmą leido įeiti.

— Prašau sėsti,— parodė jam rankos mostu į sofą už apvalo stalo.

Kai Griaužiūnas atsisėdo, atsisėdo čia pat į kėdę ir ministeris.

— Pasikarščiavau, prisipažįstu,— pradėjo Kutonas.— Bet ir tamista, taip sakant, užgavai mane, ir skaudžiai kaip ministerį...

— Ar tik tam, ponas ministeri, mane grąžinai? — iš paniūrų pažvelgė Griaužiūnas ir sušnypštė nosimi.

— Neturėjau tamistos varyti iš savo kambario. Prisipažįstu ir atsiprašau.

— Aš irgi prašau man dovanoti, kad įkaršty išsprukо vienas kitas netinkamas žodis.

— Tai ir gerai,— patrynė rankas ministeris.— Nemėgstu pyktis su žmonėmis... Su tokiais kaip tamista nusipelniusiais...

— Kaip turiu suprasti tamistos žodžius, pone ministeri? — klausia Griaužiūnas.

— Taip, taip, turi tamista mane suprasti,— nenugirdo gerai ar nesuprato Griaužiūno klausimo ministeris.— Aš kiaurą naktį neužmigau, taip sakant, vis galvojau, kokiu būdu tamistos neužgaudamas galiu įvykdyti pono ministerio pirmininko įsakymą pasiūlyti atsistatydinti...

— Tai ne pono ministerio nusistatymas buvo? — nustemba Griaužiūnas.

— Ne, ne mano. Aš netikiu, kad tamista bolševikas. Ne, netikiu... Ir jiem, vidaus reikalų ministeriui ir pirmininkui, tai sakiau, gyniau tamistą.

— Kodėl ponas ministeris man iš karto šito nepasakei,— nusišypsojo Griaužiūnas.— Visai kita būtų buvusi kalba.

— Man buvo įsakyta. Taip, įsakyta,— veplena ministeris.— Man gaila skirtis. Patariu, nueik tamista pas pirmininką, gal išsiaiškinsi. Patariu, paklausykite...

— Ačiū už patarimą, bet nerandu reikalo pas jį vaikščioti,— ima vėl niršti Griaužiūnas.— Laikau jį sukčium ir jam aiškintis nenoriu...

— Nekalbėk to, nekalbėk,— moja abiem rankom ponas ministeris.— Gal ir ten, provincijoje, taip kalbėjai ir jam pranešė...

— Aš to nekalbėjau, bet man kiti kalbėjo, ir kaip dar kalbėjo,— pasikelia Griaužiūnas.— Bijau, kad jam tai į akis pasakytau, jei nueitau pas jį... Dar kartą prašau man dovanoti mano aštrius žodžius... Tai buvo nesusipratimas...

— Ir man, ir man dovanok... Patariu, nuoširdžiai patariu, vis dėlto nueik tamista,— ištiesdamas jam ranką kartoja ministeris.— Dar kartą patariu, nuoširdžiai patariu...

Griaužiūnas atsisveikindamas nuoširdžiai paspaudė ministeriui ranką, priėjo prie jo rašomojo stalo ir pasiėmė čia paliktus anksčiau raštus.

— Palik juos tamista,— prašo ministeris.— Aš dar nepasirašiau. Pasirašysiu ir atsiųsiu...

Griaužiūnas grįžo į savo kambarį, sėstelėjo prie rašomojo stalo, bet juto, kad šiandien dirbti nebegalės. Širdis vis labiau nirto ir neleido jam vietoje sėdėti.

— Tai šungalvis, tai niekšas, tai nedorėlis,— keikiasi Griaužiūnas bėgiodamas po kambarį.— Ir kaip jam atėjo į galvą mane bolševiku apšmeižti?.. Ar tik ne mano vieta jam reikalinga?.. Pasodins čia savo giminaitį. Nesulauks tavo galva!..

Sargas atnešė ministerio pasirašytus raštus.

— Nunešk juos ponui Balčiūnui ir atiduok,— paliepė, o patsai apsirengė ir išėjo į gatvę...

— Mes dar pakovosim,— nirto eidamas gatve.— Nueisiu pas prezidentą ir viską jam išklosiu, tegul žino, kokis tipelis jo ministeris pirmininkas.

Juo toliau, juo labiau nirto ir smarkiau žingsniavo gatve, jog net praeiviai ėmė į jį dairytis.

Pakeliui atsidūrė prie ministerio pirmininko užimamų rūmų.

— Galgi užeisiu pas jį pirmiau,— striktelėjo galvon mintis, kai pastebėjo, kur atsirado.— Nors išdėstysiu visa, ką esu apie jį girdėjęs. Tesužino, ką apie jį mano žmonės. Gal negirdėjo dar...

Priėjo prie durų, stabtelėjo nesiryždamas vis dar užeiti.

— Nesikarščiuok, tik nesikarščiuok, ponas Griaužiūnai,— pataria pats sau stovėdamas pas duris.

Pagaliau pamėgino atidaryti, pastūmėjo duris.

Buvo užskliaustos.

— Neik, kol neatvėsai nuo įnirtimo,— pakartojo sau, nusigrįžo ir nuėjo toliau.

— Nejaugi nesiryšiu? — susigėdina.— Lepšis esu.— Kiek pasiėjėjęs sustoja.

Vėl pasuko atgal ir priėjęs prie durų paskambino.

— Geriau neitai dabar,— lyg kažkas kušta jam ausin.— Kuri nauda bus, jei įnirtęs su juo susikirsi...

Sargas atidarė duris, trauktis jau buvo nepatogu.

— Ar ponas pirmininkas yra? — klausia Griaužiūnas.

— Ne, ponas direktoriau, dar neatvyko,— praneša sargas.— Prašau užeiti, palaukti. Manau, kad greitai jau bus.

— Ne, užeisiu vėliau,— pareiškia ir nusigręžęs žingsniuoja Laisvės alėjos link patenkintas, kad yra proga pateisinti savo neryžtingumą.

— O vis dėlto lepšis esu,— prikaišioja sau Griaužiūnas.— Net nusidžiaugiau, kad galiu pasitraukti, neužeiti... Na, nieko, užeisiu vėliau,— pamoja ranka ramindamasis, nors junta, kad jau nebeužeis ir nebesikalbės su pirmininku.

Įšėjęs į Laisvės alėją, stabtelėjo ant skersgatvių kampo.

— O kur dabar? Prezidentūron? — pagalvojo ir vėl

pajuto neryžtingumą.— O gal pirmiau užeisiu kavinėn pasėdėti, nurimti ir kavos išgerti...

Pasižiūrėjo į laikrodėlį. Buvo tik pusiau dvyliktos.

— Pas prezidentą dar suspėsiu,— sumurmėjo po nosimi ir pasuko į kavinę...

— Ką pamanys žmonės, pamatę mane šiuo laiku kavinėje? — trumpam šmėkštelėjo Griaužiūnui.— Ė, temano sau dabar ką nori — man vis tiek,— nusiramino ir atidarė duris.

Griaužiūnas neprisiminė, ar yra kada buvęs šiokiadienį šiuo metu kavinėje. Keistai ji atrodė pustuštė. Nuėjo į patį galą, atsisėdo kampe ir apsidairė.

Kitam kampe pamatė prie staliuko ponią Smargulį, apsėstą keleto jaunųjų berniokų, kurių tarpe pažino porą „Lietuvos aido" bendradarbių.

— Kur esu šituos studjozus matęs? — krito jam akin du studentai su mėlynom kepuraitėm ant galvų.— Aha, juk tai Juknio sūnelis su savo kumpanosiu draugu, dabar prisimenu. Štai kas mane įdavė,— prisiminė Griaužiūnas.— Juk tai šnipai... A, niekšai,— suvirė Griaužiūnas, net prakaitas jį išpylė.

Pirmą akimirką norėjo prieiti ir čia pat prie visų apdaužyti jiem snukius. Vos susilaikė.

— Nurimk, nesikarščiuok, ponas Griaužiūnai,— tramdo pats save.— Kas iš to, kad apdaužysi šiuos šunsnukius? Tik skandalas išeis, kurį štai šitie, gal tokie pat šunsnukiai šnipeliai, išpūs ir išpuoš „Lietuvos aide".

Pašaukė padavėją, paprašė kavos su bulkute ir laikraščio. Pažvelgdamas į Smargulio kompaniją pamatė, kad kumpanosis studentas pasižiūrėdamas į Griaužiūną kažką kuštelėjo Jukniukui į ausį.

Pastebėjo jį ir ponas Smargulis, maloniai jam nusišypsojo ir net ranka pamojo, bet Griaužiūnas nudavė, kad nemato, ir įsigilino į laikraštį, kurį jam atnešė padavėja.

— Štai būsimoji mūsų inteligentų karta, kuri turės mus pavaduoti,— suaimanavo Griaužiūnas.— Ir tokie žmonės, nuo jaunųjų dienų suniekšėję, netekę sąžinės, nustoję gėdos, šnipai, melagiai, šmeižėjai, bus visuomenės garbingi veikėjai, valstybės vyrai, dėsis dorais patriotais! Dieve tu mano, ko mes susilaukėm, ko susilauks Lietuva,

tokių žmonių apsėsta ir vadovaujama?.. Ar to laukėme iš jaunosios mūsų kartos, ar to tikėjomės?..

Čia Griaužiūnas prisiminė ir trečią provincijoje sutiktą studentą, kunigo Raštučio brolėną. Be abejo, tai jis bus Griaužiūną įskundęs, kad klebonijoje, kalbėdamasis su kunigu Raštučiu, koneveikęs vyriausybę...

Kas gi trečias bus jį įskundęs? Aišku, kad ne kunigas Raštutis ir ne gydytojas Juodveikis. Ne kuris kitas, tik pašto viršininkas. Įdomu, ar kunigas ir gydytojas žinojo, kad ponas Gruzdys, taip, rodos, jis vadinasi, mėgsta tokius patarnavimus pažįstamiems daryti? O jei žinojo, kam jį priima savo draugystėn, kodėl jo, Griaužiūno, neperspėjo?..

Stengiasi prisiminti Griaužiūnas, su kuo ir ką kalbėjo būdamas kaime, klebonijoje, pas gydytoją, abelnai su visais, su kuriais teko provincijoje susitikti ir susipažinti. Neprisiminė nieko tokio, už ką turėtų save papeikti — buvo atsargus ir santūrus, daugiau klausė negu kalbėjo.

— Na, ir žmonės gi ten gyvena! Vieni pašlemėkai ir niekšai. O aš dar svajojau kaime apsigyventi,— jaudinasi Griaužiūnas.— Kad šie studenčiokai, pienburniai, niekšai sugalvoja nebūtus dalykus, apšmeižia, tai dar suprantu — už tai juk pinigus gauna. Bet kurią naudą turi iš panašių savo darbelių tokis ponas pašto viršininkas? Susilaukėm laikų, kad tikru broliu jau negalima pasitikėti...

— A, ponas direktorius, retas čia svečias ir dar tokiu metu,— tiesia jam ranką priėjęs ponas Smargulis.— Turėjo kažkas nepaprasto atsitikti, kad tamsta esi ne ministerijoje, bet kavinėje sėdi...

— Nieko neatsitiko ir atsitikti negalėjo,— paneigia Griaužiūnas su rūgščia veido išraiška.— Ėjau pro šalį, kitoje įstaigoje atlikęs reikalus, ir panorau papusryčiauti, išgerti kavos puoduką vietoje skystos arbatėlės, kuria paprastai šiuo laiku vaišinamės ministerijoje.

— Tamista girdėjai, kokių gražių dalykų susilaukėme, a? — prisėda Smargulis prie staliuko.

— Nieko negirdėjau,— vampteli surūgęs Griaužiunas.

— Na, tai greitu laiku išgirsi,— užtikrina Smargulis.— Aš sakiau, aš kalbėjau, kad anksčiau ar vėliau tas turi atsitikti, bet manęs neklausė, tikėti man niekas ne-

norėjo... Smargulis kvailas, Smargulis prasimano, Smargulis mėgsta baidyti, kalba... Bet štai atsitiko viskas kaip sakiau...

— Pasakyk negąsdinęs, kas gi pagaliau atsitiko? — susiraukia Griaužiūnas.

— Atsitiko, kas ir turėjo atsitikti, tik man netikėjo, kai aš tą sakiau,— vėl nusiskundžia Smargulis.— Dingo keli rusų kareiviai, ir Maskva dabar kaltina mūsų vyriausybę, kad jie yra pagrobti mūsų žvalgybos, jos parėdymu.

— Iš kur tamista sužinojai? — šypsosi Griaužiūnas.— Gal tik gandai...

— Nesvarbu, iš kur sužinojau, svarbu, kad tai ne gandas, bet tikriausia tiesa. Mano žinių tikrumą gali patvirtinti štai anie ponai,— linkteli jis galvą staliuko link, kur sėdi Juknis su savo sėbrais.

— Kas jie? Žvalgybininkai? — su panieka žvilgteli Griaužiūnas.

— Brudas, tamsūs tipeliai, bet tatai nesvarbu. Svarbu, kad pasėkos bus mūsų vyriausybei labai nemalonios. Manau, tautininkų viešpatavimas greitu laiku baigsis, ir baigsis labai skandalingai,— mefistofeliškai šypsosi Smargulis.

— Kodėl? Praves tardymą, ir paaiškės, kad nieko panašaus nebuvo. Gal dar ir pabėgusius raudonarmiečius sučiups,— prieštarauja Griaužiūnas.

— Keistas tamista, ponas direktoriau,— piktai šypsodamasis lyg ir džiūgauja Smargulis.— Juk tai provokacija, supranti tamista. O provokacijų nesigriebiama tam, kad jas geruoju likviduotų. Vėl kas gali mane ir tamistą užtikrinti, kad mūsų žvalgybininkai, tokie tipeliai kaip štai anie, tikrai to nepadarė, provokatorių sugundyti, jei patys nėra provokatoriai, sovietų apmokami...

Griaužiūnas gerai suprato padėties rimtumą, bet pikta jam buvo, kad Smargulis visa tai pasakoja su tokia veido išraiška, su tokiu pasigėrėjimu, lyg būtų patenkintas. Gimsta noras prieštarauti.

— Spjauti tau snukin, niekše,— pagalvoja Griaužiūnas.— Randa kuo džiaugtis.

— Tamista supranti, ko gali mūsų vyriausybė susilaukti? — kalba Smargulis.— Ultimatumo!..

— Kokio? — šypsosi dabar piktai ir Griaužiūnas vos

susilaikydamas.— Karą mums paskelbs sovietai ar ką?

— Kam karą, jei ir be karo pasieks ko nori. Pareikalaus įsileisti Lietuvon neribotą kiekį kariuomenės, faktiškai okupuos,— nesivaržydamas nusijuokia Smargulis.— Dar pareikalaus, kad būtų sudaryta nauja vyriausybė iš palankių jiems žmonių...

— Tamista, ponas Smarguli, džiaugiesi? — pasipiktino Griaužiūnas.

— Aš, kaip ir tamista, esu susirūpinęs, tik pratęs tiesiogiai pavojui į akis žiūrėti,— rimtai atsako Smargulis.— Nenoriu nei savęs, nei kitų apgaudinėti...

— Na, ir kas toliau, tamistos nuomone? — domisi Griaužiūnas.

— Kas toliau? Aišku, kas bus toliau,— dairosi Smargulis.— Smetona ir visi, kas jį palaiko, išdums iš Lietuvos. Jie jau seniai pervedė užsienin savo kapitalus. O čia bus komunistinė vyriausybė. Apie pasėkas pagalvok, ponas direktoriau, pats,— atsikelia ir ištiesia Griaužiūnui ranką atsisveikinimui.

Atsisveikinęs nusiskubino prie dviejų vyrukų, kurie tik buvo įėję ir atsisėdę už staliuko prie lango į gatvę. Vienas jų buvo seimo narys, kitas žinomas Kauno verteiva.

— Nubėgo ir šiems pasigirti savo naujienomis,— pagalvojo Griaužiūnas.— Žalingas žmogus kaip matai paniką sukels...

Pasišaukė padavėją, užsimokėjo ir išėjo iš kavinės. Kai ėjo šalia, Juknis ir jo kumpanosis draugas kilstelėjo iš vietos ir linktelėjo galvomis, bet Griaužiūnas nudavė, kad jų nemato, ir į pasisveikinimą neatsakė...

— Noriu nenoriu, o turiu eiti pas prezidentą,— susirūpino išėjęs į gatvę.— Dabar atsistatydinęs, iš ko gyvensiu? Negi šiam įvykių sūkury panorės kas galvoti apie mano pensiją?.. Pakalbėsiu, gal pasiseks išvengti...

XXII

Jau buvo pusiau pirmos, kai Griaužiūnas pateko prezidentūron.

Eidamas užtruko, nes kelis kartus buvo susilaikęs gatvėje vis svyruodamas — eiti pas prezidentą ar neiti. Net pasiekęs prezidentūros vartus, dar kelis kartus praėjo šalia vaikščiodamas ten ir atgal, kol pagaliau pasiryžo.

— Pas ką čia turiu kreiptis, kad noriu su prezidentu pasimatyti? — klausia jis galionuoto sargo, kuris padėjo nusivilkti paltą.

Sargas buvo senas tarnautojas ir nusistebėjo, kad jo tokių dalykų klausia ponas, kuris anksčiau, pirmaisiais nepriklausomybės metais, vos ne kas vieną dieną lankėsi prezidentūroje.

— Kaip visuomet: pas dežuruojantį karininką, ponas direktoriau,— visgi paaiškina.

— Maniau, kad tvarka pasikeitė,— šluostydamas nosine kaktą, iš neryžtingumo net ėmęs prakaituoti teisinasi Griaužiūnas sargui.— Seniai jau nesu buvęs prezidentūroje.

— Taip, seniai jau neteko tamistos matyti,— sutinka sargas.— Anais, prezidento Stulginskio laikais, tamista čia dažniau lankeisi...

Griaužiūnas įėjo į pirmo aukšto salę, kur už rašomojo stalo sėdėjo ir kažką rašė į sąsiuvinį prezidento dežuruojantis karininkas, jaunas vyrukas, kurio Griaužiūnas nepažinojo ir pirmą kartą savo gyvenime matė.

— Norėčiau su ponu prezidentu pasimatyti,— priėjo jis prie stalo.— Ar bus galima šiandien?

Karininkas atidėjo sąsiuvinį į šalį, užsuko plunksnakotį ir įkišo išorinin kišenėlin.

— Tamistai paskirtas šiandien laikas? — atsikėlęs klausia Griaužiūną.

— Ne, nebuvau prašęs. Atėjau savo reikalu,— aiškinasi truputį sumišęs Griaužiūnas.— Gal ponas prezidentas šiandien labai užimtas? Galiu kitą dieną ateiti.

— Buvo tik vidaus reikalų viceministeris. Daugiau, rodosi, nieko nėra,— nuramino karininkas.— Atsiprašau, kaip bus tamistos pavardė?

— Jonas Griaužiūnas.

— Prašau, prisėsk tamista,— pasiūlo karininkas.— Aš pranešiu ponui prezidento adjutantui.

Karininkas išėjo. Griaužiūnas atsistojo prie sienos ir ėmė žiūrinėti kabančius paveikslus, kurių anksčiau čia nebuvo matęs.

Netrukus sugrįžo dežuruojantis karininkas.

— Tai Užulėnų vaizdai, pono prezidento gimtinė,— aiškina jisai atsistojęs šalia Griaužiūno.— Pono Kalpoko darbas ir, kaip man atrodo, nelabai vykęs...

Griaužiūnas pasižiūrėjo į jį.

— Nepanašu? — pasiklausė.— Tamista buvai Užulėnuose?

— Teko būti ne vieną kartą kaip dežuruojančio būrio vadui. Prašau į aukštą,— pakvietė Griaužiūną.

Karininkas nulydėjo jį į antro aukšto salę. Ji buvo apstatyta žymiai puošniau: raudono medžio šilku dengtais baldais. Ant sienų kabojo pasižymėjusių lietuvių veikėjų portretai, kartu ir atvaizdai buvusiųjų ir dabartinio prezidentų. Už rašomojo stalo, prie pačio lango, sėdėjo apsistatęs telefono aparatais kitas karininkas, prezidento adjutantas, kurį Griaužiūnas pažinojo asmeniškai ir ištiesė jam ranką pasisveikinti.

— Ar galėsiu šiandien pamatyti poną prezidentą? — klausia jį Griaužiūnas.

— Prašau prisėsti, ponas direktoriau,— rodo jam rankos mostu karininkas kėdę kitoje pusėje savo rašomojo stalo.— Kai tik išeis ponas viceministeris, tuojau pranešiu apie tamistą.

Griaužiūnas atsisėdo.

— Kas gero girdėti, ponas majore? — paklausė jį, kai dežuruojantis karininkas atsisveikinęs išėjo.

— E, nieko gero, ponas direktoriau,— nekantriai pamojo ranka karininkas.— Vienos miglos, kurios nieko malonaus mums nežada...

Kaip tik tuo momentu atsivėrė durys, ir iš prezidento kambario išėjo vidaus reikalų viceministeris ponas Stingelis. Praeidamas linktelėjo galva adjutantui, maloniai nusišypsojo Griaužiūnui, bet pastarasis tyčia nereagavo į tokį jo pasisveikinimą — nei kilstelėjo kaip adjutantas, nei galvos linktelėjimu atsakė į jo malonią šypseną.

— Matyti, bus dabar prizauninęs prezidentui apie mane,— piktai pagalvojo.— Ir kurio velnio aš čia būsiu atėjęs! — ima gailėtis Griaužiūnas savo nemalonaus žygio.

Adjutantas nusiskubino pas prezidentą į jo kambarį ir netrukus grįžo, kaip pastebėjo Griaužiūnas, sumišęs.

— Ponas prezidentas nori žinoti, kokiu tamista reikalu? — praneša jis mikčiodamas.— Jei tarnybiniu, jis negalės tamistos priimti.

Griaužiūnas pasijuto nemaloniai užgautas ir atsistojo. Pirmas noras buvo išsikeikti, bet susilaikė.

— E, turėjau mažą reikaliuką asmeninio pobūdžio,— ramiai, net stengdamasis linksmai šypsotis atsakė Griaužiūnas.— Matyti, ponas prezidentas bus labai pavargęs ir neverta jį trukdyti...

— Kaip tamista nori...— pradėjo vis labiau sumišdamas adjutantas, kuriam prezidento pasielgimas buvo nemalonus, bet tuo pačiu momentu suskambėjo telefonas ir jis skubiai pagriebė triūbelę.

— Klausau, ponas prezidente...— išgirdo Griaužiūnas.— Tuojau ateinu.

Griaužiūnas ištiesė jam ranką ir atsisveikinęs nusigręžė... Adjutantas nuskubėjo pas prezidentą į kabinetą.

— Kojos čia mano daugiau nebebus! — niršo Griaužiūnas nusileisdamas žemyn.— Kokis neraliuotas gyvulys...

Priemenė buvo tuščia. Griaužiūnas nusikabino paltą ir skubinasi apsivilkti, tik niekaip nepataiko ranka į rankovę.

— Gerai dar, kad sargo nėra. Suprastų, kad neprieėmė,— galvoja jisai.— Gėda būtų į akis jam pažiūrėti.

— Ponas direktoriau, ponas prezidentas prašo jus užeiti,— išgirdo jisai adjutantą, kuris skubėjo dabar laiptais žemyn bevydamas Griaužiūną.

— Ar verta dabar? — susvyruoja Griaužiūnas.— Ar ne geriau būtų atsisakyti ir neiti visai. Tepajunta, kaip aš vertinu jo pasielgimą...

Taip besvyruodamas visgi nusivelka paltą ir pakabina jį atgal.

— Neik! — kušta jam savimeila.— Spjauk ir neik!..

Bet Griaužiūnas nusirengęs grįžta ir adjutanto lydimas kopia aukštyn.

Kai priėjo prezidento kabineto duris, adjutantas plačiai jas pravėrė.

— Prašau,— praleisdamas net nusilenkė jis Griaužiūnui.

Prezidentas iškilmingoje didvyriškoje pozoje stovėjo kitam kambario gale. Griaužiūnas, nusišypsojęs sieloje, nudavė, kad jo pozavimo nepastebi, priėjo ir ramiai, kaip niekur nieko, ištiesė jam ranką pasisveikinti.

Griaužiūnas ilgą jau laiką nebuvo susitikęs su prezidentu asmeniškai, bet matyti jį iš tolo matė ne per seniausiai, ir dabar net nustebo pažvelgęs į jo visą išvaizdą — tokis buvo pasenęs, sužlugęs, veidas sudribęs, pavargęs.

— Griuvėsiai, ne žmogus,— pagalvojo Griaužiūnas ir jam net pagailo prezidento.

— Prašau sėstis,— pakviečia nusilpusiu balsu rodydamas rankos mostu kėdę prie vidury kambario stovinčio stalo ir patsai pirmas atsisėda.

— Dovanok man, ponas prezidente, kad išdrįsau tamistą trukdyti,— atsisėdęs stengiasi kalbėti Griaužiūnas kiek galima šaltesniu ir oficialesniu balsu.— Dabar net gailiuosi, kad tokiais sunkiais, kiek girdėjau, tamistai laikais atėjau su savo niekniekiais...

— Nieko, nieko. Man net malonu tamistą pamatyti — juk seniai seniai nesimatėme,— pajuda prezidentas kėdėje, lyg norėdamas snaudulio nusikratyti.— Aš maniau, gal tamista, ponas Griaužiūnai, irgi būsi atėjęs su patarimais. Tiek žmonių bando mane mokyti, jog nutariau nieko nepriimti, kas ne asmeniniais ateina reikalais. Lenda vis su patarimais. Mano gal, kad aš ir mano ministeriai nenusimanom nieko... Bet tamista, ponas Griaužiūnai, gerokai, gerokai pasenėjai,— staiga nukreipia jis kalbą.

— Metas jau pasenti, ponas prezidente: septinto kryželio pabaigos siekiu.

— Taip, taip, pamenu, gerai pamenu,— kartoja prezidentas akis primerkęs.— Tamista buvai jau paskutinio kurso studentas, kai aš įstojau į Maskvos universitetą. Ir kaip greitai laikas praslinko,— pažvelgia jis į Griaužiūną.— Seni laikai, seni laikai, o rodosi, vakar buvo, vakar

buvo,— kartoja vėl akis užmerkęs.— Pasenom, pasenom...

— Nieko čia jau nepadarysi, ponas prezidente: tokis jau gamtos dėsnis,— atgauna pamažėl nuotaiką Griaužiūnas.— Bet užtai kaip įdomiai ir prasmingai amžių išgyvenom! Aš ir sapnuote nesapnavau, kad susilauksiu nepriklausomos Lietuvos. O tamista ar tikėjaisi, kad net būsi jos prezidentu?..

— Taip, taip, nesitikėjome, nesitikėjom,— vis kartoja primerkęs akis.— Nors aš dar studentu būdamas sapnavau, kad mačiau akmenį, kuris atsivėrė ir iš urvo po tuo akmeniu išėjo senelis,— pasakoja pagyvėjęs prezidentas, bet staiga nutilsta ir susirūpina,— primiršau, kas buvo toliau...

— Skaičiau jūsų raštuose, ponas prezidente, apie tą pranašingą sapną,— pasiskubina Griaužiūnas.— Taigi pagyvenom, tėvynei pasidarbavom ir su ramia siela galėsim ilsėtis ir mirti...

— Taip, taip, gerai tamista sakai,— pagyvėjo vėl prezidentas.— Metas jau seniesiems atsilsėti ir užleisti savo vietas jaunesniesiems, kurie daugiau turi jėgų ir pasiryžimo — tepasidarbuoja ir jie.

— Žino jau apie mano reikalą,— pagalvojo Griaužiūnas ir nenoromis net susiraukė.— Tai bus į mano kampą paleistas šūvis...

— Gaila tik, kad aš negaliu pasitraukti kaip kiti — nėra, kam galėčiau savo vietą užleisti,— lyg nusiskundžia prezidentas.— Atsidūriau padėty, kaip kadaise prieš amžius Vytautas Didysis: nematau, kas paveldėtų mano palikimą...

— Tamista, ponas prezidente, visai kas kita, tamista didelis žmogus,— pataikauja Griaužiūnas ir pagalvojęs apie tai susigėdina ir parausta.— Mano vietai nesunku surasti, kas galėtų ją užimti ir užimtų su malonumu. Seniai jau buvau nusistatęs pasitraukti į pensiją...

— Gerai padarysi pasitraukdamas į pensiją, gerai padarysi,— pritaria prezidentas.— Metas duoti jaunesniesiems pasireikšti.

— Buvau neseniai net kaiman nuvykęs pasidairyti, kur galėčiau apsigyventi. Tėviškėje buvau...

— Tamista buvai kaime? — susidomėjo prezidentas.— Kaip ten? Patenkinti ar nepatenkinti?

— Ne visai, ponas prezidente. Skundžiasi žmonės...— pradėjo Griaužiūnas manydamas papasakoti, ką buvo girdėjęs kaime.

— Kaimas nedėkingas, niekaip ir nieku jo nepatenkinsi,— nutraukia jam kalbą prezidentas.— Kiek kaimui gero bedarysi, vis jam maža, vis nepatenkintas. Skriaudėm valdininkus išskaičiuodami kaimo naudai iš jų ir taip jau skurdžių algų, spaudėm miestus, kad tik būtų galima mokėti ūkininkams aukštesnes kainas už jų produktus negu pasaulinėje rinkoje, palengvinom sąlygas kreditui gauti — ir vis jam dar maža, vis dar nepatenkintas šiaušiasi... Gyvena juk dabar žymiai geriau negu anais prieškariniais laikais. Ar ne tiesa?..

— To gerai nežinau, ponas prezidente. Išbuvau tik trumpą laiką...

— Bet aš gerai žinau,— nekantriai vėl jam nukerta kalbą prezidentas.— Juk tik vyriausybės dėka, kuri primokėdavo per visus krizės metus ir už javus, ir už bekonus, ir už sviestą, ir už kiaušinius, ūkininkai nepajuto ypatingų sunkumų, kaip kituose kraštuose... O jie vis nepatenkinti, vis bruzda. Tik mes suprantam, kad visi paskutiniųjų metų bruzdėjimai — tai krikdemų darbas.

— Ne vienų tik krikdemų,— stengiasi įterpti savo nuomonę ir Griaužiūnas.— Manau, kad daugiausia čia bus prisidėję bolševikai.

— Nesakyk tamista, aš juk gerai žinau, kas kaltas, kad kaimas bruzda. Man nuolat praneša,— gyvai kalba prezidentas.— Sakai tamista — bolševikai. Negi kaime yra bolševikų? Kaimas dar dievobaimingas, bedievių bolševikų agitacijai nepasiduoda, kurčias.

— Tikrų bolševikų gal ir nedaug yra, bet bolševikuojančiųjų gana apsčiai. Kuris nepatenkintas, tas ir bolševikuoja...

Ir Griaužiūnas ėmė pasakoti apie kaimo nuotaikas ir savo pasikalbėjimus su vietos žmonėmis...

— Tai tamista manai į pensiją pasitraukti,— visai netikėtai vėl jam nutraukė kalbą prezidentas.

— Nenori klausyti,— pagalvojo Griaužiūnas.— Nepatinka...

Prisiminė jam Linšigo žodžiai, kad prezidentas visuomet nukreipia kalbą, kada jam kas nepatinka, ir nusistatė daugiau nemėginti apie tai kalbėti.

— Maniau, ponas prezidente, bet dalykas netikėtai tiek susipainiojo, jog net pasiryžau tamistos pagalbos šauktis, kaip žmogaus, kuris mane seniai pažįsta. Labai man nemalonu tamistą, ponas prezidente, trukdyti...

— Kas tokio atsitiko? — kaip ir susidomėjo prezidentas.

Griaužiūnas švelnindamas ėmė pasakoti apie pasikalbėjimą su ministeriu.

— Juokingas dalykas, tikra nesąmonė kaltinti tamistą bolševizmu! — nedavė jam baigti pasakojimo prezidentas.— Tikra nesąmonė... Studentu būdamas, tamista buvai socialdemokratu, tai tiesa...

— Visi mes jauni buvom socialistai,— pasiaiškina Griaužiūnas.— Kažkuris žymus žmogus, ar tik bus ne Bismarkas, yra pasakęs, kad blogas tasai, kuris jaunas nebuvo socialistas — jis širdies neturi, bet mažai vertas ir tasai, kuris net subrendęs pasilieka socialistas — vadinasi, jam proto trūksta. Iš tikrųjų, ponas prezidente, visi mes užmirštam socialistines svajones, kai tik nusiimam studento mundurą.

— Ir kas galėjo tamistą įskųsti? — trukteli pečiais prezidentas.— Tik kvailas, kuris nežino, ką tamista esi nuveikęs Lietuvai...

Griaužiūnas ėmė jam pasakoti savo įtarimus.

— Ir vėl tie studentai!..— susiraukė prezidentas.— Kiek kartų sakiau, kad netrauktų jaunimo į sekimo darbą! Bet vis neklauso manęs.

— Kaip gali pono prezidento neklausyti jo paskirtieji ministeriai? — nuduoda nusistebėjęs esąs Griaužiūnas.

— Neklauso,— vėl tvirtina prezidentas.— Ir ką aš galiu padaryti? Negi dėl kiekvieno tokio nepaklusnumo turiu Ministerių Tarybą keisti? Vidaus reikalų ministeris nors pasiaiškina... Kuo gi aš tamistai galiu padėti? — pasikelia prezidentas.

— Gal tamista, ponas prezidente, tarsi už mane žodį

ir išaiškinsi ministeriui pirmininkui, kad nesąmonė, kaip tamista patsai pripažįsti, primesti man tokius niekus, vien tik pienburnių pliauškalais pasirėmus,— kalba stovėdamas Griaužiūnas.— Norėčiau pasitraukti savo valia, ne vyriausybės verčiamas.

— Galiu, pakalbėsiu.— Pasiima nuo rašomojo stalo bloknotą ir pasižymi sau.— Pakalbėsiu, gal pasiseks įtikinti,— padėdamas bloknotą dar kartą pažada prezidentas.

— Ką prezidentas pasakys, jo ministeris pirmininkas su tuo turės sutikti.

— Tamista veltui manai, kad ponas ministeris pirmininkas visados su mano nuomone skaitosi ir manęs klauso,— tikina jį prezidentas.— Tamista negali įsivaizduoti, kokis atkaklus užsispyrėlis ponas Betulis. Neturi supratimo, kaip sunku jį įtikinti,— kalba paduodamas jam ranką ir tuo nedviprasmiškai duodamas suprasti, kad audiencija jau pasibaigė.

Griaužiūnas, paspaudęs prezidentui ranką, žemai nulenkė galvą atsisveikindamas.

— Aš pakalbėsiu, būtinai pakalbėsiu,— kartoja palinksmėjęs prezidentas palydėdamas Griaužiūną iki durų.— Bet už gerą pasekmę neatsakau...

— Į bloknotą pasižymėjo, bet nusiskundė, kad jo neklauso ir net davė nedviprasmiškai suprasti, kad ir šiuo atveju greičiausiai ministeris pirmininkas jo nepaklausys,— galvojo Griaužiūnas eidamas iš prezidentūros ir prisimindamas Linšigo žodžius.— Vadinasi, mano likimas jų abiejų susitarimu jau buvo nuspręstas, o pažadai — tai tik suvaidinta komedija... Ir nutarta mane pašalinti gal jau seniai, o įskundimai — tik priekabis. Matyt, mano vieta kažkokiam giminaičiui buvo reikalinga...

XXIII

Tą dieną Griaužiūnas nebegrįžo ministerijon. Visą ilgą vakarą sėdėjo namie, susigriaužęs, piktas ir niūrus, ir vis svajojo apie kerštą ir Betuliui, ir Jukniui su jo kum-

panosiu draugu, ir pagaliau pašto viršininkui ponui Gruzdžiui.

— Velnias man pakišo mintį važiuoti į kaimą,— pyksta Griaužiūnas.— Tik vieni nemalonumai dabar. Tėviškėje, matai, gyventi pasinoro, ten, kur jaunystė praslinko... Štai tau ir tėviškė!.. Štai tau ir janatvę prisiminus. Rodos, turėta jau surimtėti seniai, o vis dar vaikiškai galvoju. E, seilius, štai kas esu,— prikaišioja sau.— Bet nieko, ponai, palaukite — pajusite dar mano ranką!..

Tos kerštingos mintys net lovoje ilgai nedavė jam užmigti, nors jis geriausiai nujautė, kad niekam nekeršys ir visi keršinimo sumanymai taip ir pasiliks vien sumanymais.

Rytą nubudo su skaudančia galva tuo pačiu laiku kaip ir visuomet, kada reikėjo eiti tarnybon. Ilgai sėdėjo ant lovos briaunos ir galvojo, eiti į darbą šiandien ar neiti?..

— Spjaunu į viską ir einu! — pasiryžo pagaliau ir ėmė skubiai rengtis. Bet kol rengėsi, skutosi, prausėsi, vėl jam sukilo abejonių banga. Juk po vakarykščio pasikalbėjimo negi gali eiti kaip niekur nieko pas ministerį su kasdieniniu pranešimu? Būtų abiem nepatogu vienas antram į akis pasižiūrėti. Pavesti Balčiūnui? Bet ką pagalvos jis ir kiti tarnautojai? Tuoj susipras, kad jis, Griaužiūnas, atstatomas, jei dar iki šiol nesužinojo...

Ne, geriau neiti ir kelias dienas pabūti namie apsimetus sergančiu, o tuo laiku gal paaiškės apsilankymo pas prezidentą rezultatas.

Nors sveikas protas ir patyrimas jam tvirtino, kad iš to su prezidentu pasikalbėjimo nieko gero laukti netenka, bet visgi kažkokia vilties kibirkštėlė dar ruseno jo pasąmonėje...

Galutinai nutarė neiti į tarnybą. Nors turėjo telefoną ir galėjo paskambinti ponui Balčiūnui, kad jį laikinai pavaduotų, bet skambinti nesiryžo.

— Dar ims klausinėti, kas man atsitiko, kuo susirgau. Teks išsisukinėti, meluoti. Nepatogu ir nemalonu. Geriau neskambinsiu,— nusistato Griaužiūnas.

Gerdamas kavą čia pat už stalo parašė raštelį, liepė tarnaitei tuojau nunešti jį į ministeriją ir atiduoti sargui, kuris jau perduos jį Balčiūnui.

— Taip bus geriau,— nusiramino, kai tarnaitė su rašteliu išėjo.

Bet kai raštelis buvo pasiųstas, nuotaika dar pablogėjo: Griaužiūnas pasijuto ištrenktas iš kasdieninio gyvenimo vagos ir nenusivokė, ką turi daryti, kuo užimti liuoslaikį. Išeiti į miestą buvo nepatogu — dar gali kas pamatyti, gali su kuriuo savo ministerijos tarnautoju netikėtai susitikti...

Ne, jei jau pranešė, kad serga, turi namie sėdėti...

— Bet ką gi aš veiksiu vienas, keturiose sienose užsidaręs visai dienai? — nusimena Griaužiūnas.— Ką turėsiu abelnai daryti, jei teks pasitraukti iš tarnybos?

Anksčiau jis dažnokai svajodavo apie tuos laikus, kada pasijus laisvas nuo visokių pareigų, nuo tarnybos ir gyvens sau ramiai, be rūpesčių, savo liuoslaikio viešpats — ilsėsis, gėrėsis savo laisve. Bet dabar, kai tas laikas jau stovėjo prie pačio slenksčio, ne suprato, bet pajuto, kiek jis tampriai yra surištas, suveržtas nenugalimais varžtais su savo darbu. Netekęs jo, neteks ir gyvenimo prasmės. Pasiliks viena — greičiau mirti...

Papusryčiavęs nusišluostė lūpas ir atsikėlė nuo stalo.

— Nieko, pasiieškosiu sau darbo privačioje įmonėje,— raminasi Griaužiūnas, imdamas žingsniuoti po kambarį.— Ar tai maža yra atsistatydinusių valdininkų, kurie šiandien tarnauja įvairiose įmonėse ir gerai uždirba. Atsargos jenarolai, buvę ministeriai — juk visi jie nesėdi be darbo...

Bet čia jis prisiminė, ką buvo jam papasakojęs ponas Vaitkūnas apie buvusio ministerio ir jenarolo Pličiako direktoriavimus įvairiose žydų įmonėse ir jo rolę...

— Taip, panašūs vyrai direktoriauja ir jiems sekasi, bet todėl, kad įtakingi. Už tai jiems ir pinigus moka, o ne už darbą,— šį kartą be jokio pasipiktinimo galvoja Griaužiūnas.— Bet kurią aš įtaką galiu turėti be ryšių aukštose sferose, nuo kurių viskas pareina? Kas mane tokį priims, kur surasiu sau darbą? Kokioje įmonėje? Juk aš nieko nenusimanau, nieko nemoku, be to darbo, kurį pripratau dirbti raštinėje... Net jei turėtau įtakos, ar priverstau save panaudoti ją panašiems tikslams kaip ponas Pličiakas? Ne, neįstengtau...

Ilgai žingsniavo po kambarį Griaužiūnas, panašių minčių kamuojamas. Pagaliau pasijuto pavargęs, net kojas ėmė skaudėti.

— Kas gi, vadinasi, man lieka? — išeidamas iš valgomojo nerimastauja Griaužiūnas.— Paprastu raštininkėliu tapti? Bet ar patogu tai mano amžiui, mano tarnybiniam stažui ir pagaliau mano savigarbai?..

Įėjęs į kabinetą, atsisėdo pas rašomąjį stalą ir pasiėmė „Lietuvos žinias". Pavartė jas, permetė akimi, kai ką perskaitė ir vėl nebuvo ko daryti.

Pasėdėjęs vieną kitą minutėlę, parymavęs, atsikėlė ir priėjo prie spintos su knygomis. Jų buvo nemaža, keli šimtai, ir daugiausia lietuviškų. Griaužiūnas iš seno papratimo pirkdavo kiekvieną naują lietuvišką knygą, kuri tik įkrisdavo jam į akį, bet skaityti jų neskaitė — seniai buvo atpratęs bent kokią knygą skaityti.

Stovėjo jos visos tvarkingai sustatytos spintoje, daugiausia net nesupjaustytos. Išsitraukė dabar vieną kitą, pavartė, pasižiūrėjo į turinį ir pastatė į spintą.

— Prirašė gi žmonės,— stebisi.— Ar seniai buvo tie laikai, kada visos lietuviškos knygos galėjo sutilpti vienoje mažoje lentynėlėj. Matyti, dirbo žmonės, nesnaudė,— gėrisi stovėdamas prie spintos.— Kaip aš, būdavo, džiaugdavausi kiekviena lietuviška knyga, kiekvienu raštu. Ryte rydavau kad ir menkiausio turinio brošiūrėlę. O dabar štai kiek žmonės prirašė, naktų nemiegojo, o ar perskaičiau nors vieną? Gėda net sau pačiam prisipažinti.

Pasiryžo pagaliau, pasiėmė vieną — Putino „Altorių šešėly" — atsisėdo prie stalo ir ėmė skaityti. Iš pradžios buvo kažkaip keista ir nejauku skaityti lietuviškai, net nemalonu, bet po kurio laiko knygos turinys pagavo jį ir jau skaitė be pertraukos, iki tarnaitė pakvietė pietų valgyti...

— Žiūrėk tu man, kaip rašo žmogus! — stebisi Griaužiūnas valgydamas pietus ir negalėdamas atsitraukti nuo knygos.— Juk tai tikras Turgenevas!..

Tą dieną nebenuobodžiavo daugiau Griaužiūnas. Pramigęs valandėlę vėl griebėsi knygos. Net atsigulęs jau,

dar ilgai skaitė lovoje, kol perskaitė ištisą iki paskutiniojo puslapio pirmąjį tomą.

— Gražiai rašo,— gėrisi pusiau snausdamas Griaužiūnas, užgesinęs jau šviesą.— Kaip pažįsta rašytojas gyvenimą, kaip teisingai sugebėjo atvaizduoti gimstančius kuklaus vaikino sieloje nedrąsius meilės jausmus! Juk ir aš pats kažką panašaus esu pergyvenęs. Tik didelis psichologas taip gali rašyti! Ir spėte nespėjau, kad turime jau tokių stiprių veikalų ir tokių gabių rašytojų. Galim jau pasauliui pasirodyti...

Prisiminė, kad studentu būdamas ir net jau universitetą baigęs svajojo tapti rašytoju ir buvo giliai įsitikinęs, kad tam darbui turi pakankamai gabumų ir pasiruošimo. Svajojo parašysiąs didelę simbolinę poemą apie tautų keliavimą, kurios kažkokios antgamtinės jėgos verčiamos slinko iš tolimųjų Rytų į Vakarus tam, kad ten apsišviestų tikrojo Dievo pažinimu. Pamena, kad jau buvo šis tas parašyta, paskaityta draugams ir susilaukta iš jų pusės didelių pagyrimų. Buvo juk pradėjęs savo metu rašyti istorinę dramą iš giliosios Lietuvos praeities. Jos turinys turėjo būti ataustas iš liaudies padavimų apie Džiūgą. Irgi jau buvo parašytos kelios scenos, kiek pamena, neblogai pasisekusios...

Ir kaip atsitiko, kad visa tai tapo užmiršta, užmesta. Net rankraščiai kažkur kažkada nepastebimai žuvo, jog net prisiminti šiandien apie tai neprisimena...

Ir kodėl taip atsitiko? Kodėl dingo jo didelės svajonės, pasiryžimai, kodėl dvasiškai tiek susmuko, jog paskesniais metais net nei vienos padorios knygos nėra paskaitęs? Gėda ir griaudu prisipažinti, bet taip yra...

Kokios miglos apgaubė jo protą, aptemdė ir sielą sugniuždė?..

Prisiminė pirmuosius valdininkavimo Rusijos gilumoje metus. Važiavo ten su plačiais užsimojimais, kurie kažkaip greitai išbluko, tapo pamiršti. Jaunas valdininkas su aukštu mokslu dargi nevedęs buvo vietinės visuomenės maloniai sutiktas, visur kviečiamas, išskiriamas, vaišinamas. Vakarėliai, pobūviai naujųjų pažįstamų ir draugų šeimose su vaišėmis, gėrimais, kortomis. Pamažėl, patsai to nepastebėdamas, priprato, pamėgo tokį gyve-

nimą, įklimpo kaip pelkėtoje baloje, užmiršdamas visas savo ankstyvesnes svajones... Pirmieji nepriklausomybės metai dar buvo sukėlę kūrybinio entuziazmo, bet vėliau, kai viskas susitvarkė, susinormavo gyvenimas, entuziazmas greitai išgaravo, nubluko, pasikeitė trafaretu. Atgimė jau čia, Lietuvoje, senos gyvenimo tradicijos, Rusijoje susikūrusios, su pobūviais ir vakarėliais, su riebiomis vaišėmis ir kortomis, ir dar kortomis...

Net savo šeimyninio gyvenimo žmoniškai nesugebėjo sutvarkyti. Daug turėjo progų Rusijoje vesti, bet nepanorėjo. Vis svajojo apsivesti Lietuvoje ir kone kasmet vykdavo Lietuvon atostogauti su tikslu čia apsivesti, bet vis nepasisekdavo, kol pagaliau užklupo karas, rusų revoliucija... Ir šiandien vienas kaip pirštas niekam nereikalingas, neįdomus ir niekieno nebranginamas. Štai metamas dabar iš tarnybos kaip sunešiotas trantas, ir po mėnesio kito užmirš jį net artimiausieji buvę jo bendradarbiai... O tokis „Altorių šešėly" autorius šimtus metų nebus užmirštas, juo didžiuosis, apie jį rašys studijas... Ko gero, pergyvens jo atmintis ir pačią lietuvių tautą...

Nejaugi jo, Griaužiūno, darbas buvo tokis nereikšmingas, gyvenimas tokis bergždžias, jog jį reikia paniekinti, užmiršti?.. Juk jei dėka tokių kaip jis, Griaužiūnas, nebūtų susitvarkiusi Lietuva, nebūtų atsiradę nei romanų, nei rašytojų...

Neteisus, nedėkingas pasaulis tokiems kruopštiems darbo žiurkėms kaip jis, visgi paaukojusiems viską žmonijai, Lietuvai...

Taip begalvodamas pagaliau užmigo.

Rytą nubudo įprastu laiku.

— Ko turiu anksti keltis? Juk tarnybon neisiu, o diena ilga, nusibos. Galiu ramiai dar pamiegoti,— pagalvojo Griaužiūnas ir nesikėlė. Nors stengėsi užmigti, bet neužmigo. Mėgino lovoje gulėdamas skaityti, bet ir skaityti nesisekė. Nusibodo gulėti, atsikėlė ir nuėjo praustis.

Pusryčiaudamas peržiūrėjo „Lietuvos žinias", bet jokių naujienų nesurado. Nei vienu žodžiu nebuvo prasitarta apie pavojingą konfliktą su Maskva.

— Matyti, arba viską bus prasimanęs patsai Smar-

gulis, arba patikėjęs dėl juoko išgalvotu gandu,— nusiramino Griaužiūnas.

Papusryčiavęs, paskaitęs „Lietuvos žinias", išėmė iš spintos antrąjį „Altorių šešėly" tomą ir ėmė skaityti, bet šiandien nepajuto nei susižavėjimo, nei įdomumo. Paskaitęs keliolika puslapių, pajuto nuobodulį ir atidėjo knygą į šalį.

Ar nusibodo todėl, kad tas gyvenimas ir tarpas, kurį autorius vaizdavo antram tome, nedomino Griaužiūno, ar gal pavargo galva, seniai atpratusi nuo bent kokio rimtesnės knygos skaitymo, jis negalvojo. Buvo nuobodu, ir tiek...

Pražingsniavęs apie pusę valandos po kambarį, Griaužiūnas pasiuntė tarnaitę nupirkti jam „Lietuvos aido". Laikraštis kaip visuomet buvo tuščias ir neįdomus. Net insinuacinių straipsnių prieš nemėgiamus vyriausybei asmenis šiandien nebuvo. Nebuvo irgi nei vienu sakiniu paminėtas Maskvos provokacijos sugalvotas konfliktas.

— Negi oficiozas tylėtų, jei Lietuvai tikrai grėstų pavojus,— pagalvojo atidėdamas laikraštį į šalį.

Vėl mėgina skaityti „Altorių šešėly", bet perskaitė tik porą skyrelių. Nebegalėjo toliau...

— O kodėl negaliu pamėginti rašyti atsiminimus? — krito į galvą mintis.— Tiek teko išgyventi, matyti, girdėti, jog mano atsiminimai tikrai gali būti įdomūs ir naudingi ne vienam mūsų laikų tyrinėtojui. Tuo labiau kad tiek faktų yra mūsų oficialioji spauda iškraipiusi, kuriuos aš galiu teisingai nušviesti kaip tas, katras nuo pačios Lietuvos nepriklausomybės pradžios kūrimo aktyviai dirbo... Kodėl neturiu pamėginti, juk tai nesunkus darbas.

Šios minties pagautas, išsitraukia iš stalčiaus popieriaus ir jau mėgina darbą planuoti. Tik vis nesuvokia, nuo ko pradėti turi savo atsiminimus: ar nuo vaikystės dienų, nuo studentavimo metų, ar nuo Rusijos revoliucijos įvykių, ar tik nuo nepriklausomos Lietuvos kūrimosi metų...

— Pasakysim, aš mažas žmogutis, jokių ypatingų įvykių tais laikais nepatyriau, nieko ypatingo nenuveikiau, bet visgi aprašydamas gimnazijos laikus ar nesugebėsiu pavaizduoti tą nuotaiką, patriotinį pakilimą, kuriuo gyveno tuo metu visas mokslus ėjęs lietuviškas jaunimas?.. Aišku, kad sugebėsiu.

— Ne apie save rašysiu, tas tikrai gal būtų neįdomu, tik apie tai, kas dėjosi aplinkui,— žada jisai.

Griaužiūnas paišeliu ima nustatinėti atsiminimų skyrius ir poskyrius, rašo, braižo apie dvidešimts minučių, bet, matyti, darbas nesiseka, nes plačiai perbraukė visą puslapį kryžmai, suglamžė jį ir įmetė į kašę...

— Ar ne geriau išeitų, jei visa tai išdėstytau ne atsiminimų forma, bet apysakos, romano rėmuose — kaip „Altorių šešėly"? Atsiminimuose nieku būdu nenušviesi gyviau aplinkos, neatvaizduosi kitų žmonių nuotaikos. Juk ir Gėtė, ir rusų rašytojas Vladimiras Korolenko kaip tik savo atsiminimams pasirinko tokią formą. Ir „Altorių šešėly" autorius ar tik ne savo pačio išgyvenimus čia bus atpasakojęs. Vadinasi, čia irgi savo rūšies atsiminimai... Na pagalvosime...

Padėjo ant stalo paišelį, susidėjo rankas ant pilvo ir manydamas rimtai pagalvoti užsimerkė akis. Bet kiek besistengė, nei viena mintis neužklydo į galvą, tik vis labiau juto apatiją, tingumą, pasinoro taip tyliai tyliai sėdėti, nieko nenorėti, nejusti, negalvoti, snausti, snausti...

Sėdėjo nejudomas, galvą nuleidęs ant krūtinės visą pusvalandį.

— Nei aš romaną, nei atsiminimus parašysiu,— staiga pragiedruliu švystelėjo prablaivėjimas.— Tai tik bergždžios svajonės, iš nuobodulio gimusios...

Atsistojo ir sužėrė grynus popieriaus lapus ir paišelius į stalčių...

— Susirado rašytojas, romanistas! Kelias dešimtis metų rašė vien trafaretinius trumpus valdinius raštelius, padorios knygos jau kiek metų rankoje neturėjo, o dabar romaną rašyti štai sumanė! Rašytojas atsirado,— piktai nusišiepė Griaužiūnas ir išėjo į valgomąjį!..

Ilgai stovėjo valgomajam, kelias minutes, rankom atsirėmęs į stalo briauną. Iš šalies pažiūrėjus galėjo atrodyti, kad Griaužiūnas stengiasi kai ką svarbaus prisiminti ir negali...

Krastelėjo galvą, priėjo, atstūmė užskleidžiamuosius stiklus, prisipylė degtinės gerą klebonišką ir išmovė vienu matu iki dugno...

— Dieve, kaip nuobodu, kaip lėtai laikas slenka,—

pasižiūrėjo į laikrodį.— Dar dvyliktos nėra. Kas būtų man, jei iš tikrųjų tektų ilgėlesnį laiką be darbo gyventi? Liktų vien pasikarti!..

Prisiminė jam viena seniai paskaityta rusų rašytojo Antono Čechovo apysakaitė, kurioje jis atpasakojo, kaip svajojo pašto valdininkėlis apie tuos laimingus laikus, kada jis pasitrauks į pensiją ir galės nieko nedirbdamas ramiai sau gyventi. Bet kai tas laikas pagaliau atėjo, buvęs valdininkas staiga — „zatoskoval i umer"...

— Matyti, buvo tokia pati raštinės žiurkė kaip ir aš,— pagalvojo Griaužiūnas, prisipylė dar vieną stiklą ir išgėręs jį ėmė graibytis, kuo čia galėtų užkąsti...

Po pietų primigęs ėmė dar labiau nuobodžiauti. Griaužiūnas nenorėjo nieko matyti, ypač savo bendratarnautojų, bet būtų nusidžiaugęs, jei kuris būtų jį dabar aplankęs. Buvo kažkaip graudu jam galvoti, kad jau yra visų užmirštas, niekam nereikalingas, vienas, vienas visam pasauly...

Tik dabar suprato, ką reiškia pasijusti vienumoje...

Tai skaitydamas, tai svajodamas, tai tiesiog nuobodžiaudamas, vos susilaukė vėlaus vakaro, kada galėjo eiti gultų.

— Ryt būtinai turiu eiti į tarnybą,— nusirengdamas ketina Griaužiūnas.— Tik kas žino, ar išdrįsi? — lyg išgirdo sieloje neryžtingumo balsą.— Tu juk dažnai vieną manai, kitą darai...

Dar gulėjo lovoje, kai iš ryto tarnaitė padavė jam kurjerio iš ministerijos atneštą raštą. Drebančiomis iš susijaudinimo rankomis atplėšė Griaužiūnas voką.

— Baigta! — perskaitęs pratarė balsiai.— Vadinasi, turiu pasitraukti.

Tuo raštu buvo pranešta, kad jam suteikiamos dviejų mėnesių atostogos su alga. Raštas buvo datuotas dar vakarykščia diena. Pranešimo kampe ministerio ranka paišeliu prirašyta: „pono prezidento pageidavimu".

Ką reiškia tokis pranešimas, kada valdininkui suteikiamos be prašymo atostogos, Griaužiūnas, ir ne tik jis, bet ir kiekvienas valdininkas, gerai žinojo: reikia pasitraukti...

— Gerai, dabar viskas aišku,— stengiasi nusiramin-

ti Griaužiūnas.— Dabar galėsiu ramiai sau išeiti iš namų į miestą, sužinoti, kas dedasi pasaulyje...

Bet papusryčiavęs nesiskubino išeiti. Atrodė kažkaip nesmagu trankytis po miestą, kai visi dirba. Ir kur eiti, pas ką šiuo metu? Tik kavinėn. Bet ką ten darys?..

— Išeisiu popiet, suspėsiu dar,— pagalvojo.— Nėra ko skubėti...

Tik tą dieną negreitai jam teko išeiti iš namų...

Tuojau po pietų, dar nesuspėjus Griaužiūnui atsigulti, apsilankė pas jį artimiausias bendradarbis, jo padėjėjas referentas ponas Balčiūnas, jaunas vyrukas, linksmas, judrus ir triukšmingas. Kai jis įeidavo į kambarį, įgaudavai įspūdžio, kad drauge su juo įsiveržė visas būrys kitų — tiek jis vienas mokėjo triukšmu užpildyti visą kambarį iki kampų...

Taip ir dabar, vos spėjęs įeiti ir pasisveikinti, neįstengė nors vieną minutėlę pasėdėti vietoje, bet sukinėjosi kaip vijurkas po kambarį ir triukšmavo.

— Kas atsitiko, ponas direktoriau, kad taip staiga susirgai? — visu balsu šūkauja, lyg būtų su kurčiu kalbėjęs.— Nepasiduok!..

— Kam turiu *nepasiduoti*? — klausia susiraukęs Griaužiūnas, negalėdamas nusikratyti minties, kad Balčiūnas viską jau žino, viską supranta ir gal net džiaugiasi besitikėdamas užimti jo vietą.

— Nagi ligai,— šūkauja toliau Balčiūnas.— Tiesiog nustebau, kai ministeris pavedė man pagaminti pranešimą tamistai apie suteikiamas atostogas.— Kas atsitiko, pone ministeri,— klausiu.— Susirgo,— sako trumpai ministeris.— Kaip susirgo, kad dar vakar buvo sveikas. Gal tik negalauja truputį? — Ar daug reikia, kad senas žmogus rimtai susirgtų,— sako vėl ministeris.— Kas gi atsitiko, kuo gi susirgai, ponas direktoriau, jog net prireikė staiga prašyti atostogų?

— Akmenys inkstuose kamuoja mane. Aną dieną taip surėmė, jog priverstas buvau namo nueiti,— pamelavo Griaužiūnas ir paraudo pagalvojęs: „Nepatikės mano aiškinimu. Žino, žino niekšas tikrą priežastį, žino ir juokiasi širdy iš manęs..."

— Betgi dabar visai gerai atrodai, ponas direktoriau,— minutėlei stabteli ties juo Balčiūnas.

— Taip, praėjo, bet gydytojas mano, kad kiekvienu momentu priepuolis gali pasikartoti, ir patarė rimtai pasigydyti. Kad ne karo metas būtų, išvažiuotau į užsienį, bet dabar teks gal pasitenkinti Birštonimis ar kuriuo Latvijos kurortu,— aiškinasi Griaužiūnas nuslėpdamas tikrąją priežastį ir tuo pat metu įsitikinęs, kad toji paslaptis Balčiūnui jau gerai žinoma. „Netiki, nei vienu mano žodžiu netiki",— vis kartoja sau sieloje.

— Spjauk, ponas direktoriau, į visus gydytojo patarimus! — sušunka Balčiūnas sukinėdamasis po kambarį, pasižvalgydamas visur, kur tik akis gali užkirsti.— Ko gero, jis dar patars tamistai visai pasitraukti...

— O ką gi manai, argi ne metas jau būtų man pasiduoti į dimisiją? Pasidarbavau, gal ir užtektų...

— Pasitraukti, kada tokie įvykiai ant nosies? Negalima, negalima, ponas direktoriau! Dar pasakys žmonės, kad tamista pabūgai,— protestuoja Balčiūnas.— O jei buvo kokie nesusipratimai ar nemalonumai, spjauk tamista į juos, nuoširdžiai patariu.

— Apie kokius įvykius tamista kalbi, ponas Balčiūnai? Aš nieko nežinau,— klausia Griaužiūnas praleisdamas pro ausis jo paskutinius žodžius, tik pagalvodamas: „Aišku, kad viską jau žino..."

— E, visas miestas jau turšia kaip sukiršintos bitės avily. Girdėjai, ponas direktoriau,— stabteli jis vėl ties Griaužiūnu,— ministerių kabinetas rengiasi pasitraukti.

— Nieko negirdėjau! — tikrai nustebo Griaužiūnas ir kiek pagalvojęs pareiškė su įsitikinimu: — Netikiu. Ponas Betulis ne tokis žmogus, kad duotųsi lengvai pašalinamas.

— Maskva, ponas direktoriau, Maskva reikalauja. Ir verkdamas turės pasitraukti. Negi tamista nežinai?

— Ką aš galiu žinoti, kelinta jau diena namie sėdėdamas,— susirūpina Griaužiūnas.— Kokia nelaimė, kokia nelaimė...

— Kodėl nelaimė? — nieko nesusivokdamas klausia Balčiūnas.— Kokiu būdu kitaip būtų Lietuva jo nusi-

kračiusi? Ar maža jis žalos pridarė? Skriaudė visus, o labiausiai mus, valdininkus, be pasigailėjimo...

— Atrodo, kad tamista, ponas Balčiūnai, net džiaugiesi. Aš pono Betulio visai nesigailiu, bet argi tamista nesupranti, ką reiškia, jei Maskva jau gali kištis į mūsų vidaus gyvenimo reikalus?

— Suprantu, ponas direktoriau: provokacija, tikra provokacija,— minutėlei prisėsdamas kartoja Balčiūnas.

Kaip tik tuo metu tarnaitė kažką įleido į prieškambarį. Ponas Balčiūnas neiškentė, pribėgo ir pravėrė duris ir kažkaip iš karto nurimo, net iš veido pasikeitė.

— Ponas Rimgaudas,— prasitarė Griaužiūnas ir ramiai atsisėdo ant kėdės kampelio.

Rimgaudas Grigalius — aukštas petingas vyras, plačiaveidis, su rausvais nusvirusiais ūsais, su rimtu, truputį iš paniūrų žvilgsniu. Nors buvo su Griaužiūnu maždaug vieno amžiaus, bet visai nepražilęs. Šviesiai rausvi plaukai tankiu, amžiaus dar nepraretintu kuokštu dengė jo aukštą makaulę. Iš be žymesnių raukšlių veido negalima buvo įspėti, kad žmogus jau septintą kryželį neša ant savo sprando. Kampuotas ir nekalbus kaip tikras žemaitis. Su Griaužiūnu susipažino ir susidraugavo dar studentavimo laikais Maskvoje. Dirbo Lietuvoje kaip ir Griaužiūnas, tik Finansų ministerijoje, nuo pirmųjų nepriklausomybės dienų, suorganizavo ir aptvarkė sudėtingą ir painų Finansų ministerijos aparatą ir savistoviai jam vadovavo su visu žemaitišku užsispyrimu ir atkaklumu, griežtas visiems ministerijos valdininkams, o labiausiai sau. Jaunieji tarnautojai, ypatingai tautininkai, nemėgo jo, apkalbinėjo, šmeižė, bet į tai jis nekreipė mažiausio dėmesio.

Jokių politinių partijų nepripažino ir girdėti apie jas nenorėjo.

— Lietuva — štai tau ir partija, jokių kitų žinoti nenoriu,— išsireiškė vienam krikščionių demokratų ministeriui, kai tas pasiūlė įsirašyti į jų partiją.

— O kas aš esu dabar? Ar ne lietuvis? — stačiokiškai atrėžė dabartiniam prezidentui, kad tas mėgino jį prikalbinti įstoti į Tautininkų sąjungą.— Kas atsidavęs dirba Lietuvos naudai, tasai, mano manymu, ir yra tikras

tautininkas. Švaistytis tuščiais pavadinimais nemėgstu...

Ponas Betulis, dabartinis tiesioginis viršininkas, jo irgi nemėgo, bet pašalinti neišdrįso. Už akių smarkiai jį koliodavo, bet akyse buvo visuomet su juo ypatingai švelnus ir mandagus.

— Atėjęs raštinėn, ponas ministeris visų mūsų akivaizdoje ėmė tokiais žodžiais plūsti poną Rimgaudą, jog manėm — išeis didžiausias skandalas,— pasakojo vienas Finansų ministerijos valdininkas savo pažįstamiems.— Bet kada tasai pašauktas įėjo, ministeris gražių gražiausiai su juo pasisveikino ir paėmęs už parankės kaip draugą nusivedė į savo kambarį.

— Be abejo, Rimgaudas žino kurias Betulio paslaptis ir laiko jį savo rankose,— pastebėjo vienas iš šį pasakojimą girdėjusių.— Gudrus žemaitis!

Neįvyko nei vienų derybų su svetimomis valstybėmis ekonominiais, finansiniais ir prekybiniais klausimais, kurioms būtų kitas, ne Rimgaudas, vadovavęs. Gal todėl visi, kas jį geriau pažinojo ir laikė gilaus proto žmogumi, manė, kad jis ne tik nusimano finansiniuose klausimuose, bet kaip niekas kitas nusivokia ir bendruose politiniuose. Po kiekvienos ministerių kabineto krizės visi laukė, kad jis būtinai bus pakviestas ministeriu. Bet ministerių kabinetai keitėsi vienas po kito, o Rimgaudas kaip buvo departamento direktorius, taip juo ir pasiliko.

Kai krikščionių demokratų viešpatavimo metu ne vienas nusistebėjęs klausdavo, kodėl tokis rimtas žmogus nėra pakviestas ministeriu, išgirsdavo atsakymą:

— Žinote, jis labai stačiokiškas, griežtas ir atkaklus. Jo nepalenksi, o ministeris kaip tik privalo būti lankstus.

Tautininkai tokiais atvejais primesdavo, kad Rimgaudas yra vedęs rusę ir savo sūnų atidavęs į vokiečių gimnaziją...

Net viceministeriu jis netapo, kai tokie atsirado Lietuvoje generalinių sekretorių pavadinimu. Finansų ministerijoje juo buvo paskirtas iš šalies jaunas tautininkas, teisininkas, niekur prieš tai netarnavęs ir nieko nenusimanąs Finansų ministerijos reikaluose. Todėl visa ministerija su jos painia struktūra kaip ligšiol, taip ir toliau laikėsi vien Rimgaudo galva ir valia. Viceministerį, kai

tik pastebėjo, kad tasai nieko nenusimano, visai ignoravo, nesiskaitė su juo ir nekreipė nei mažiausio dėmesio.

Kai vieną kartą viceministeris pasikėsino pareikšti savo savistovumą — pakeitė vieną Rimgaudo parėdymą, tasai nuvyko pas jį į kambarį, prieš tai gerokai išbaręs valdininką, kuris drįso klausyti viceministerio, atsisėdo priešais prie viceministerio puošnaus stalo, ilgai tylėjo tik nosimi šnypšdamas.

Tylėjo tokiu Rimgaudo elgesiu nustebintas ir patsai viceministeris.

— Tamista pakeitei mano parėdymą? — pagaliau prabilo Rimgaudas.— Kodėl?

Viceministeris ėmė aiškintis. Rimgaudas ramiai išklausė ir atsikeldamas jam pareiškė:

— Matau, kad tamista nieko neišmanai. Patariu: nesikišk, sėdėk ramiai, imk savo algą. Bus ir tamistai ramiau, ir ministerijai sveikiau...

Jaunas žmogus sumišo. Nenusivokė, ar užsigauti, ar atsiprašyti ir — atsiprašė...

Reikia pasakyti, kad Rimgaudas nedaug daugiau skaitėsi ir su ministeriais. Tiesa, jų dauguma mažai nusimanė finansiniuose klausimuose, kuriuos tvarkyti buvo pasiėmę...

Įėjęs į kambarį, Rimgaudas pasisveikino nei žodžio nepratardamas ir sunkiai žnegtelėjo kėdėn. Išsiėmęs iš beržo nutekintą portsigarą, atsidaręs jį sustingo lyg susirūpinęs kuo.

— Pasiūlys ar nepasiūlys? — spėja Balčiūnas.

Bet nepasiūlė. Užsirūkęs cigaretę, sėdėjo sau ramiai vis dar tylėdamas.

Staiga nurimęs, net kažkaip susirietęs, Balčiūnas pasikėlė ir ėmė atsisveikinėti.

— Kur tamista skubi, pasėdėk dar...— iš mandagumo pasiūlo Griaužiūnas.

— Negaliu. Žmona laukia pietų,— pasiaiškina Balčiūnas.— Užbėgau tik minutėlei iš tarnybos eidamas sužinoti, kaip pono direktoriaus sveikatėlė.

Griaužiūnas išlydėjo jį į prieškambarį.

Kai sugrįžo, Rimgaudas vis dar rūkė savo cigaretę ir tylėjo.

Tylėjo ir Griaužiūnas. „Gerai, kad dar nepadaviau pareiškimo atleisti mane iš tarnybos,— galvoja jisai.— Galgi tikrai Betulis pasitrauks su visais savo sėbrais. Atkris tuomet man reikalas pasitraukti".

— Dar nepadavei prašymo atleisti tave iš tarnybos? — nutraukė tylą Rimgaudas.

— Iš kur žinai, kad turėjau paduoti panašų? — domisi Griaužiūnas.

— Žinau.

— Ne, nepadaviau dar.

— Ir gerai padarei, kad nepadavei,— pagyrė jį Rimgaudas.— Betulis jau atsistatydino su visu kabinetu.

— Ir tai faktas? — nudžiūgsta Griaužiūnas.

— Taip, įvykęs jau faktas,— linkteli galva Rimgaudas.— Rytoju bus paskelbta nauja kabineto sudėtis, o Betulis išvažiuoja užsienin gydytis ir jį lydi žmona su dukterimi.

— Vadinasi, dumia iš Lietuvos,— šypteli Griaužiūnas.— Nejaugi padėtis tokia rimta?..

— Rimta, labai rimta ir tuo dar rimtesnė, kad prezidentas to nesupranta ar nenori suprasti. Jis skiria ministeriu pirmininku kunigą Vincą Rominą. Nieko prieš jį negaliu pasakyti, jis doras vyras ir ne kvailas, turi sveiką kaimišką protą, bet to maža, kad galėtų dabartiniu sunkiu momentu Lietuvai vadovauti. Juk jis kunigas! Su juo bolševikai ir kalbėti nepanorės.

— Jei abelnai panorės su kuo kalbėti,— pastebėjo Griaužiūnas.

— Galimas daiktas,— sutinka Rimgaudas.— Bet visgi reikėjo sudaryti kabinetą iš tokių žmonių, kurie galėtų būti priimtini ir Maskvai, savaime suprantama, tik ne iš bolševikų, o ne laukti, kol to bus pareikalauta. Ne metas dabar su partiniu kromeliu švaistytis...

Susirūpinę abu nutilo ir kurį laiką tylėjo.

— Kaip manai, kuo viskas baigsis? — prabyla Griaužiūnas.

— Naujas kabinetas ilgai negyvens. Tik pasėka tokio žingsnio bus ta, jog mums padiktuos, kokie asmenys turės sudaryti naują valdžią. Tai geriausiu atveju,— mano Rimgaudas.— Bet okupacijos vis tiek neišvengsime.

— Vadinasi, nepriklausomybei galas,— net nusigąsta Griaužiūnas, šiuos žodžius ištarus.

— Nereikia dar per daug nusivilti. Tai tik įvykių pradžia. Kaip jie vystysis toliau, sunku numatyti — nežinome, kaip toli vokiečiai nusileido rusams. Manau, kad visai laisvų rankų elgtis su Lietuva kaip nori, visgi jiems nedavė. Nelaimė, kad senis iš proto išsikraustė; būtinas šiandien reikalas pakeisti vidaus režimą, gal net komunistų partiją legalizuoti, bet jis to nepadarys — bijosi, matai, sosto netekti ir bris iki galo.

— Kas gi bus su mumis? — iš susirūpinimo net pakaušį pasikasė Griaužiūnas.

— Su kuo? Su tavimi ir manim? — pasižiūrėjo į Griaužiūną Rimgaudas ir valandėlę pagalvojęs tęsia toliau: — Mudu ne politiku, bet specialistu, o tokie visiems reikalingi. Laikysimės, kol galėsim.

— Ne su mumis asmeniškai, bet su visais lietuviais, su Lietuva. Man kas. Esu vienas, galiu pragyventi ir be tarnybos.

— Su lietuviais? — kiek pagalvoja Rimgaudas.— Laviruosime visi kaip kas mokės. Bet sunkumų bus, ir nemažų sunkumų. Gaila krašto! Nusiaubs jį gerokai vieni, o kiti užbaigs. Na, pagaliau, kas bus, ko nebus, o žemaitis nepražus,— numojo ranka.— Patariu tau nenaudotis atostogomis ir grįžti į darbą dar naujam ministeriui nepasirodžius,— pasikelia Rimgaudas ir paduoda Griaužiūnui ranką atsisveikindamas.

Kai Rimgaudas išėjo, Griaužiūnas irgi pasirengė vykti į miestą. Jis sumanė nueiti pas savo buvusį ministerį ir sužinoti, kuris buvo prezidento nusistatymas jo atžvilgiu. Ar atostogos buvo suteiktos tik tam, kad laiką laimėtų, ar tuo davė Griaužiūnui suprasti, kad jis turi pasitraukti iš savo vietos...

Ministerį surado namie, ir priėmė jis Griaužiūną maloniai ir net vakariene pavaišino. Bet kai Griaužiūnas užsiminė apie savo reikalą, tik rankom sumosikavo.

— Aš jau ne ministeris, nieko nežinau ir žinoti nenoriu,— kratosi ne visai mandagiai.— Aš dabar tik svajoju, kad greičiau perduotau įstaigą kitam ir išsikraustytau iš Kauno.

Apie politinius paskutiniųjų dienų įvykius irgi nepasisekė nieko sumedžioti. Išsisukinėjo nieko nežinąs tikrai, Kabinetas atsistatydinęs dėl pirmininko sveikatos. Jis reikalingas ilgo ir rimto gydymosi...

XXIV

Kuri jau diena, kai Griaužiūnas — ir ne jis vienas — nerimauja. Ir mieste, ir ministerijoje gausiai paplito įvairiausių gandų ir spėliojimų, o aršiausia, kad niekas gerai nežinojo, kur baigiasi tikrenybė, kur prasideda tik spėliojimai ir prasimanymai, nes kiekvienas gandas buvo pateikiamas kaip tikrų tikriausias faktas, paeinąs iš patikimiausių šaltinių.

Spauda tylėjo, neprasitardavo nei vienu žodžiu apie susidariusią padėtį ir santykius su bolševikine Rusija. Valdžios cenzūra stipriai laikė užčiaupusi redakcijoms burną.

Kunigo Vinco Romino ministerių kabinetas jau pasikeitė, jis pats iš jo pasitraukė. Tiesa ar ne, bet sklido gandai, kad pasitraukė Maskvai pareikalavus. Priešaky vyriausybės atsistojo Antanas Morkūnas, atsargos pulkininkas, kovų už Lietuvos nepriklausomybę dalyvis, bet kažkodėl visuomenėje nepopuliarus.

Buvo žinoma, kad jis drauge su užsienių reikalų ministeriu yra išvažiavęs į Maskvą. Iš ryto, eidamas į tarnybą, Griaužiūnas paskaitė „Lietuvos žiniose" trumpą žinutę, kad vakar vakarą ministeris pirmininkas sugrįžo iš Maskvos — ir daugiau nieko...

Visą laiką tiek Griaužiūnas pats, tiek kiti valdininkai nerimavo, nepasėdėjo vietoje. Darbas ministerijoje, galima pasakyti, visai sustojo, nes vienas valdininkas slankiojosi pas kitą, šnekučiavosi, spėliojo ir vienas antram trukdė...

Kiekvienas stengėsi surasti tikrą ar išgalvotą reikalą pasprukti į miestą. Sugrįžusį tuojau apspisdavo visi su klausimais: — Na, kas girdėti, ką mieste kalba?..

Griaužiūnas mėgino vieną kitą valdininką sudrausti,

pabarti, bet juto, kad jis ir pats sėdi kaip ant adatų...

Tarnyba jis niekados nesibodėdavo, dirbo su malonumu, bet šiandien nekantriai laukė, kada pagaliau išmuš darbo baigimo valanda...

Grįžęs namo neprigulė papietavęs, kaip buvo nuo daugel metų įpratęs, bet apsivilko ir išėjo.

— Užeisiu pas Rimgaudą, gal kažką tikresnio sužinosiu,— pagalvojo išėjęs į gatvę.

Rimgaudą rado namie. Kai Griaužiūnas įėjo į kambarį, jis sėdėjo prie stalo ir kažką rašė.

— Ką pasakysi? — klausia ištiesdamas Griaužiūnui ranką ir nesikeldamas iš vietos.

— Atėjau sužinoti, ką tu man pasakysi? Tu daugiau žinai ir nusimanai negu aš,— kalba Griaužiūnas atsisėsdamas.— Mieste tiesiog panika.

Rimgaudas nusiėmė akinius, neskubėdamas ištrynė juos nosine ir padėjo ant stalo.

— Blogos naujienos, labai blogos, blogesnių ir laukti nebuvo galima,— ramiai pažvelgė jis į Griaužiūną.

— Ką parvežė iš Maskvos pirmininkas? Gal žinai? — gerai nesupratęs jo pasakymo teiraujasi Griaužiūnas.

— Apie tai ir kalbu,— ramiai tęsia Rimgaudas.— Morkūnas vos neverkia šėlsdamas iš pykčio — taip nemandagiai jį sutiko Maskva.

— Gal tik gandai...— mėgina spėlioti Griaužiūnas.

Rimgaudas užsidėjo akinius, keistai pasižiūrėjo į Griaužiūną, minutėlę patylėjo.

— Aš gandų neskleidžiu, kalbu ką gerai žinau,— tvirtai pabrėžia jis.— Maskva pareikalavo atstatyti vidaus reikalų ministerį ir saugumo departamento direktorių ir patraukti juos teisman.

— Už ką? — sušuko Griaužiūnas net pašokęs iš vietos.

— Kaltina, kad jų įsakymu buvo pagrobti keli Raudonosios armijos kareiviai ir žiauriai tardomi apie rusų kariuomenės paslaptis.

— Kokia nesąmonė, kokia nesąmonė! — piktinasi Griaužiūnas žingsniuodamas išilgai kambario.— Juk su bolševikais kariauti niekas nesirengia. Kam reikalingos mums jų paslaptys?..

— Maskva ir nemano, kad tie tardymai buvo mūsų kariuomenės naudai,— sekdamas Griaužiūno žingsnius pasakoja Rimgaudas.— Bolševikai visą mūsų vidaus reikalų ministeriją kvalifikuoja kaipo vokiečių agentų lizdą. Ir raudonarmiečių sulaikymas neva buvęs irgi vokiečių parėdymu ir jų naudai.

— Turėjo pareikalauti mišriosios tardymo komisijos,— atsisėda vėl Griaužiūnas.— Tuojau paaiškėtų, kad tai netiesa.

— Mmchm,— sumykė Rimgaudas, taisydamas ant nosies akinius.— Būčiau labai dėkingas, jei mane kas tikrai įtikintų, kad tai netiesa.

— Ką? Tu manai? — netiki nustebęs Griaužiūnas.

— Tik spėlioju,— kalba Rimgaudas, nusiima akinius ir vėl padeda ant stalo.— Bet turiu rimtų pagrindų bijoti, kad Maskvos įtarimai netoli nuo tiesos.

Griaužiūnui visa tai nauja, netelpa galvoje. Jis negali susigaudyti nei savo jausmų, nei minčių, sėdi ir tyli galvą nuleidęs.

Rimgaudas irgi tyli. Jis tik vėl paėmė akinius, iššluostė ir pažabojo jais savo nosį.

— Ir kaip mūsų vyriausybė į tokius užmetimus turi reaguoti? Kaip tu manai? — atsiliepia pagaliau Griaužiūnas.— Ar užteks jai drąsos ir savigarbos, kad tokius reikalavimus atmestų?

— Ir aš spėjau, kad atmes, bet atsitiko kitaip — vidaus reikalų ministeris ir saugumo departamento direktorius jau atsistatydino, ir abu jie pono prezidento parėdymu suimti.

— Dieve mano, Dieve mano,— kartoja Griaužiūnas.— Ar tai galima?!

— Kaip matai, viskas galima. Mūsų ponai mano tuo apsidrausti nuo tolimesnių ir skaudesnių reikalavimų, bet neapsidraus — baigsis viskas Lietuvos okupavimu...

— Ir tu gali ramiai apie tai kalbėti? — net piktinasi Griaužiūnas.

— O ką padės, jei aš besikarščiuosiu kaip tu? — Pasižiūrėjo į jį Rimgaudas ir nusišypsojo.— Kaip gaila, kad mūsų vyriausybė savo metu atmetė vokiečių pasiūlymą

užimti ir kuo greičiausiai užimti Vilnių ir visą sritį iki 1920 metų sutartimi su rusais nustatytų sienų.

— Ar tokių pasiūlymų tikrai buvo?

— Buvo, brolau. Pirmiau per Kleistą, o vėliau paties Ribentropo asmeniškai buvo siūloma. Mūsų vyriausybės būta trumparegės — ji vis tikėjosi išlaikyti pilną neutralitetą. Ir štai ko susilaukė! Man skaudžiausia, kad mūsų finansinė ir ekonominė padėtis niekados dar nėra buvusi tokia gera kaip dabar. Ir viskas turi niekais nueiti...

— Blogai, blogai,— nenusėdi vietoje Griaužiūnas.— Geriau mirti, negu tokių dalykų susilaukti. Neilgai gi džiaugėmės nepriklausomybe.

— Nereikia nusiminti. Okupacija tai dar ne galas nepriklausomybei,— seka jis akimi Griaužiūną.— Ji gali būti ir laikina. Kas pasakys, kaip viskas dar gali pasibaigti? Mes, seniai, kurie matėm ir išgyvenom daug blogesnių laikų, turim nenusiminti ir palaikyti jaunesniųjų dvasią, kad jie nepakriktų kaip Grigo bitės...

Nusiminęs Griaužiūnas dar truputį paaimanavo ir atsisveikinęs išėjo namo. Net arbatos stiklinę išgerti nepanorėjo pasilikti. Pakeliui išgirdo, kad jį kažkas pavadino. Atsigręžęs pamatė ir pažino poną Vaitkūną.

— Labas vakaras,— užkalbino jis Griaužiūną.— Tiesa, dar ne vakaras, bet tesie taip,— nusišypsojo pažvelgęs į dangų.— Kaipgi sveikatėlė?

— Tamista dar Kaune? — stabtelėjo ir Griaužiūnas.— Kaipgi sekasi?

— Jau vėl Kaune, geriau pasakyk tamista. O sekasi blogai, ponas direktoriau. Negaliu jau susikalbėti su savo darbininkais. Kai pradėjo iš visų plyšių lįsti bolševikai kaip blakės, net nustebau, iš kur jau tiek susirado.

— Ar ir tamistos įmonėje?

— Taigi, kad ir mano. Nutariau palikti viską ir išvažiuoti. Vis tiek nieko gero neišeis.

— Negaila tamistai įmonės?

— Gaila, bet ką bepadarysiu? — išskėtė rankas Vaitkūnas.— Tikiuosi, kad neilgam — grįšiu su vokiečiais.

— Tamista taip manai? — niauriai žvilgtelėjo Griaužiūnas.

— Neabejoju. Ilgai čia raudonieji nešeimininkaus,

bet suirutę sukels. Dar jų nėra, o ji jau prasidėjo. Net rimti darbininkai neteko proto. Kur tamista eini?

— Namo.

— Gal užeisim į restoraną pasėdėti? — siūlo Vaitkūnas.

— Labai ačiū už pakvietimą, bet neturiu ūpo,— atsisako Griaužiūnas.

— Tiesa, tiesa,— sutinka Vaitkūnas.— Ne metas dabar į restoranus vaikščioti. Bet nenusiminkim. Persirgsim šią baisią ligą ir pasveiksim, tik, Dieve duok, kad greičiau pagytum.

Atsisveikino, išsiskyrė ir nuėjo kiekvienas savo keliu.

Griaužiūnas parėjo namo. Buvo dar anksti, ir jis pasigailėjo, kad atsisakė eiti su Vaitkūnu į restoraną.

Stabtelėjęs po langu ir nenusivilkdamas išėjo į ąžuolyną pasivaikščioti, apgalvoti, suviršKinti visas išgirstas šiandien žinias. Vakaras buvo gražus, tylus ir šiltas. Nesijautė net pavasario drėgnumo, ir ąžuolynas niršėte niršėjo žmonių. Daugiausia buvo jaunimo, ir linksmai jauni balsai kažkaip nemaloniai šiandien erzino Griaužiūną...

Netoli stadiono žaidė futbolą ar treniravosi berniokai, tolėliau kelios poros, pavasariškai baltai apsirengusios, baigė lošti tenisą...

— Laimingi žmonės! — pagalvojo Griaužiūnas.— Matyti, jiems nerūpi nei Lietuvos likimas, nei kas su jais pačiais rytoju gali atsitikti...

Dar truputį pavaikščiojęs, pasijuto pavargęs ir atsisėdo ant suolelio greta kelių jaunų vyrukų, kurie patylomis kalbėjosi, bet ne tiek tyliai, kad negalima būtų nugirsti, apie ką jie kalbasi.

— Pas bolševikus menas ir literatūra pagarboje,— išgirdo jisai.— Gal kai kam ten ir negeriausiai gyventi, bet literatai, menininkai ir artistai ten neskursta.

— Rusų menininkai. Bet juk mes būsime antros rūšies piliečiai,— atsako jam kitas.— Kažkaip negaliu apsiprasti su tokia mintimi.

— Kam niekus kalbi,— paneigė pirmasis.— Sovietijoje nėra nei pirmos, nei antros rūšies piliečių — visi lygūs.

— Tiesą pasakius, kuris skirtumas, ar gniaužia mus

Smetonos, ar gniauš Stalino cenzūra. Aš netikiu, kad gero susilauktume, bet ką gi mes, literatai, galim padaryti, jei mūsų vyriausybė mus parduoda?..— pastebi trečiasis.

— Nekalbėkite niekų! — matažgoja pirmasis, judrus vyrukas.— Pamatysite, kokie horizontai mums atsiskleis! Suvažiavimai, sambūriai, naujos srovės... Nuversime nuo pjedestalų senus stabus, pašlemėkus, sudūlėjusių miesčioniškų idealų skelbėjus, sukursime naują literatūrą socialistinę turiniu ir tautinę forma.

Griaužiūnui pasidarė koktu, jis atsikėlė ir nuėjo namo.

Kai tarnaitė padavė vakarienę, Griaužiūnas pastebėjo, kad ji kažkaip keistai atrodo, lyg užsiverkusi, lyg ne tas žmogus, kurį kasdien priprato matyti.

Tarnaitė buvo nejauna moteriškė, metų gal penkių dešimčių su viršum. Jau šešeri ar septyneri metai, kai pas jį tarnauja. Anksčiau tarnaudavo vis pas kunigus ir buvo didelė davatka.

— Kas tau, Marcele, kad atrodai šiandien surūgusi? — klausia ją Griaužiūnas.— Ar nemalonumų turėjai? Gal vėl lėkštę sudaužei? — nusijuokė jisai.

— Ne, ponuli, nesudaužiau, bet man baisu,— pravirko Marcelė.— Noriu namo važiuoti, į kaimą...

— Ko tau baisu? — nustebo Griaužiūnas.— Ką veiksi kaiman nuvažiavusi? Negi eisi pas ūkininką tarnauti už mergą...

— Kad labai bolševikų bijau. Sako, jie tuoj čion atsikraustys ir išskers visus ponus, kunigus ir tuos, kurie jiems tarnauja,— nuogąstauja Marcelė.

— Kas tau tokių niekų pripasakojo? — pasipiktino Griaužiūnas.— Netikėk kvailais pliauškalais.

— Kad visi aplinkui kalba, kaip varpan duoda. Štai šiandien atėjo batsiuvys, kuris kampiniam name gyvena. Buvau jam davusi batukams puspadžius padėti, maniau, kad tai dievobaimingas žmogus. Atėjo su mūsų sargu, įsiveržė į kambarius, atsisėdo kėdėsna kaip ponai ir sako: — Už kelių dienų aš šitam bute gyvensiu, o tavo ponas eis šunų lodinti, jei anksčiau jam kas žarnų neišleis.— Ką tu kalbi, pagalvok, žmogau! — sakau aš jam.— Dievo tu pabijok! — Taip taip,— sako jis,— ponams atėjo galas ir

kunigams bus galas. Šituos baldus, sako, aš pasiliksiu,— rodo jis į kėdes ir stalą,— o anuos trantus galėsi sau pasiimti, man jie nereikalingi... Vos išprašiau juos iš kambarių,— pasakoja Marcelė šluostydama prijuoste akis.

— Tai kiaulės neraliuotos! — tiek tik susigriebė pasakyti pasipiktinęs Griaužiūnas.

— Ponuli, nejaugi atėjo pasaulio galas ir mūsų kraštą užvaldys antichristas? — klausia ji Griaužiūną.

— Kokis antichristas? — šypsosi Griaužiūnas.— Kur tu jį suradai?

— Na gi tas, kuris Maskvoje sėdi,— su įsitikinimu kalba Marcelė.

Griaužiūnas gardžiai nusikvatojo.

— Veltui ponulis juokiesi,— užsigavo Marcelė.— O juk ir karalienės Mikaldos knygose yra parašyta, kad jis antichristas.

— Netikėk tokiais niekais. Stalinas pikta jėga, gal piktesnė už antichristą, bet ne antichristas, ir pasaulio galo nei mes, nei mūsų vaikų vaikai nesusilauksime — senelei žemei jokis pavojus dar negresia,— ramina jis Marcelę.— O savo batsiuviui pasakyk, jei ims vėl tave gąsdinti, ko gero, priverstas būsiu parūpinti jam tokį saugų butą, iš kurio jis negreitai galės išsikrapštyti.

Marcelė klausydama lingavo galva, bet taip, jog suprasti galėjai kaip nori: ar kad ji pritaria, ar abejoja, ar net neigia. Išklausius pono kalbą nieko daugiau nesakydama išėjo iš kambario.

Griaužiūnas suprato, kad jos neįtikino — karalienės Mikaldos autoritetas buvo daug svaresnis.

Pavakarieniavęs pasiėmė „Altorių šešėly" trečią tomą ir ėmė skaityti. Bet mintys toli klaidžiojo nuo to, kas buvo knygoje parašyta. Paskaitęs keletą puslapių ir nepajėgdamas susikaupti, atidėjo atskleistą knygą į šalį ir ėmė galvoti, kodėl kiti žmonės, inteligentai, protingi, geri patriotai ir savo tėvynę mylį ne mažiau negu jis, tiek nesisieloja dabar ir nesisielvartauja kaip jis? Nors būna susirūpinę, bet gyvena kaip gyveno — ir pasilinksmina, ir pajuokauja, ir svečiuosna lankosi, ir kortomis palošia... Kodėl jis vienas tik neranda sau vietos ir negali nei valandėlei nusikratyti sunkių minčių? Gal todėl, kad jie turi šeimas,

turi artimus sau žmones, su kuriais gali ir pasikalbėti, ir pasiskųsti, ir nusiraminti, bent užmiršti kuriam laikui pavojaus grėsmę. O jis, Griaužiūnas, sėdi dabar vienas kaip atsiskyrėlis keturiose sienose ir nors vilku stauk — niekas tavęs nenuramins, paguodos žodžio netars. Kol neturi jokių rūpesčių, nejunti žmogus, kaip sunki vienumos našta. Pajunti ją tik susirgus, nemalonumams ištikus ar tokiomis valandomis kaip dabar...

— E, vėlu dabar apie tai galvoti,— atsikėlęs numojo ranka.— Reikėjo tada, kol jaunesnis buvau... Geriau eisiu gultų...

Nusirengė ir atsigulė, bet užmigti neužmigo, nors ir stengėsi, net ėmė skaičiuoti skaičius, kad tik nuvytų nejaukias mintis, kurios neprašomos braute brovėsi į galvą.

Užmigo tik jau gerokai išaušus.

Nuėjęs kitą dieną tarnybon jautėsi nuvargęs, dar labiau neramus negu vakar buvo. Panaši nuotaika, matyti, buvo ir kitų valdininkų — visi jie išblyškę, su traiškanotomis akimis. Galima buvo spėti, kad ne vienas jų miegojo gal blogiau negu Griaužiūnas.

Atsisėdęs už stalo ėmė žiūrinėti bylas, bet mintys klaidžiojo kažkur toli, toli. Kelis kartus skaitydavo Griaužiūnas tą patį raštelį ir vis nesuvokdavo jo turinio — akys matė, lūpos krutėjo, bet protas nereagavo...

— Nieko neišeis iš mano nūdienos darbo,— pagalvojo ir užvertė papkę su bylomis.

Pasėdėjo kurį laiką, parymavo ant stalo, paskui pažingsniavo po kambarį ir vėl atsisėdo.

— Užeisiu pas Rimgaudą, gal ką naujo sužinosiu,— nutarė atsikeldamas, išėjo į prieškambarį ir apsivilko paltu.

Priėjęs Finansų ministeriją, beveik jau duryse stabtelėjo.

— Ko eisiu pas jį, ką gero sužinosiu? — suabejojo neryžtingai.— Tik darbą trukdysiu. Dar iškolios, kad be reikalo atėjau, boba pavadins...

Nusigręžė ir Maironio gatve nužingsniavo į Laisvės alėją.

— Kur einu ir ko noriu? — klausia savęs, dairyda-

masis į visas šalis. Žmonės ėjo, skubėjo, pavieni ir grupėmis, ir Griaužiūnui buvo keista, kad jie ramiai ėjo ir išorinė gatvės išvaizda nepasikeitusi.

— Žmonės gyvena ir šiandien kasdieniniu gyvenimu, kasdieniniais rūpesčiais, tik aš vienas blaškausi kaip vėlė be vietos,— pagalvojo stabtelėjęs ant kampo.— Reikia grįžti į ministeriją.

Pasižiūrėjo į laikrodį. Buvo be penkiolikos vienuolika.

— Užeisiu į „Metropolio" kavinę, išgersiu kavos stiklinę ir grįšiu į darbą. Užteks trankytis gatvėmis be reikalo.

Įėjęs į viešbučio priemenę nusivilko paltą. Jaunas galionuotas berniokas, šveicoriaus padėjėjas, skubiai pašoko, pribėgo, paėmė iš Griaužiūno rankų paltą ir pakabino.

Griaužiūnui pasivaideno, kad jis kažkaip keistai, ironiškai į jį pasižiūrėjo ir nusišypsojo.

— Gal galvoja, kad bus laikas, kada aš jam turėsiu patarnauti ir apsiaustą palaikyti,— piktai į jį pasižiūrėjo.— Nesulauks tavo galva!..

Berniokas, nepastebėdamas pikto Griaužiūno žvilgsnio, užbėgo priešakin, plačiai pravėrė duris į kavinę ir praleisdamas jį mandagiai nusilenkė įkandin.

Kavinė buvo tuštutėlė kaip visuomet šiuo metu. Arti durų sėdėjo kažkokis užsienietis, viešbučio svečias, ir ramiai sau užkandžiavo. Kitam menės gale, prie vidujinės sienos, sėdėjo keturi žmonės, tarp jų Smargulis veidu į duris.

Už sienelės, prie durų, nuobodžiavo keletas padavėjų. Vienas jų atsisėdęs žiūrinėjo žiovaudamas laikraštį.

Griaužiūnas nužingsniavo tiesiog į menės galą, atsisėdo lygiagrečiai su čia jau sėdėjusiais anksčiau, tik priešais jų, pas langą į gatvę.

Priėjo padavėjas, padulkino servetėle staliuką, ir Griaužiūnas užsakė jam baltos kavos stiklinę su bulkute ir sviestu.

Tik dabar pažvelgė į šalį, į sėdinčius. Visus juos iš veido pažino, nors asmeniškai nei su vienu nebuvo susipažinęs, išskyrus Smargulį.

Tai buvo universiteto profesoriai, du senesni, pražilę,

vienas jaunesnis, aukštas, pailgo veido, blogai sušukuotais, pasišiaušusiais plaukais...

— Įdomu žinoti, apie ką jie dabar kalba? — pagalvojo Griaužiūnas ir ėmė stengtis nugirsti nors vieną kitą sakinį.

— Aš jums sakau, kad galas,— išgirdo jis Smargulio žodžius.— Galas, girdite! Jūs nenorite tikėti, bet aš jums tvirtinu: galas, finis Lituaniae[1]... Nieko nebeliks, nei universitetų tokių kaip jie yra, nei katedrų...

— O prisiekusieji advokatai pasiliks? — paklausė vienas senesniųjų profesorių, ir Griaužiūnas iš jo balso intonacijos nesusivokė, ar jis rimtai klausia, ar tik šaiposi iš Smargulio.

— Advokatai? — vienai minutei susvyravo Smargulis.— Ir advokatų nebebus. Kam tokis šlamštas kaip mūsų advokatai jiems reikalingi? Viskas išnyks: ir teatrai mūsų, ir solistai, ir tapytojai... Viskas, viskas...

Griaužiūno dėmesį atkreipė jaunesnysis profesorius. Jis sėdėjo paraudęs kaip putinas, apatinė jo lūpa kažkaip nervingai drebėjo, o ranka gniaužė tuščią kavos puoduką.

Griaužiūnas matė, kad jis vos vos susilaiko.

— Tvoks jam puoduku į galvą,— pagalvojo.— Ir gerai pasielgs, jei tvoks...

Bet kitas senas profesorius, nelietuviškų bruožų veidu, panašus į italą, palytėjo ranka jo petį.

— Kol išsipildys, ką ponas Smargulis mums pranašauja, visgi turim dar paskaitas skaityti. Mums metas jau eiti.

Pašaukė padavėją, užsimokėjo ir atsistojo.

Išeidami abu seni profesoriai atsisveikino su Smarguliu už rankos ir nusišypsojo. Jaunesnysis gi net galvos jam nelinktelėjo, nepažiūrėjo į jį ir lyg vejamas nuskubėjo į duris.

Liko sėdėti tik vienas Smargulis. Apsidairęs tik dabar pastebėjo Griaužiūną, linktelėjo jam, nusišypsojo ir pagriebęs dar nebaigtą gerti savo kavos puoduką atsikraustė pas Griaužiūną.

— Ar galima? — pasiklausė.

— Prašau,— sutiko Griaužiūnas.— Apie ką tamista

---

[1] Lietuvos pabaiga (*lot.*).

taip smarkiai ginčijaisi su profesoriais? — klausia, kai Smargulis atsisėdo.

— Nors jie profesoriai, bet kvaili kaip batsiuvio aulas. Jie mano, kad viskas pasiliks kaip buvo, nors bolševikai ir ateitų ir, supranti, ateitų tik trumpam laikui. O aš jiems sakau,— pakelia vėl balsą Smargulis,— kad ateis ilgam ir bus galas ir jų universitetui, ir jų mokslui, ir jų niekam nereikalingiems leidiniams...

— Nešauk tamista taip garsiai,— stabdo jį Griaužiūnas.— Matai, net patarnautojai ausis pastatė...

— Tesiklauso ir žino, kad ir jiems galas ateina. Bolševikams tokių kavinių nebereikia!

— Jie pamanys, kad tamista džiaugiesi. Dar, ko gero, primuš čia mus,— perspėja Griaužiūnas.

— Aš džiaugiuosi? — dar garsiau sušuko Smargulis.— Aš iš nusiminimo nesusivaldau. Tiek metų šaukiu, kalbu, ir niekas į mano žodžius, į mano perspėjimus nekreipė ir nekreipia dėmesio. Ir dabar kaip tai Kasandrai niekas nenori tikėti, nors viskas dedasi kaip pranašavau, kaip sakiau!..

— Tokis jau likimas pranašų savo tėvynėje. Nusiramink tamista.

— Gerai nusiraminti tam, kuris gali. O aš negaliu,— kimiu balsu prašneko Smargulis ir apkniubo ant stalo.

Savo didžiausiam nusistebėjimui Griaužiūnas pamatė, kad Smargulis apkniubęs verkia.

— Nusiramink tamista,— pagailo jam.— Būk vyras. Baik savo kavą ir einam,— atsistojęs palytėjo pirštais jo petį.

Smargulis pakėlė galvą, nusišluostė ašaras ir išgėrė puoduką iki dugno. Užsimokėję išėjo abu, nei vieno žodžio vienas antram nepratarę.

Gatvėje irgi tylėdami atsisveikino ir nužygiavo kiekvienas priešinga kryptimi...

Griaužiūnas ėjo kaip apkvaišęs, negalvodamas kur eina. Smargulio ašaros smarkiai jį paveikė, ir nuotaika vis krito, niaukėsi. Net giedri pavasario diena nenugalėjo niūraus jo ūpo, nepagiedrino širdies. Jam net atrodė, kad patsai dangus savo skaidriu giedrumu šaiposi iš jo liūdesio

ir sielvarto, kurie vis tirštesnėmis miglų bangomis gaubia jo širdį ir sielą...

— Laba diena! — sulaikė jį kažkas.— Seniai jau spėjai Kaunan sugrįžti?

Nieko nereiškiančiu mieguistu žvilgsniu pasižiūrėjo Griaužiūnas į senyvą pusiau kaimiškai apsirengusį žmogelį. Jo veidas kažką pažįstamą priminė.

— Tamista, matyti, manęs neprisimeni, būsi pamiršęs! — palytėjo pirštais jo apsiaūsto sagą senis.— Matėmės jūsų gimtinėj, kaime...

— A, ponas Grudkus! — prisiminė dabar ir pažino jį Griaužiūnas ir kažkodėl nusidžiaugė.— Jenarolo tėvas.

— Va va, tas pats! — nusidžiaugė ir senukas.

— Kaipgi laikaisi? — kalbina dabar jį pralinksmėjęs Griaužiūnas.— Kaip laikosi sūnus jenarolas?

— Einu dabar iš jo. Kaip išmurdintas gaidys sparnus nuleido. Prašo, kad jo visus daiktus ir baldus paimtau į savo butą, vadinasi, globoti...

— O kaipgi jis gyvens be baldų?

— Rengiasi dumti iš Lietuvos. Sako, čia greitu laiku gali ateiti bolševikai, o mano jenarolas jų bijosi kaip žydas krikšto.

— O tamista, ponas Grudkau, argi jų nebijai?

— Ko bijosiu? Aš mažas žmogus, manęs ir nepastebės,— pasitikimai šypsosi gudrus senis.— Argi tikrai bolševikai gali pas mus ateiti? Aš savo jenarolu nelabai tikiu — jis bugštus vyras, aš jį gerai pažįstu — kaip savo penkis pirštus. Jis dažnai įsivaizduoja ko ir nėra.

— O tamista, ponas Grudkau, kaip manai: gali ateiti ar ne?

— Aš visuomet taip galvojau, kad ruskis dar sugrįš, tik maniau, kad tada, kai jis vėl turės savo carą.

— Ir tamista tikrai tiki, kad caras Rusijon dar grįš? — šypsosi iš jo naivumo Griaužiūnas.

— Aišku, kad grįš,— nesvyruoja senis.— Negi tokia plati valstybė kaip Rusija gali be caro susitvarkyti? Kol ten caro nebus, ir tvarkos nebus.

— Manai, kad Mikalojus sugrįš? — nusijuokia Griaužiūnas.— Nesitikėk.

— Ne, šis tai jau nebegrįš, jei iki šiol nesugrįžo. Sako, jį užmušė...

Griaužiūnas nieko neatsakė, tik ištiesė atsisveikinti ranką.

— Neskubėk tamista manęs nusikratyti,— sulaikydamas jo ranką savose prašo senis.— Man senam taip norisi su protingu žmogumi išsikalbėti, ir nėra su kuo.

— Tamista juk turi čia kažkur namelį. Negi netenka susieiti ir išsikalbėti su kaimynais?

— Mano kaimynai iš proto išsikraustė. Jie kitos kalbos neturi, tik apie bolševikus. Laukia jų ir mano, kad tada prisigrobstys iš buožių — taip jie jus, ponus, vadina — visokiausių turtų. Man net baisu kartais tokias kalbas begirdint. Ką jau su jais bekalbėsi žmogus, jei Dievui nenori nusidėti,— vis dar neišleisdamas jo rankos įkalbinėja Grudkus.

Griaužiūnas suprato, kad plepus senis pasijuto mieste vienišas ir ištroškęs plačiai pasipasakoti.

— Čia gatvėje nepatogu ir stumdosi, užeisim nors štai į šitą aludę,— galvos linktelėjimu parodo čia pat alinės duris.— Nepasisarmatink tamista su senu žmogumi valandėlę šnektelėti,— maldauja Grudkus.

Griaužiūnas tik trumpą valandėlę svyravo. Senis jam buvo įdomus, jau žinojo, kad jis moka vaizdžiai papasakoti. Kodėl su juo nepasėdėti, nepasikalbėti, nesužinoti, kokios nuotaikos Kauno plačiosiose masėse vyrauja? Ministerijon dar suspės grįžti...

— Gal patogiau bus užeiti kavinėn,— pasiūlė Griaužiūnas.

— Kad aš ten niekuomet nesu buvęs. Ten tik ponai vaikšto, o tamista matai, kaip aš apsirengęs? Mužikiškai. Su tokiu apdaru gal net nepatogu ten eiti.

— Gerai, einam alinėn,— sutiko Griaužiūnas.

Alinėje Grudkus jautėsi kaip namie. Užsakė sau ir Griaužiūnui alaus ir pareikalavo juodų šutintų žirnių.

— Mėgstu kramtyti juos alų gurkšnodamas. Pamėgink tamista,— siūlo Griaužiūnui.— Pamatysi kaip skanu.

— Tamista, ponas Grudkau, kaip matau, čia ne pirmą kartą lankaisi,— pastebi Griaužiūnas.

— Užeinu visuomet, kai noriu su savo Jonu pasimatyti,— pasiteisina senis.— Jis dažnai čia lankosi. Mėgsta berniokas alaus išgerti.

— Ir jis mano kaip tamista, kad Rusijoje caras dar sugrįš.

— Ne, jis, nedorėlis, juokiasi iš manęs, bet aš nepyksta — tesijuokia sau: aš pasijuoksiu vėliau, kai mano žodžiai išsipildys.

— Tamista įsitikinęs, kad išsipildys? — nusišypso Griaužiūnas.

— Aišku, be jokios abejonės,— tvirtai įsitikinęs kalba senis, nepastebėdamas Griaužiūno nusišypsojimo.— Dar pabuntavos, pasišaudys, kraujo dar pralies ir pagaliau supras, kad nebus tvarkos, kol caro nebus.

— Gyvenam be caro, ir tvarka yra,— pastebi Griaužiūnas, bet senis nesumyšta.

— Kokia jau čia mūsų tvarka! Piemenys ponais tapo,— su panieka numojo senis.— Kai tamista ar mano Jonas buvote universitetuose, apie jus kalbėjo kaip varpu skambino. Iš tolimųjų parapijų žmonės važiuodavo, kad pamatytų, kas per vieni tie studentai. O dabar kiekvienam kaime keli sėdi — vakar kiaules ganė, varles baloje gaudė, o šiandien jau studentai ir patys pučiasi kaip varlės ant kupsto. Ne, kur caro nėra, ten ir tikros tvarkos negali būti. Sakai, tvarka, ramu pas mus? Pabus, pabus ramūs ir pradės žmonės vienas antrą galabinti — štai tau ir baigsis tvarka. Tamista dar neturi supratimo, kas tasai mūsų prastas žmogelis. Geras, geras, o kai jam pasitaiko proga, pasirodo — kiekvienas jų tikras žmogžudys. Neduok Dieve, jei čion ateitų bolševikai!..

— Nejaugi manai, kad Lietuvoje yra daug bolševikų? — nori iškvosti senį.

— Kas juos ten žino, gal yra, o gal ir nėra, bet mūsų žmogelis kai įsisiūbuos, vienas penkis bolševikus atstos. Pavydus jis kaip keturi velniai ir niekados nedovanos, jei kitam geriau sekasi. Ponui atleis, žydui nepavydės, ruskiui pagaliau dovanos, bet savam nedovanos ir neatleis, ims vienas antrą iš pavydo skųsti, įdavinėti, o progai pasitaikius ir apiplėš, ir nužudys. Gerai, jei kuris Dievu tiki ir pragaro bijo.

— Nekokios gi tamista, ponas Grudkau, nuomonės apie savo krašto žmones,— prikiša Griaužiūnas.— Ką turi apie mus kiti manyti, jei mes patys apie savuosius taip manom.

— Todėl blogos, kad savo žmones gerai pažįstu. Dvylika metų buvau valsčiaus viršaičiu. Turėjau progos gerai mūsų žmogų suprasti,— traukdamas alų giriasi senis.— Tokie kaip tamista sako: lietuviai geri, lietuviai švelnūs, savo tėvynę myli... Tik vienas Dievas žino, ir aš žinau, kokie jie geri ir švelnūs. Kad primanytų, vienas kitą šaukšte nuskandintų...

— Perdedi tamista be reikalo,— užginčijo Griaužiūnas ir nusijuokė.

— Juokis, juokis tamista! Ot, pamatysi, teateina tik bolševikai,— ima pykti senis.— Buvo geras, kol caras jį grėsmėje laikė ir valios nedavė...

— Tamista vis kalbi: caras, caras, be caro tvarkos negali būti...— nori jį paerzinti Griaužiūnas.

— Aišku. Ir maža bitutė tai supranta — be karalienės negyvens tau avilyje...

— Rusijoje gi buvo caras, o kokia ten suirutė, revoliucija kilo...

— Mikalojus? E, kokis ten caras jis buvo,— niekinančiai pamojo senis.— Net nepanašus į carą...

— Ar tamista esi jį matęs, kad taip sakai? — nesiliauja erzinęs senį.

— Ar Mikalojų? Ir mačiau, ir kalbėjau su juo...

— Tamista kalbėjai su caru? — nepatikėjo Griaužiūnas ir pagalvojo: „Meluoja gi senis kaip pasamdytas".

— Tamista gal žinai, kad ruskio laikais Varėnoje stovėdavo daug kareivių ir vasaros metu atvykdavo jų dar daugiau. Taigi aš turėjau „podriadą" ir pristatinėjau kareivių arkliams šieną. Nežinau, kokis velnias ten įsikišo, kad vienu metu ėmė arkliai dvėsti vienas po kito,— pasakoja senis.— Ne pirmi jau buvo metai, kai jie mano šieną ėdė, ir niekados nieko panašaus neatsitikdavo. Ne nuo mano šieno, matyti, jie dvėsdavo, bet jenarolas prikibo prie manęs. Plūdo, plūdo, net su kumščiais aplinkui šokinėjo kaip blusa. Maniau, jei tvoks, tvoksiu ir aš jam atgal...

— Negi būtai išdrįsęs jenarolą mušti? — suabejoja Griaužiūnas.

— Labai buvau tuomet susierzinęs, kas gali numatyti, gal būtau ir tvokęs atgal. Bet ne, nepalietė manęs nei

pirštu, tik išvarė ir už šieną nesumokėjo, dargi paliepė sulaikyti mano užstatą, o užstatas buvo nemažas — šeši tūkstančiai rublių kaip vienas skatikas.

— Ir pražuvo? — šypsosi Griaužiūnas nelabai tikėdamas senio pasakojimais.

— Negi tokio pinigo žmogus gali atsižadėti? Atgavau, — net prašvitęs veidu giriasi Grudkus.

— Kokiu būdu? Ar per teismą išieškojai? — klausinėja Griaužiūnas ir galvoja: „Ką dar senis man primeluos".

— Kur jau čia imsi teismuose bylinėtis su jenarolu? Negi prieš jį pasipūsi? Dar tiek prakiši ir nieko nelaimėsi. Nusiminiau tada be galo. Dieve tu mano! Viso amžiaus santaupos! Kas čia sumanyti, kas sugalvoti? Kaip atgauti kruvinai surinktus pinigėlius? Ir taip galvoju, ir šiaip galvoju, ir nieko sugalvoti negaliu. Su advokatais tariausi, bet jie ką?

— Teismui pasiskųsti turi,— pataria.— Teismas išspręs.

Bet kada tas teismas išspręs, nei vienas negali pasakyti. Ach, kiek tada sunkių valandų man teko išgyventi, kiek žmonių šaipymosi išklausyti, kol pagaliau sumaniau nuvažiuoti Peterburgan ir pačiam carui pasiskųsti.

— Ir nuvažiavai? — nuduoda, kad stebisi Griaužiūnas.

— Nuvažiavau,— patenkintas įspūdžiu didžiuojasi senis.

— Ir patekai pas carą?

— Nelengva buvo prieiti, bet priėmė, tik ilgai laukti teko.

— Na na,— stebisi Griaužiūnas.— Ir ką gi tamista jam pasakei?

— Išėjo tokis nedidelio ūgio aficieriukas su rusva smailia barzdyte ir klausia:

— Ko tau reikia, senuk?

— Carą noriu pamatyti,— sakau jam,— pasiskųsti, kad mane nuskriaudė jo jenarolas.

— Aš esu caras,— sako jis.— Papasakok, kas ir kur tave nuskriaudė?

Ir ėmiau pasakoti, viską papasakojau. Aš pasakoju, o kitas aficierius, tokis aukštas, laibas, su pentinais ir su ku-

tosais ant krūtinės, stovi užpakaly caro su knygute ir užrašinėja. Aš pasakoju, o jis užrašinėja.

— Gerai,— sako caras, kai baigiau skųstis.— Aš paliepsiu ištirti ir skriaudą atitaisyti...

— Ir carui paliepus atgavai savo pinigus? — nusijuokė Griaužiūnas.

Nusijuokė ir senas Grudkus, linksmai, nuoširdžiai, su pasitenkinimu.

— Atgavau! Pasikvietė mane jenarolas, už rankos pasisveikino, pasodino prie stalo, už kurio pats sėdėjo, ir ne tik kad užstatą sugrąžino, dargi sumokėjo už šieną viską, kas priklausė, ir cigaru pavaišino. Nors nerūkau, bet tuomet iš džiaugsmo visą cigarą surūkiau, nors surūkęs gerokai apsivėmiau ir daugiau niekados nemėginau rūkyti...

— Taigi matai, caras Mikalojus geras buvo žmogus,— kalba Griaužiūnas.— O tu jį peikei...

— Man dar Peterburge pasakojo, kad jis mėgsta prastus žmones ir neleidžia jų skriausti. Bet kai pamačiau tą aficieriuką, nenorėjau tikėti, kad tai caras — taip jau mizerniai jis atrodė,— vėl nusijuokė senis.— Ot, jo tėvas Aleksandras — tai buvo caras, tikras caras!..

— Ar ir su juo kalbėjai? — linksmai, su pasitaisiusia nuotaika juokauja Griaužiūnas.

— Ne, kalbėti nekalbėjau, bet mačiau, nors iš tolo. Tikras milžinas buvo, ne bet kokis arklys galėjo jį panešti. Mėgo, pasakoja žmonės, jis persirengęs vienas jodinėti po kaimus ir daboti, kaip žmonės gyvena, ką mano, ką kalba. Joja vieną kartą keliu ir staiga pajunta, kad arklys ima kulniuoti. Nusėdo ir žiūri, kas šitam arkliui pasidarė. Nagi mato, kad padkavos nebėra. Pametė. O žinai, arklys karališkas, nekaustytas nepripratęs eiti. Prijojo caras pirmą kalvę, nusėdo nuo arklio ir sako kalviui:

— Nukalk padkavą mano arkliui pakaustyti, bet gerą, kad nesulūžtų.

Nukalė kalvis ir nori jau arklį kaustyti, bet caras paėmė ją rankosna, patraukė už ragalių, ir lūžo padkava pusiau.

— Matai, kokią tu niekam tikusią padkavą nukalei — rankose sulūžo. Kalk kitą, geresnę.

Nukalė antrą kalvis, storesnę, bet ir tą caras sulaužė. Kalvis nieko nesakydamas nukalė trečią, tokią storą, jog caras kiek besistengė perlaužti neperlaužė.

— Ši tinkama, dabar gali kaustyti mano arklį.

Kalvis pakaustė. Caras išėmė sidabrinį rublį ir duoda jį kalviui kaipo užmokestį, bet atitiko kirvis kotą — paėmė kalvis rublį tarp pirštų, paspaudė, trakšt — ir sulūžo rublis perpus.

— Šis negeras,— sako jis carui,— duok kitą.

Caras nieko nesakydamas išėmė du, sudėjo vieną prie kito ir padavė kalviui. Tasai paspaudė juos abu tarp pirštų, trakšt — ir sulūžo abu į dvi puses.

— Ir šie negeri,— sako kalvis ir meta puseles į šalį.

Caras tada išėmė auksinį imperijolą ir atiduodamas jį kalviui sako:

— Manau, šitas tiks.

Kalvis pažiūrėjo, pamatė, kad tai auksinis pinigas.

— Šitas tiks,— pasakė ir įsidėjo kišeniun nebandydamas laužti...

Sako, susibuntavojo Peterburge visas kareivių pulkas, išsigando visi aficieriai ir jenarolas, nežino, ką turi daryti: bijo, kad ir kiti nepradėtų buntavoti. Išėjo tada į kareivius caras Aleksandras tik su lazdele rankoje, nepasibijojo, nors visi kareiviai buvo su šautuvais, ir suriko:

— Ant kelių, šungalviai!

Kareiviai nusigando ir puolė ant kelių visi kaip vienas. Pasižiūrėjo į juos klūpaujančius caras, nusišypsojo ūsuosna ir vėl sušuko:

— Keltis! Šautuvus ant peties!

O kai kareiviai atsistojo rikiuotėje, sukamandavojo caras:

— Pasisukti į dešinę! Marš pirmyn! Į Sibirą!

Ir nužygiavo kareivėliai. Visus metus, sako, žygiavo jie, kol pasiekė Sibirą.

Tai buvo caras! Tokį carą aš tai suprantu. Jam nebuvo baisūs nei sukilimai, nei revoliucijos. Jam Rusiją bevaldant jų ir nebuvo, ir būti negalėjo.

Griaužiūnas visai pralinksmėjo ir dabar nuoširdžiai juokėsi klausydamas senio pasakojimų.

— Ko tamista juokiesi? — lyg ir užsigavo Grudkus.— Ar manai, kad aš meluoju?

Griaužiūnas pastebėjo, kad senis užsigavo.

— Tikiu, tikiu, kad viskas buvo taip, kaip nusakei,— ramina jį.— Tik štai, tėve, pasivėlavai su savo jausmais ir pasitikėjimu carais ir karaliais. Šiandien visur žmonės gena juos lauk iš savo kraštų. Greitai visai jų nebeliks pasauly,— paerzino senį.— Kaipgi tada gyvensime?..

— Aš tai žinau, viską žinau,— linkteli Grudkus.— Rusai nužudė savo carą, abisinai irgi. Vokiečiai išvijo savo kaizerį, ispanai savo karalių, austrai ir kinai — irgi. Aš viską žinau. Nemanyk tamista, kad aš nieku nesidomiu...

— Taigi matai, ponas Grudkau, kiek karalių neteko savo valdžios...

— Taip, taip,— prisipažįsta Grudkus.— Bet pagalvok, kas atsitiko su visais kraštais, kurie išvijo carus, karalius savo? Abisinus užkariavo italai, austrus — vokiečiai. Kinus jau kelinti metai muša ir žudo, degina jų kaimus ir miestus japonai. Ispanai vieni antrus išpjovė, visus savo miestus sudegino, sugriovė, o ruskius jau dvidešimt metų valdo svetimieji ir taip engia jog, sako, jau pusė gyventojų badu išmirė; vokiečiai vėl kariauja, savo ir svetimo kraujo upes lieja. Nerasi šiandien kampelio, kur nekariautų, ašaros ir kraujas nesilietų...

— Bet vokiečiams sekasi, muša visus savo priešus,— prieštarauja Griaužiūnas.— Kaizeriui vadovaujant tiek nesisekė...

— Šiandien sekasi, taip, bet palauksime pabaigos, tada pasakysime, ar pasisekė. Ir kaizeriui iš pradžių sekėsi, ir kaip dar sekėsi! — ginasi Grudkus.— Kare, sako žmonės, kaip kortose: sekasi, sekasi, bet paskui, kai ima nesisekti, tai jau nesiseka, kol žmogus savo paskutinius marškinius pralošia. Dievas leidžia nuversti Jo pastatytą valdžią, bet vėliau skaudžiai nubaudžia...

Alinėn kaip tik tuo metu ne įėjo, bet tiesiog iš gatvės įspruko keli vyrai.

— Mano sūnus Jonas,— nutraukė samprotavimus Grudkus.— Aš ir maniau, kad jis čion ateis.

Jonas Grudkus, pamatęs tėvą, pasiskubino prieiti ir,

kaip Griaužiūnas iš veido pastebėjo, buvo labai susijaudinęs.

— Girdėjote paskutinę naujieną? — nesisveikindamas klausia.

— Na na,— atsiliepia senis, matyt, irgi pastebėjęs sūnaus susijaudinimą.— Jei bloga, geriau nesakyk.

— Šiandien rytą tautos vadas pabėgo Vokietijon su visa savo šeima...

PAGALIAU VIENOJE KNYGOJE

Vinco Krėvės romanas „Miglose" ilgą laiką buvo tartum suskilęs. Vieną jo dalį skaitytojai žinojo, kita gulėjo archyvuose. Neseniai ta kita buvo išspausdinta periodikoje, bet sunkiai kas besuranda pirmąją. Atėjo laikas visą romaną išleisti atskira knyga ir taip grąžinti skolą didžiajam mūsų klasikui. Romano kelias į vieną knygą — vingiuotas ir sudėtingas kaip ir visa pastarųjų dešimtmečių mūsų istorija.

Trečdalis šio veikalo, autoriaus pažymėta I dalimi (pirmieji devyni skyriai), pasirodė 1944 m. balandžio mėnesį (*V. Krėvė.* Miglose. Iš priešbolševikinių laikų reportažas. I. Kaime. Žmonės ir nuotaika.— „Tauras", spausdino ir įrišo spaustuvė „Varpas", Kaune. 173 p.). Vėliau ši dalis, įdėjus kupiūras, pakartota V. Krėvės „Raštų" šešiatomyje, išėjusiame JAV 1956—1961 metais („Raštus" parengė Vincas Maciūnas, „Miglose" tekstas išspausdintas 5-ajame tome, išleistame 1958 m.). Tolimesnių skyrių, arba II dalies, „Raštų" parengėjas neturėjo. Nežinojo jų likimo nė pats autorius, todėl ne kartą dėl to sielvartavo. 1949. I.14 jis rašė Vandai Sruogienei: „Kaip man šiandien skaudu, kad beveik trys tomai, jau spaudai paruošti, iš valdininkų gyvenimo žuvo: pasiliko Lietuvoje, nors, kaip tuomet atrodė, saugiose rankose, bet kas gali šiandien būti saugus. Nuorašai, kuriuos išsivežiau, pražuvo drauge su lagaminais, su kostiumais pakelyje, rodos, visai netolimos kelionės metu, jau karui pasibaigus iš Zell am See į Zalcburgą" („Metmenys", Nr. 40, 1980. P. 95—96).

Laimei, likimas V. Krėvės rankraščiams (tiksliau — mašinraščiams) pasirodė gailestingas: „saugios rankos" išsaugojo tekstus. Tos rankos — tai akademikas Juozas Bulavas, kuriam V. Krėvė, pasitraukdamas į Vakarus, pa-

tikėjo pluoštą savo kūrybos. Daugiau kaip dešimtį metų J. Bulavas šį turtą saugojo pas save, bet pakliuvęs valdžios nemalonėn ir pasijutęs nesaugus perdavė Valstybinės grožinės literatūros leidyklai. Pastaroji tekstų niekur nepanaudojo ir neturėdama kur tinkamai deponuoti 1962 m. atidavė Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynui (F 51—437). Kai kas iš šito V. Krėvės kūrybos pluošto — novelės apie valdininkų gyvenimą — po trejų metų buvo paskelbtos rinkinyje „Likimo žaismas" (1965). Tačiau „Miglose" II dalis, deja, liko gulėti nejudinama.

Ne kartą buvo kilę sumanymų tą dalį paskelbti, bet užtekdavo entuziastams susipažinti su tekstu, ir pasiryžimas išgaruodavo: pernelyg atvirai, tiesiai ir kritiškai V. Krėvė čia kalbėjo apie 1939—1940 m. įvykius — Vilniaus grąžinimą, Raudonosios armijos įgulų įvedimą, Stalino ir Hitlerio klastą Pabaltijo valstybių atžvilgiu; pernelyg skausmingai ir blaiviai svarstė apie Lietuvos likimą ir ateitį dviejų didžiųjų galybių — Vokietijos ir Rusijos — interesų kryžkelėje. Reikėjo atitinkamos atmosferos, kad romanas galėtų pasirodyti. Tokia atmosfera susidarė tik prasidėjus Lietuvos atgimimui. 1989 m. „Pergalės" žurnalas paskyrė trejetą numerių visam nespausdintam romano tekstui paskelbti (žr. Nr. 6—8). Kartoti pirmuosius devynis skyrius žurnalui atrodė per didelė prabanga. Šį uždavinį turėjo spręsti kuri nors leidykla.

V. Krėvės kūrinys išgyveno tam tikrą evoliuciją. Pirmieji fragmentai, pasirodę 1937—1940 m. „Naujojoje Romuvoje", „Prošvaistėje", „Židinyje", „Dienovidyje", perša mintį, kad rašytojas iš pradžių planavo sukurti novelių ciklą ar novelių apysaką, panašią į „Raganių", kur kiekviena novelė turėtų savo pavadinimą, o jas visas jungtų tik veiksmo vieta ir pagrindinis herojus. Tai būtų buvę pasakojimai apie ketvirtojo dešimtmečio kaimo žmonių nuotaikas. Pasirinkęs elementarų kompozicijos principą (atvykęs iš Kauno inteligentas klausosi valstiečių samprotavimų, įdomių jų gyvenimo "istorijų", su jais ginčijasi), V. Krėvė nesunkiai galėjo apžvelgti daug socialinio gyvenimo problemų, išryškinti savo kritišką požiūrį į valdžios politiką ir kartu pademonstruoti pastabaus menininko talentą (pastarasis itin akivaizdžiai atsiskleidė piešiant ambicingo pagyrūno, konservatyvių pažiūrų senioko Grudkaus paveikslą, kuriame atsispindi kai kurie rašytojo tėvo bruožai).

Tačiau lemtingi 1939—1940 m. įvykiai pakeitė rašytojo planus. V. Krėvei parūpo ir tuos įvykius įvertinti, išdėstyti savo nuomonę daugeliu svarbių Lietuvos gyvenimo klausimų. Tai padaryti autoriui nebuvo sunku. Reikėjo tik paleisti herojų keliauti toliau: iš kaimo — į valsčiaus miestelį, paskui — į apskrities centrą, pagaliau grąžinti į Kauną, suvesti jį su įvairiais visuomenės sluoksniais, ir buvo galima analizuoti aktualiausias politines, tautines, moralines problemas. V. Krėvei ne tiek svarbu buvo sukurti kokį meno šedevrą, kiek išsakyti tai, kas, paprastai tariant, gulėjo ant širdies.

Plečiantis kūrinio rėmams, matyt, keitėsi ir autoriaus požiūris į žanrą. 1943 m. spausdindamas vieną fragmentą „Varpuose", paantraštėje jis jau pažymėjo, kad tai „ištrauka iš romano", o ištraukai davė dabartinį kūrinio pavadinimą — „Miglose". Tiek išspausdintoje pirmojoje dalyje, tiek ir antrosios dalies mašinraštyje skyriai nebeturi pavadinimų (kurie turėjo, tų pavadinimai nubraukti), kūrinys jau traktuojamas kaip vientisas veikalas. Žinoma, jį galėtume vadinti ir apysaka, bet dėl apimties ir problematikos šakotumo, ko gero, labiausiai jam tiktų reportažinio romano terminas.

Kodėl V. Krėvė 1944 m. neišleido viso romano? Į šį klausimą jis atsakė išeivijoje duodamas interviu „Draugo" bendradarbiui Vytautui Volertui: „Kai vieną knygą išleidau, vokiečių cenzūra tiek apkarpė, kad daugiau nedaviau" („Draugas", 1952.IX.8). O apkarpė ji viską, kas tik neigiamai buvo pasakyta apie kaizerinę armiją. Ką tada kalbėti apie tolimesnius skyrius, kur kritiškai vertinama hitlerinės Vokietijos politika ir pats diktatorius Hitleris? V. Maciūnas, rengdamas „Raštus", tas kupiūras paėmė iš publikacijų periodinėje spaudoje. Yra jos ir šiame leidinyje.

„Miglose" — autobiografiškiausias V. Krėvės kūrinys. Jame randame daugybę momentų, visiškai sutampančių su rašytojo gyvenimu — pradedant vaikyste, stojimu į kunigų seminariją, studijomis universitete, baigiant darbu Švietimo ministerijoje, profesoriavimu Kaune ir santykiais su prezidentu Smetona. Tiktai V. Krėvė tų faktų „nepririša" prie vieno personažo, o išdalija juos keliems. Nors pagrindinis herojus Jonas Griaužiūnas ir galėtų būti laikomas autoriaus alter ego, bet tapatinti jo su autoriumi jokiu būdu negalima. Griaužiūno paveikslu V. Krėvė išreiškė savo begalinę meilę gimtajam kraš-

tui, idealios Lietuvos viziją, kritišką požiūrį į valdžios vyrų machinacijas, maksimalistinį nusistatymą kai kurių istorijos momentų atžvilgiu, nerimą dėl galimo nepriklausomybės praradimo, bet šį herojų jis sąmoningai vaizdavo naivoką, sutrikusį, pasyvų, daugiau rezonuojantį įvykius negu juose dalyvaujantį. Pats V. Krėvė buvo kur kas aktyvesnis, ryžtingesnis ir toliau matantis. Vieną kitą savo asmenybės bruožą (pvz., ironiją, sarkazmą) V. Krėvė „padovanojo" daktarui Juodveikiui, kai kurių politinių įvykių traktavimą — ministeriui Linšigui, daugelį jaunystės išgyvenimų — kunigui idealistui Kaziui Boliui (studijuodamas rašytojas Gudakiemyje turėjo draugą tokiu pat vardu ir pavarde). Autobiografiškumą galima įžvelgti ir kitose vietose: kaimas primena Subartonis, miestelis — Merkinę, keletą kartų romane minimas Marcinkonių klebonas Šoblickis, pas kurį V. Krėvė yra gyvenęs, Kijevo universiteto profesorius Sonis, kuris V. Krėvei dėstė ir t.t.

Kitas svarbus romano bruožas — dokumentiškumas. Pasirinkęs „reportažo" principą, V. Krėvė nesivaržydamas naudojosi tikrais atsitikimais. Jis plačiai analizuoja kai kurias triukšmingai nuskambėjusias ar laiku užglaistytas bylas bei „istorijas" (apie pabėgių gamybą, elektrinių statybą ir kt.), išryškinančias aukštų valdžios pareigūnų egoistinius tikslus, prezidento A. Smetonos neryžtingumą ir pataikavimą savo giminaičiams. Įdomiai romane interpretuojamos istorinės realijos (Versalio sutartis, Lenkijos ultimatumas, Pilsudskio pasiūlymas Vilniaus klausimu), turėjusios ar galėjusios turėti didelę įtaką Lietuvos ateičiai. Į rašytojo akiratį patenka daugybė istorinių asmenybių: Stalinas, Hitleris, Musolinis, Makdonaldas, Voldemaras, Stulginskis, Grinius, Krupavičius, Sruoga, Mykolaitis-Putinas ir kt. Vieni tik paminėti, kiti trumpai įvertinti, o treti (pvz., A. Smetona) tampa net veikiančiais personažais. Grupė istorinių asmenų „pasirodo" su užšifruotomis pavardėmis. Šifravimo būdas labai paprastas — sukeičiami pirmieji du pavardės skiemenys. Skaitytojas nesunkiai iššifruos, ką V. Krėvė turi galvoje, sakydamas Betulis, Kutonas, Linšigas, Pličakas, Rominas. Kai toks sukeitimas negalimas, rašytojas kitaip pavardę transformuoja (pvz., Antaną Merkį vadina Antanu Morkūnu). Būtų labai neapdairu šių personažų paveiksluose ieškoti tiksliai nupieštų prototipų ir daryti autoriui priekaištus dėl vieno ar kito netikslumo. V. Krėvė čia elgėsi

laisvai — kaip menininkas,— nepretenduodamas į istoriko ar biografo objektyvumą.

Ir vis dėlto svarbiausias romano bruožas yra ne atskirų faktų ir asmenų interpretavimas, o didžiulis rašytojo noras suvokti Lietuvos politinę situaciją, numatyti ateitį, išaiškinti priežastis, atvedusias prie 1940 m. katastrofos. V. Krėvė ypač skaudžiai išgyveno valstybinės nepriklausomybės praradimą, nepriklausomybės, kuriai jis buvo tiek daug paaukojęs. Nepriklausoma Lietuva, kad ir kokia ji būtų netobula — su partinėm rietenom, autoritarinio valdymo recidyvais, sumaterialėjimo reiškiniais, pasilpusiu jaunosios kartos idealizmu, valdininkijos miesčioniška psichologija,— jam vis tiek yra miela, brangi ir sava. Rašytojas skeptiškas tautininkų politikos atžvilgiu, jo kritiškas kardas negailestingai kerta į dešinę ir į kairę, bet jis nuolat kartoja arba duoda suprasti: mūsų problemos yra mūsų problemos, mes dėl jų jaudinamės, mes jas sprendžiame ir tegul niekas iš šalies nesiūlo savo apgaulingai draugiškos rankos, nors ta ranka ir kažin kokius viliojančius pažadus dalytų. V. Krėvė žinojo nelaisvės kainą ir skonį — romane ne kartą prisimenami caro laikai — ir tai jam padėjo teisingai orientuotis situacijoje. Užtat su tokiu nepasitikėjimu jis žiūri į kitataučių bandymus patarinėti lietuviams, su tokia širdgėla ir ašaromis akyse jo herojai sutinka Kremliaus ultimatumą, desperatišką Lietuvos vyriausybės blaškymąsi ir prezidento pasitraukimą į užsienį (tuo ir baigiamas kūrinys).

Kadangi romano didžioji dalis parašyta vokiečių okupacijos metais, tai daugelis autoriaus spėliojimų — iš pradžių ateis rusai, paskui vokiečiai,— buvo tik atgalinis įvykusių faktų „pranašavimas". Tačiau viena pranašystė pasirodė aiškiaregiška: vokiečiai karą pralaimės. Tos aiškiaregystės šviesoje gal galėtume su didesniu pasitikėjimu žiūrėti ir į kitą V. Krėvės pranašystę: tirštos miglos, kurios „apgaubė ir mūsų galvas, ir mūsų kraštą", išsisklaidys, ir „po visų sukrėtimų, kurie laukia mūsų drauge su visu pasauliu, atgims Lietuva platesnė ir galingesnė negu dabar yra".

Antrosios romano dalies V. Krėvė nesuspėjo iki galo suredaguoti. Nedavė jai nė atskiro pavadinimo, tik pažymėjo, kad tai — II dalis. Mašinraštį jis skaitė, kai ką taisė, bet jame liko daugybė korektūros klaidų, nevienodumų, net paprasčiausių neapsižiūrėjimų ir apsiri-

kimų (pvz., tas pats personažas vienur vadinamas Snarguliu, kitur — Smarguliu ir pan.). Reikia manyti, kad redaguodamas rašytojas būtų pašalinęs ne tik nevienodumus, bet ir akivaizdžius stiliaus nesklandumus. O gal visa tai būtų pavedęs redaktoriams. Šiuo požiūriu V. Krėvė buvo demokratiškas — pasitikėdavo redaktorių kalbiniais taisymais. Todėl rengiant šį tekstą spaudai, neapsiribota vien skyrybos ir rašybos sunorminimu. Suvienodinamos įvairuojančios žodžių formos (V. Krėvė rašė: atsigręžo ir atsigręžė, padoras ir padorus, neišbridomas ir neišbrendamas, apveizda ir apvaizda, sveteinė ir svetainė ir t.t.). Pašalinti sintaksiniai slavizmai (netaisyklingai pavartoti *linksniai* ir *prielinksniai*, „kad" su bendratimi). Jeigu autorius nenorminę morfologinę formą vartoja nuosekliai (ginčius, apvalas, centrukas ir kt.), ji paliekama. Neliečiamos ir rašytojui būdingos tarmybės. Apskritai taisymai minimalūs — tik tokie, be kurių šiandien sunku apsieiti. Iš naujo peržiūrėta ir pirmoji dalis. Skaitytojas, lygindamas šią dalį su „Raštuose" pateiktu tekstu, ras keletą atvejų, kur bus atstatyti V. Krėvės vartoti žodžiai ar jų formos remiantis 1944 m. leidimu.

ALBERTAS ZALATORIUS

TURINYS

I dalis. Kaime. Žmonės ir nuotaika 5
II dalis 113
Pagaliau vienoje knygoje. Zalatorius A. 325

Grožinės literatūros kūrinys
Vincas Krėvė
MIGLOSE

Redaktorė *Pranė Čereškaitė*
Meninė redaktorė *Romana Kungytė*
Techninė redaktorė *Danutė Navickienė*
Korektorės: *Nijolė Gineitienė, Auksė Survilaitė*

SL. 255. 1992 01 21. 19,99 apsk. leidyb. l. Tiražas 10 000 egz. Užsakymas 1930. „Minties" leidykla, Z. Sierakausko 15, 2600 Vilnius. Spaudė „Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas.

Kaina sutartine.

Krėvė V.

Kr204 Miglose: Romanas / Parengė ir palydimąjį žodį [„Pagaliau vienoje knygoje", p. 325—330], parašė A. Zalatorius.— V.: Mintis, 1993. — 330 p.

ISBN 5-417-00525-4

Ilgą laiką V. Krėvės romano „Miglose" vieną dalį skaitytojai žinojo, o kita gulėjo archyvuose. Šioje knygoje išspausdintas visas romanas. Tai autobiografiškiausias V. Krėvės kūrinys. Jam būdingas ir dokumentiškumas. Pasirinkęs „reportažo" principą, V. Krėvė nesivaržydamas naudojasi tikrais atsiminimais. Romane išryškėja didžiulis rašytojo noras suvokti Lietuvos politinę situaciją, numatyti ateitį, išsiaiškinti priežastis, atvedusias prie 1940 m. katastrofos.

UDK 888.2-31